

T. C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE
MEDENİYETLERARASI ÇATIŞMA VE
DİYALOG TARTIŞMALARI BAĞLAMINDA
ABANT TOPLANTILARI

Haris Ubeyde Dündar
2501090687

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. İrfan Çiftçi

İstanbul 2013

Y Ü K S E K L İ S A N S
T E Z O N A Y I

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : HARİS UBEYDE DÜNDAR Numarası : 2501090687

Anabilim/Bilim Dalı : SİY.BİL.VE ULUSLARARASI İLİŞ. Tez Savunma Tarihi: 08.07.2013

Danışman : YRD.DOÇ.DR.İRFAN ÇİFTÇİ Tez Savunma Saati : 11.00

Tez Başlığı : ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE MEDENİYETLERARASI ÇATIŞMA VE DİYALOG TARTIŞMALARI BAĞLAMINDA ABANT TOPLANTILARI.

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF.DR.NEVİN ATEŞ		Kabul
2-DOÇ.DR.HİKMET KIRIK		Kabul
3-YRD.DOÇ.DR.İRFAN ÇİFTÇİ		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ.DR.SİNAN TURAN		
2- YRD.DOÇ.DR.FERHAT ASLAN		

ÖZ

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE MEDENİYETLERARASI ÇATIŞMA VE DİYALOG TARTIŞMALARI BAĞLAMINDA ABANT TOPLANTILARI

Haris Ubeyde Dündar

Bu tez uluslararası ilişkilerde medeniyetlerarası çatışma ve diyalog tartışmalarını eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirerek, bir disiplinlerarası çalışma çabasıyla uluslararası ilişkiler, siyasi tarih, felsefe ve sosyoloji bilimlerinden faydalanarak Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı bünyesinde gerçekleştirilen Abant Toplantıları üzerinden vaka analizi yapmaya çalışmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde medeniyet kavramının sosyal bilimlerde kullanımına değinilmiş ve medeniyetlerarası ilişkiler, çatışma ve diyalog tartışmaları çeşitli örnekler çerçevesinde irdelenmiştir. Temel olarak Samuel Huntington'ın "Medeniyetler Çatışması" tezinin eleştirel bir değerlendirilmesi yapılmış, daha sonra Batı ve diğerleri anlayışı dâhilinde İslam medeniyeti özelinde Doğu medeniyetlerinin yeniden öteki olarak nasıl tanımlandığı üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde 11 Eylül olayları ve sonrasında yeniden gündeme gelen çatışma fikirleri Bush Doktrini ve Yeni Dünya Düzeni kavramı ile şekillenen günümüz uluslararası konjonktürü özellikle Bush Doktrini'nin ortaya çıkardığı yeni hegemonya anlayışı ve uluslararası hukuk açısından incelenmiştir. Üçüncü bölümde medeniyetlerarası diyalog imkânı, gerçekleşmiş diyalog örnekleri ile birlikte sorgulanmıştır. Son bölümde ise Abant Toplantılarının uluslararası platformda da gerçekleştirilen ilgili toplantıları, çatışma tezlerine karşı bir yumuşak güç ve kamu diplomasisi örneği olarak ele alınmıştır.

Tezin temel argümanı, özellikle 11 Eylül sonrası birbirinin ötekisi olarak tanımlanan Müslüman/Doğu ve Hristiyan/Batı medeniyetleri arasındaki ilişkinin çatışmaya dayalı olduğu görüşlerinin aksine geçmişte olduğu gibi bugünde uyum, hoşgörü ve diyalog zemininde mümkün olabileceği, bu bağlamda Abant

Toplantılarının medeniyetlerarası diyalog imkânına bir yumuşak güç örneği olarak somut bir katkı olduğudur.

Anahtar Kelimeler: Medeniyetler Çatışması, 11 Eylül, Bush Doktrini, Medeniyetlerarası Diyalog, Abant Toplantıları

ABSTRACT

ABANT MEETINGS WITHIN THE CONTEXT OF THE DEBATE OVER THE CLASH OF CIVILIZATIONS AND DIALOGUE AMONG CIVILIZATIONS IN INTERNATIONAL RELATIONS

Haris Ubeyde Dündar

The thesis tries to make a case study through Abant Meetings which is arranged by the Foundation of Journalists and Authors by analyzing the conflict and dialogue among civilizations debate critically as a struggle of interdisciplinary study with the help of the disciplines of international relations, political history, philosophy and sociology.

In the first chapter of study, the use of the term ‘civilization’ in social sciences is mentioned and the relations between civilizations, the debate of conflict and dialogue are examined in the context of specific examples. After the analysis of “The Clash of Civilizations” thesis of Samuel Huntington, how the Eastern Civilizations, especially the Islamic Civilization is shaped and defined as ‘the other’ again within context of the understanding of “the West and the Rest” is discussed. In second chapter, the events of September 11 and the international conjuncture shaped by the resurvival of the arguments of conflict in the aftermath of the events, the Bush Doctrine and the concept of New World Order is examined especially in the frame of international law and the new hegemony emerged after Bush Doctrine. In the third chapter, the chance of dialogue among civilizations is argued with the examples of dialogue existing today. In the last chapter, the related meetings of Abant Meetings which are also organized in international platforms is discussed as an example of soft power and public diplomacy against the theses conflict.

The main argument of thesis is that the relations between the Muslim/East and Christian/West civilizations which are defined as ‘the other’ of each other especially after the September 11 can be possibly lay upon the harmony and dialogue

as in the past and Abant Meetings is a concrete contribution as a soft power to the possibility of dialogue among civilizations within this context.

Keywords: Clash of Civilizations, September 11, Bush Doctrine, Dialogue among Civilizations, Abant Meetings

ÖNSÖZ

“Uluslararası İlişkilerde Medeniyetlerarası Çatışma ve Diyalog Tartışmaları Bağlamında Abant Toplantıları” başlıklı bu yüksek lisans tezini hazırlama sürecinde bana duyduğu güvenden, sağladığı akademik destekten ve özgürlük ortamından ötürü tez danışmanım ve değerli hocam Yrd. Doç. Dr. İrfan Çiftçi’ye saygı ve teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca görev yaptığım Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nin Dekanı ve Anabilim Dalı Başkanım Prof. Dr. Ekrem Erdem’e ve Bölüm Başkanım Doç. Dr. A. Aslıhan Çelenk’e sağladıkları destek ve sundukları sınırsız imkânlardan dolayı teşekkür ediyorum. Değerli meslektaşlarım ve dostlarım Hüseyin Mercan, Ali Kaya, Ahmet Çoşkun, Faruk Karaarslan, Abdüssamet Çelikçi ve Mustafa Bölükbaşı’na fikirleriyle sağladıkları katkıdan ve destekten ötürü ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Tezimin her aşamasında bana büyük destek ve katkı sağlayan sevgili eşim, aynı zamanda meslektaşım Pınar Atalay Dünder’a gösterdiği sonsuz sabırdan dolayı ayrıca minnettar ve müteşekkirim.

Kardeşim Yasir Dünder’a, değerli eşi Begüm’e, her iki anneme ve babama ve adını şu anda anamadığım tüm dostlarıma ayrıca teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	i
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	viii
EKLER.....	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: Medeniyetlerarası Çatışma ve Diyalog Tartışmaları.....	12
1.1. Bir Kavram Olarak Medeniyet ve Bu Kavramın Siyasal Söylemde Kullanımı .	12
1.2. Medeniyetlerarası Çatışma Tezleri	20
1.3. Samuel Huntington ve Medeniyetler Çatışması Tezi	26
1.3.1. Huntington’ın Medeniyet Tanımı ve Özellikleri	29
1.3.2. Huntington’ın Medeniyet Sınıflandırması.....	31
1.3.3. “Medeniyetler Çatışması” Görüşü.....	34
1.3.4. Medeniyetlerin Geleceği.....	41
1.4. Batı ve Diğerleri Anlayışı	50
1.4.1. Huntington’ın Ötekileştirmesi	54
1.4.2. Yeni Öteki Olarak İslam.....	63
1.4.3. İslamofobi.....	70
İKİNCİ BÖLÜM: 11 Eylül ve Çatışma Fikrinin Yeniden Gündeme Gelmesi... 77	
2.1. Yeni Dünya Düzeni ve Medeniyetler Çatışması.....	83
2.1.1. Yeni Dünya Düzeni Söylemi	85
2.1.2. Tek Medeniyetçilik Anlayışı	88
2.2. Bush Doktrini ve Uluslararası Hukukun Etkisizleştirilmesi	95
2.2.1. Bush Doktrini ve Yeni Hegemonya Anlayışı	97
2.2.2. Uluslararası Hukukun Etkisizleşmesi ve Sorgulanması	120
2.2.3. Bush Doktrini ve Uluslararası Güvenlik Sorunları.....	123
2.2.4. Uluslararası Alanda Güvenlik Boşluğu ve ABD’nin Politikaları.....	126
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: Medeniyetlerarası Diyalog İmkânı ve Bazı Diyalog Örnekleri.....	133
3.1. Medeniyetlerarası Diyalog veya İletişimin Tarihi Geçmişi.....	134

3.1.1. Haçlı Seferleri.....	134
3.1.2. Avrupa'nın Keşifleri ve Kolonyalizm.....	137
3.1.3. Oryantalizm.....	139
3.2. Günümüzde Medeniyetlerarası Diyalog Örnekleri.....	144
3.2.1. AB-İKÖ İstanbul Buluşması.....	146
3.2.2. BM Medeniyetler İttifakı Projesi.....	148
3.3. Medeniyetlerarası Diyalog İmkânı.....	149
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: Medeniyetlerarası Diyalog Bağlamında Abant Toplantıları.....	159
4.1. Abant Toplantılarının Gerekçesi.....	161
4.2. Abant Toplantılarının Tarihçesi.....	161
4.3. İlgili Abant Toplantılarına Genel Bir Bakış.....	162
4.3.1.5. Abant Toplantısı / 12–14 Temmuz 2002.....	163
4.3.2.7. Abant Toplantısı / 19–20 Nisan 2004.....	166
4.3.3.12. Abant Toplantısı / 25–26 Şubat 2007.....	167
4.3.4.16. Abant Toplantısı / 15–16 Aralık 2007.....	169
4.4. Abant Toplantılarında Medeniyetlerarası Diyalog.....	171
4.5. Uluslararası İlişkilerde Bir Diyalog Çabası Olarak Abant Toplantıları.....	173
SONUÇ.....	183
KAYNAKÇA.....	189
EK 1: 5. ABANT TOPLANTISI KATILIMCI LİSTESİ.....	220
EK 2: 5. ABANT TOPLANTISI SONUÇ BİLDİRİSİ.....	222
EK 3: 7. ABANT TOPLANTISI KATILIMCI LİSTESİ.....	225
EK 4: 7. ABANT TOPLANTISI SONUÇ BİLDİRİSİ.....	227
EK 5: 12. ABANT TOPLANTISI KATILIMCI LİSTESİ.....	229
EK 6: BUGÜNE KADAR YAPILMIŞ OLAN ABANT TOPLANTILARI.....	232
EK 7: ABANT TOPLANTILARINA BUGÜNE DEK KATILMIŞ OLAN BAZI ÖNEMLİ İSİMLER.....	233
EK 8: ABANT PLATFORMU YÖNETİM KURULU.....	237
EK 9: HANDE EKŞİOĞLU'NUN ALİ BULAÇ İLE YAPTIĞI RÖPORTAJ.....	238
EK 10: THE NATIONAL SECURITY STRATEGY OF THE UNITED STATES OF AMERICA, WHITE HOUSE, SEPTEMBER 2002.....	246

KISALTMALAR

- ABD : Amerika Birleşik Devletleri
AB : Avrupa Birliği
a.e. : Aynı eser
a.g.e. : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen makale
a.m. : Aynı makale
a.y. : Aynı yer
bkz. : Bakınız
BM : Birleşmiş Milletler
ev. : Çeviren
Der. : Derleyen
Ed. : Editör
GYV : Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı
Haz. : Hazırlayan
İKÖ : İslam Konferansı Örgütü
No : Numara
s. : Sayfa
SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TDK : Türk Dil Kurumu
vb. : Ve benzeri
vd. : Ve devamı
Vol. : Volume (Cilt)

EKLER

- EK 1** : 5. Abant Toplantısı Katılımcı Listesi
- EK 2** : 5. Abant Toplantısı Sonuç Bildirisi
- EK 3** : 7. Abant Toplantısı Katılımcı Listesi
- EK 4** : 7. Abant Toplantısı Sonuç Bildirisi
- EK 5** : 12. Abant Toplantısı Katılımcı Listesi
- EK 6** : Bugüne Kadar Yapılmış Olan Abant Toplantıları
- EK 7** : Abant Toplantılarına Bugüne Dek Katılmış Olan Bazı İsimler
- EK 8** : Abant Platformu Yönetim Kurulu
- EK 9** : Hande Ekşioğlu'nun Ali Bulaç ile Yaptığı Röportaj
- EK 10** : Amerika Birleşik Devletleri Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi, (Resmi Metin)

GİRİŞ

“Uluslararası İlişkilerde Medeniyetlerarası Çatışma ve Diyalog Tartışmaları Bağlamında Abant Toplantıları” başlıklı bu tez, uluslararası ilişkiler alanında, son yıllarda ortaya çıkan çatışmacı görüşler ve diyalog temelli tartışmaları ve bu kapsamda Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı tarafından düzenlenen Abant Toplantıları’nı ilgili teorik yaklaşımlar ışığında akademik bir biçimde incelemeyi amaçlamaktadır.

Tezde ilk olarak “çatışma ve diyalog” ikileminde özellikle 11 Eylül’den sonra güçlü bir biçimde gündeme oturan medeniyetler çatışması ve ittifakı tartışmalarının merkezindeki ‘medeniyet’ kavramına, bu kavramın çeşitli kullanımlarına ve bu kavrama dayalı analiz ve tezlere değinilmiştir. Tarihte medeniyet kavramına olumlu ve olumsuz anlamlar yüklenerek kavrama ilişkin pek çok tanımlama yapılmıştır. Bu tanımlamalara dayalı olarak insanlığın durumu ve geleceği üzerine tezler üretilmiştir. Tezin ilk bölümünde değinildiği üzere medeniyet kavramı Antik Yunan döneminden itibaren barbarlığın karşıtı olarak kullanılmış, İslamiyet’in doğuşu, Haçlı Seferleri, Feodalite, Sömürgecilik, Rönesans, Reform ve Aydınlanma dönemleri ile beraber bu kavram, farklı anlamlar yüklenerek daha geniş ve dışlayıcı bir mana kazanmıştır. Özellikle Aydınlanma sonrası medenilik ve medeniyet olgusu Avrupa ile özdeşleştirilerek, Batı’ya has bir değer olarak görülmüş ve sahiplenilmiştir. Bu değerlere sahip olmayan diğer toplumlar medeniyetten yoksun veya yarı medeni olarak Batı medeniyetinin altında ve bu medeniyete nazaran geri kalmış olarak tanımlanmıştır. Kendine özgü bir medeniyet olarak Batı medeniyetini merkeze alan bu anlayış ise hiyerarşik bir medeniyetler ilişkisi ortaya çıkarmıştır.

Sosyal bilimlerde son yıllarda ortaya çıkan medeniyet, kültür ve din çoğulculuğuna vurgu yapan tezler Batı merkezli medeniyet tasavvurunun eleştirilmesine neden olmuştur. Ancak Soğuk Savaş’tan sonra ABD’nin tek süper güç olarak dünyada yalnız kalması ile çoğulculuk fikirleri sekteye uğramıştır. Ortaya çıkan yeni dünya düzeninin geleceğine ilişkin Francis Fukuyama ve Samuel Huntington tarafından ortaya atılan tezler medeniyetlerarası ilişkileri çatışma bağlamında ele almış ve bütün dünyanın gündemi olmuştur. Fukuyama’nın “Tarihin Sonu” tezi Soğuk Savaşın bitişini ABD nezdinde Batı medeniyetinin ve liberal

ideolojinin kesin ve nihai zaferi olarak yorumlamıştır. Bundan sonra liberal ideolojiye ve Batı medeniyetine alternatif çıkmayacağını ve uluslararası çatışmaların da böylece artık son bulduğunu iddia etmiştir. Fukuyama'nın tezi ile aynı çapta ve hatta daha büyük oranda tartışma yaratan tez ise Samuel Huntington'ın "Medeniyetler Çatışması" tezi olmuştur. Huntington, yeni dönemde çatışmaların son bulmayacağını aksine medeniyetler temelinde ve Batı'yı hedef alarak giderek daha da artacağını iddia etmiştir. Bu iki tez görünüş itibari ile zıt fikirler içerse de, ikisi de Batı'yı merkeze alan ve Batı için gelecek öngörülerinde bulunan tezlerdir.

İlk bölümde, medeniyetlerarası ilişkileri çatışmaya dayalı açıklayan bu tezlerden en çok öne çıkanları olarak bu iki tez üzerinde durulmuştur. Soğuk Savaş sonrası uluslararası ilişkileri medeniyet ekseninde açıklamaya çalışan yaklaşımlardan, hem yol açtığı tartışmalar, hem de kazandığı popülerlikten ötürü Samuel Huntington'ın "Medeniyetler Çatışması" tezi ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Huntington'ın tezi kapsamında medeniyet tanımı, sınıflandırması ve medeniyetlerin geleceğine ilişkin görüşlerine yer verildikten sonra, bu tez bağlamında Batı düşüncesine bugün de hâkim olduğu savunulan, tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan "Batı ve ötekiler" anlayışına değinilmiştir. Bu anlayış çerçevesinde Batı medeniyetinin kendini tanımlamaya başladığı dönemden itibaren, kimliğini kendisinin kurguladığı ve her yeni tarihi dönemde şekil değiştiren bir 'öteki'nin varlığı üzerinden tanımladığı iddia edilmiştir. Tarih boyunca Batı'nın 'öteki'ne dayalı algılarına yer verildikten sonra Soğuk Savaş döneminde 'kızıl tehlike' olarak tasvir edilen Komünist 'öteki'nin yerini, Soğuk Savaş sonrası 'yeşil tehlike' olarak İslam'ın aldığına değinilmiştir. Bu bağlamda İslam dini ve İslam toplumlarının 'düşman öteki' olarak tanımlanmasına ve küresel ölçekte İslam'ın hedef alınmasına yol açan İslamofobi olgusu incelenmiştir. Özellikle son yüzyılda çok geniş anlamda kullanılan bir kavram olarak kendini gösteren 'öteki' olgusu Medeniyetler Çatışması tezinin genelinde çok açık biçimde hissedilmektedir. Batı'nın öteki algısına dair yaklaşımlar daha önce de dile getirilmiş olsa da bu tezde Batı'yı merkeze alan ve Batı dışındaki toplumlara ve medeniyetlere dışlayıcı ve indirgemeci yaklaşımı ile Huntington, "öteki"ne yeni bir anlam kazandırmıştır. Öteki tanımlamaları diyalektik bakış açısı ile oluşturulmuş ve her daim olumsuz, değersiz nitelikler atfedilerek,

tehditkâr, istenmeyen, korunulması gereken ve hatta zaman zaman yok edilmesi gereken ‘diğeri’ olmuştur.

Tezin ikinci bölümünde, dünya tarihinde ve uluslararası ilişkilerde önemli bir kırılma noktası olarak 11 Eylül 2001’de Amerika Birleşik Devletleri’ni hedef alan saldırılar ele alınmış ve bu saldırıların uluslararası ilişkilerde çatışma fikirlerinin yeniden gündeme gelmesine neden olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda “Yeni Dünya Düzeni” söylemi ele alınarak, ABD’nin tek medeniyet olarak Batı medeniyetinin lideri sıfatı ile tek taraflı ve çatışmaya dayalı bir tavır takındığına değinilmiştir. Saldırıların ardından Başkan Bush’un söylemleri ve Bush hükümetinin açıkladığı, “Bush Doktrini” olarak da anılan “Yeni Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi”, söylemsel düzeyde ve uluslararası hukuk bağlamında incelenmiştir. Doktrinin, içerdiği “önleyici” ve “ön-alıcı savaş” ilkeleri ile uluslararası hukuka aykırı ve tasfiye edici olduğunun yanı sıra, söylemsel bir hegemonya oluşturduğu etraflıca tartışılmıştır. Bu bağlamda, Bush yönetimi tarafından sıklıkla dile getirilen “teröre karşı savaş”, “ön-alıcı ve önleyici savaş”, “haydut devletler”, “şer eksen”, “haklı savaş” ve “başarısız devlet” gibi kavram ve tanımlamalar çeşitli argümanlar ile birlikte ele alınmıştır.

11 Eylül saldırıları, İslam’ın ve Müslümanların sıkça şiddet ve terör olaylarıyla anılmasına ve İslam dininin terörizm ile özdeşleştirilmesi gibi söylemlere neden olmuştur. Saldırıları, özellikle etkili bir kısım Batı medyası tarafından bir “medeniyetler savaşı” olarak yorumlanmış ve Samuel Huntington’ın ortaya attığı “Medeniyetler Çatışması” tezinin bir kanıtı olarak değerlendirilmiştir. Uluslararası İlişkilerde çatışma fikirlerinin yeniden gündeme gelmesine neden olan saldırılar sonrası Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve küreselleşme ile birlikte dünyanın geleceğine ilişkin ortaya çıkan olumlu beklentiler ABD’nin “Yeni Dünya Düzeni” söylemi ile ortadan kalkmıştır. Uluslararası sistem, ABD egemenliği altında tek merkezli bir sisteme dönüşmeye başlamış ve ABD’nin dış politika tercihlerine bağlı kalınması adeta bir zorunluluk haline getirilmiştir. 11 Eylül sonrası yeniden ortaya çıkan tek taraflı ve saldırgan söylemler dünyada gelişmekte olan çoğulcu fikirleri baskı altına almış ve ABD’nin tek taraflı ve var olan tek medeniyetin temsilcisi şeklinde davranmasına neden olmuştur. Yeni Dünya Düzeni söylemi, Amerikan kaynaklı bir fikir olarak ABD’nin dünya egemenliğini pekiştirmeye yarayan, bu düzene ve

egemenliğe tehdit olarak gördüğü ülkelere çeşitli şekillerde müdahalesini meşrulaştıran bir söylem olmuştur. Bugün etkileri yaşanmakta olan ‘Yeni Dünya Düzeni’, ABD’nin küresel askeri hegemonyası ve dünya çapında hâkimiyet kurma çabaları ile güven, özgürlük, anlayış, hukuk ve diyalog gibi kavramların zedelendiği ve geri plana atıldığı bir düzen haline gelmiştir.

Özellikle 11 Eylül sonrası ABD’nin demokrasi, özgürlük, eşitlik ve insan hakları gibi değerleri, kaynağının kendisinin de içinde bulunduğu Batı medeniyeti olduğu iddiası ile sahiplenmesi ve evrensel değerler olarak herkesin kabul etmesi gerektiğini savunması bir sorun olarak tek medeniyetçiliği ortaya çıkarmaktadır. Yeni Dünya Düzeni söylemi ve çatışma tezleri ile desteklenen tek medeniyet anlayışı diğer medeniyetleri yok sayarak, onları Batılı medeniyet değerlerinin kabulü veya yok edilme arasında bir tercih zorunluluğuna itmektedir.

11 Eylül sonrası ABD yönetimi tarafından açıklanan yeni dış politika ilkeleri olan Bush Doktrini ile birlikte küresel çapta “teröre karşı savaş” başlatılmıştır. Teröre karşı savaş kapsamında uluslararası hukukun klasik güvenlik mantığı ile çelişen ve ön-alıcı ve önleyici savaş ilkelerine dayalı yeni bir güvenlik anlayışı belirleyen Bush Doktrini ile ABD, önce Afganistan’ı daha sonra Irak’ı işgal etmiştir. Bush Doktrini, içerdiği “ya bizdensiniz ya da karşımızdasınız” şeklindeki söylemler ile 11 Eylül sonrası mevcut duruma karşı çıkan ülke ve devlet dışı grupları terörist kavramı içine dâhil ederek, en küçük muhalefeti, eleştiriyi ve meşru müdafaayı terörizmle ve teröre destek vermek ile eş değer hale getirmiştir. Bush Doktrini ile şekillenen ABD’nin yeni siyaset anlayışı temel olarak Amerika’da yeni muhafazakâr grubun ideolojisine dayanmaktadır. Amerikan hegemonyasının korunması ve güçlendirilmesi için saldırgan ve kuvvet kullanmayı içeren politikaları önceleyen bu ideoloji özellikle Bush döneminde ABD’nin dış politikadaki eylemlerini ve tavırlarını şekillendirmiştir. Yeni Muhafazakâr ideoloji zemininde Bush Doktrini, dünyayı Soğuk Savaş yıllarında olduğu gibi tekrar ikili bir ayrıma tabii tutmuş, yeni Amerikan politikasına ‘Sovyet tehdidi’ retoriğinin yerine ‘terör tehdidi’ retoriğini yerleştirerek, dünyayı teröre destek verenler ve teröre karşı ABD’nin yanında olanlar olarak bir anlamda tekrar kutuplaştırmıştır.

11 Eylül saldırıları ABD’nin dünya üzerindeki konumunu da yeniden belirlemiş, Soğuk Savaş sonrası tek süper güç haline gelen ABD’nin dış politikasının

dünya üzerinde daha aktif hale gelmesine neden olmuştur. Saldırıları ile beraber ABD'nin dış politikasında “tek taraflılık” eğilimi de güç kazanmıştır. Bush yönetiminin terör söylemi Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan çok kutupluluk karşısında Amerikan hegemonyasını güçlendirme aracı olarak işlev görmüştür. “Yeni Dünya Düzeni” söylemleri ve uluslararası hukukun geleneksel birçok ilkesini etkisizleştiren Bush Doktrini, ABD'nin saldırı sonrası müdahale alanını küreselleştirirken, ulusal çıkarlarını da ‘küresel çıkarlar’ olarak tanımlar hale gelmiştir. Bush Doktrini, “Medeniyetler Çatışması” ve “Tarihin Sonu” gibi tezler ve “Yeni Dünya Düzeni” söylemi, ABD'nin hegemonik gücünü kurmasını kolaylaştıran araçlar olmuştur.

Bush Doktrini ile birlikte temel olarak Soğuk Savaş stratejisinin caydırmaya dayalı ABD dış politikası, ön-alıcı ve önleyici stratejisi temelinde değişmiş, ABD'nin çıkarlarının tehdit edildiği herhangi bir yere saldırmayı Amerika'nın egemenlik hakkı sayan bir anlayış ortaya çıkarmıştır. ABD'nin askeri gücü göz önüne alındığında bu strateji tamamen tek taraflı bir eylem niteliği taşımaktadır. Bush Doktrini'nde dile getirilen ABD'nin uluslararası toplumun desteğini arayacağı ancak gerektiğinde yalnız hareket etmekten de çekinmeyeceği ifadesi Irak işgalinde fiilen ortaya konulmuştur. BM nezdinde ciddi biçimde karşı çıkılmasına rağmen ABD, uluslararası hukuku hiçe sayarak önleyici savaş stratejisi çerçevesinde Irak'a girmiştir. Bush Doktrini'ne dayanan ve Irak işgalini de içeren ABD'nin eylemleri hukuku, güçlü devletler nezdinde tekelleştirmiştir.

11 Eylül sonrası ABD, BM gibi küresel kurumları bazen Afganistan'da olduğu gibi kendi yararına kullanırken bazen de Irak'ta olduğu gibi iradesine tabi olmadığı zamanlar da ise kolayca göz ardı edebilmiştir. ABD'nin küresel çapta en büyük askeri ve siyasi etkiye sahip güç olması, BM nezdinde de tek başına davranabilmesine olanak sağlamıştır. Bu durum uluslararası hukukun en temel kurumu olan BM açısından tartışılır pek çok mesele doğurmuştur. BM Güvenlik Konseyi'nin sorunlu yapısı, içerdiği veto hakkı ve BM'nin yaptırım gücü ve işlerliği tekrar ciddi biçimde sorgulanır hale gelmiştir. Uluslararası hukuk açısından Bush Doktrini'nin önemi getirdiği önleyici ve ön-alıcı savaş gibi stratejiler ile ABD'nin 1945'ten sonra ve özellikle Soğuk Savaş'ın sonundan itibaren zaten var olan tek

tarafli ve uluslararası hukuku hiçe sayan tavrını resmi bir söylem ve bir anlamda hukuki bir doktrin olarak ortaya koymasından ileri gelmektedir.

11 Eylül sonrası ABD yönetimi tarafından **haydut devlet**, **başarısız devlet** gibi tanımlamalar sıklıkla kullanılmıştır. Bu şekilde tanımlanan ülkeler terörizm ile ilişkilendirilmiş, teröre karşı başlatılan savaşta Batılı ülkelere ve ABD'nin önderliğini yaptığı Yeni Dünya Düzeni'ne karşı bir tehdit kaynağı olarak gösterilmiştir. Özellikle "başarısız devlet" kavramı Afganistan üzerinden oldukça dile getirilmiş ve ABD'nin tek taraflı hegemonyasını besleyen eylemleri için bir meşruiyet aracı olarak kullanılmıştır.

Bush Doktrini ve sonrasında hem Bush yönetimi hem de Amerikan medyası tarafından dile getirilen ifadeler ve kullanılan söylem biçimi, ABD'nin var olan askeri gücü ve egemenliğinin yanı sıra söylemsel bir hegemonya özelliği taşımaktadır. ABD'nin dünyanın hem askeri hem de ahlaki lideri olduğu ön kabulüne vurgu yapan, teröre karşı yürütülen mücadelenin Tanrı tarafından verilen bir görev olduğu şeklindeki ifadeler ABD'nin tek taraflı ve kural ve yöntemleri belirleyici eylemlerinin ahlaki olarak da gerekli olduğu anlayışını içermektedir. Bush'un söylemlerinde ABD'nin hedeflediği demokrasi ve insan hakları gibi değerlerin evrensel değerler olduğu pek çok kez vurgulanmış, bu değerler Amerikan çıkarlarını evrensel ve dünyanın genelinin huzur ve refahı için gerekli çıkarlar olarak tanımlanmıştır. Diğer toplumlar bu değerlere ve Amerikan çıkarlarına verdiği veya vermediği destek çerçevesinde dost veya düşman olarak tanımlanmıştır. Kullanılan bu söylem, teröre karşı savaşta ABD'nin müttefiklerini medeniyet taraftarları, düşmanlarını ise medeniyet düşmanları olarak belirlemiştir. Bush Doktrini'nin güçlü evanjelizme dayanan ahlaki mesajları ve ahlaki mutlakçılığı, ABD'nin askeri gücünden ve müdahalelerinden daha önemli ve etkili bir psikolojik korku ve hegemonya oluşturmuştur. Bu mutlakçı anlayış günümüz küresel dünyasında gerekli olan diyalog ve istişarenin de önünü kapatan önemli bir engel haline gelmiştir.

Önce "Medeniyetler Çatışması" tezi, sonrasında 11 Eylül saldırıları, teröre karşı başlatılan savaş, Bush doktrini ile güçlenen ve daha etkili ve tehlikeli hale gelen ABD hegemonyası, Afganistan ve Irak işgalleri, İslam ve İslam medeniyetinin düşman ve terörist olarak tanımlanmaları dünya kamuoyunda çokça eleştiri almıştır.

Tezin üçüncü bölümünde bu gelişmelere karşı son dönemde yoğunluk ve yaygınlık kazanan medeniyetlerarası diyalog ve ittifak fikirleri ile bu kapsamdaki belli başlı girişimler ele alınmıştır. Bu bağlamda medeniyetlerarası diyalog ve iletişimin tarihi geçmişine, Haçlı Seferleri, Kolonyalizm ve Oryantalizm süreçlerine değinilerek göz atılmıştır. İslam ve Batı medeniyeti daha önceki dönemlerde Haçlı Seferleri, Türklerin Avrupa'ya ilerleyişi, Avrupa kolonyalizmi gibi dönemlerde olduğu gibi karşılaşmıştır ancak bu buluşmalar görece kavgalı olmuş ve oryantalist dönemde yazılmış literatürün de etkisiyle Batı'da İslam hakkında yanlış bir imaj oluşmuştur. İçinde bulunduğumuz çağda en çok öne çıkan ve tartışılan medeniyetler olan İslam ve Batı medeniyetlerinin buluşması için geçmişte oluşmuş çatışma üzerine kurulu psikolojilerin ve algıların ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Medeniyetlerarası çatışma ve diyalog fikirlerini etkileyen kültürlerarası iletişim örneklerine yer verildikten sonra tezde, son yıllarda gerçekleşen diğer önemli diyalog girişimleri olarak AB-İKÖ İstanbul Buluşması ve BM Medeniyetler İttifakı Projesi'ne değinilmiştir. 2002'de İstanbul'da gerçekleştirilen AB-İKÖ Buluşması uluslararası örgütler ve devletler düzeyinde çok farklı kesimleri bir araya getirmeyi başarmış tüm insanlığı ilgilendiren pek çok problemi tartışmış ve ortak çözüm önerileri getirmeye çalışmıştır. Kültürler arası diyalog, hoşgörü, çok kültürlülük ve bir arada yaşamaya ilişkin önemli mesajlar verilmiştir. 11 Eylül'den sonra medeniyetler çatışmasının yeniden gündeme geldiği ve kanıtlandığının düşünüldüğü bir ortamda Batı ve İslam medeniyeti kapsamındaki ülkeleri temsil eden iki örgüt araya gelmesi, çatışma tezlerine verilen bir cevap olarak dikkat çekmiştir. 11 Eylül sonrasında yapılan en kapsamlı toplantı olmasının yanında ilk defa olarak Batı ve Doğu ortak bir paydada bir araya geldiği bir zemin olmuştur.

AB-İKÖ Buluşmasının önemli bir özelliği de, Abant Toplantıları gibi, hem Müslüman hem laik bir ülke olarak Türkiye'nin ev sahipliği yapmış olmasıdır. Medeniyetlerarası diyalog bağlamında Türkiye'nin bu sosyal ve kurumsal yapısı itibariyle stratejik konumu oldukça önemlidir. Laik, modern ve Müslüman bir ülke olarak "Türk Modeli" olarak adlandırılan özelliği ile Türkiye, diyalog açısından İslam dini ve kültürünün dünya kamuoyu tarafından ciddiye alınmasını ve terör gibi olumsuz özelliklerle anılmaktan kurtararak daha iyi ve doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlayacak en ideal ülke olarak görülmektedir. Bir diğer önemli

diyalog girişimi ise 2005 yılında kurulan Medeniyetler İttifakı Projesi'dir. Türkiye ve İspanya'nın öncülüğünde başlatılan girişimin medeniyetlerarası diyalogun uluslararası ölçekte ve günümüzde en ciddi uluslararası kurum olan BM nezdinde gerçekleştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Medeniyetlerarası diyalog ve ittifakın tesis edilmesi yönündeki girişimler ve tartışmalara değinildikten sonra dayanışma, karşılıklı anlayış, uzlaşma ve çok medeniyetli düzen kavramları etrafında şekillenen medeniyetlerarası diyalogun şartları ve önündeki engeller ve medeniyetlerarası diyalog imkânı tartışılmıştır. Bu kısımda, medeniyetlerarası diyaloga ilişkin sıralanabilecek pek çok unsurun dışında en önemli şart ve eksiklik olarak tarafların birbirini tanımaları ve haklarında bilgi sahibi olmaları gerekliliği vurgulanmıştır. Olası bir diyalog için önce bu cehaletin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Gerçek diyalog, ancak herkesin başlangıçta başkasından öğreneceği bir şey olduğuna kesinlikle inandığı zaman gerçekleşecektir. "Medeniyetler Çatışması"na karşı bir medeniyetlerarası diyalog gerçekleştirilmenin en önemli unsurlarından birisi Batı'nın diğer medeniyetlere karşı üstünlüğünü peşinen kabul ve dikte eden rasyonalist ve evrenselci kuramların ve var olan hegemonik dilin dışına çıkılmasıdır. Son yüzyılda dünyanın, özellikle Batı dünyasının bu sosyolojik durumu medeniyetlerarası diyalogu mümkün kılmamanın yanında bir anlamda zorunlu da kılmaktadır.

Dördüncü bölümde, medeniyetlerarası diyalogun tesisini hedefleyen ve İslam ve Batı medeniyetleri arasındaki cehaletin ve geçmişe dayalı yanlış algılamaların kaldırılmasına katkıda bulunan girişimlerden birisi olarak değerlendirilen Abant Toplantıları'ndan, konuyla ilgili toplantılar seçilerek ayrıntılı biçimde irdelenmiş ve medeniyetlerarası diyalog bağlamında ne ifade ettiği tartışılmıştır. Ayrıca ilk iki bölümde ele alınan medeniyetlerarası çatışmaya dayalı fikirler ve bu fikirler bağlamında değerlendirilmeye çalışılan uluslararası gelişmelere karşı ortaya çıkan diğer önemli medeniyetlerarası diyalog örnekleri incelenmiş ve küresel bir diyalog imkânı, var olan engeller ve şartlara değinilerek tartışılmıştır.

İlk olarak örnek vaka olarak seçilen Abant Toplantılarının düzenlenme gerekçesine ve tarihçesine, toplantıların organizatörü olan Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı (GYV)'nin ifadeleriyle yer verilmiştir. İlk toplantılarında Türkiye özelindeki

meseleleri ele alan Abant Toplantıları, sonraları bölgeyi ve bütün dünyayı ilgilendiren meseleleri de konu edinmeye başlamıştır.

GYV'nin bünyesindeki Abant Platformu tarafından düzenlenen Abant Toplantıları, belli konularda toplumun farklı kesimlerinden insanları bir araya getirerek onların birikimlerini ortaya koyma imkânı veren, görüş alışverişi sağlayan bir girişim olmuştur. Abant Platformu'nun özellikle uluslararası meselelerin değerlendirmesinin ve tartışmasının yapıldığı seçtiğimiz ilgili toplantıları farklı düşüncedeki pek çok politikacı ve aydınların katılımıyla gerçekleşmiştir.

Tezde 1998'den itibaren çok sayıda etkinlik gerçekleştiren Abant Platformu'nun tezin konusunu daha çok ilgilendirmesi nedeniyle dört toplantısı ele alınarak incelenmiştir. Seçilen toplantılar; 12–14 Temmuz 2002 tarihlerinde Bolu, Abant'ta düzenlenen “Küreselleşme” konulu 5. Abant Toplantısı, 19–20 Nisan 2004 tarihlerinde Washington'da gerçekleştirilen “İslam, Laiklik ve Demokrasi –Türk Tecrübesi-” başlıklı 7. Abant Toplantısı, Kahire'de 25–26 Şubat 2007'de düzenlenen “İslam, Batı ve Modernleşme” başlıklı 12. Abant Toplantısı ve Aralık 2007'de düzenlenen “AB Üyeliği Sürecinde Medeniyetler Köprüsü Türkiye” başlıklı 16. Abant Toplantısı'dır.

5. Abant Toplantısı'nda küreselleşmenin tanımı, kapsamı, olumlu ve olumsuz yönleri, Müslüman toplumlara olan etkisi, terörizm, insan hakları, göç gibi olgulara katkısı tartışılmıştır. Toplantı sonunda küreselleşmenin uluslararası ilişkiler disiplini için derli toplu bir değerlendirmesi olarak da görülebilecek bir sonuç bildirgesi yayınlanmıştır. 5. Abant Toplantısı'nda küreselleşme ile ilgili birçok noktada ortak bir kaniya varılmış ve konuya ilişkin önemli noktalar tespit edilmiştir.

7. Abant Toplantısı, ilk kez yurtdışında, 11 Eylül saldırılarının hedefi olmuş ABD'nin başkenti Washington'da yapılmıştır. Toplantının, bugün dünyada küresel egemen güç olarak “İslami Terör” hedefinde politikalar izleyen ABD'nin başkentinde yapılması diyalog ve birbirini anlama açısından sembolik bir anlam da ifade etmektedir. Bu toplantı özellikle Ortadoğu bölgesine ilişkin “**Türk Modeli**” tartışmalarının yaşandığı bir dönemde geniş katılımcı kitlesi ile bu tartışmalara somut katkılarda bulunması dolayısıyla da önemli bir birliktelik özelliği taşımaktadır. 7. Abant Toplantısı, özellikle 11 Eylül sonrası İslam'a ve Müslümanlara karşı bakışın değiştiği bir dönemde Irak Savaşı sonrasında yapılmıştır. Toplantıda Avrupa

kamuoyunda İslam'ın çok az bilinen barışı ve hoşgörüyü emreden yönleri, bir İslam ülkesi olarak Türkiye üzerinden dile getirmeye çalışılmış ve Türkiye'nin demokrasi tecrübesi tartışılmıştır.

Mısır'da düzenlenen 12. Abant Toplantısı'nda iki ülkenin modernleşme tecrübeleri ve Türkiye'nin AB üyelik süreci üzerinden İslam dünyasına etkileri ve AB üyesi bir Türkiye'nin Müslüman ülkeler için ne anlama geleceği tartışılmıştır. Medeniyetlerarası diyalog sürecinde Türkiye'nin aktif rol oynayabileceği ve AB'yi yönlendirebileceği, büyük bir ivme kazanan medeniyetlerarası diyalogun Türkiye'nin çabalarıyla ve üyelikle birlikte daha da kökleşeceğine dikkat çekilmiştir. Toplantıda ayrıca İslam-Batı ilişkileri, modernlik ve modernite krizi çerçevesinde İslam'ın modern dünyaya neler vaat ettiği ele alınmış, günümüzde İslam dünyasının maruz kaldığı eleştiri, sıkıntılar ve bu sorunlara çözüm yolları tartışılmıştır. Modernleşme olgusunun İslam ve Batı ilişkileri düzleminde masaya yatırıldığı bir toplantı olan 12. Abant toplantısının benzer modernleşme süreci yaşamış fakat farklı sonuçlar tecrübe etmiş iki İslam ülkesi olarak Mısır ve Türkiye ile ortak düzenlenmiş olması da ayrı bir önem taşımaktadır.

16. Abant Toplantısı, temel olarak Türkiye, Arap Dünyası ve Batı arasındaki ilişkileri ve bu medeniyetler arasındaki diyalogun geleceğini, Türkiye'nin medeniyetlerarası bir köprü olarak AB üyeliği çerçevesinde oynayacağı rolü ele almıştır. Toplantıda, AB üyesi bir Türkiye'nin İslam dünyasında neleri değiştireceği tartışılmış ve Türkiye'nin bir medeniyetler köprüsü olduğu vurgulanmıştır. Bu toplantı, Türkiye'nin AB üyeliği sürecinin Müslümanların başarısı veya başarısızlığından daha çok Batı'nın İslam algısı ve ona yaklaşımı çerçevesinde önemli olduğu görüşünü ortaya çıkaran bir toplantı olmuştur.

Abant Toplantılarına medeniyetlerarası diyalog bağlamında bakıldığında tartışmaların son yüzyılda göze çarpan dinin yükselişi nedeniyle genel olarak 'din' ekseninde ele alındığı görülür. Özellikle "Medeniyetler Çatışması" tezinden ve 11 Eylül'den sonra dünyanın İslam ve Hristiyanlık özelinde dinler etrafında şekillenen medeniyetlerarası ilişkiler olarak tasvir edilmesi bu yaklaşımı bir anlamda zorunlu kılmıştır. Abant Toplantılarında din bir çatışma kaynağı olmaktan ziyade birleştirici ve bütünleştirici bir faktör olarak değerlendirilmiştir. Toplantılarda katılımcılar diyalog kavramına ve İslam'ın Batı ile ilişkisinde geçmişten gelen ve çoğunlukla

Batı eksenli yanlış ve yanlış algılamalara çokça vurgu yapmış, dinin bir çatışma unsuru olmaması için başkalarına zarar vermediği sürece farklı dini anlayışların yaşamasına imkân verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu maksatla hiçbir devletin de herhangi bir din anlayışını dayatmaması gerektiği üzerinde birleşmişlerdir.

Diyaloğa yaptığı vurgu ile geçmişten gelen çatışmacı psikolojinin ortadan kalkmasına önemli bir katkı sağlayan Abant Toplantıları, medeniyetlerarası diyalog bağlamında önemli kademeler olarak değerlendirilebilecek birçok gerekliliği yerine getirmiştir. Yalnızca hâkim konumdaki ülkeleri ve toplumları ilgilendirmeyen aksine bütün toplumların ve kültürleri alakadar eden “küreselleşme”, “modernite”, “demokrasi”, “çoğulculuk”, “uzlaşma”, “din”, “sekülerleşme” gibi konuları ele almıştır. Bu konular yerel bir girişim olarak kalmayarak dünyaya da açılan toplantılarda tartışılmıştır. Yine Abant Toplantıları diyalogun gerektirdiği biçimde farklı fikirlere ve görüşlere sahip tarafların aynı zeminde bu görüşlerini dile getirme imkânı sağlamıştır. Belli konularla ilgili olarak tek bir kesimin muhatapsız olarak fikirlerini ortaya koyduğu bir faaliyet olmamıştır.

Abant Toplantılarının bir diyalog çabası olarak değerlendirilebilmesini sağlayan özelliklerinin yanı sıra, bu girişim aynı zamanda çatışmaya dayalı fikirler ve tezlerle karşı karşıya getirilen İslam ve Batı medeniyetleri’nin birbirini daha iyi tanıması, dinlemesi, ihtilafları çözmesi ve anlaması fırsatını doğuran bir kamu diplomasisi özelliği de taşımaktadır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde Abant Toplantıları, doğrudan çatışma çözümü ve yalnızca çözüm oluşturacak sivil bir zemin olarak değil, günümüzde önemli bir “**yumuşak güç**” örneği olarak öne çıkmaktadır. Son yıllarda önemi ve etkinliği giderek artan kamu diplomasisi ve yumuşak güç girişimlerinin, etki ve başarı alanı açısından klasik diplomasi anlayışının daha da ilerisinde olduğu görülmektedir. İçinde bulunduğumuz küreselleşme ve bilgi çağında hükümetler arası ilişkiler ve iletişim yerini giderek hükümet dışı organizasyonlar ve sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine bırakmaktadır. Abant Toplantıları, böyle bir dönemde bir kamu diplomasisi ve yumuşak güç örneği ve bir sivil toplum girişimi olarak uluslararası ilişkilerde çatışmacı fikirlerin ortadan kalkması, diyalog ve işbirliğinin tesis edilmesi için tarafların birbirini dinlemesi ve anlamasına yönelik önemli bir faaliyet olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEDENİYETLERARASI ÇATIŞMA VE DİYALOG

TARTIŞMALARI

1.1. Bir Kavram Olarak Medeniyet ve Bu Kavramın Siyasal Söylemde Kullanımı

Medeniyet kavramı, bugün sosyal bilimlerde ve özellikle uluslararası ilişkilerde sıklıkla kullanılmaktadır. Kavram ortaya çıkışından itibaren tarih boyunca pek çok düşünür tarafından tartışılmış, olumlu ve olumsuz birçok anlam yüklenerek farklı şekillerde tanımlanmış ve farklı düzlemlerde kullanılmıştır. Bazı sosyal bilimciler medeniyet kavramının sosyal analizler yapmak noktasında yetersiz olduğunu savunmuş, bazı düşünürler ise bir kavram ve değer olarak medeniyete karşı çıkmıştır.¹ Medeniyet kavramı tartışmalarının yanı sıra tek bir evrensel medeniyet mi yoksa birden çok medeniyet mi olduğu da çokça tartışılmıştır. Medeniyeti oluşturan unsurlar incelenmiş ve medeniyet kavramına olumlu ve olumsuz manalar yüklenerek farklı tanımlamalar ve analizler yapılmıştır. Bu farklı tanımlamalar zemininde insanlığın ve tarihin geleceği ile ilgili tezler üretilmiştir.²

Medeniyet (*civilization*) kelimesi ilk defa Victor Riqueti Mirabeau tarafından 1757 yılında kullanılmış ve yaygınlaşmıştır.³ Tek bir tanımının yapılması oldukça

¹ İbrahim Kalın, “Dünya Görüşü, Varlık Tasavvuru ve Düzen Fikri: Medeniyet Kavramına Giriş”, **Divan İlmî Araştırmalar Dergisi**, Sayı. 29, İstanbul, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, 2010, s. 3.

² Batı’da medeniyetlerin doğası ve dinamiklerine ilişkin ortaya konmuş belli başlı yapıtlar olarak şu eserler gösterilebilir. Oswald Spengler, **Decline of the West**, Oxford, Oxford University Press, (Abridged Edition) 1991; Max Weber, **The Sociology of Religion**, Çev. Ephraim Fischhoff, Boston, Beacon Press, 1993; Emile Durkheim, Marcel Mauss, “Note on the Notion of Civilization”, **Social Research**, Vol. 38, 1971, s. 808–813; Pitirim Sorokin, **Social and Cultural Dynamics**, New York, American Book Co. C:4, 1970; Arnold Toynbee, **A Study of History**, Londra, Oxford University Press, 12 c., 1987; Fernand Braudel, **A History of Civilisations**, Çev. Richard Mayne, New York, Penguin Press, 1995; Fernand Braudel, **On History**, Chicago, Chicago University Press, 1980; William McNeill, **The Rise of the West: A History of the Human Community**, Chicago, Chicago University Press, 1963; Immanuel Wallerstein, **Geopolitics and Geoculture: Essays on the Changing World-System**, Cambridge, Cambridge University Press, 1992.

³ *L’ami des hommes ou traité de la population*, Bkz. Kalın, a.g.m., s. 2.

zor olan medeniyet terimi⁴ hakkındaki tanımlar son derece muğlak ve yazara bağlı olarak fazlasıyla değişkendir. Terim, Yirminci Yüzyıl Sosyal Düşünceler Tarihi Sözlüğü'nde Latince *civis/civitas* kelimesinden türeyen ve “şehir kültürü” anlamında kullanılan bir kelime olarak tanımlanmıştır.⁵ Medeniyet kelimesi kök itibarıyla, Arapça ve Türkçe'de olduğu gibi “medine/şehir” ile ilgilidir. Will Durant medeniyetin şehri hatırlattığını ve nezihlik, incelik ve nezaket gibi medeni davranışların ancak *civitas* yani şehirde mümkün olacağını belirtmiştir.⁶ Yunanca'da şehir anlamına gelen “*polis*” kelimesi de *civitas* gibi nezaket, kibarlık, incelik (*politeness*) anlamları taşımaktadır.⁷

Medeniyet kavramı ve medenilik bu anlamıyla, olumsuz nitelikleri bünyesinde toplayan barbarlığın karşıtı olarak insani, ahlaki ve hukuki davranışları ifade eden olumlu bir sıfatı ifade etmektedir. Medeniyet kelimesinin medeni ve ilkel toplumlar arasındaki farkları belirleyici ve tanımlayıcı bir öge ve ötekileştirmenin bir aracı olarak kullanımını farklı tarihi dönemlerde bulmak mümkündür. Örneğin, Antik Yunan'da Yunanca konuşmayan ve Yunan olmayanlara “barbar” denmiştir. Antik dönemde Yunanlılar kendilerini, önemsiz gördükleri Avrupa ve Asya'dan ayrı düşünmüş ve Yunan olmayan her şeyi barbar olarak tanımlamışlardır.⁸

Antik Yunan ve Roma döneminde barbarlık ve ilkelliğin karşıtı olarak kullanılan medeniyet kavramı, İslamiyet'in doğuşu, Haçlı Seferleri, Feodalite, Rönesans, Reform ve Aydınlanma dönemleri ile beraber farklı anlamlar katılarak daha geniş ve dışlayıcı bir manada kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle Aydınlanma sonrası medenilik ve medeniyet Avrupa'nın aklı ve tarihi ile özdeşleştirilerek Batı'yı Batı yapan değerler olarak görülmüş ve sahiplenilmiştir. “Civilite” kavramı etrafında oluşturulan bu değerlere sahip olmayan/olamayan herkes medeniyetten yoksun veya

⁴ Braudel, medeniyet sözcüğünün tanımlamasının sosyal bilimlerde oldukça zor olduğunu şöyle ifade etmiştir. “Medeniyet sözcüğünü, düz bir çizgiyi, üçgeni veya kimyasal bir elementi tanımlamış gibi, basit ve kesin bir biçimde tanımlayabilmek güzel olurdu. Maalesef sosyal bilimlerin sözcük dağarcığı böylesi tanımlara pek az izin verir.” Fernand Braudel, **A History of Civilisations**, Çev. Richard Mayne, Penguin, New York, 1995, s. 1.

⁵ **The Blackwell Dictionary of Twentieth Century Social Thought**, Ed. William Outwaite, Tom Bottomore, Cambridge, Blackwell Publishers, 1993.

⁶ Will Durant, **Medeniyetin Temelleri**, Çev. Nejat Muallimoğlu, İstanbul, Erguvan Yayınevi, 2007, s. 17.

⁷ Kalın, **a.g.m.**, s. 2.

⁸ Aristo Yunanlılar ve Asyalılar ve Avrupalılar arasında yaptığı üçlü ayırmada son ikisini barbar olarak nitelmiştir. Bkz. Gerard Delanty, **Avrupa'nın İcadı**, Ankara, Adres Yayınları, 2005, s. 28.

yarı medeni toplumlar olarak nitelendirilmiştir. Bir medeniyet olarak Avrupa'yı merkeze alan bu anlayış hiyerarşik bir medeniyetler ilişkisi ortaya çıkarmıştır.

18. ve 19. yüzyıldan itibaren medeniyet kavramı sömürgecilik hareketlerine bir gerekçe olarak kullanılmıştır.⁹ Sömürgecilik çağı ile ortaya çıkan “medenileştirme misyonu”¹⁰ Avrupa dışında kalan coğrafyada sömürgeciliği meşrulaştıran bir araç haline gelmiştir. Medeni olanın yani Batı'nın barbarlar yani Batı dışı toplumlar üzerindeki hâkimiyeti ve müdahalesi bir gereklilik olarak algılanmıştır.

19. yüzyılın sonlarına doğru medeniyet daha çok bilim ve sanayi ile temellendirilmiş, bu alanlardaki ilerleme medeni olmanın koşulu olarak değerlendirilmiştir. Sanayi devriminin dışında kalanlar geri kalmış, medeni olmayan barbar toplumlar olarak konumlandırılmıştır ve otomatik olarak ikincil aktör konumuna itilmiştir. Medenileşme ve sanayileşmenin aynı anlamda kullanılması 19. yüzyılın temel özelliklerinden birisi olmuştur. Örneğin John Stuart Mill, medenilik ve barbarlık arasındaki farkı organize olma ve ortak iş yapma yeteneği olarak tanımlamıştır.¹¹ Norbert Elias, medeniyet kelimesinin Batı'nın ulusal bilincini, kimliğini ve iktidarını gerekçelendirdiğini ve bu dönemde Batı toplumunun kendini daha önceki veya daha ilkel çağdaş toplumlardan üstünlüğünü temsil ettiğini belirtmiştir.¹² Batılı devletlerin giderek küresel bir hegemonya kurmaya başladıkları bu dönemde Batı'nın üstünlüğü fikri ile beraber medeniyet kavramı, Batı'nın diğerleri üzerindeki egemenliğinin bir gerekçesi haline gelmiştir.¹³ Örneğin 19. yüzyılda hukuk sistemi ile öne çıkan İngiliz toplumunun Hindistan'dan daha üstün ve Hindistan'ın medenileşmesini sağlayacak bir medeniyet olarak görülmesi normal ve hatta gerekli görülmüştür.¹⁴

⁹ Norbert Elias, **Uygarlık Süreci**, Cilt. 1, Çev. Ender Ateşman, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s. 129-130.

¹⁰ Kalın, **a.g.m.**, s. 6.

¹¹ John Stuart Mill, “Civilization”dan nakleden, Brett Bowden, **The Empire of Civilization: The Evolution of an Imperial Idea**, Chicago, The University of Chicago Press, 2009, s. 33.

¹² Elias, **a.g.e.**, s. 129-130.

¹³ Zachary Lockman, **Contending Visions of The Middle East**, New York, Cambridge University Press, 2004, s. 57.

¹⁴ Bkz. Adam Kuper, **İlkel Toplumun İcadı: Bir İllüzyonun Dönüşümleri**, Çev. İ. Türkmen, İstanbul, İnsan Yayınları, 1995, s. 27-52.

Sömürgeci hareketleri meşrulaştıran bir düşünce olarak medenileştirme misyonu, ilerlemeci tarih anlayışına dayanmaktadır. Bütün toplumların avcılıktan, hayvancılığa, çiftçiliğe ve ticarete doğru ilerlediği ve buna paralel olarak vahşilikten, barbarlığa ve medeniyete/medeniliğe doğru geliştiğini savunan bu tarih teorisi, 19. yüzyılın medeniyet ve tarih anlayışının temelini oluşturmuştur.¹⁵ İlerleme felsefesi ile bütünleşen tarih anlayışı tek öznel ve tek merkezli bir tarih akışını evrensel bir gerçeklik ve mutlak bir hakikat olarak benimsemiştir.¹⁶ Batılı devletlerin Batı dışı toplumlar üzerindeki egemenliği ve hamiliğini onaylayan bu tarih anlayışı pek çok Batılı düşünürde kendini göstermiştir. Örneğin Karl Marx, İngiltere'nin Hindistan üzerindeki rolünü ve etkisini emperyalizm bağlamında *yıkıcı* bulurken, aynı zamanda “insanoğlu'nun yazgısını yerine getirmesi”ne sağladığı katkı açısından *ilerici* ve *gerekli* olduğunu savunmuştur.¹⁷ Yani Marx, acımasız bulduğu “sömürgecilik yöntemlerini şiddetle” eleştirmekte ancak “sonuçlarını onaylamaktadır”.¹⁸ Marx'tan farklı bir ideoloji benimsemesine rağmen, John S. Mill de Hindistan üzerinde hami devlet olarak İngiltere'nin bu durumu suiistimal etme olasılığı olmasına rağmen, İngiltere gibi medeni toplumların diğerlerini potansiyellerini gerçekleştirecekleri zamana kadar yönetmesinin onların yararına olduğunu söyleyerek ilerlemeci tarih anlayışının bir başka örneğini göstermiştir.¹⁹ İlerlemeci tarih anlayışının en önemli temsilcisi ise Hegel'dir. Dünya tarihinin Doğu'dan Batı'ya doğru ilerlediğini savunan Hegel'e göre tarih, çocukluğunu Doğu'da, gençliğini “çok zarif ama elden kaçan ve çabucak kaybolan bir çiçeklenme” şeklinde Yunanistan'da geçirmiştir. Olgunluğunu Roma Devletinde yaşayan tarih, Germen İmparatorluğu'nda mükemmeliyete ulaşmıştır.²⁰

¹⁵ 19. yüzyılda ortaya atılan tarih felsefesinin ilerleme düşüncesi ile ilişkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Robert Nisbet, **History of the Idea of Progress**, New York, Basic Books, 1980, s. 280-296.

¹⁶ İnsanlık tarihinin kategorik bir biçimde ilerlediği fikri Auguste Comte'a dayanmaktadır. Comte'a göre insanlık tarihi ‘Üç Hal Yasası’ olarak adlandırılan Teolojik-Metafizik-Pozitivist (Bilimsel) evrelerden geçen tek yönlü bir akışa sahiptir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Alan Swingewood, **Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi**, Çev. Osman Akinhay, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1998, s. 39-68.

¹⁷ Bkz. Yücel Bulut, **Oryantalizmin Kısa Tarihi**, İstanbul, Küre Yayınları, 2004, s. 174.

¹⁸ Molnar'dan Aktaran Thierry Hentsch, **Hayali Doğu**, Çev. Aysel Bora, İstanbul, Metis Yayınları, 1996, s. 195.

¹⁹ Margaret Kohn, **Colonialism**, (Çevrimiçi) <http://plato.stanford.edu/entries/colonialism>. Par. 19, 2006, 21 Aralık 2012.

²⁰ Hentsch, **a.g.e.**, s. 188. Ayrıca bkz. M. Akif Kayapınar, “Tarihi Bir Analiz: Batı Düşüncesinde Uluslararası Düzen Anlayışı”, **Divan İlmî Araştırmalar Dergisi**, Sayı. 9, İstanbul, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, 2000, s. 216.

Bu dönemde sömürge hareketlerini meşrulaştıran bir diğer araç “ırka dayalı üstünlük” teorileridir. 19. yüzyılın sonlarına doğru, medeniyet ırk ile ilişkilendirmiş ve sosyal bilimlerde kültürel ve etnik ırkçılığa yol açan teorilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.²¹ 19. yüzyılın sonuna doğru medeniyet beyaz ırk ile özdeşleştirilmiştir.²² Özellikle Darwin’in evrim teorisinden etkilenen Avrupalı düşünürler Batı’nın üstünlüğünün “beyaz” ırkın biyolojik niteliklerinden kaynaklandığını savunmaya başlamışlardır.²³ Bazı ırkların diğerlerinden daha medeni olduğu fikrine dayanan sosyal Darwinist teoriler 19. yüzyılda Batı’nın medeniyet anlayışını etkilemiştir.²⁴

Medeniyet ve ırk ilişkisine karşı çıkan düşünürlerde mevcuttur. Will Durant *Medeniyetin Temelleri* adlı eserinde medeniyet ve ırk arasında kurulan bağa itiraz ederek medeniyetin ırki şartları olmadığını, herhangi bir kıtada veya renkte görülebileceğini belirtir. Durant’a göre medeniyeti ortaya çıkaran büyük ırklar değildir aksine insanları yaratan büyük medeniyetlerdir. Örneğin İngiliz medeniyetini yapan İngilizler değildir. İngiliz’i İngiliz yapan İngiliz medeniyetidir.²⁵ Durant aynı şekilde medenilik ve barbarlık ilişkisi ile ilgili olarak şehirde yaşamayan, *vahşi* ve *barbar* şeklinde nitelendirilen toplulukların da bir bakıma medeni olduğunu belirtmiş, diğer beşeri yaratıklara vahşi, barbar damgasını vurmanın sadece kendi şahsımızı son derece sevdiğimizi açığa vurmak olduğunu ve objektif bir gerçeği yansıtmadığını söylemiştir.²⁶

20. yüzyılda ise medeniyet ile modernlik bağdaştırılarak yeni bir medeniyet anlayışı doğmuştur. Modern olmak ve medeni olmak aynı anlamda kullanılmaya başlanmıştır. 19. yüzyılda barbarlık ve medenilik arasında zıtlığa dayalı kurulan ilişki, 20. yüzyılda modernlik ve gelenek arasında kurulmuştur. İlki medenileştirme misyonu ve bu misyonun gerekliliği düşüncesini, ikincisi modernleştirme misyonu ve gerekliliği düşüncesini doğurmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrasına kadar

²¹ Kalın, **a.g.m.**, s. 14-15.

²² Jan Ifversen, **The Meaning of European Civilization –A Historical-Conceptual Approach-**, (Çevrimiçi), www.hum.au.dk/ckultur/f/pages/publications/ji/european_civilization.htm, 25 Aralık 2012.

²³ Lockman, **a.g.e.**, s. 77-78.

²⁴ Prasenjit Duara, “The Discourse of Civilisation and Pan-Asianism”, **Journal of World History**, Vol. 12, No. 1, 2001, s. 100–101.

²⁵ Durant, **a.g.e.**, s. 17.

²⁶ **A.e.**, s. 23.

medeniyet kavramına ilişkin yaklaşımlar medeniyeti nasıl tanımladıkları ve ne ile ilişkilendirdikleri noktasındaki farklılıklarına rağmen Batı'yı merkeze koyan 'Avrupa-merkezli (*eurocentric*)' yaklaşımlar olmuştur. Bu yaklaşımlar zemininde tek bir evrensel Batı medeniyeti olduğu fikri genel kabul görmüştür. Batı dışı toplumların dünya tarihine katkısını göz ardı eden veya oldukça sınırlandıran²⁷ Avrupa merkezli bu yaklaşım, Andre Gunder Frank ve Barry K. Gills'in de belirttiği gibi dünya tarihinin objektif olarak okunmasında önemli bir engel teşkil etmiştir.

*“Dünya tarihi Batı'nın günümüzdeki sınırlanmış ve sınırlayıcı kapsamının çok ötesinde insanlık tecrübe ve gelişmelerinin bütün farklılıklarını temsil etmesi ve yansıtması gerekir. Aslında idrak edilemez, esrarlı Doğu'ya referansın dışında bir Batı'da yoktur. Aslında onların tarihi var oluşları da Batı tahayyülünün bir uydurmasıdır. Avrupamerkezlilik ve benzeri yaklaşımlar diğer parçaların dünya sistemi bütünlüğü ile nasıl bir ilişkiye sahip olduğunu görmeyi, hatta bunu sormayı bile engellemektedir. Bunun içindir ki, avrupamerkezlilik dünya tarihinin analitik bir prangasıdır.”*²⁸

Bu dönemde Batı'nın dışında ve gerisinde kalan toplumlar, modernleşme yolunda bu tek medeniyetin –Batı medeniyetinin- varlığını kabul etmeyi en önemli koşul olarak görmüşlerdir. Bu duruma özellikle Osmanlı-Türk modernleşmesinde²⁹ ve Orta Doğu ülkelerinin modernleşme mücadelelerinde sıkça rastlanmaktadır.

Tek bir medeniyetin varlığı ve bu medeniyetin de Batı medeniyeti olduğu düşüncesi Birinci Dünya Savaşı sonrası sarsılmaya başlamış³⁰ ve başka

²⁷ Ahmet Davutoğlu geçmiş medeniyetlerin başarılarının bugünkü başarıya eklenilebildikleri ölçüde tarihin ve tarih yazımının konusu olabildiklerini belirtmiştir. Davutoğlu birçok düşünce tarihi çalışmasında İslam medeniyetinin düşünce tarihine katkısına yapılan atfın Yunan kaynaklarının Batı'ya intikalinde oynadığı rol ile sınırlı olduğuna dikkat çekmiştir. Aynı şekilde Çin medeniyetine yapılan atıfların da bu medeniyetin bir bütün olarak insanlık tarihi içindeki yerinden ve medeniyet birikiminden çok barut ve kâğıt gibi bazı buluşların bugünkü başarının oluşmasında yaptığı katkı ölçüsünde yer aldığını belirtmiştir. Bkz. Ahmet Davutoğlu, “Tarih İdraki Oluşumunda Metodolojinin Rolü: Medeniyetlerarası Etkileşim Açısından Dünya Tarihi ve Osmanlı”, **Divan İlmî Araştırmalar Dergisi**, Sayı:7, İstanbul, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, 1999, s. 4.

²⁸ Andre Gunder Frank, Barry K. Gills, “The 5000-Year World System: An Interdisciplinary Introduction”, **The World System: Five Hundred Years or Five Thousand?**, Ed. Andre G. Frank, Barry K. Gills London, Routledge, 1993, s. 11.

²⁹ Osmanlı modernleşme sürecinde öne çıkan isimlerden Abdullah Cevdet'in, Batılılaşma ve Batı medeniyeti ile ilgili olarak “Bir ikinci medeniyet yoktur, medeniyet Avrupa medeniyetidir, bunu gülü ve diken ile isticlab etmek mecburidir” şeklindeki ifadeleri örnek gösterilebilir. Bkz. İbrahim Kalın, **İslam ve Batı**, İstanbul, İSAM Yayınları, 2007, s. 110.

³⁰ Hentsch, **a.g.e.**, s. 208.

medeniyetlerin varlığına ve medeniyet çeşitliliğine vurgu yapan düşünceler ortaya çıkmaya başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrası daha az Avrupa merkezli ve Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletlerinin yükseldiği yeni bir uluslararası konjonktür ortaya çıkmış, savaşın Avrupa’da hayal kırıklığı yaratan yıkıcı etkileri ve Batı dışı dünyada yükselen milliyetçi ve sömürge karşıtı hareketler ile³¹ tarihi aktörlerin sayısının artmıştır. Bu değişiklikler Batı’da hâkim olan tek medeniyet kavramsallaştırmasının eleştirilmesine yol açmıştır. Bu yeni dönemde medeniyet çeşitliliğinden bahseden en önemli çalışmalar Oswald Spengler ve Arnold Toynbee tarafından yapılmıştır. 19. yüzyılın romantik ve milliyetçi medeniyet anlayışını sert bir biçimde eleştiren Spengler,³² 1917’de yayınladığı *Batı’nın Çöküşü* adlı eserinde Avrupa merkezli doğrusal tarih anlayışına ve evrimci iyimserliğine karşı çıkmıştır.³³ Spengler’e göre medeniyetler kendi yükseliş ve çöküş döngüsüne sahip organizmalardır. Toynbee ise *Bir Dünya Tarihi Çalışması* adlı 12 ciltlik eserinde³⁴ Spengler gibi doğrusal ve gelişmeci tarih anlayışına karşı çıkmış ve dünya tarihinde yer almış 22 medeniyet tanımlayarak, çoğulcu medeniyet düşüncesinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. İki düşünür de fikirlerinde 19. yüzyıl Batı düşüncesini eleştirmiş ve medeniyet ile kültür arasında bir ilişki kurmuştur.

Medeniyet ve kültür kavramları daha önce de bazı düşünürler tarafından birlikte ve/veya birbiriyle ilişkili olarak kullanılmıştır. Örneğin Nietzsche – Spengler gibi- kültür ve medeniyeti birbirinden farklı anlamlarda ancak karşılıklı ilişki içinde değerlendirirken, Hegel ve Freud bu iki kavramı aynı anlamda kullanmıştır.³⁵ Will Durant de yine medeniyetin kültür ile ilişkili olduğunu belirtmiş ve medeniyeti kültürel yaratmayı harekete geçiren bir sosyal düzen olarak tanımlamıştır.³⁶ Medeniyet ve kültür ilişkisini inceleyen ve medeniyet kavramı hakkında kapsamlı çalışmalar yapan Norbert Elias ise medeniyet ve kültür ilişkisinin Batı düşüncesinde

³¹ Duara, **a.g.m.**, s. 103.

³² Barbara Stowasser, **Medeniyetler Çatışmasından Diyaloga** (içinde), İstanbul, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, 2000, s. 20.

³³ Oswald Spengler, **Batı’nın Çöküşü**, Çev. Nuray Sengebli, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1978.

³⁴ Sadeleştirilmiş tek ciltlik basımı için bkz. Arnold Toynbee, **A Study of History**, London, Oxford University Press, 1972.

³⁵ Kalın, “**Dünya Görüşü, Varlık Tasavvuru ve Düzen Fikri: Medeniyet Kavramına Giriş**”, s. 19.

³⁶ Durant, **a.g.e.**, s. 15.

farklı kullanımlarına değinmiştir.³⁷ 19. yüzyılda bilim, teknoloji ve sanayi bağlamında yapılan medeniyet tanımları insan aklını temel alan tanımlardır. Aydınlanma fikirleri ve sekülerizm etkisi ile medeniyet kavramı kültür ve dinden bağımsız ve üstün bir değer olarak kullanılmıştır.³⁸ Sosyal bilimler ve kültür çalışmalarında büyük etkiler bırakan bu anlayış, 20. yüzyıl sonlarından itibaren yerini kültür, din ve medeniyet çoğulculuğuna vurgu yapan teori ve fikirlere bırakmıştır.³⁹

Çoğulcu medeniyet anlayışının güç kazanması ile beraber bugün medeniyetlerarası ilişkilerin nasıl olacağı meselesi gündeme gelmiş, medeniyetlerin geleceği ve birbirleriyle ilişkisini açıklamaya çalışan büyük çapta tahliller ortaya çıkmıştır. Çoğunlukla çatışma ve diyalog bağlamında süren medeniyetlerarası ilişkilere ilişkin tartışmalarda en çok öne çıkan tezlerden *Tarihin Sonu* ve *Medeniyetler Çatışması* gibi tezler medeniyetlerarası ilişkileri çatışma bağlamında ele alırken, bu fikre eleştiri ve alternatif olarak diyalog temelli çalışmalar ve fikirler de giderek yaygınlık kazanmaya başlamıştır.

³⁷ Elias, medeniyet ve kültür kavramlarının Fransa'da birlikte kullanılırken Almanya'da karşıt kavramlar olarak kullanıldığını belirtmiştir. Bu farklılığın nedeni ise iki ülkedeki aristokrat ve burjuvazi sınıfları arasındaki mücadelenin farklılığıdır. Fransa'da aristokrasinin kültürü ve davranışları medeniyeti ifade ederken Almanya'da görece daha zayıf olan orta sınıfın aristokrasi tarafından tecridi bu farklılığa yol açmıştır. "Almanya'da *kultur* ve *zivilisation* arasındaki kavramsal karşıtlık Alman orta sınıf entelektüellerinin saraylı üst sınıflara karşı ortaya koydukları polemikten kaynaklanır." Norbert Elias, **The Civilizing Process; The History of Manners**, Vol. 1, New York, Urizen Books, 1978, s. 9.

³⁸ Kalın, **a.g.m.**, s. 17.

³⁹ Medeniyet tanımı ve medeniyetler hakkında en kapsamlı eser ortaya koyan isimlerden olan Fernand Braudel medeniyetlerin din merkezli sınıflandırılmasının temelini atmıştır. "Din bir medeniyetin en güçlü özelliğidir, bugünün de geçmişin de kalbindedir." Braudel, **A History of Civilisations**, s. 22.

1.2. Medeniyetlerarası Çatışma Tezleri

20. yüzyılda, yaşanan iki dünya savaşının sonrası Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Batı medeniyetinin hâkim ve itici gücü olarak Avrupa'nın yerini almıştır. Soğuk Savaş dönemi olarak adlandırılan 1945–1991 yılları arasında uluslararası arenada ABD ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ekseninde iki kutuplu bir denge durumu oluşmuştur. Bu iki kutuplu dünya düzeninin SSCB'nin dağılması ile birlikte sona ermesi ile ortaya çıkan yeni düzenin nasıl olacağına dair değerlendirmeler yapılmaya, teori ve tezler üretilmeye başlanmıştır. Soğuk Savaş sonrası yeni düzeni açıklamaya çalışan bu girişimler de Soğuk Savaşın galibi sıfatını kazanan ABD özelinde Batı kaynaklı ve merkezli olmuşlardır. Soğuk Savaş sonrası ne olacağı sorusuna karşılık veren ve oluşan durumu en kapsamlı açıklamaya çalışan tezlerin en göze çarpanları ve küresel çapta en ilgi görenleri Francis Fukuyama'nın *Tarihin Sonu* ve Samuel Huntington'ın *Medeniyetler Çatışması* tezleridir. Fukuyama yeni dönemde dünya siyasetinin artık daha az anarşik olacağını söylerken, Huntington, şimdiye kadar var olan çatışmaların sona ermediğini, bu çatışmaların yerini medeniyetlerarası çatışmaların alacağını ve bu durumun da daha tehlikeli bir anarşik ortam yaratacağını savunmuştur.

Tarihin Sonu tezi ile Fukuyama, liberalizmin bütün ideolojiler karşısında galip geldiğini iddia etmiştir. Liberalizmin çözemeyeceği veya çözemeyeceği bir sorunu çözebilecek herhangi bir alternatif olmadığı ve olamayacağı için de insanlığın ilerleyişi, tarih sona ermiştir. Fukuyama'ya göre bugün insanlığın şahit olduğu Soğuk Savaş'ın sonu ya da savaş sonrası dönemin bitmesi değil, insanoğlunun ideolojik evriminin son noktasına ulaşması ve ulaşılabilecek son yönetim biçimi olarak Batılı liberal demokrasinin evrenselleşmesi ile tarihin sonudur.⁴⁰ Fukuyama'ya göre SSCB'nin yıkılması ve komünizmin çökmesi liberalizmin nihai zaferidir. Artık Batılı liberal düzen evrenselleşmiş, düzene son ve en güçlü alternatif olan komünizm ortadan kalkmıştır. İslam gibi muhtelif alternatifler de liberalizme meydan okuyacak düzeyde değildir.⁴¹ Tarihin Sonu tezi, ortaya çıkan yeni düzende Batılı bir değer ve

⁴⁰ Francis Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, İstanbul, Profil Yayıncılık, 2012, s. 273.

⁴¹ Francis Fukuyama, "Tarihin Sonu mu?", Çev. Yusuf Kaplan, *Tarihin Sonu mu?*, Der. Mustafa Aydın, Ertan Özensel, Ankara, Vadi Yayınları, 1999, s. 41–42.

ideoloji olarak liberalizme ve Soğuk Savaşın galibi ABD'ye alternatif kalmadığı iddiasıyla var olan duruma herkesin rıza göstermesi gerektiğini iddia etmekte ve hatta beklemektedir. Fukuyama'nın tezi daha önce de değindiğimiz ilerlemeci tarih anlayışının izlerini taşımaktadır.* Aydınlanma sonrası Batılı düşünürlerin hemen hepsinde rastlanan bu tarih anlayışına dayanan Tarihin Sonu tezi, modernleşmeyi ve liberalizmi ilerlemenin tarihsel yönü ve insanlığın asla kaçamayacağı kaderi olarak belirlemiştir. Fukuyama insanlığın yürüyüşünün liberalizme doğru olduğunu iki kanıtla bağlamıştır; “Ekonomik nedenler” ve “kabul görme mücadelesi”. 16. yüzyılda din alanında yaşanan ve Kapitalizmin doğuşu ile sonuçlanan Protestan Reformu⁴² Batı kültüründe dini bireyciliği başlatmış, çalışmayı da bir ibadet şekli sayan öğretisi⁴³ ile ekonomik bireyciliğe geçişi sağlayarak Kapitalizm ve Sanayi Devrimi'ni hızlandırmıştır. Bu gelişmeler sonrası liberal ekonomi ulaşılması gereken bir hedef haline gelmiştir. İnsanlık ekonomik anlamda bu ilerlemeyi gösterdikten sonra, hak ve özgürlükler bağlamında gelişimini ise Amerikan ve Fransız Devrimi ile başarmıştır.⁴⁴ İnsanlığın “kabul görme ihtiyacı” ve “efendi-köle diyalektiği”^{*} bu iki devrim ile çözülmüş ve insanlığın hak ve özgürlükler ile ilgili problemleri kalmadığından arayış nihai olarak sona ulaşmıştır. İdeolojik bağlamda ise Fukuyama'nın milyonların umut bağladığı son ideoloji olarak gördüğü sosyalizmin çökmesi⁴⁵ ile insanlığın ilerleyişini durmuş ve bu anlamda tarihin sonuna gelinmiştir.

Bu tarih anlayışı modernite ve liberalizm ile tarihin sonuna ulaşmış toplumların kuracakları otorite ve iktidarı mutlak ve meşru kılmaktadır. Bu tarihsel seyri yakalayamayanlar Fukuyama'nın deyimiyle “tarihin çamuruna saplanmış ve çağını şaşırılmış” toplumlar olacaktır. Bu bağlamda Fukuyama, Üçüncü Dünya toplumlarının büyük bölümünün tarihin çamuruna saplandığını ve bu bölgedeki

* Fukuyama, Tarihin Sonu tezini büyük oranda ilerlemeci tarih anlayışının otoritesi kabul edilen Hegel'in fikirlerine dayandırmaktadır. Fukuyama, **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, s. 12-13; 192-204; 251-255.

⁴² Ayrıntılı bilgi için bkz. Max Weber, **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu**, Çev. Gülistan Solmaz, Ankara, Alter Yayıncılık, 2009

⁴³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Albert Hyma, **Renaissance to Reformation**, Grand Rapids, MI: William Eerdemans, 1951, s. 490-491.

⁴⁴ Fukuyama, **a.g.e.**, s. 215-217.

* Hegel'de rastlanan bu iki kavrama Fukuyama, tezinde önemli bir yer vermiştir. Bkz. Fukuyama, **a.g.e.**, s. 192-204.

⁴⁵ Fukuyama, “**Tarihin Sonu mu?**”, s. 48.

çatışmaların daha uzun yıllar süreceğini söylemiştir.⁴⁶ Fukuyama bunun da ötesinde çağı yakalayamamış bu toplumların başarılı liberal toplumlar haline gelmelerinin gerekli olmadığını ve yalnızca daha farklı ve yüksek toplum olma ideolojilerini bırakmalarının yeterli olacağını belirtmiştir. Tarihin sonunda bütün çelişkilerin çözüldüğünü savunan ve insanlığın “ortak ideolojik mirası” ile ilgilendiğini söyleyen Fukuyama, Ali Bulaç’ın ifadesiyle “kurulacak olan yeni dünya düzeninin ‘normal’ akış yönünü değiştirecek, bozacak seslere aldırış edilmeyeceğini”⁴⁷ söylemiştir.

“Burada bizim göreceğimiz, tüm dünya ölçeğinde çatlak bir mesih tarafından ileri sürülen alternatifleri ayrıntılarıyla yanıtlamak değil; aksine, önemli toplumsal ya da siyasal güçler ve hareketlerde kendisini gösteren ve dolayısıyla dünya tarihinin bir parçası olan oluşumları dikkate alıp, bunların ortaya koydukları alternatiflere ve çıkışlara karşılık bulmaya çalışmak olacaktır. Bizim buradaki amacımız dolayısıyla Arnavutluk’ta ya da –Afrika’da- Burkina Faso’daki insanların kafasını ne tür garip düşüncelerin meşgul ettiği bizi pek ilgilendirmiyor. Çünkü bizi asıl ilgilendiren şey, bir anlamda insanlığın ortak ideolojik mirasıdır.”⁴⁸

Ali Bulaç, Fukuyama’nın bu ifadeler ile tarihin çamuruna saplanmış toplumların söz hakkı olmadığını, kaderlerine razı olarak tarihteki görevlerini yerine getirmelerini ima ettiğini belirtmiştir.⁴⁹ İnsanlığın ilerleyişinin “belirlenmiş bir kader” olarak tasvir edildiği ve son durağının liberalizm Amerikan önderliğinde Batı medeniyeti olarak belirlendiği bu anlayış temel olarak Hegel’in tarih felsefesine dayanmaktadır⁵⁰ ve Fukuyama’nın yanı sıra Irving Kristol ve Allen Bloom gibi düşünürler tarafından da savunulmuştur. Kristol, “Hegel’i reddetmenin, insanın entelektüel tutanaklarını kaybetmesi ve engin bir denizde kaybolup gitmesi anlamına geldiğini”⁵¹ söylerken, Bloom, “tarihe başkaldırmanın duyarlı bir insanın kolaylıkla yapmaya cesaret edemeyeceği akla karşı başkaldırmak olduğunu”⁵² belirtmiştir.

⁴⁶ A.m., s. 43.

⁴⁷ Ali Bulaç, “Tarihin İkinci Vaktinde Modernizmin Sonu”, **Tarihin Sonu mu?** (içinde), s. 101.

⁴⁸ Fukuyama, **a.g.m.**, s. 31–32.

⁴⁹ Bulaç, **a.g.m.**, s. 107.

⁵⁰ Bkz. G. William Friedrich Hegel, **The Philosophy of History**, Ed. Great Books of the Western World, Chicago, Encyclopedia Britannica, 1990, Cilt. 43, s. 213–216.

⁵¹ Irving Kristol, “Hepimiz Birer Hegelciyiz!”, Çev. Yusuf Kaplan, **Tarihin Sonu mu?** (içinde), s. 67.

⁵² Allen Bloom, “Fukuyama’nın Makalesi Üzerine”, Çev. Yusuf Kaplan, **Tarihin Sonu mu?** (içinde), s. 53.

Fukuyama, Batı'nın bütün ideolojiler karşısında zafer kazandığı ve insanlığın bir anlamda 'ideal'e ulaştığı iddiasıyla tarihin sonunu ilan ederken, bu dönemi Frithjof Capra "büyük dönüm noktası"⁵³, Ervin Laszlo ise "çatallanma"⁵⁴ olarak adlandırmıştır. Nitekim Fukuyama tezini ileri sürdüğü vakit Ali Bulaç'ın da dikkat çektiği üzere⁵⁵ henüz Körfez Savaşı, Bosna ve Kosova'da yaşanan savaşlar, Somali'ye yapılan müdahaleler vuku bulmamıştır. Soğuk Savaş sonrası yaşanan bu gelişmeler ile birlikte, tarihin sonu ve yeni dünya düzeninin geleceğine ilişkin tezler, dünyada dinin yeniden canlanması gibi gelişmeler de dâhil edilerek tekrar tartışmaya açılmıştır.

1991'de Körfez Savaşı'nın patlak vermesi ile Fukuyama'nın tezi gibi yeni uluslararası düzenin geleceğini iyimserlik ve muzaffer Batı düşüncesi ekseninde bakan tezlerin tartışılmaya başlandığı dönemde bu tartışmalara en güçlü katkı olarak *Medeniyetler Çatışması* tezi ortaya atılmıştır. Samuel Huntington tarafından ilk kez 1993 yılında ortaya atılan *Medeniyetler Çatışması* tezi⁵⁶ Fukuyama tarafından iddia edildiği gibi tarihin sona ermediğini aksine tarihsel aktörlerin medeniyetler ekseninde giderek güçlendiğini ve yeni dönemde daha farklı ve kapsamlı çatışmaların olacağını savunmuştur.

Huntington tezinde temel olarak yine Fukuyama'nın aksine⁵⁷, günümüz uluslararası ilişkilerde mücadelenin esas kaynağının ideolojik ve ekonomik olmaktan çok kültürler ve medeniyetler arasında olacağını savunmuştur.⁵⁸ 90'ların sonunda ortaya çıkan ve yeni dünya düzeninin nasıl olacağına ilişkin görüş belirten iki tezden Tarihin Sonu tezinin var olan durumu, Medeniyetler Çatışması tezinin ise daha çok gelecekte ne olacağını anlatmaya çalıştığı söylenebilir.

Fukuyama gibi Huntington da medeniyeti tezinin öznesi olarak konumlandırmıştır. Huntington mevcut düzenin Batı medeniyetine göre kurulmuş olsa da Fukuyama'nın düşündüğü gibi güvende ve çatışmalardan uzak olmadığını

⁵³ Bkz. Fritjof Capra, **Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası**, Yay. Haz. Mustafa Armağan, İstanbul, İnsan Yayınları, 2009.

⁵⁴ Bkz. Ervin Laszlo, **Küresel Bakmak Evrensel Düşünmek**, Çev. İbrahim S. Canbolat, Ankara, Nobel Yayınları, 2004.

⁵⁵ Bulaç, **a.g.m.**

⁵⁶ Samuel Huntington, "The Clash of Civilizations?", **Foreign Affairs**, Vol. 72, No. 3, Summer 1993.

⁵⁷ "... dünya çapındaki ideolojik mücadelenin yerini ekonomik hesaplar, teknik sorunlar ve çevre sorunları alacaktır." Fukuyama, **a.g.m.**, s. 49.

⁵⁸ Huntington, **a.g.m.**, s. 22.

savunmuştur. Ona göre Batı dışı toplumlarda, Batı'ya karşı ittifaklar⁵⁹ oluşmaya başlamıştır ve bir çatışmanın olacağı kuşkusuzdur. Tezini genel olarak diğer medeniyetlerin Batı medeniyetinden aşağı veya düşman olduğu ve bu medeniyetlerin bir şekilde kontrol altında tutulması gerektiği düşüncesine oturttuğu söylenebilecek Huntington, ileride ayrıntısıyla üzerinde duracağımız üzere Batı'nın bu tehlikelere karşı tedbirler alması gerektiğini belirtmiştir.⁶⁰

Daha önce değindiğimiz gibi Tarihin Sonu tezi çağı yakalayamamış Batı dışındaki dünyanın önünde ancak Batı'yı taklit etme seçeneği bulunduğunu savunurken, Medeniyetler Çatışması tezi ise diğer medeniyetlerin Batı'yı taklit edemeyecek derecede farklı niteliklere sahip olduğunu ve hatta taklit etmemesi gerektiğini savunmuştur.⁶¹

Medeniyetlerarası çatışma tartışmaları örnekleri olarak iki tez de din olgusuna değinmiş ve İslam medeniyetine farklı şekillerde de olsa ön plana çıkan önemli bir olgu olarak yaklaşmışlardır. Fukuyama tezinde liberalizmin rakibi olarak değindiği sosyalizm ve faşizmin dışında din tehdidinden bahsetmiş ancak dinlerin alternatif bir önerisi olamayacağını savunmuştur. Alternatif olarak İslam'ın ise teokrasiden başka bir şey ortaya koyamadığını ve siyasal İslami hareketlerin de küresel çapta önemli değişiklikler yapacak derecede gelişme gösteremeyeceğini belirtmiştir.⁶² Huntington ise tezinde dine tayin edici bir önem atfetmiştir. Yeni dünyada dinin yeniden canlandığını, toplumların kendilerini dini kimlikler üzerinden yeniden tanımladıklarını ve bu kimlikler üzerinden kurulan ittifakların uluslararası arenada belirleyici olacağını ifade etmiştir.⁶³ İki tezde de yer alan İslam vurgusu özellikle Medeniyetler Çatışması tezinde oldukça kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

Genel itibarıyla Batı için strateji üretme çabası olarak nitelendirilebilecek bu tezlerin birbirinin anti-tezi gibi görünse de aslında Batı merkezli olması ve liberal dünya sistemini tehdit eden düşmanların varlığını ve bu düşmanlar ile nasıl mücadele

⁵⁹ Huntington, Batı'ya karşı oluşacak ve oluşmakta olan Konfüçyen-İslam ittifakını en önemli ittifak olarak işaret etmiştir. Bkz. Samuel Huntington, **Medeniyetler Çatışması ve Yeni Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, Çev. Mehmet Turhan, Cem Soydemir, İstanbul, Okuyan Yayınları, 2011, s. 271.

⁶⁰ Huntington, **a.g.e.**, s. 469.

⁶¹ Huntington'ın bu bağlamda İslam'ın özü ve *çekirdek devlet* kavramına ilişkin fikirlerine ileride değinilecektir.

⁶² Fukuyama, **a.g.m.**, s. 41-42.

⁶³ Huntington, **a.g.e.**, s. 138-139.

edilmesi gerektiğini açıklamaya çalışması noktasında aynı çizgide olduklarını ve benzeştiğini söylemek mümkündür.

Tarihin Sonu ve Medeniyetler Çatışması tezlerinin başı çektiği Medeniyetlerarası çatışmaya dair fikirler Batı kaynaklı ve Batı'yı merkeze alan fikirler olması itibariyle⁶⁴ esas olarak Batı'nın çöküp çökmeyeceği üzerine tartışmışlardır.

Dünya tarihinde önemli bir kırılma noktası olarak 11 Eylül 2001'de Dünya Ticaret Merkezi'ni hedef alan saldırılar sonrası Batı medeniyeti için daha önceden öne sürülen bu tezleri tekrar gündeme getirmiştir. 11 Eylül sonrası Tarihin Sonu tezinin çizdiği olumlu ve iyimser tablo* yerine içinde yaşadığımız çağda yaşananları ve dünya siyasetini medeniyet ve çatışma kavramları ekseninde açıklamaya çalışan modellerden birisi olarak Huntington'ın Medeniyetler Çatışması tezinin tasvir ettiği olumsuz ve çatışmayı öngören tablo daha makul kabul edilmiş ve daha çok tartışılmaya başlanmıştır.

Biz bu tezimizde Soğuk Savaş sonrası uluslararası ilişkileri medeniyet ekseninde açıklamaya çalışan muhtelif tezlerden hem yol açtığı tartışmalar, hem de kazandığı popülerlikten ötürü Samuel Huntington'ın *Medeniyetler Çatışması* tezini ele alacağız. Medeniyetler Çatışması tezi, medeniyetlerarası ilişkileri çatışma bağlamında açıklaması ve özellikle İslam medeniyeti hakkındaki görüşleri nedeniyle çokça eleştiri almış ve son dönemde medeniyetlerarası diyalog ve ittifak çalışmalarının ve fikirlerinin yoğunluk kazanmasına da neden olmuştur. Samuel Huntington'ın tezi küresel çapta hassas meselleri ortaya attığı için kanımızca iyi bir başlangıç noktası olacaktır.

⁶⁴ Yasin Aktay bu tezleri, kendini seçilmiş kabul etmenin ifadesi olduğunu söylemektedir. Bkz. Yasin Aktay, "Tarih Bozumu ve Tarih Bilinci", **Tarihin Sonu mu?** (içinde), s. 176–184 ve "Tarihin Sonuna Geç kalmak Mümkün Mü?", **Tarihin Sonu mu?** (içinde), s. 283–294,

* Fukuyama, 11 Eylül sonrası görüşlerini değiştirerek İslami fundamentalizmi düşman ilan etmiş ve modern dünyaya düşman olduklarını iddia etmiştir. Önceleri gelecekte askeri müdahalelerin gereksizleşeceğini düşünen Fukuyama, 11 Eylül ve ABD'nin Afganistan'a müdahalesinden sonra fikir değiştirmiş ve İslam dünyası ile ilişkinin öncelikle askeri müdahale şeklinde olması gerektiğini savunmuştur. Bkz. Francis Fukuyama, "Yayınlanışının 10. Yılında Tarihin Sonu'nun Neresindeyiz?", Çev. Cemal Aydın, **Tarihin Sonu mu?** (içinde), s. 172–175.

1.3. Samuel Huntington ve Medeniyetler Çatışması Tezi

Medeniyetler Çatışması tezi Samuel Huntington tarafından ilk kez 1993 yılında Foreign Affairs dergisinde yayınlanan “*The Clash of Civilizations?*” makalesinde ortaya atılmıştır.⁶⁵ Bu makalenin geniş yankı bulması⁶⁶ sonrasında ise Huntington 1996’da tezini genişleterek “*Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması (The Clash of Civilizations and The Remaking of The World Order)*”^{*} adıyla kitaplaştırmıştır.

Medeniyetler Çatışması kavramı Samuel Huntington’dan sonra popüler olmuş ve yaygınlaşmış ise de bu kavramı ilk ortaya atan Bernard Lewis’tir. Lewis, Atlantic Monthly’de yayınlanan “*Müslüman Öfkesinin Kökenleri (The Roots of Muslim Rage)*”⁶⁷ isimli makalesinde dünyanın/Batı’nın karşı karşıya olduğu şeyin aslında hükümetlerin izleyeceği politikalarından öte olarak bir medeniyetler çatışması olduğu şeklindeki ifadesiyle bu kavramı kullanmıştır. Daha da geçmişe gidildiğinde ise Toynbee’nin bu kavramı “*Medeniyetler Çarpışması (The Conflict of Civilizations)*”⁶⁸ olarak hemen hemen aynı anlamda kullandığı görülebilir.

Huntington kitabının önsözünde Soğuk Savaş sonrası küresel siyasetin evriminin bir yorumunu yapmayı amaçladığını, küresel siyasete bakışta bilim adamlarına ve politika belirleyenlere bir çerçeve veya bir paradigma sunmayı hedeflediğini söylemiştir.⁶⁹ Bu yeni paradigma ihtiyacını ise kendi zamanı için yararlı olan Soğuk Savaş paradigmasının yeni dönem için yeterli olmaması ile açıklar.⁷⁰ Huntington’a göre yapılması gereken dünyaya medeniyet temelli bir paradigma ile bakmaktır.⁷¹

⁶⁵ Huntington, “**The Clash of Civilizations?**”, s. 22–49.

⁶⁶ Foreign Affairs dergisinin editörlerine göre Huntington’ın çalışması 1940’lardan beri yayınlanan tüm yazılardan çok daha fazla tartışmaya neden olmuştur. Huntington, **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, s. 9.

* Huntington’ın makalesinin başlığında yer alan soru işareti, kitabında kaldırılmıştır.

⁶⁷ Bernard Lewis, “The Roots of Muslim Rage”, **The Atlantic Monthly**, September 1990, s. 47–60.

⁶⁸ Bkz. Arnold Toynbee, **Medeniyetlerin Çarpışması**, Çev. Hamid Uzgören, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt. 3, Sayı. 1–2, Ankara, 1948, s. 247–254. (Çevrimiçi) http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/3/1/15_ARNOLD_J_TOYNBEE.pdf. 21 Aralık 2012. Ayrıca Bkz. Arnold Toynbee, **The Western Question in Greece and Turkey: A Study in the Contact of Civilisations**, London, 1922.

⁶⁹ Huntington, **a.g.e.**, s. 10.

⁷⁰ **A.e.**, s. 29.

⁷¹ **A.e.**, s. 40.

Huntington özetle, bugün uluslararası ilişkilerde ittifaklarda ve çatışmalarda belirleyici unsurun politik veya ekonomik ideolojiler değil medeniyetler olacağını iddia etmektedir. “*Uygarlıklar Çatışması Mı?*” adlı makalesinde medeniyetlerarası çatışma ile ilgili olarak Huntington şunları yazmıştır:

“Bu yeni dünyadaki çatışmanın temel kaynağı bence, yalnızca ideolojik ya da yalnızca ekonomik olmayacaktır. İnsanoğlu ile çatışmanın hâkim kaynağı arasındaki büyük bölünmeler kültürel olacaktır. Ulus devletler dünya ilişkilerinde en güçlü oyuncular olmayı sürdürecektir ama küresel siyasetin ana çatışmaları, farklı uygarlıklara sahip uluslar ve gruplar arasında olacaktır. Medeniyetler çatışması küresel siyasete hâkim olacaktır. Uygarlıklar arasındaki fay hatları, geleceğin savaş safları olacaktır.”⁷²

Makalesinde “*Medeniyetler çatışması küresel siyaseti domine edecektir*” ifadesini kullanan Huntington, kitabında ise böyle bir sonucun doğacağına daha ihtiyatlı yaklaşmıştır.⁷³ Huntington bu savını son yüzyılda yaşanan belli olaylardan örneklerle⁷⁴ desteklemeye çalışmıştır. Medeniyetler Çatışması tezi etrafında Huntington, bugün var olan düzeni beş temel önerme ile açıklamaktadır. Bu önermelerden ilki, tarihte ilk kez küresel politikanın çok kutuplu ve çok medeniyetli olduğudur. Son yüzyılın belirleyici ögesi olarak modernleşme, ‘Batılılaşma’ ile özdeş kavramlar olarak anlaşılmıştır fakat modernleşme ‘Batılılaşma’dan farklıdır ve bu modernleşme Batılı olmayan toplumların Batılılaşmasını sağlamamaktadır.

İkinci önerme ise medeniyetler arasındaki güç dengesinin değiştiği önermesidir. Etkililik bakımından Batı gerilemekte; Asya medeniyetleri ekonomik, askeri ve siyasal güçlerini genişletip yaymaktadırlar. İslam, Müslüman ülkeler ve komşular için istikrarsızlığa neden olan demografik bir patlama içine girmiştir.

Üçüncüsü, medeniyete dayalı bir dünya düzeninin ortaya çıkmakta olduğu önermesidir. Kültürel yakınlıklar olan toplumlar birbiriyle işbirliği yapmakta, toplumları bir medeniyetten öbürüne geçirme çabaları başarısız olmaktadır.

⁷² Samuel Huntington, “Medeniyetler Çatışması Mı?”, **Medeniyetler Çatışması**, Der. Murat Yılmaz, Ankara, Vadi Yayınları, 2006, s. 23.

⁷³ Anthony Sullivan’dan aktaran Glenn E. Perry, “Huntington’s Clash of Civilizations: Rumours and Clarification”, **Islam in The Eyes of The West: Images and Realities in an Age of Terror**, Ed. Tareq Y. Ismael, Andrew Rippin, London, Routledge Publisher, 2010, s. 226.

⁷⁴ Samuel Huntington, **Medeniyetler Çatışması ve Yeni Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, s. 43.

Dördüncü önerme Batı'nın evrenselcilik iddiasının, giderek artan ölçüde diğer medeniyetlerle, özellikle Çin ve İslam'la çok ciddi çatışmalara neden olduğudur.

Beşinci önerme ise Batı'nın varlığını sürdürebilmesi için yapması gerekenlerle ilgilidir. Huntington kitabının son bölümünde Batı'nın var olan ve gerileyen iktidarını devam ettirebilmesinin koşullarını, Amerikalıların Batılı kimliklerini vurgulamalarına, Batılıların medeniyetlerini evrensel değil, kendi türünde biricik görmelerine ve Batılı olmayan toplumlardan gelen tehditlere karşı koruma ve medeniyetlerini yenileyebilmelerine bağlamaktadır.⁷⁵

Huntington, 21. yüzyılda ulus devletlerin temel aktörler olarak konumunu koruyacağını ancak en önemli devlet gruplaşmalarının artık Soğuk Savaş'ın bloklarının değil dünyanın yedi veya sekiz temel medeniyeti (*Çin, Japon, Hindu, İslam, Batı, Latin, Ortodoks Rus ve Afrika Medeniyetleri*) etrafında şekillendiğini savunmaktadır. Soğuk Savaşın ardından süper güçlerin rekabetinin yerini bu medeniyetleri temelinde ortaya çıkacak olan medeniyetler çatışması almaktadır.⁷⁶ Huntington'ın çok uygarlıklı bir dünyada Batı Uygarlığının dünyanın geri kalan tüm medeniyetleri karşısında farklı değerlere –ki bu değerler evrensel değil, Batı'ya özgü değerlerdir- sahip olduğu varsayımı tezinin temelini oluşturmaktadır. Huntington'a göre uluslararası gündemdeki anahtar sorunlar mevcut çatışmalar ve anlaşmazlıkların tümü bu farklı değerler sahip medeniyetler arasında ve tam da bu değerlerin farklılığı yüzünden olmaktadır.⁷⁷ Dünya üzerindeki kültürler arasındaki ekonomik ve siyasal gelişmedeki temel farklılıkların kaynağının bunların farklı kültürlerle sahip olmasıdır. Örneğin demokrasinin uygulanması noktasında devletlerin başarı veya başarısızlığı o devletlerin bağlı oldukları kültürlerle açıklanabilir. Bu noktada Huntington İslam ülkelerinin çoğunda demokrasinin ortaya çıkmasındaki başarısızlığın, İslam kültürü ile açıklanabileceğini savunmuştur.⁷⁸ Batı Hristiyan mirasına sahip ülkeler ise ekonomik gelişme ve demokratik siyasette daha başarılı olmaktadır. Batılı kültürün dışında kalan ülkelerin gelişimi kültürel nedenlerden ötürü şüphelidir. Bu bağlamda

⁷⁵ A.e., s. 24.

⁷⁶ A.e., s. 25.

⁷⁷ A.e., s. 28.

⁷⁸ A.e., s. 160.

Huntington, Ortodoks ülkelerdeki siyasal ve ekonomik gelişmelerin geleceğini belirsiz, Müslüman cumhuriyetlerin geleceğini ise karanlık görmektedir.⁷⁹

1.3.1. Huntington'ın Medeniyet Tanımı ve Özellikleri

Huntington'a göre insanlık tarihi medeniyetlerin tarihidir. İnsanlığın gelişimini başka terimlerle düşünmek mümkün değildir.⁸⁰ Medeniyet ise kültürden bağımsız düşünülemez. Farklı düşünürlerin medeniyet tanımlarına dayanan ve bu tanımlamalardan örnekler veren⁸¹ Huntington kültürün hemen hemen her medeniyet tanımında ortak tema olduğunu ileri sürmüştür ve kendisi de medeniyeti kültür bağlamında tanımlamıştır.

Huntington'a göre medeniyet, bir toplumu, bir grubu ya da bir milleti, bir diğerinden ayıran dil, din, gelenek, tarih, gibi bağlayıcı ve birleştirici öğeler topluluğu olarak tanımladığı kültürün en kapsamlı ve en yüksek formudur.⁸² Medeniyet, insanların kendisini güçlü bir şekilde özdeşleştirdiği en geniş düzeydeki kimlik düzeyidir. Medeniyetler dışarıdaki "onlardan" farklı olarak kültürel bakımdan kendimizi evimizde hissettiğimiz en büyük "biz" olmaktadır.⁸³ Huntington medeniyet tanımını yaparken medeniyetlerin belli başlı temel özelliklerini ise şöyle sıralamıştır. Medeniyetin bir özelliği ve tanımlayıcısı olarak nesnel ve en önemli öğenin genellikle din olduğunu belirten Huntington, insanlık tarihindeki temel medeniyetlerin büyük ölçüde dünyanın büyük dinleriyle tanımlandığını söylemektedir.⁸⁴

Huntington'ın medeniyet anlayışına göre medeniyetler siyasi değil kültürel varlıklardır. Bu özellikleri nedeniyle siyasi bir olgu olan hükümetlerin yaptıkları (*düzeni korumak, adaleti sağlamak, vergi toplamak, antlaşma yapmak gibi*) hiçbir şeyi yapmamakta, hükümetler gibi davranmamaktadırlar.⁸⁵

⁷⁹ A.e., s. 27.

⁸⁰ A.e., s. 46.

⁸¹ Huntington, Braudel, Wallerstein, Durkheim ve Spengler gibi isimlerin medeniyet tanımlarına yer vermiştir. Fernand Braudel, **On History**, s. 177–202, Immanuel Wallerstein, **Geopolitics and Geoculture**, s. 215, Emile Durkheim, **Notion of Civilisation**, s. 811 ve Oswald Spengler, **Decline of West**, Vol. 1, s. 31'den aktaran Huntington, a.e., s. 48.

⁸² Huntington, "Medeniyetler Çatışması Mı?", s. 25.

⁸³ Huntington, **Medeniyetler Çatışması ve Yeni Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, s. 50.

⁸⁴ A.e., s. 49.

⁸⁵ A.e., s. 52.

Huntington'a göre medeniyetlerin bir diğer özelliği statik değil, dinamik olmalarıdır. Bir toplumda hâkim olan inançlar, davranışlar bir ya da iki nesil öncesine göre çok farklı bir şekilde değişmektedir. Medeniyetlerin belirgin sınırları, kesin bir başlangıç ve sona eriş tarihleri yoktur. Medeniyetlerin oluşumu ve biçimi zaman içinde değişmektedir. Medeniyetler ölümlüdür* ancak çok uzun ömürlüdürler. Bu bağlamda ölümlü varlıklar olarak medeniyetler için asıl gaye bu sonu mümkün mertebe uzaklaştırmaktır.⁸⁶

Huntington, bu bağlamda Batı medeniyetini parlaklığını er geç kaybedecek olan bir medeniyet olarak tanımlamıştır. Bunun yanı sıra Batı medeniyetini diğer medeniyetlerden ayıran bir takım temel özelliklerden bahsetmiştir. Bu özelliklerin başında Batı'nın klasik medeniyetlerden aldığı, Yunan felsefesi ve rasyonalizmi, Roma hukuku, Latince ve Hristiyanlığı içeren miras gelmektedir. Batı medeniyetinin bir diğer özelliği tek ve en önemli özellik olarak Katoliklik ve Protestanlık tecrübesi ve hala devam eden varlığıdır. Bunların yanı sıra diğer medeniyetlerde olmayan çeşitlilikte sahip olduğu Avrupa dilleri ve Huntington'ın Batı'da özgürlüğün gelişimine büyük katkıda bulunduğunu söylediği dini ve dünyevi otoritelerin birbirinden ayrılması Batı medeniyetinin bir diğer özelliğidir. Medeni kalabilmenin şartı olarak hukuk devleti olması; sivil toplumun zenginliği, feodal aristokrasinin gücü, köylü ve tüccar sınıfının varlığı olarak sosyal plüralizm; meclis ve parlamento gibi temsili heyetlerin varlığı ve bireysel hak ve özgürlüklerin doğmasını sağlayan bireycilik anlayışı özellikleri ise Batı medeniyetinin diğer ayırt edici özellikleridir.⁸⁷

Huntington, bunların dışında yirminci yüzyılın, Liberalizm, Sosyalizm, Anarşizm, Korporatizm, Marksizm, Komünizm, Sosyal Demokrasi, Konservatizm, Milliyetçilik, Faşizm ve Hristiyan Demokratlığı gibi büyük siyasal ideolojilerinin Batı medeniyetinin ürünleri olduğunu ve başka hiçbir medeniyetin önemli bir siyasal ideoloji yaratamadığını belirtmiş, bu özelliğiyle de Batı'nın özgün bir konuma sahip olduğunu savunmuştur.⁸⁸ Bu nitelikleri ile Batı, Huntington'a göre, diğer medeniyetler ve bölgeler üzerinde önemli menfaatleri bulunan ve diğer

* Spengler bu görüşe katılırken, Toynbee daha ihtiyatlı yaklaşmıştır. Wallerstein ise itiraz etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Jack F. Matlock, "Can Civilizations Clash?", **Proceedings of the American Philosophical Society**, Vol. 143, No. 3, September 1999, s. 430-431 ve Huntington, **a.g.e.**, s. 48.

⁸⁶ Huntington, **a.g.e.**, s. 50-51.

⁸⁷ **A.e.**, s. 91-95.

⁸⁸ **A.e.**, s. 66-67.

medeniyetlerin siyasetini, ekonomisini ve güvenliğini etkileyebilecek tek medeniyettir. Diğer medeniyetlerdeki toplumlar amaçlarına ulaşabilmek ve menfaatlerini koruyabilmek için Batı'nın yardımına gereksinim duymaktadırlar.⁸⁹

1.3.2. Huntington'ın Medeniyet Sınıflandırması

Huntington, medeniyetlerin birbirlerinden tarih, dil gelenek ve en önemlisi de din yoluyla farklılaştığını söylemekte, Toynbee'nin medeniyet sınıflandırmasından da⁹⁰ faydalanarak günümüzde sekiz medeniyetin var olduğunu belirtmektedir. Huntington'ın bugün var olduğunu söylediği medeniyetlerden ilki Sinik Medeniyet olarak adlandırdığı *Çin medeniyetidir*. Huntington bu medeniyeti Foreign Affairs dergisinde yayınlanan makalesinde Konfüçyüsçü diye adlandırdığını ama Sinik terimini kullanmanın daha doğru olacağını belirtmiştir.⁹¹ İkinci medeniyet bazı bilim adamlarınca Çin ile birlikte Uzak Doğu medeniyeti olarak tanımlanmasına rağmen Huntington'ın ayrı ve bağımsız bir medeniyet olarak kabul etmek gerektiğini söylediği *Japon Medeniyetidir*. Üçüncü medeniyet *Hindu Medeniyetidir*. Dördüncüsü, içinde Arap, Türki, Farisi, Malay dâhil olmak üzere birçok farklı kültürler ve alt medeniyetler barındıran *İslam Medeniyetidir*. Beşincisi, Avrupa, Kuzey Amerika ve Latin Amerika olmak üzere üç kolu bulunan *Batı Medeniyetidir*. Altıncı medeniyet, Batı'dan farklı olmasını sağlayan ayrı bir kimliğe ve her ne kadar Avrupa medeniyetinin bir çocuğu olsa da Avrupa ve Kuzey Amerika'dan mümkün olan her farklı yolda gösterdiği bir evrim çizgisine sahip *Latin Amerika Medeniyetidir*. Yedinci medeniyet, kaynağı Bizans ve Batı Hristiyan Medeniyeti olsa da ayrı düşünülmesi gereken *Ortodoks Rus Medeniyeti* ve sekizinci medeniyet pek çoklarınınca bağımsız bir medeniyet olarak tanınmayan 'muhtemel'* bir *Afrika Medeniyetidir*.⁹²

Bu noktada Huntington'ın medeniyetleri sınıflandırırken bir medeniyeti oluşturan öğelerin çokluğuna ve çeşitliliğine aldırış etmediğini söylemek

⁸⁹ A.e., s. 109.

⁹⁰ Bkz. Toynbee, *A Study of History*.

⁹¹ Huntington, *a.g.e.*, s. 53.

* Huntington, Fernand Braudel dışında medeniyet üzerine çalışan bilim adamlarının çoğunun ayrı bir Afrika medeniyetini tanımlamadığını belirtmiştir. Huntington, *a.g.e.*, s. 57.

⁹² A.e., s. 54-55.

mümkündür. Örneğin kendisinin de *alt medeniyet (subcivilization)* şeklinde tanımlayarak belirttiği üzere Arap, Fars ve Türk gelenekleri ve kültürleri içeren İslam medeniyetini bütün Müslümanların aynı siyasi kültüre sahip olmamalarına rağmen bir blok olarak tek bir medeniyet halinde tanımlamıştır. Bunun yanında büyük çoğunluğu Avrupa ile aynı dili konuşan, Hristiyanlığa mensup ve Batılı bir değer olarak adlandırdığı demokratik yönetimlere sahip Latin Amerika toplumunu her ne kadar Batı medeniyetinin bir alt medeniyeti olabileceğini de belirtse de ayrı bir medeniyet olarak ele almıştır. Huntington'ın İslam medeniyeti başta olmak üzere diğer medeniyetlere genellemeçi yaklaşımı, Batı medeniyeti tanımlamasında da kendini göstermiştir. Fernand Braudel'in de belirttiği gibi, her biri kendine özgü karakteristik özellikler barındıran bir Fransız, Alman, İtalyan veya İngiliz medeniyetinden bahsetmek mümkündür ve bu toplumları tek bir Batı medeniyeti başlığı altında değerlendirmek basite indirgeyen bir yaklaşımdır.⁹³ Aynı şekilde Huntington farklılıkları, eğer aynı medeniyet içinde yer alan ülkeler arasında ise medeniyet içi olarak değerlendirmiş, eğer bu farklılıklar kendisinin sınıflandırdığı şekli ile farklı medeniyetlere ait ülkeler arasında ise medeniyetsel farklılıklar olarak tanımlanmıştır. Bruce Lawrence da Huntington'ın medeniyet sınıflandırmasını eleştirmiş, ülkelerin ideolojik ve pragmatik kaygılarına aldırış etmediğini ve Asya, Afrika ve Avrupa'yı şekillendiren çeşitliliklerini görmezden gelerek bu toplumların davranışlarının hepsini medeniyetsel ve dinsel motivasyonlarla açıkladığını belirtmiştir.⁹⁴ Bu yönüyle Huntington'ın medeniyet sınıflandırması muğlak ve anlaşılabilir bir hal almıştır. Medeniyet sınıflandırmasının bir diğer tartışılır tarafı ise benzerliklerin değil farklılıkların ön plana çıkarılmış olmasıdır. Huntington'ın sınıflandırmasında yer alan medeniyetlerin birçoğunun –örneğin Latin Amerika'nın– diğer medeniyetlerle benzerlikleri belli sebeplerden ötürü* farklılıklarından daha çok ön plana çıkmaktadır.

Huntington, sekiz medeniyet grubu tanımladıktan sonra, Soğuk Savaş sonrası dünyada ülkeleri ile medeniyetler arasındaki bağıntının değiştiğini belirterek bu

⁹³ Braudel, *On History*, s. 201–202.

⁹⁴ Bruce Lawrence, "Conjuring with Islam II", *The Journal of American History*, Vol. 89 No. 2, History and September 11: A Special Issue, Sept. 2002, s. 489.

* Huntington'ın bu noktada inançların, ideolojilerin ve entelektüel başarıların fark edilmesi açıkça mümkün biçimlerde bir başka medeniyete taşındığı gerçeğini de göz ardı ettiğini söylemek mümkündür.

medeniyetler arasındaki ilişkileri etkileyecek ve şekillendirecek olan devletleri *organik devletler, merkez devletler, yalnız devletler, parçalı ve ayrıık devletler ve bölünmüş devletler* şeklinde yeniden sınıflandırmıştır.⁹⁵

Organik devlet, kültürel olarak tek bir medeniyetle özdeşleşmiş devlettir. Arap-İslam medeniyetiyle özdeşleşen Mısır, Avrupa-Batı medeniyetiyle özdeşleşen İtalya organik devletlerdir. *Çekirdek devlet*, bir medeniyetin en güçlü ve kültür açısından merkezi devletidir. ABD ve Avrupa’da Fransız-Alman devletleri Batı medeniyetinin çekirdek devletleridir.** *Yalnız devlet*, diğer toplumlarla kültürel bir ortak noktası olmayan devlettir. Etiyopya ve Haiti yalnız ülke örnekleri olsa da en önemli örnek Japonya’dır. *Ayrıık devlet* ise farklı medeniyetlere mensup büyük grupları barındıran ülkelerdir. Kanada ve bölünmeden önceki haliyle Çekoslovakya ayrıık/parçalı ülkelerdir. *Bölünmüş ülkeler* ise tek bir başat kültüre sahip ama liderlerinin başka bir medeniyete dâhil etmeye çalıştığı ülkelerdir. Rusya, Meksika, Avusturya ve Türkiye bölünmüş ülkelerdir.⁹⁶ Huntington bölünmüş bir ülkenin kendi medeniyet temelli kimliğini yeniden tanımlayabilmesi için üç şart olduğunu belirtmiştir. Birincisi, ülkenin siyasi ve ekonomik seçkinlerinin bu hamleyi desteklemeleri ve bu yönde istekli olmalarıdır. İkincisi, halkın kimliğinin tanımlanmasına en azından ses çıkarmamaya gönüllü olmalarıdır. Üçüncüsü, (*çoğu durumda Batı olan*) ev sahibi medeniyetteki başat unsurların bu hamleyi kucaklamakta gönüllü olmalarıdır. Huntington’a göre bölünmüş ülkelerin bu süreci uzun ve çoğunlukla başarısız olacaktır.⁹⁷

Huntington’ın tezinde bölünmüş ülke olarak tanımladığı Türkiye⁹⁸ önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye örneğinde Huntington Kemalizm’in Türkiye’yi medeniyet

⁹⁵ Huntington Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB arasındaki rekabete göre ülkeleri şu şekilde gruplandırmıştır. *Müttefik Ülke, Uydu Ülke, Yanaşma Ülke, Tarafsız Ülke ve Kamplaşma Dışı Ülke*. Huntington, **a.g.e.**, s. 190.

^{**} Huntington, İslam, Latin Amerika ve Afrika Medeniyetlerinin çekirdek devletten yoksun olduğunu ve bu yoksunluğun nedeninin de kısmen Batı emperyalizmi olduğunu belirtmiştir. Huntington, **a.g.e.**, s. 191.

⁹⁶ **A.e.**, s. 190-197.

⁹⁷ **A.e.**, s. 197.

⁹⁸ Ahmet Davutoğlu, Huntington’ın Türkiye’yi bölünmüş ülke olarak tanımlamasının uzun dönemli medeniyet etkileşimi sürecinin stratejik bir hedef için nasıl araç olarak kullanılabileceğinin çarpıcı ve tehlikeli yüzünü gösterdiğini belirtmiştir. Davutoğlu’na göre bölünmüş ülke tanımlamasına sebep olan farklı ve kimi zaman da değişik medeniyet tecrübelerini yaşamış olmak bir risk değil bir zenginliktir. Bkz. Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, İstanbul, Küre Yayınları, 2011, s. 543.

ithali ile Batılılaştırma çabalarının başarısız olduğunu belirtmiştir.*Huntington'a göre Türkiye en önemli bölünmüş ülke olarak medeniyete dayalı kimliğini değiştirmede iki koşulu gerçekleştirmiş, fakat alıcı medeniyetin seçkinleri üçüncü koşul olan rızayı göstermemiştir. Huntington'a göre Türkiye, Atatürk'ün mirasını aşındıran İslami eğilimlerin yükselişi, Türki cumhuriyetler arasında liderlik rolü oynamaktaki kısıtlı yetenekleri gibi nedenlerden ötürü bölünmüş ülke olarak kalmaya devam edecektir.⁹⁹

1.3.3. “Medeniyetler Çatışması” Görüşü

Huntington, tarih boyunca medeniyetlerarası ilişkilerin üç evrede ele alınabileceğini belirtmiştir. Bu üç evre tanışma, etki (*Batı'nın yükselişi*) ve birbirini etkileme (*çok medeniyetli sistem*) evreleridir.¹⁰⁰ Medeniyetler ilk iki evreden geçmiş ve şu anda üçüncüsünden geçmektedirler. M.S. 1500'den önceki dönemi kapsayan tanışma evresinde medeniyetlerarası ilişkiler bazı istisnalar dışında ya olmamıştır ya da sınırlı derecede var olmuştur.¹⁰¹ Bu evrede medeniyetler arasındaki en dramatik ve en önemli temaslar bir medeniyetteki halkın bir başka medeniyetteki halkı fethetmesi, ortadan kaldırması ya da egemenliği altına alması şeklinde olmuştur. Huntington tanışma evresi dediği ilk evrede en yoğun ilişkilerin ise, 7. yüzyıldan itibaren İslam ile Batı ve İslam ile Hindistan arasında yaşandığını belirtmiştir.¹⁰²

İkinci evre olan etki evresinde ise, Avrupa Hristiyan dünyasının ayrı bir medeniyet olarak 8. ve 9. yüzyıllarda ortaya çıkmaya başlaması ile Batı'nın yükselişi başlamıştır. Ancak 12. yüzyıla kadar Bizans'ın, Çin ve İslam medeniyetinin gerisinde kalmıştır. Fakat 13. yüzyıla doğru Avrupa kültürü İslam ve Bizans'tan uygun unsurları istekli ve sistematik bir biçimde alarak bu mirası Batı'nın çıkarları ve özel koşullarına uydurması ile gelişmeye başlamıştır.¹⁰³ Bu evrede medeniyetler arasında arada sırada ortaya çıkan etkileşimler, yerini Batı'nın bütün medeniyetler

* Huntington'a göre bu başarısızlığın nedeni, Türkiye'nin Japonya gibi kendi yöntemleri ile kendi gelenek, kurum ve değerlerini kullanarak modernleşmeye çalışmak yerine Batılılara benzemeye çalışmasıdır.

⁹⁹ Huntington'a göre Türkiye'nin seçkinleri kimlik değiştirme hamlesini ezici bir çoğunlukla desteklemiş ve halk da buna gönülsüz de olsa rıza göstermiştir. Huntington, **a.g.e.**, s. 214.

¹⁰⁰ **A.e.**, s. 58-69.

¹⁰¹ **A.e.**, s. 58.

¹⁰² **A.e.**, s. 60-61.

¹⁰³ **A.e.**, s. 61.

üzerindeki çok güçlü tek yanlı etkisine bırakmıştır.* Bu evrede Batı yarımküresinin tümü, Asya'nın ise önemli bir bölümü Avrupa'nın yönetimi ve egemenliği altına girmiştir. Huntington Avrupa'nın genişlemesi sırasında And ve Mezoamerikan** medeniyetlerinin fiilen ortadan kalktığını, Hint ve İslam medeniyetlerinin Afrika ile birlikte fethedildiğini, Çin'in ise Batı'nın etkisi altına alındığını belirtmiştir.¹⁰⁴ Batı'nın bu dört yüzyıl boyunca eşsiz ve çarpıcı gelişiminin nedenleri ise Batı'nın sosyal yapısı ve sınıf ilişkileri, ticaretin ve kentlerin yükselişi, Batı toplumlarında iktidarın monarklar, asiller, laik ve dinsel otoriterle arasında dağılması, ulusal bilincin ortaya çıkması ve devlette bürokrasinin gelişmesidir. Huntington, Batı'nın dünyayı düşüncelerinin, değerlerinin veya dinin üstünlüğüyle değil, daha çok örgütlenmiş gücü ve zoru kullanmasındaki üstünlüğüyle fethettiğini belirtmiştir. Huntington'a göre Batılılar çok kez bu gerçeği unutturken, Batılı olmayanlar hiçbir zaman unutmazlar.¹⁰⁵

Medeniyetlerarası ilişkilerde üçüncü evre olan birbirini etkileme evresinde ise çok medeniyetli bir sitem ortaya çıkmıştır. 20. yüzyılda medeniyetler arasındaki ilişkilerde, önceki dönemin temel özellikleri yok olmaya başlamış, bir medeniyetin diğer bütün medeniyetler üzerindeki tek yönlü etkisinden, bütün medeniyetler arasında yoğun sürekli ve çok yönlü etkileşimlere geçilmiştir.¹⁰⁶ Huntington'a göre bu evrede artık "Batı'nın yayılması" sona ermiş, "Batı'ya karşı ayaklanma" başlamıştır. Batı'nın etkisinden kurtulan uluslararası sistem çok medeniyetli bir hale gelmiştir.¹⁰⁷ Dünyanın Batılı etkinin dışına çıkmasıyla Batı medeniyetinin tipik özelliği olan ideolojiler gerilemiş, ideolojilerin yerini, dinler ve kimlik ile bağlantılı kültürel temelli biçimler almıştır. Günümüzde Batı'da ortaya çıkmış medeniyet içi

* Huntington, bu değişimi yirminci yüzyıla kadar gerçekleşen İber yarımadasının Faslılardan tekrar alınması, Portekizlilerin ve İspanyolların keşifler sonrası Asya ve Amerika'ya yayılmaları, ABD'nin Avrupa'nın doğrudan etkisinden kurtulması ve Türkiye dışında bütün Ortadoğu'nun Batı'nın denetimi altına girmesini örnek vererek açıklamıştır.

** Mezoamerika, Meksika ve Orta Amerika'yı içine alan, 15 ve 16. yüzyıllarda İspanyollar tarafından sömürgeleştirilmeden önce antik toplumların var olduğu kültürel ve coğrafi bölgeye verilen isimdir.

¹⁰⁴ A.e., s. 62.

¹⁰⁵ A.e., s. 63.

¹⁰⁶ A.e., s. 65.

¹⁰⁷ A.e., s. 66.

siyasal düşüncelerin çarpışması yerini medeniyetler arasındaki din ve kültür çarpışmasına bırakmıştır.¹⁰⁸

Soğuk Savaş dönemindeki blokların yerini kültür topluluklarının almakta olduğunu savunan Huntington, medeniyetler arasındaki *fay hatlarının* küresel siyasetteki başlıca çatışma alanları haline geldiğini belirtmiştir.¹⁰⁹ Huntington'a göre kültürlerin başrolü oynadığı bu yeni düzende ortak kültürel özelliklere sahip halklar farklı kültürlerle karşı işbirliği yapmaktadır ve yapacaktır. Bu ortak kültürel özellikler bir yandan işbirliğini sağlarken öte yandan çatışmaları ve ayrışmaları destekleyecektir. Huntington bu durumun sebepleri olarak şunları sıralamıştır;

Bu sebeplerden birincisi, herkesin çoğul ve birbirini pekiştirebilecek ya da birbirine rakip olabilecek kimliklere sahip olmasıdır. Huntington'a göre kültürün güçlü olduğu bir dünyada klanlar ve etnik gruplar birer takım, uluslar birer alay ve medeniyetler birer ordudur. İkinci sebep, kültürel kimliğin gitgide daha çok ön plana çıkmasıdır. Batılı olmayan toplumların yetenekleri ve güçleri modernleşmeyle birlikte gelişmekte, bu gelişme yerli kimliklerin ve kültürlerin yeniden canlanmasıyla sonuçlanmaktadır. Üçüncü sebep hangi düzeyde olursa olsun kimliğin ancak bir "öteki"yle bağlantılı olarak farklı bir kişi, kabile, ırk ya da medeniyetle bağlantılı olarak tanımlanabilecek olmasıdır. Bu da kaçınılmaz olarak çatışmayı ve ayrışmayı getirmektedir. Dördüncü sebep, farklı medeniyetlere mensup devletler ve grupların arasındaki çatışmaların kaynaklarının büyük ölçüde gruplar arasında daima çatışmalar yaratmış olan kaynaklar olmasıdır. Bu noktada Huntington, Hindular ile Müslümanların Ayodha'da* bir tapınağın mı, caminin mi yoksa ikisinin birden mi inşa edilmesi gerektiği sorununu çözüme kavuşturma olanağı olmadığını belirtmiştir. Aynı şekilde orta öğrenim çağındaki kızların okula giderken İslam'ın kuralları uyarınca giyinmelerine izin verecek bir uzlaşmayı ne Fransız yetkililerin ne de Müslüman ebeveynlerin kabul edeceğini; bunun gibi kültürel sorunların bir evet ya da hayır, ya hep ya hiç sorunu olduğunu ve çözülemeyeceğini belirtmiştir. Beşinci sebep ise, çatışmanın her yerde hazır ve nazır olmasıdır. Huntington çatışmayı insanın kaderi olarak görmekte, insanların kendilerini tanımlayabilmek ve

¹⁰⁸ A.e., s. 67.

¹⁰⁹ A.e., s. 173.

* Hindistan'da Hinduizm için dini anlamı oldukça büyük olan tarihi bir şehir.

motivasyon için düşmanlara ihtiyaç duyduklarını savunmaktadır. Huntington'a göre "biz" ve "onlar" arasında ayırım yapma eğilimi siyasal alanda nerdeyse evrensel bir eğilimdir.¹¹⁰

Huntington'a göre ülkeler kendilerinininkine benzer kültüre sahip ülkelerin tarafına katılma ve ortak bir kültürü paylaşmadığı ülkelere karşı denge kurma eğilimi göstermektedir. Bu durum bilhassa çekirdek devletler için geçerli olmaktadır. Bu bağlamda dünya ya medeniyetler temelinde bir düzene kavuşacaktır ya da düzensizlik devam edecektir.¹¹¹ Huntington'a göre bir çekirdek devlet içinde bulunduğu medeniyete düzen verme işlevine sahiptir ve her medeniyetin, hem medeniyet içi hem de medeniyetlerarası düzen sağlamak açısından, bir çekirdek devleti olmak zorundadır.*

Medeniyetler arasındaki ilişkilerin güven ve dostluk ekseninde değil soğuk ve düşmanlık olacağını belirten Huntington'a göre medeniyetlerarası çatışmalar iki şekilde kendini gösterecektir ve göstermektedir; Yerel veya mikro düzey ve küresel veya makro düzey. Huntington'ı *fay hattı çatışmaları* olarak nitelendirdiği yerel düzeydeki çatışmalar, farklı medeniyetlere mensup komşu devletler arasında, bir devletin içinde farklı medeniyetlerin mensubu gruplar arasında ve eski kalıntıların üstünde yeni devletler kurmaya çalışan gruplar arasında (*Eski Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'da olduğu gibi*) olacaktır. Huntington fay hattı çatışmalarının özellikle Müslümanlar ile Müslüman olmayanlar arasında yaygın olduğunu iddia etmiştir. Mikro düzeyde en belirgin fay hatlarının da İslam ile Ortodoks, Hindu, Afrikalı ve Batı Hristiyan komşuları arasında olduğunu belirtmiştir. Çekirdek devlet çatışmaları olarak adlandırdığı küresel düzeydeki çatışmalar ise farklı medeniyetlerin büyük devletleri arasında olacak çatışmalardır ve bu çatışmalar da bir tarafta Müslüman ve Asyalı toplumlar ile diğer tarafta Batı arasında, yani "Batı ve diğerleri" olacaktır. Huntington medeniyetler çatışmasında Batı'nın kibrinin, İslam'ın hoşgörüsüzlüğünün ve Çinlilerin aşırı inatçılığının etkili olacağını belirtmiştir.¹¹²

¹¹⁰ A.e., s. 178-182.

¹¹¹ A.e., s. 225-226.

* Bu noktada Bosna ve Sudan'da yaşanan savaş ve çatışmaları örnek veren Huntington, İslam medeniyetinin çekirdek devlet yoksunluğunun Bosna sorununun çözülmesini, Afrika ve Arap dünyasındaki çekirdek devlet eksikliğinin ise Sudan'daki iç savaşın çözülmesini zorlaştırdığını savunmuştur.

¹¹² A.e., s. 267-306.

Fay hatları üzerinde ortaya çıkacak olan medeniyetler çatışmasının sebepleri olarak Huntington bazı nedenler sıralamıştır. Bu nedenlerden ilki, medeniyetler arasındaki farklılıkların medeniyetlerin esaslarından kaynaklandığı savıdır. Huntington'a göre medeniyetler birbirlerinden tarih, dil, kültür, gelenek ve en önemlisi olarak din yoluyla farklılaşmaktadırlar. İkinci neden, dünyanın giderek daha küçük bir yer haline gelmesi sonucu medeniyetlerarası etkileşimin artmasıdır. Bu etkileşim medeniyetlerin kendi farklılıklarının farkına varmasını sağlamaktadır. Üçüncü neden, dünya çapında yaşanan sosyal değişme ve ekonomik modernleşme süreçlerinin insanları eski mahalli kimliklerinden koparmasıdır. Bu aynı zamanda bir kimlik kaynağı olarak ulus devleti zayıflatmaktadır. Dördüncü neden, Batı'nın medeniyet bilincinin gelişmesinde oynadığı roldür. Batı, sahip olduğu gücün oranına göre Batı dışı medeniyetlerin Batı'ya karşı tavrını şekillendirmektedir. Beşinci neden, kültürel farklılıkların uyuşma ve ayrışmaya daha kolay evrilmesidir.* Son neden ise, ekonomik bölgeciliğin artmasıdır. Ekonomik bölgecilik güçlendikçe medeniyet şuurunun gelişmesine de yardımcı olacaktır.¹¹³

Medeniyetler Çatışması tezinde İslam'a önemli bir rol atfeden Huntington, İslam'ı kanlı sınırlara sahip¹¹⁴ ve bu sınırlarda süregelen çatışmaların kaynağı olarak nitelemiştir.** Huntington İslam'ın sınırları dâhilinde nereye bakılacak olursa, Müslümanların komşularıyla barış içinde yaşamak konusunda sorunlar yaşadığının görülebileceğini iddia etmiştir. Bunun yanı sıra dünya nüfusunun yaklaşık beşte birini oluşturmasına rağmen İslam'ın, 90'larda diğer herhangi bir medeniyetten daha fazla şiddete bulaştığını ve bunun kanıtının (seçilmiş ve büyük oranda yanlış

* Huntington, argümanını sağlamlaştırmak amacıyla bir insanın yarı Fransız ve yarı Arap olabileceğini yarı Katolik ve yarı Müslüman olamayacağını belirtmiştir.

¹¹³ Huntington, “**Medeniyetler Çatışması mı?**”, s. 26–28.

¹¹⁴ Huntington, **Medeniyetler Çatışması ve Yeni Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, s. 382.

** Huntington'ın bu yaklaşımı objektif olmaktan uzak açıkça İslam karşıtı bir yaklaşım olduğuna dair Seyfuddin Adem Hüseyin'in eleştirisi kayda değerdir. Hüseyin, 'İslam kanlı sınırlara sahiptir' cümlesinin bizzat kuruluş şeklinin Huntington'ın yaklaşımının objektiflikten uzak oluşunun kanıtı olduğunu söyler. Huntington'ın 'İslam ve diğer medeniyetler arasındaki sınırlar kanlıdır' gibi alternatif ve daha objektif bir ifadeyi neden kullanmadığını sorar ve bu yaklaşımın İslam medeniyetinin doğuştan şiddete eğilimli olduğu ve sınırın diğer tarafındaki medeniyetten veya medeniyetlerden daha şiddetli olacağı düşüncesine yol açtığını belirtir. Bkz. Seyfuddin Adem Hüseyin, “Tarihin Sonu ve Medeniyetler Çatışması”, **Tarihin Sonu mu?** (içinde), s. 216.

yorumlanmış bazı istatistik verileri sunarak) karşı konulamayacak derecede güçlü olduğunu savunmuştur.¹¹⁵

İslam medeniyetinin bugüne kadarki ve gelecekteki çatışmalardaki, kendi tabiri ile fay hattı savaşlarındaki patlamada Müslümanların merkezi rolü oynamasının sebepleri ise şunlar olmuştur. Huntington'a göre İslam ile militarizm arasında çok kesin bir biçimde bağlantı mevcuttur. Müslümanların şiddete düşkünlüğü Huntington'a göre, ne Müslümanların ne de Müslüman olmayanların yadsıyabileceği bir olgudur.¹¹⁶ Müslümanların neden diğer medeniyetlerden daha çok şiddete başvurduğu ve şiddete eğilimlerinin nasıl açıklanabileceği sorusuna Huntington, İslam dininin yerleşik öğeleri olduğunu iddia ettiği özellikler üzerinden cevap vermiştir. Huntington'a göre İslam en baştan itibaren kılıç dini olmuş ve askeri yetenekleri övmüştür. Müslümanların kutsal kitabı Kur'an da buna paralel olarak şiddete ilişkin çok az yasaklama içermektedir.¹¹⁷ Huntington'a göre şiddete başvurmama kavramı Müslüman öğretisi ve pratiğinde eksiktir.

İslam'ın sınırlarını kanlı olmasının ikinci nedeni ise Huntington tarafından doğuşundan itibaren İslam'ın Afrika, Ortadoğu, Asya, Balkanlar ve Hindistan'a kadar fetihlerle yayılmasının bugüne kadar devam eden etkileri olarak belirtilmiştir. İslam'ın süreklilik arz eden özellikleri olarak militarizm, Batılı olmayan gruplarla yakınlık ve Müslümanların "sindirilemezliği", Huntington'a göre tarih boyunca Müslümanların şiddet eğilimini açıklayabilecek nedenlerdir.¹¹⁸

Huntington, İslam'ın kanlı sınırlarında iç ve dış çatışmaların yaşanmasında İslami bir çekirdek devletin yokluğunun da önemli katkısı olduğunu belirtmiştir.¹¹⁹ Bir çekirdek devletten yoksun olarak İslam dünyada istikrarsızlığın kaynağı olmuştur.¹²⁰ Huntington'a göre İslam'ın kenetlenme içermeyen bilinci,¹²¹ İslam'ın zayıflığının bir kaynağı olmakla birlikte diğer medeniyetlere yönelik tehdidin de

¹¹⁵ Huntington, **a.g.e.**, s. 385.

¹¹⁶ **A.e.**, s. 387-388.

¹¹⁷ **A.e.**, s. 395.

¹¹⁸ **A.e.**, s. 397.

¹¹⁹ **A.e.**, s. 191.

¹²⁰ **A.e.**, s. 398.

¹²¹ **A.e.**, s. 257.

kaynağı olmaktadır. Huntington, bu durumun sürüp gitme olasılığı olup olmadığını sormuş ve cevabı Türkiye üzerinden vermiştir.¹²²

Huntington'a göre Türkiye İslam'ın çekirdek devleti olmak için gerekli tarihe, nüfusa, orta düzey bir ekonomik gelişmişliğe, ulusal birliğe, askeri yetenek ve geleneğe sahip bir ülkedir ancak kendini laik bir ülke olarak tanımladığı sürece İslam'ın liderliğine soyunma olasılığı yoktur. Türkiye bir noktada Batı dünyasına üyelik için yalvarıp duran bir dilenci olarak oynadığı hüsrana verici ve aşağılayıcı rolden vazgeçerse, Batı'nın temel İslami muhatabı ve düşmanı olarak oynadığı çok daha etkileyici ve onurlu tarihsel rolü yeniden üstlenmeye hazır hale gelebilecektir.¹²³

Huntington bu tanımlaması ve tespiti ile medeniyetlerarası çatışmayı öngörmenin dışında bu çatışmaya bir zemin hazırlamaktadır. Türkiye bağlamında İslam'ı net bir şekilde Batı medeniyetinin dışında tanımlayarak, İslam medeniyetinin gerçek tarihsel rolü olarak gördüğü Batı'ya karşı bir düşman rolünü Türkiye'nin üstlenerek İslam medeniyetinin öncülüğünü yapması gerektiğini savunmuştur. Türkiye'nin daha önce tanımladığı şekilde *bölünmüş ülke* olmaktan çıkıp bir çekirdek devlet haline gelebilmesi için de gerekli siyasal ve dini meşruiyeti sağlamış Atatürk kalibresinde bir liderin varlığının şart olduğunu savunmuştur.¹²⁴

Huntington medeniyetlerarası çatışmalara 1991 Körfez Savaşı'nı ve 1989'a kadar süren Sovyet-Afgan savaşını örnek vermiştir. Huntington'a göre Sovyet-Afgan Savaşı ve Körfez Savaşı birer medeniyet savaşıdır. İlk medeniyet savaşı olarak nitelendirdiği Afgan savaşı, Müslümanlar tarafından öyle görüldüğü ve Sovyetler Birliği'ne karşı birleştiği için bir medeniyet savaşıdır. Körfez Savaşı* ise Batı'nın bir Müslüman savaşı olan bu çatışmaya müdahil olması ve Müslümanların dünyanın her yerinde bu müdahaleyi kendilerine karşı bir savaş olarak görüp Batı'ya karşı cephe aldıkları için bir medeniyet savaşıdır.¹²⁵ Huntington'a göre Körfez Savaşı, aynı

¹²² A.e., s. 261.

¹²³ A.e., s. 263.

¹²⁴ A.e., s. 264.

* Huntington, Faslı akademisyen Mahdi Elmandjra'nın Körfez Savaşı'nı ilk medeniyet savaşı olarak nitelendirdiği bilgisine yer vermiş fakat kendisi, aslında Sovyet-Afgan Savaşı'ndan sonra ikinci medeniyet savaşı olduğunu belirtmiştir. A.e., s. 368.

¹²⁵ A.e., s. 370.

zamanda Soğuk Savaş sonrası (petrol rezervlerinin Batı'nın mı yoksa karşıtlarının mı kontrolünde olacağı mücadelesi özelliği ile) ilk kaynak savaşı olmuştur.¹²⁶

Huntington tezinde, İslam'ı ve İslam medeniyetini Batı'ya meydan okuyan bir düşman olarak konumlandırmıştır. Küresel ölçekte kabile çatışmaları olarak nitelendirdiği medeniyetler çatışmasında¹²⁷ ana düşman Müslüman uygarlığı olmuştur. Huntington, Batı'ya karşı başlıca tehdidin “Konfüçyan-İslami” ittifakından geleceğini savunmuştur.¹²⁸ Bu bağlamda çatışma öngörüsü ve bu öngöründe İslam'ın pozisyonu özellikle 11 Eylül sonrası gelişmeleri de önemli ölçüde şekillendirmiştir. 11 Eylül 2001'den sonra gazeteciler, düşünürler, siyasetçiler ve uzmanlar, Medeniyetler Çatışması tezine sıklıkla başvurmuşlardır. Samuel Huntington'ın tezi pek çok tartışmalı hipotezi, kavramsallaştırmayı ve sınıflandırmayı içermektedir.* Günümüz uluslararası ilişkileri yeni ve kolay sınıflandırılabilir bir analiz ile açıklamaya çalışan Huntington, medeniyetler çatışmasını tehlikeli olarak ahlaki ve öze dayalı bir zorunluluk olarak görmektedir.

1.3.4. Medeniyetlerin Geleceği

Medeniyetlerin geleceği ile ilgili argümanlarını Huntington temel olarak Batı medeniyetinin eşsizliği ve taklit edilemezliği üzerine kurmuştur. Fukuyama, gelecek öngörüsünde Batı'yı ve liberalizmi esas alan bir tarih okumasıyla Batı dışındaki dünyanın ve liberalizmin dışındaki ideolojilerin tarihte kaldıklarını, dünyaya hitap edemediklerini ve önlerinde ancak Batı tarihini taklit etme seçeneğinin bulunduğunu söylerken¹²⁹ Huntington ise mevcut medeniyetlerin, yukarıda da değindiğimiz üzere, Batı'yı taklit edemeyecek farklı özelliklere sahip olduğunu iddia etmektedir.

Huntington'ın görüşünde dünya bir anlamda iki dünyadır; ama bu iki dünya arasındaki temel ayırım şimdiye dek egemen kültür olan Batı ile aralarında ortak çok az şey olsa da bütün diğerleri arasındadır. Kısaca dünya Batı ile Batılı olmayanlar arasında bölünmüştür. Huntington'ın gelecek öngörüsünde ulus devletler en önemli

¹²⁶ A.e., s. 377.

¹²⁷ A.e., s. 305.

¹²⁸ Huntington, “Medeniyetler Çatışması Mı?”, s. 47–49.

* Huntington'ın tezine ve yaklaşımlarına kapsamlı bir eleştiri için bkz. Stephen M. Walt, “Building up New Bogeymen”, *Foreign Policy*, No. 106, Spring 1997, s. 176–189.

¹²⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Fukuyama, “Tarihin Sonu Mu?”

aktörler olma özelliğini koruyacaktır; ama menfaatleri, birliktelikleri ve çatışmaları giderek daha çok kültür ve medeniyet faktörleriyle belirlenecektir. Dünya'yı kabile ve ulus çekişmeleriyle dolu, ciddi anlamda anarşik sayılabilecek bir durum içinde gören Huntington, bu çatışma ve çekişmelerden istikrar açısından en tehlikeli olanının medeniyetlerden gelen devletler veya devlet grupları arasındaki çatışmalar olacağını savunmuştur.¹³⁰

Huntington Batı'nın, nüfus ve ekonomik üretim bakımından zamanla gerileyecek olsa da askeri kapasite açısından halen dünyanın herhangi bir yerinde önemli bir konvansiyonel askeri gücü kullanabilme yeteneğini bir tekel olarak elinde bulunduran tek medeniyet olduğu belirtmiştir. Ve gelecekte de Batılı olmayan bir devletin veya devletler grubunun Batı ile karşılaştırılabilir bir askeri kapasite yaratmayacağını hemen hemen kesin olduğu iddia etmiştir.¹³¹ Batı bu anlamda liderliğini sürdürecektir olsa da Batılı olmayan medeniyetlerin önde gelen ülkeleri ve çekirdek devletleri giderek Batı'nın küresel iktidarına ortak olacaklardır.¹³² Şu an için karşı konulamaz bir biçimde üstün olan Batı'nın çökmekte olan bir medeniyet olduğunu ve diğer medeniyetlere kıyasla dünyanın siyasal, ekonomik ve askeri gücündeki payının azaldığını belirtmiştir.¹³³

Medeniyetlerin geleceği ile ilgili olarak Huntington iki olguya vurgu yapmıştır; Küresel düzeyde yerleşmenin artışı ve dinin yeniden yükselişi.* Kültür ve iktidar arasında güçlü bir bağ kuran Huntington, Batı kültürünün artık erozyona uğradığını, modernleşme ile beraber Batılı olmayan toplumların iktidarının arttığını ve bu durumun da Batılı olmayan kültürlerin yeniden doğuşunu hızlandığını savunmuştur. Uzunca bir dönem zengin ve güçlü olabilmek için Batı gibi olmak gerektiğini düşünen Batılı olmayan toplumlar artık kendi kültürlerine bağlı oldukları, Batı'dan farklı oldukları için güçlenmeye başladıkları fikrini kabul etmeye başlamışlardır. Batı'ya karşı başkaldırı, önceleri Batılı değerlerin evrenselliği iddia edilerek meşrulaştırılırken, bugün Batılı olmayan değerlerin üstünlüğü ile meşrulaştırılmaktadır. Yerleşme olgusunun 1980 ve 1990'larda Batılı olmayan

¹³⁰ Huntington, **Medeniyetler Çatışması ve Yeni Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, s. 40-41.

¹³¹ **A.e.**, s. 120.

¹³² **A.e.**, s. 123.

¹³³ **A.e.**, s. 111.

* Huntington bu olguyu kitabında Gilles Kepel'den alıntıyla '*la revanche de dieu/tanrıların rövanşı*' olarak adlandırmıştır. **A.e.**, s. 130.

toplumlarda “geçer akçe” olduğunu belirten Huntington, İslam’ın yeniden doğuşu, Hindulaşma, Asyalılaştırma, Slavlaşma ve Japon yerlileşmesini, yerlileşme örnekleri olarak sıralamıştır. Batılı olmayan toplumların bir Batılı değer olarak demokratik kurumları kabul etmeleri Batı karşıtı ve yerlileşme yanlısı siyasal hareketleri teşvik ettiğini savunan Huntington, Batılı olmayan toplumlarda siyasetçilerin nasıl Batılı olduklarını göstererek artık seçim kazanamadıklarını belirtmiştir. Huntington, bu toplumlarda seçimlerdeki mücadelenin siyasetçileri en popüler hitap biçimi olarak etnik, milliyetçi ve dinci bir söylem kullanmaya zorladığını iddia etmiştir. Dünyada artık özellikle Batı dışı toplumlarda Batı eğitilmiş ve Batı’ya yönelmiş seçkinlere karşı halk hareketi geçmiştir.¹³⁴

Huntington küresel yerlileşme sürecinin dünyanın birçok yerinde kendini hemen hemen bütün medeniyetlerde gösteren dinin yeniden doğuşuyla belirlendiğini belirtmiştir. Küresel çapta dini uyanışın en önemli nedeni ise Huntington’a göre dinin yok olmasına yol açtığı varsayılan sosyal, ekonomik ve kültürel modernleşmedir.¹³⁵ Modernleşmenin yanında ise Batı’nın gerilemesi ve Soğuk Savaş’ın bitmesi de yarattığı ideolojik boşluk ve Batı ideolojilerine dair son laik tanrının başarısızlığı algısı ile dinin yükselişine katkıda bulunmuştur. Batılı olmayan toplumlarda ideolojini yerini din, laik ulusalcılığın yerini de dini ulusalcılık almıştır.¹³⁶ Huntington Batılı olmayan toplumlardaki dini uyanışı, “Batı’dan zehirlenme (*Westoxication*)” olarak adlandırdıkları durumdan kurtulma isteği ve Batı’dan kültürel bağımsızlığın kazanılmasının bir ifadesi olarak değerlendirmiştir.¹³⁷

Yerlileşme ve dini canlanmayı hızlandıran bir faktör olarak Huntington, Asya ve İslam ülkelerinin ekonomik ve demografik dinamizmine değinmiştir.¹³⁸ Huntington’a göre küresel olgular olan yerlileşme ve dinin yeniden doğuşu, en açık biçimde kendilerini Asya ülkeleri ve Müslüman ülkelerden kaynaklanan kültürel iddialar ve Batı’ya karşı meydan okumalarda göstermektedir. İslami meydan okuma Müslüman dünyada İslam’ın yaygın kültürel, sosyal ve siyasal olarak yeniden doğuşunda ve bununla birlikte ortaya çıkan Batı değerlerinin ve kurumlarının

¹³⁴Huntington bu noktada Cezayir’de 1992 seçimlerine ordunun müdahale etmemesi halinde Müslüman köktendincilerin iktidara geleceklerini belirtmiştir. *A.e.*, s. 124-129.

¹³⁵ *A.e.*, s. 130-133.

¹³⁶ *A.e.*, s. 138-139.

¹³⁷ *A.e.*, s. 141.

¹³⁸ *A.e.*, s. 130.

reddinde görülmektedir. Huntington'a göre hem Asyalılar hem de Müslümanlar gittikçe çoğalan ve yaygınlaşan bir iddia olarak kendi kültürlerinin Batı'nın kültüründen üstün olduğunun altını çizmektedirler. Asya'nın meydan okumasının altında ekonomik kalkınma* yatarken; Müslümanların meydan okumasında nüfus artışı ve sosyal hareketlilik yatmaktadır. Huntington bu meydan okumaların her birinin şu an küresel politikayı istikrarsızlığa sürüklediğini ve 21. yüzyılda da böyle devam edeceğini iddia etmektedir. Huntington'a göre Müslüman ülkelerdeki nüfus artışı köktendincilik, terörizm, isyan ve göç için büyük olanaklar yaratırken, demografik büyüme Müslüman ülkelerin hükümetlerini ve Müslüman olmayan toplumları korkutmaktadır.¹³⁹

Müslümanların siyasal ve sosyal anlamda kitleler halinde öz olarak İslam'a dönüşlerine dikkat çeken¹⁴⁰ Huntington, İslam toplumlarında görülen dine yönelişi İslami köktendincilik diye nitelendirmiş ve önemli bir tehlike olarak Bütün Müslüman ülkelerdeki toplumun ve politikanın birçok yönünü etkilediğini belirtmiştir.**

Huntington, Arap Toplumların da okuma-yazma bilenlerin oranının hızla artmasının eski ve yeni kuşaklar arasında farka yol açacağından, yani “bilgi ile iktidar arasında ayrılma” yaratacağından ve bunun da “siyasal sistemin gerginleşmesine” yol açacağından bahsederek kaygılarını dile getirmiştir. İslam toplumlarındaki demografik artışa oldukça vurgu yapan Huntington, endişeli bir şekilde bu durumun çatışmalara zemin hazırlayacağını belirtmiştir. İslam toplumlarında ortaya çıkan nüfus daha fazla kaynak gerektirecek ve İslam toplumlarını dışarıya doğru genişlemeye itecektir. Dolayısıyla İslam dünyasının sınırlarında Müslümanlarla diğer halklar arasındaki sınır çatışmalarında temel faktör İslam ülkelerindeki bu nüfus büyümesi olacaktır. Huntington bu noktada iddiasını kanıtlamak için İsrail-Filistin çatışmasında var olan daha ciddi ve kaygı verici

* Huntington, Asyalıların giderek daha iddialı konuma gelmelerini onların ekonomik gelişmelerine bağlamış ve bu konuya geniş bir şekilde, çeşitli örnekler vererek değinmiştir. Biz tezimizi daha çok ilgilendirdiği için bu ayrıntılar üzerinde durmayacağız. Huntington'ın Asyalıların ekonomik kalkınması ile ilgili görüşleri için bkz. A.e., s. 144-152.

¹³⁹ A.e., s. 142-143.

¹⁴⁰ A.e., s. 153.

** Huntington, bu etkilerin Esposito'dan yaptığı alıntıyla Türkiye ve Tunus gibi en laik Müslüman ülkelerde bile görüldüğünü belirtmiştir. A.e., s. 154.

faktörleri göz ardı ederek çok ilginç bir şekilde İsraililerin, Filistinlilerin nüfus artış oranının yüksekliğinden kaygılandığını belirtmiştir.¹⁴¹ Müslüman ülkelerdeki nüfus büyüme hızını hem kendi toplumları içinde hem de komşularında istikrar bozucu bir neden olarak gören Huntington bu durumun gelecekte de devam edeceğini kaygıyla belirtmiştir.¹⁴² Nüfus artışına bağlı olarak göç meselesine de değinen Huntington, İslam ülkeleri başta olmak üzere Batı dışı toplumlardan gelen göç dalgasının Batı - hem Avrupa hem de Amerika- için sorun olacağını belirtmiş hatta Müslümanların Avrupa'ya göçünü demografik bir meydan okuma olarak adlandırmıştır.¹⁴³ Huntington'a göre Müslümanlar göç ettikleri ülkelerin kültürleri ile bütünleşmemekte ve bütünleşecekleri yönünde hiçbir belirti de göstermemektedir.¹⁴⁴ Huntington, bu tespiti ile İslam'ın birlikte yaşama fikrinden yoksun olduğunu ima ve hatta iddia etmiştir. Göç tehlikesini ABD için ayrıca değerlendiren* Huntington, Müslümanların Avrupa için yarattığı sorunun, ABD için Meksikalılar tarafından yaratıldığını savunmuştur.¹⁴⁵

Huntington medeniyetlerin geleceğine ilişkin öngörülerine şu şekilde devam etmiştir. Batı dışı toplumlar; Japonya, Çin ve diğer Asya ülkeleri, Rusya ve Müslüman toplumlar askeri açıdan daha güçlü hale geleceklerdir. Tarihsel olarak zayıf olanın silahı olarak nitelediği terörizmin kullanımı Batı ile mücadele edemeyen devletler tarafından artacaktır. Huntington bu ifadesi ile Batı dışı toplumları zayıflığından ötürü terörizmi kullanan taraflar olarak nitelemekte ve suçlu konumuna sokmaktadır. Soğuk Savaş sonrası kitle imha silahlarını artırma ve geliştirmeye yönelik çabaların en çok Pakistan, Irak, İran gibi İslam ülkeleri ile Kore ve Çin gibi Konfüçyüsçü devletlerde yoğunlaştığını savunan¹⁴⁶ Huntington, bu gelişmelerin ve Batı'ya karşı askeri anlamda sergilenen potansiyel tehdidin sonucunda kitle imha silahlarının artışının Batı'nın güvenlik sorunlarının ilk sırasına yerleştiğini

¹⁴¹ A.e., s. 168.

¹⁴² A.e., s. 170.

¹⁴³ A.e., s. 294.

¹⁴⁴ A.e., s. 295.

* Huntington'ın ABD'nin karşılaştığı göç vakıası ve ulusal kimliği ile ilgili fikirlerine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Samuel Huntington, **Biz Kimiz: Amerika'nın Ulusal Kimlik Arayışı**, Çev. Aytül Özer, İstanbul, CSA Global Yayın Ajansı, 2004 ve "The Hispanic Challenge", Foreign Policy, Spring 2004, s. 30-45.

¹⁴⁵ Huntington, **Medeniyetler Çatışması ve Yeni Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, s. 303.

¹⁴⁶ A.e., s. 274-275.

belirtmiştir. Huntington, Soğuk Savaş sonrası silahlanma yarışının, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi istifleme karşı istifleme olmadığını, Batı'nın hasımlarının kitle imha silahları edinmeye, Batı'nın ise bunu engellemeye çalıştığını iddia etmiştir. Huntington'a göre var olan durum, istifleme karşı sınırlama örneğidir. Bu değerlendirmenin yanı sıra Huntington, Batı'nın uluslararası düzen ve istikrarla ilgili olarak tüm ulusların çıkarlarını yansıtmaya açısından silahlanmanın azalmasını teşvik ettiğini ancak diğer ulusların bu azaltma veya durdurma çabalarını Batı hegemonyasının çıkarlarına hizmet ediyor gördüğünü söyleyerek¹⁴⁷ Batı'yı masumlaştırmış ve saldırıya uğrayan/uğrayacak taraf olarak konumlandırmıştır.

Askeri alanda yaşananları ve yaşanacakları analiz ettikten sonra Huntington demokrasi ve gelişimine de değinmiştir. Huntington'a göre demokratikleşme en fazla Hristiyan ve Batı etkisinin görüldüğü yerlerde başarılı olmuştur. Batıların sürekli güçlü bir biçimde nükleer silahlanmaya karşı çıktıkları gibi, demokrasi ve insan haklarını desteklediklerini iddia eden Huntington, 90'ların sonunda Clinton önderliğinde demokrasinin geliştirilmesi yönündeki Avrupa ve Amerikan çabalarına ve baskılarına karşı Batılı olmayan medeniyetlerin neredeyse hepsinin bu baskıya direnç gösterdiğini ifade etmiştir. Batılı devletlerin bu çabalarına karşı en büyük direncin* ise İslam toplumları ve Asya'dan geldiğini belirtmiştir.¹⁴⁸

Medeniyetlerin geleceğini büyük oranda İslam ve Batı çatışmasına dayandıran Huntington, Bernard Lewis'in "Neredeyse bin yıl boyunca İspanya'ya ilk Mağribi akınından Türklerin ikinci Viyana kuşatmasına kadar Avrupa'nın sürekli bir İslam tehdidi altında olduğu"¹⁴⁹ tespitine bağlı olarak İslam'ın, Batı'nın hayatta kalışını belirsizleştiren ve bunu en azından iki kez gerçekleştiren tek medeniyet olduğunu belirtmiştir. İslam ve Batı arasında Huntington'a göre yaklaşık 1400 yıldır devam eden bu çatışmanın kaynağı 12. yüzyıl Hristiyan özlemleri ya da 20. yüzyıl Müslüman köktendinciliği gibi geçici fenomenlerde bulunamaz. Çatışmanın kaynağı bu iki medeniyetin sahip oldukları dinlerin doğası ve bu dinlere dayalı

¹⁴⁷ A.e., s. 279-280.

* Bu direnç örneği olarak Huntington Haziran 1993'te Viyana'da düzenlenen Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konferansı'nda ele alınan insan haklarının evrenselliği, Bosna'da yaşanan insan hakları ihlallerinin kınanması gibi konularda Batı ile Asya-İslam blokları arasındaki gruplaşmalara ve farklılıklara değinmiştir.

¹⁴⁸ A.e., s. 284-293.

¹⁴⁹ Bernard Lewis, **İslam and the West**, New York, Oxford University Press, 1993, s. 13.

oluşan medeniyetlerdir.¹⁵⁰ Huntington'a göre İslam ve Hristiyanlığın din ve siyasete bakış açısındaki farklılıklarının yanı sıra tektanrıcılık, evrenselcilik ve misyonerlik gibi benzerlikleri de çatışmaya neden olan faktörlerdir.*

Huntington'a göre Batı Batı'dır, İslam da İslam.¹⁵¹ İslam ve Batı arasındaki bu çatışma da, geçen on dört yüzyılda olduğu gibi, İslam, İslam olarak kaldığı sürece ve Batı da Batı olarak kaldığı sürece** gelecekte de sürecektir. Müslümanların, Batı'nın gücünden ve bu gücün kendi toplumları ve inançları karşısında yarattığı tehlikeden korktuklarını ve öfke duyduklarını savunan¹⁵² Huntington, Batı için temel sorunun İslamcı köktencilik değil, bizzat halkı kültürlerinin üstünlüğüne kani olmuş ve güçlerinin azlığını takıntı haline getirmiş farklı bir medeniyet olan İslam olduğunu belirtmiştir. Buna karşın İslam'ın sorunu ise CIA veya ABD Savunma Bakanlığı değil, yine aynı şekilde halkı kültürlerinin evrenselliğine inanmış farklı bir medeniyet olarak Batı'dır. Huntington bu noktada, Batı karşıtı şiddete gösterilen protestolara Müslüman ülkelerde hiç rastlanmadığını, Müslüman hükümetlerin Batı'ya yönelik terörist eylemleri kınamakta çarpıcı bir biçimde sessiz kaldığını iddia etmektedir.¹⁵³

Bernard Lewis'in ve Fukuyama'nın dünyanın tarihsel yürüyüşüne tek direnenin İslam dünyası olduğu tespitini yaptığı gibi¹⁵⁴ Huntington da fikirleri ile çatışma öngörüsüne ve İslam'ın özü nedeniyle geçmişteki ve gelecekteki çatışmaların kaynağı olduğu yorumlarına yardımcı olmuştur. İslam'ı aynı anda hem Yahudi-Hristiyan hem de seküler Batı'nın tarihi ve modern ötekisi olarak kurgulayarak, sorunun köklerinin çatışmacı ve mütehakim bir dünya düzeni öngördüğünü ileri sürdüğü İslam'ın temel dini ve hukuki öğretilerinde olduğunu savunmuştur.¹⁵⁵

Kısacası Huntington, başından beri savunduğu üzere, gelecekteki çatışmaların bilhassa Batı ve ona en büyük meydan okuyucu olarak İslam arasında olacağını ve bu

¹⁵⁰ Huntington, **a.g.e.**, s. 309–310.

* Bu noktada Huntington'ın, 'Cihad' ve 'Haçlı Seferleri' kavramlarını eş anlamlı ve benzer kavramlar olarak kullandığı görülmektedir. **A.e.**, s. 311

¹⁵¹ Edward Said, "The Clash of Ignorance", **The Nation Magazine**, 22.10.2001, s. 1–4.

** Huntington'a göre, İslam'ın İslam olarak kalacağı kesindir ancak Batı'nın Batı olarak kalıp kalmayacağı daha şüphelidir. Bkz. Huntington, **a.g.e.**, s. 312.

¹⁵² Huntington, **a.g.e.**, s. 312-315.

¹⁵³ **A.e.**, s. 322.

¹⁵⁴ Kalın, **İslam ve Batı**, s. 143.

¹⁵⁵ Huntington, **Medeniyetler Çatışması ve Yeni Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, s. 140.

çatışmaların, ekonomik, ideolojik veya siyasi çıkarlar nedeniyle değil, İslam'ın özündeki nitelikler nedeniyle çıkacağını iddia etmiştir. Huntington'ın gelecek öngörüsünde, İslam ve Batı arasındaki çatışmada ABD ve Batı kaçınılmaz olarak savunma konumunda olacaklardır, çünkü “Batı’da en önemli olan değerler, dünya çapında en az önemli olan değerlerdir.”¹⁵⁶ Batı’yı gücü azalan bir medeniyet olarak betimleyen Huntington’a göre, Batı ekonomik, demografik ve askeri meselelerden daha çok, Batı’da görülen ahlaki çöküş, kültürel intihar ve politik uyumsuzluk sorunları ile uğraşmalıdır. Batı’nın gelecekte dünya üzerinde sahip olacağı etki de bu sorunlarla başa çıkmadaki başarısına bağlı olacaktır. Huntington’ın Müslümanların ve Asyalıların ahlaki üstünlüklerini ileri sürmelerine yol açtığını belirttiği bu sorunları çözmek ise Hristiyanlığın erozyona uğramasını engellenmesine bağlıdır.¹⁵⁷

Fiziksel gücünün zirvesinde görünmesine rağmen Huntington’ın da belirttiği gibi özellikle kültürel alanda bunalım içinde olan Batı’nın geleceğine dair karamsar görüşler Toynbee, Spengler ve Schubart tarafından da ifade edilmiştir. Toynbee, Batı medeniyetinin ölmek üzere olduğunu belirtirken, Spengler ve Schubert ise Batı’nın çöküş sürecinin içinde olduğunu söylemiştir.¹⁵⁸ Batı’nın azalan gücüne dikkat çeken bir başka isim olan René Guénon ise bugün yaşadığımız sürecin modern Batı kültürünün dünya tarihinde –Huntington’ın iddia ettiğinin aksine- ayrıcalıklı bir yere sahip olmadığını ve tüm uygarlıklar ile aynı akıbete uğrayarak tarihe karışmakta olduğunu gösterdiğini belirtmiştir.¹⁵⁹ Batı’nın dünyaya ve insanlığa verecek bir şeyinin kalmadığını savunan Guénon, Batı’nın lokomotifliğini yaptığı modern kültürün açmazlarını ise -Huntington’dan farklı olarak-, Batı medeniyetinin insanı yok sayacak derecede yalnızca maddi hedefler peşinde koşması ve ilahi olana karşı beşeri, manevi olana karşı dünyevi olanı öncelemesi şeklinde açıklamıştır. Guénon, Doğu, din ve gelenek gibi olguların modern Batı kültürü tarafından gözetim altında

¹⁵⁶ Huntington’dan aktaran, Robert L. Bartley, “Batı Kendisine Güvenmelidir”, **Medeniyetler Çatışması** (içinde), s. 64.

¹⁵⁷ Huntington, **Medeniyetler Çatışması ve Yeni Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, s. 456-458.

¹⁵⁸ P. A. Sorokin ve Arnold Toynbee, **Sosyal Değişim Üzerine**, Çev. Erdoğan Güçbilmez, Ankara, Sevinç Matbaası, 1964. Ayrıca bkz. P. A. Sorokin, **Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri**, Çev. Mete Tunçay, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1972, s. 29.

¹⁵⁹ René Guénon, **Modern Dünyanın Bunalımı**, Çev. Mahmut Kanık, Ankara, Hece Yayınları, 2005, s. 30, 34, 63, 129, 137.

tutulması gereken rakipler olarak görülmesinin, Batı uygarlığına başka kültürleri benimseme ve özümseme imkânı vermediğini belirtmiştir.¹⁶⁰

Batı'nın düşünüş evresinde olmasını Ali Bulaç, her medeniyetin yaşadığı ve yaşayacağı bir evre olarak doğal olduğunu belirtmiştir. Bulaç, medeniyetlerin yükselişini tamamladıkları zaman, mükemmelliklerinden ve geleceklerinden kuşku duymaya başlayacağını, kibirli ve gururlu olmalarına rağmen sıkıntılı bir hal içinde olacaklarını belirtmiştir.¹⁶¹ Batı uygarlığı da şu an bütün uygarlıkların sonunda görülen bu durumu tecrübe etmektedir. Davutoğlu da kültürel gelişmenin sonunda güven duygusunu yitiren medeniyetlerin, yapay bir güvenlik sistemi kurmaya kalkıştığını belirtmiştir.¹⁶² Huntington'ın Batı medeniyetine gelecekte varlığını sürdürmesi, konumu ve güvenliğini koruyabilmesi için sunduğu öneriler çökmekte olan Batı'nın yapay güvenlik sistemi oluşturma çabası olarak okunabilir.

Huntington'a göre 1500 yılından itibaren tüm diğer medeniyetler üzerinde muazzam bir etkiye sahip olması bakımından, gelmiş geçmiş bütün medeniyetlerden farklılaşan bir medeniyet olarak¹⁶³ Batı medeniyetinin korunması gerekmektedir. Modernliği icat etmesi, dünya çapında genişlemesini ve diğer toplumların gıpta ettiği bir konuma ulaşmasını sağlayan Hristiyanlığı, çoğulculuğu, bireyciliği ve hukuk devleti, demokrasi, insan hakları ve kültürel özgürlük gibi tek ve benzersiz kavramların kaynağı olması Batı medeniyetini eşsiz kılmaktadır. Ve Batı medeniyeti evrensel olduğu için değil benzersiz olduğu için değerlidir. Bu değerli Batı medeniyetinin korunması için Huntington, ABD olmak üzere Avrupalı devletlerin çıkarına olan bazı öneriler sunmuştur.¹⁶⁴

Bu önerilerin başında Batı'nın daha büyük politik, ekonomik ve askeri bütünleşme sağlamak zorunluluğu gelmektedir. Bu bağlamda Merkez Avrupa'nın Batılı devletleri (*Visegrad ülkeleri, Baltık Cumhuriyetleri, Slovenya ve Hırvatistan*) AB ve NATO'ya dâhil edilmelidir. Bunun yanı sıra Latin Amerika'nın 'batılılaşmasını' teşvik edilmeli, İslam ve Çin devletlerinin askeri güç gelişimi kısıtlanmalı ve Japonya'nın Batı'dan uzaklaşıp Çin'le yakınlaşmasını

¹⁶⁰ A.e., s. 66, 119, 149-162.

¹⁶¹ Bulaç, a.g.m., s. 97.

¹⁶² Ahmet Davutoğlu, "Kriz İçindeki Batı", **Tarihin Sonu Mu?**, Vadi Yayınları, Ankara, 1999.

¹⁶³ Huntington, a.g.e., s. 453.

¹⁶⁴ A.e., s. 468-469.

yavaşlatılmalıdır. Rusya'nın Batı'ya dâhil edilmesine çalışmak yerine, Ortodoksi'nin çekirdek devleti olarak kabul etmek; Batı'nın medeniyetler üzerindeki teknolojik ve askeri üstünlüğünü korumak ve en önemlisi, diğer medeniyetlerin meselelerine yönelik Batılı müdahalenin *muhtemelen*, artık çok medeniyetli olan dünyada istikrarsızlık ve küresel çatışmanın en tehlikeli kaynağı olduğunu kabul etmek Huntington'ın Batı'ya diğer önerileridir. Bu öneriler, Said'in de belirttiği gibi, Batılı önderlere Batı'nın daha güçlü olmasını ve geri kalanların (özellikle de İslam'ın) savuşturulmasını garanti altına alma görevi ve sorumluluğu yüklemiştir.¹⁶⁵

Huntington belirlemekte olan çağda, medeniyetlerin çatışması dünya barışının karşısındaki en büyük tehlike olarak görmekte ve gelecek için bir tavsiye olarak medeniyetlere bağlı uluslararası düzenin bir dünya savaşına karşı en büyük güvence olacağını belirtmektedir.¹⁶⁶ Huntington'ın medeniyetlerarası çatışma ve gelecek ile ilgili varsayımları genel itibariyle, kendisi yeni bir paradigma getirdiğini söylese de Soğuk Savaş döneminin realist bakış açısını yansıtmaktadır. Klasik realist anlayışa uygun olarak ulus devletlerin yerine medeniyetleri koyarak Soğuk Savaş paradigmasını devam ettirmiştir. Analizlerinin yeni olarak getirdiği tek şeyin ise daha kötümser bir yaklaşım içermesi olduğu söylenebilir.¹⁶⁷

1.4. Batı ve Diğerleri Anlayışı

Huntington'ın tezinde yer alan en önemli ifadelerden birisi Batı ve Diğerleri (*The West and The Rest*) ifadesidir. Huntington, medeniyetlere dayalı dünya düzenini tanımlarken Batı'yı bir medeniyet olarak bir tarafa, Batılı değerleri paylaşmadığını ve dahası Batı'ya karşı tehdit olarak gördüğü diğer medeniyetleri bir tarafa koymuştur. Huntington'a göre belli bir anlamda olmak üzere Batı bir bütündür. Batılı olmayan toplumlar arasında da Batılı olmamak dışında herhangi bir ortak yan bulunmamaktadır. Japon, Çin, Hindu, Müslüman ve Afrika medeniyetleri din, sosyal yapı, kurumlar ve var olan değerler açısından birbiriyle çok az şeyi paylaşmaktadır. Bu yüzden "Doğu ve Batı" yerine, "Batı ve Diğerleri" demek daha uygundur, çünkü

¹⁶⁵ Said, **a.g.m.**, s. 1-4.

¹⁶⁶ Huntington, **a.g.e.**, s. 484.

¹⁶⁷ Richard E. Rubenstein ve Jarle Crocker, "Challenging Huntington", **Foreign Policy**, No. 96, Autumn 1994, s. 115-116

böylelikle Huntington'a göre birçok Batılı olmayan toplumun varlığı hiç değilse ima edilebilmektedir.¹⁶⁸

“Batı ve diğerleri”dir, çünkü “medeniyetler arasında bir tek Batı, diğer medeniyetlerin hepsi üzerinde köklü ve zaman zaman da yıkıcı bir etkiye sahip olmaktadır.” Yeni dünyada en şiddetli çatışmalar bir tarafta Müslüman ve Asyalı toplumlar ile diğer tarafta Batı arasında yani “Batı ve diğerleri” arasındadır.¹⁶⁹ Batı'nın üstünlüğü fikrine dayalı Huntington'ın Batı ve diğerleri anlayışı, Delanty'ye göre Soğuk Savaş sonrası Avrupa'nın, Müslüman Dünya'ya ve Üçüncü Dünya'ya düşmanca yaklaşımını değiştirme şansını kullanamaması ile ilişkilidir. Avrupa bu şansını kullanamamış ve düşmancıl bir yapı içine hapsolmuştur.¹⁷⁰

Huntington, Batılı olmayanların, daha önce değindiğimiz askeri, ekonomik ve kültürel alanlardaki gelişimleri ile Batı'ya meydan okuduğunu ve genelde düşmancıl bir ilişki içine girdiğini belirtmiştir. Bilhassa İslam ve Çin'in Batı ile ilişkileri düşmancıl eğilim gösterirken, Latin Amerika ve Afrika ile ilişkiler daha düşük çelişki içermektedir. Rusya, Japonya ve Hindistan'ın Batı ile ilişkilerinde ise bu üç ülke bazen Batı'ya meydan okuyan medeniyetlerle aynı safta yer alırken, bazen tam anlamıyla olmasa da Batı'nın yanında yer almaktadır. Huntington bu üç ülkeyi Batı ile İslam ve Çin blokları arasında “gidip gelen” medeniyetler olarak değerlendirmiştir.¹⁷¹

Huntington Soğuk Savaş sonrası çatışmalarda Batı ve diğerleri anlayışına uygun olarak bir kampaşmanın oluşacağını savunmaktadır. Huntington'a göre iki Afrika kabilesi arasındaki farazi bir çatışmada bu kabilelerden birisinin kendini Müslüman, diğerinin de Hristiyan olarak tanımlayabilmesi durumunda, ilki Suudi parasından, Afgan mücahitlerinden ve İran'ın askeri gücünden, diğeri ise Batı'nın ekonomik ve insancıl yardımından ve Batılı hükümetlerin politik ve diplomatik yardımlarından faydalanmayı umacaktır.¹⁷² Huntington böylesi farazi bir çatışmada dahi çatışmanın niteliğine bakmaksızın dünyanın Batı ve İslam medeniyetleri ekseninde bölüneceğini iddia etmiştir. Bunun yanı sıra çatışan iki tarafa gelecek

¹⁶⁸ Huntington, **a.g.e.**, s. 35.

¹⁶⁹ **A.e.**, s. 267.

¹⁷⁰ Delanty, **a.g.e.**, s. 192.

¹⁷¹ Huntington, **a.g.e.**, s. 269-270.

¹⁷² **A.e.**, s. 401.

yardımların niteliği de Huntington'ın Batı'yı ve diğerlerini nasıl algıladığını göstermektedir. İslam medeniyetini temsil eden ülkelerden gelecek yardımlar askeri ve saldırgan araçlar niteliğinde, Batı'nın sağlayacağı yardımlar ise daha naif ve insancıl, diplomatik niteliktedir. Huntington'ın Batı'nın insancılığı ve masumlğunun karşısında İslam medeniyetinin saldırganlığını içeren anlayışı daha önce de değindiğimiz üzere tezinin bütünü de kendisini göstermektedir.

Huntington'ın medeniyete dayalı paradigmasına bağlı olarak, Batı'nın sınırının Batı Hristiyanlığının bittiği, İslam'ın ve Ortodokslğunun başladığı yerde bittiğini belirterek, Batı ve diğerleri ayırımına somut bir şekil de vermiştir.¹⁷³ Huntington'ın genel itibariyle medeniyetleri çok basite indirgeyen tutumuna coğrafi olarak medeniyetler arasında bu şekilde kesin sınırlar çizerken de rastlamaktayız.¹⁷⁴ Avrupa kimliğinin büyük ölçüde diğer medeniyetlerle karşılaşma sürecinde şekillendiği ve kalıcı ve homojen bir yapı arz etmediğini belirten Delanty, coğrafi Avrupa fikrinin keyfi ve doğu sınırıyla ve İslam'la yüzleşmesi ile yakından ilintili olduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁵

Huntington'ın, sonunda her medeniyetin barış içinde yaşamasının yolunun birbirleriyle işbirliği yapmaktan geçtiğini belirten ifadelerine¹⁷⁶ zıt bir biçimde Batı ve diğerleri anlayışı, Rubenstein'in da belirttiği gibi, "Biz'e "Onlar"a karşı "bizim" değerlerimizi savunmak dışında bir seçenek bırakmamaktadır.¹⁷⁷ Huntington'ın paradigması "Medeniyetler Çatışması" olarak tasvir ettiği geleceğin gerçekleşmesine katkıda bulunmakta ve ileride değineceğimiz üzere Batı'ya sunduğu öneriler ile birlikte "Batı ve diğerleri" ayırımında "diğerleri" için olumlu bir tablo çizmemektedir.

Batı medeniyeti içinde bir tehlike olarak göçmenleri ve çokkültürlülüğü işaret eden¹⁷⁸ Huntington, küresel ölçekte ise Batı ve ona meydan okuyan diğerleri ayırımı ile Batı dışında kalan medeniyetleri karşı konulması gereken düşmanlar olarak tanımlamıştır. Huntington, Batı'yı düşmanları olarak gören ve aynı zamanda Batı'nın asıl rakipleri olan medeniyetler olarak gördüğü İslam ve Çin toplumlarının, Müttefikler ile Stalin'in Hitler'e karşı yaptığı gibi, Batı'ya karşı işbirliği yapmak için

¹⁷³ A.e., s. 232.

¹⁷⁴ A.e., s. 231.

¹⁷⁵ Delanty, a.g.e., s. 121.

¹⁷⁶ Huntington, a.g.e., s. 484.

¹⁷⁷ Rubenstein, a.g.m., s. 120.

¹⁷⁸ Huntington, a.g.e., s. 458.

gerekçeleri olduğunu ileri sürmüştür.¹⁷⁹ Batı'nın kendisine karşı oluşmaya başlayan Konfüçyen-İslam ittifakı ile çatışmasında Huntington'a göre Batı'nın yapması gerekenler şunlardır; Batı'nın ekonomik kaynaklarını diğer toplumlara karşı bir ödül ve cezalandırma stratejisiyle ustaca kullanması, diğer toplumların bütünlüğünü Batılı ülkelerin bütünlüğünü koruyacak şekilde desteklemesi ve Batı dışı toplumların farklılıklarını kendi lehine desteklemesi ve kullanması.¹⁸⁰

Richard Falk, Huntington'ın Batı ve diğerleri şeklindeki bu ayrımını Amerika'nın düşman arayışı geleneğine bağlamıştır. Falk, Amerikan dış politika danışmanlarının, Soğuk Savaş sonrası, uzunca bir süredir Sovyetler Birliği'nin sağlamış olduğu jeopolitik bir düşmanın avantajlarını kaybetmenin örtülü hayal kırıklığını yaşadığını söylemektedir.¹⁸¹ Falk'a göre bu grup dünyayı düşman bir devletin veya devletlerin meydan okumasına atıfla algılamaya öylesine alışmışlardır ki meydan okuyan ciddi bir devletin kalmadığı bir dünyada Amerikan gücü için yeni bir stratejik odak uydurmakta aciz kalmışlardır. Bu odaksızlık ve sapma duygusu, realist arayışın yeni düşmanlar bulma çabasını oldukça önemli hale getirmiştir. Bu noktada Samuel Huntington Amerikan dış politikasının amaç ve istikametini yenileyecek bir düşman öne çıkarmakla meşgul olmuş, ilk aday olarak Japonya'ya belirlemiştir. Huntington, Japonya'nın 1980'lerde gayet başarılı bir şekilde Amerika'nın iktisadi üstünlüğüne meydan okuduğuna, bunu Soğuk Savaş'ın iki müttefiki arasında gelecekte bir savaşa yol açmasının kuvvetle muhtemel olduğuna dair bir iddiada bulunmuştur. Fakat bu iddia 1990'larda Japonya'nın iktisadi alanda sendelemeye başlamasıyla pek yankı bulmamıştır. Huntington, daha sonra Batı'ya amansızca meydan okuyan bir güç olarak İslam'a yönelmiş ve dünya siyasetinin geleceğinin egemen devletler arasında değişen ittifak ve çatışma zincirinden ziyade medeniyet çatışmasıyla kuşatıldığını öne sürmüştür. Falk'ın ifadesiyle, bu defa sadece ABD'de değil tüm dünyada hedeflediği kamu bilincine ulaşmayı başarmıştır. Falk, aynı zamanda Huntington'ın tezini kitaplaştırırken jeopolitik karışıma İslam yerine kurnazca Çin'i de soktuğunu ve bu kez 2010 sularında ABD ile Çin arasında

¹⁷⁹ A.e., s. 271.

¹⁸⁰ A.e., s. 304.

¹⁸¹ Richard Falk, "Jeopolitik Kargaşa ve Medeniyet Çoğulculuğu", Çev. Z. Tuba Kor, **Divan İlmî Araştırmalar Dergisi**, Sayı:23, İstanbul, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, 2007, s. 8.

bir savaşa beklentisin girdiğini belirtmektedir.¹⁸² Gerçekten de Huntington'ın medeniyetler çatışması tezinin ABD'nin Soğuk Savaş sonrası düşman arayışına hizmet ettiği özellikle 11 Eylül sonrasında daha belirgin hale gelmiştir.

Falk, Huntington'ın muhtemel bir “medeniyetler çatışması” şeklindeki kışkırtıcı formülünü, “Batı'ya karşı gerisi” vurgusu ile 11 Eylül'ün bir ön gösterimi niteliği taşıdığını belirtmiştir. Falk'a göre Huntington'ın düşünceleri kavramsal olarak provokatiftir; zira ona göre geleceğin dünya düzeni 17. yüzyılın ortalarından bu yana şekillenmiş ulus-devlet sistemi var olageldiğinden beri egemen devletlerarası bir etkileşim yoluyla değil; medeniyetlerin karşılıklı konumlanması ile şekillenecektir. Falk, Huntington'ın Batı'ya karşı yeniden dirilen Batı dışı medeniyetlerin giderek artan ve meydan okuması olarak öngördüğü şeyin medeniyetlerarası bir karşılaşma olarak çoğunlukla olumsuz anlamda olduğunu söylemiştir.¹⁸³

Huntington, Batı'ya hâkim olan “bireycilik, liberalizm, anayasa taraftarlığı, insan hakları, eşitlik, özgürlük, kanun hâkimiyeti, demokrasi, serbest piyasa ve kilise ve devletin ayrılması gibi ilkelerin İslami, Konfüçyen, Japon, Hindu, Budist ve Ortodoks kültürlerde çok az tınısı bulunduğunu belirtmiştir.¹⁸⁴ Bu bağlamda Huntington'ın medeniyet temelli, Batı ve diğerleri ayrımına dayanan tezi, Barbara Stowasser'in de belirttiği gibi, ortak beşeri başarıların ideolojik bir biçimde bölünmesini, “Batı”nın medeniyetlerin “geri kalanları” üzerindeki ağırlığını ve genel itibariyle kötümserliği esas alan bir yaklaşımdır.¹⁸⁵

1.4.1. Huntington'ın Ötekileştirmesi

“Öteki” kavramı özellikle son yüzyılda neredeyse her türlü ilişkiyi tanımlayan bir kavram olarak kendini göstermiştir. Medeniyetler Çatışması tezinin genelinde hissedilen ve Batı ve diğerleri gibi analizlerinde açıkça ortaya konan “öteki” ne dayalı yaklaşımlar, Huntington'dan çok daha önce de kendini göstermiş olsa da bu

¹⁸² A.m., s. 9-10.

¹⁸³ Richard Falk, “9/11 & 9/12 + 10 = ABD, El-Kaide ve Dünya”, Çev. Mehmet Babacan, **11 Eylül Tarihsel Dönüşümün Analizi 2001–2011**, Ed. Abdurrahman Babacan, İstanbul, Pınar Yayınları, 2011, s. 43.

¹⁸⁴ Huntington, **a.g.e.**, s. 40.

¹⁸⁵ Stowasser, **a.g.y.**, s. 23

tez ile birlikte tekrar popülerlik kazanmıştır. Batı'yı merkeze alan ve Batı dışındaki toplumlara ve medeniyetlere dışlayıcı ve indirgemeci yaklaşımı ile Huntington'ın tezi Batı'nın öteki algısını tekrar ederken, "öteki" ne yeni bir anlam kazandırmıştır. Batılı düşünce sistemi içinde Antik Yunan'dan itibaren önemli bir yer tutan "öteki" ve "ötekilik" tarihsel süreç içinde Batı'nın kendini tanımlamasına ve dünyayı algılamasına yardımcı olmuş ve buna bağlı olarak çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Öteki tanımlamaları diyalektik bakış açısı ile oluşturulmuş ve her daim olumsuz, değersiz nitelikler atfedilerek, tehditkâr, istenmeyen, korunulması gereken ve hatta zaman zaman yok edilmesi gereken 'diğeri' olmuştur.

Günümüzde iktidar, egemenlik, demokrasi gibi kavramlar açıklanırken daha önce değindiğimiz üzere Hegel'in efendi-köle diyalektiğine sıklıkla başvurulmuştur. Hegelci diyalektik ve çatışmaya ve farklılıklara dayalı bakış açısı, 20.yüzyılın makro tahlilleri olan Tarihin Sonu ve Medeniyetler Çatışması tezlerinin de temel dayanak noktaları olmuştur. Farklı biçimlerde yaklaşmış olsalar da ben/öteki arasındaki çekişme ve çatışmaya dayalı bakış açıları ile benzeşen bu tezler, Batı'yı merkeze alarak ve Batı'nın farklılıklarını yüceltmeye ve/veya Batılı olmayan toplumları değersizleştirmeye hizmet etmiş, bu maksatla ötekini kıyas için kullanmıştır. Bu tip kuramlar Jack Goody'ye göre Batı'nın farklılığını, özellikle modern Batı akılcılığını kavramayı ve açıklamayı amaç edinmiş ve bunu kanıtlamak için Batı dışı toplumlarda neden Batı'daki gibi gelişmeler olmadığını sormuşlardır.¹⁸⁶

Ötekilik düşüncesi ve bir ötekinin yaratılması, üstünlük iddiasında bulunmaya, başkalarını denetim altına almanın meşrulaştırmasına ve diğerleri üzerindeki denetimin işlerliğinin ve devamının sağlanmasına yardım etmektedir.¹⁸⁷ 'Öteki' düşüncesini bu fonksiyonu ile içinde barındıran Batı medeniyeti kendi bütünlüğünü sağlamlaştırmak amacıyla, kendini tanımladığı her tarihi dönemde farklı bir şekilde tanımladığı 'öteki'ni bir düşman ve bütün olumsuz nitelikleri barındıran bir hedef haline getirmiştir. Öteki'nin bu şekilde düşman kategorisine konulmasını

¹⁸⁶ Jack Goody, **Batı'daki Doğu**, Çev. Burhan Mert Angili, İsmail Mert Bezgin, Ankara, Dost Kitabevi, 2002, s. 23.

¹⁸⁷ İlhan Tekeli, **Tarih Yazımı Üzerine Düşünmek**, Ankara, Dost Kitabevi, 1998, s. 87.

John Mack, *The Enemy System* olarak adlandırmıştır.* Kimi zaman gerçek kimi zaman inşa edilmiş olarak toplumun bütünlük kazanmasını sağlayan düşman öteki, hem toplumun kendini tanımlamasına hem de düşmanına karşı öteki ile ilişkilendirilmiş ortak bir amaç uğrunda bütün olarak korunmasına yardımcı olmaktadır.¹⁸⁸

‘Düşman öteki’ algısını işleyen bir diğer isim ise 1932’de yayımladığı “*The Concept of The Political*” adlı çalışmasında siyaset kavramını irdeleyen Carl Schmitt’dir. Schmitt özetle, hayatın her alanında kriterler olduğunu (estetik alanında; güzel/çirkin, iktisat alanında; kar/zarar, ahlak alanında; hayır/şer kriterleri gibi) ve siyasetin kriterinin de dost ve düşman olduğunu, bu dost ve düşmanın belirleyicisinin de hükümler özne olan devlet olduğunu belirtir. Schmitt’e göre dost ve düşman kategorilerinin içerikleri değişse de ayırımın kendisi her daim baki olmaktadır. Bu ayırımın doğal ve gerekli sonucu da ‘savaş’tır. ‘Savaş’ tabiri de orduların birbiri ile savaşını kasıttan ziyade her anlamda ‘çatışma’ manasındadır. Batı medeniyetinin sergilediği bu tarz bir ötekileştirme, Strauss’un belirttiği üzere “kültürlerin ve toplumların kendi değerlerini bir büyülenme aracı olarak kullanmasına, kendini tek hakiki ve yaşanmaya değer kültür görerek diğer kültürleri tanımazlıktan gelmesine hatta onların bir kültür olduğunu dahi inkâr etmesine yol açmaktadır.”¹⁸⁹ Batı’nın öteki ile ilişkisi incelenirken Edward Said’in *Şarkiyatçılık*** kitabında belirttiği, Batı’nın Doğu’yu ötekileştirirken aynı zamanda kendi kimliğini kurduğu gerçeğini göz ardı etmemek gerekir. Gerçekten de Batı’nın kimliğini tanımlama sürecine bakıldığında ‘öteki’nin vazgeçilemeyecek derecede önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. 16. yüzyıldan itibaren Avrupalı kültürel kimliğinin oluşumunda Avrupalı olmayan ötekinin varlığı çok önemli rol oynamıştır.¹⁹⁰ Huntington’ın medeniyet yaklaşımında ve Batı’nın diğer medeniyetler ile ilişkilerine bakışında da

*Ayrıntılı bilgi için bkz.: John E. Mack, “The Enemy System”, **The Psychodynamics of International Relationships**, Ed. Vamik D. Volkan, Joseph V. Montville, Demetrios A. Julius, Vol. 1, Massachusetts, Lexington Books, 1990, s. 57-69.

¹⁸⁸ Rafael Moses, “The Perception of The Enemy: A Psychoanalytic View”, **Mind and Human Interaction**, Vol. 7, No. 1, 1996, s. 37-43.

¹⁸⁹ Claude Levi-Strauss, **İrk, Tarih ve Kültür**, Çev. Haldun Bayri, İstanbul, Metis Yayınları, 1997, s. 70.

** Edward Said, **Şarkiyatçılık**, Çev. Berna Ülner, İstanbul, Metis Yayınları, 1999.

¹⁹⁰ Jorge Larraín, **İdeoloji ve Kültürel Kimlik**, Çev. Neşe Nur Domaniç, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1995, s. 197.

görüldüğü üzere Batı kimliği ve medeniyeti genellikle yekpare, kesin, çatlak barındırmayan bir yapı şeklinde tasavvur edilmiş, diğer medeniyetlerden üstün görülmüş ve bu üstünlüğü nedeniyle de diğerlerine egemen olmak ve baskı kurmak misyonuna sahip addedilmiştir. Batı'nın diğer medeniyetlere karşı tarih boyunca takındığı tavır Connolly'nin öteki ile ilgili görüşleri ile açıklanabilir. Connolly'e göre öteki sırf varlığıyla bile bir kimliğin kesinliğini, normalliğini ve akılcılığını şüpheli kılmaktadır. Bu yüzden de öteki, tarih boyunca hep 'doğru' kimliği benimsemeye davet edilmiş, olmuyorsa üzerine baskı kurulup susturulmuş, fethedilmiş, o da olmuyorsa yok edilmiştir. Bu tavrın kökeninde de "hınç" bulunmaktadır.¹⁹¹

Batı medeniyetinin temellerini aldığı Antik Yunan-Roma düşüncesinden başlayarak, Batılı düşünürler her daim kendilerini egemen özne olarak değerlendirmiştir. Bugünde 'Tarihin Sonu' ve 'Medeniyetler Çatışması' iddiaları ile Batı'nın öteki ile ilişkisi bu anlayış zemininde devam ettirilmiştir. Batı medeniyeti açısından, son şekliyle Huntington'ın tezinde İslam medeniyeti olarak kendini gösteren 'öteki'nin tarih boyunca nasıl bir evrim geçirdiğine bakacak olursak, bazen Batı sınırları dâhilinde bazen de sınırlar dışındaki bir düşmanı ifade ettiğini görürüz.

Tarihin ilk dönemlerinde ötekilik ben ve öteki ayırımından ibaret iken İslam'ın ortaya çıkışından sonra Doğu'nun ötekiliği giderek ağırlık kazanmaya başlamıştır. Antik Yunan'da ve Roma medeniyetinde barbarlık ve kölelik terimleri ile ifade bulan öteki algısı, özellikle Ortaçağ'da İslam ve Müslümanları ifade etmekte kullanılmıştır. Feodalite, Rönesans, Reform ve Aydınlanma tecrübeleri sonrasında bilhassa Haçlı Seferleri, Oryantalizm ve Sömürgecilik dönemlerinde kendini tarihin merkezinde gören ve insanlığın ulaştığı son aşama olarak tanımlayan bir "**Avrupa, Batı**" öznesi ortaya çıkmıştır. Belki bu anlayışın paralelinde İslam toplumları başta olmak üzere Afrikalılar, Çinliler veya Latin Amerikalılar Huntington'ın ve Fukuyama'nın tezlerinde olduğu gibi insanlığın en alt basamaklarına itilmiştir.

Antik Yunan'da öteki, dünyanın merkezi konumunda görülen Yunanistan dışında kalanlar, yani barbarlar olmuştur. Roma döneminde ise öteki imparatorluğun iki parçaya ayrılması ile Doğu Roma olmuştur. Doğu Hristiyanlığı kilise ve Papa'nın

¹⁹¹ Connolly 'hınç' kavramını Nietzsche'den ödünç alarak kullanmıştır. Bkz. William E. Connolly, **Kimlik ve Farklılık: Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri**, Çev. Ferma Lekesizalın, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995, s. 265-277.

iktidarını reddinden ötürü ötekileştirilmiştir. Bu bağlamda Roma döneminde dâhili bir ötekinin varlığının söz konusu olduğu görülmektedir. Batı dünyasında ilk örneğinin Roma'nın bölünmesi ile ortaya çıktığını söyleyebileceğimiz Doğu-Batı düalizmi Ortaçağ ilişkilerini şekillendiren en belirgin kavramsal yapı olmuştur.¹⁹²

Bir düşman olarak İslam'ın ötekileştirilmesi ise Roma İmparatorluğu'nun 5. yüzyılda 'barbarlar' tarafından yıkılması ile daha önce kendini evrensel terimlerle – Pax Romana gibi- tanımlayan Batı medeniyetinin Hristiyanlık ekseninde kendini yeniden tanımlaması ile başlamıştır. Hristiyanlık ve Avrupa medeniyeti uygarlıkla ilişkilendirilmiş ve İslam medeniyeti de bu uygarlığın anti-tezi ve düşmanı olarak ortaya çıkarılmıştır.¹⁹³

Doğu olarak İslam dünyasının, Batı'nın "öteki"si olması İslam dininin başlangıcı olan 7. yüzyıla kadar geri gitmekte ve bugün de bu "öteki"liği farklı gerekçelerle devam ettirilmektedir. Norman Daniel ve Richard Southern gibi düşünürler Araplar için kullanılan "Saracen" ifadesine dikkat çektiği üzere, erken Ortaçağ'da Avrupalılar Müslümanları dini terimlerden ziyade etnik terimlerle görmüşlerdir.¹⁹⁴ Hentsch'e göre de Müslüman Araplar 8. yüzyılda Hristiyan Batı için kaygı verici bir düşman değil, "tıpkı ötekiler gibi bir düşman" olmuşlardır.¹⁹⁵ İslam dünyası bir öteki olarak Haçlı Seferleri'ne dek Batı için diğer ötekiler ile aynı derecede tehlike arz etmiştir. Haçlı Seferleri ile birlikte 12. yüzyıla kadar süren, Batı'nın ve İslam dünyasının 'cehalet çağı'* sona ermiştir. İki yüzyıl boyunca süren Haçlı mücadelesi her iki tarafında birbirlerini daha yakından tanıma fırsatı sunsa da iki tarafı da birbirine daha da düşman yaparak ve birbirine dair önyargıları ve cehaleti kırmaksızın sona ermiştir.¹⁹⁶ Bununla birlikte, Doğu'nun ve Müslümanların 'düşman ve karşıt öteki' olarak Batı hafızasına yerleşmesine sebep olan Haçlı Seferleri, iki kültür üzerinde de bugüne kadar devam eden etkiler bırakmıştır.

¹⁹² Delanty, **a.g.e.**, s. 25.

¹⁹³ Mustafa Soykut, "Tarihi Perspektiften İtalyan Şarkiyatçı ve Türkologları" **Doğu Batı Düşünce Dergisi** Oryantalizm I, Yıl:5, Sayı:20, Ankara, Doğu Batı Yayınları, Ağustos-Eylül-Ekim 2002, s. 41.

¹⁹⁴ Norman Daniel ve Richard Southern'den aktaran Lockman, **a.g.e.**, s. 24.

¹⁹⁵ Hentsch, **a.g.e.**, s. 38-39.

* Hentsch 11. yüzyıla kadar Hristiyan Batı ve İslam dünyasının birbirleri hakkında karşılıklı bir cehalet içerisinde olduklarını ifade etmiştir. Southern de bu dönemi aynı nedenlerden ötürü 'cehalet çağı' olarak nitelendirmiştir. Bkz. Richard Southern, **Ortaçağ Avrupasında İslam Algısı**, Çev. Ahmet Aydoğan, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 2001, s. 11-41.

¹⁹⁶ A. L. Tibawi, "İngilizce Konuşan Oryantalistler: İslam'a ve Arap Milliyetçiliğine Yaklaşımlarına Dair Bir Eleştiri" **Krizdeki Oryantalizm: Eleştiriler**, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1998, s. 50.

Özellikle İslam hakkında o dönemde oluşturulan sapkınlık söylemleri Ortaçağ İslam tasavvurunun niteliğini belirlemiş ve Rönesans sonuna kadar belirleyiciliğini korumuştur.¹⁹⁷

Avrupa kimliğinin oluşmasında da çok önemli bir evre olan Ortaçağ boyunca, Avrupa fikri, -Hristiyanlığın siyasallaşmasıyla birlikte- Hristiyan Batı fikriyle bağlantılı olmuş ve yükselen İslam'a karşı hegemonya kurma işlevi ve misyonu yüklenmiştir. Modern dönemde de Avrupa kimliği kendisini büyük oranda bu çağlarda oluşan Hristiyanlık âlemiyle arasındaki bağlar nedeniyle düşmanca bir rekabet halinde bulunan Doğu-Batı bağlantısından kurtaramamıştır.¹⁹⁸ Batı Avrupa'nın kendisini Hristiyan olarak tanımlaması ancak Yahudi ve İslami unsurlarla karşıtlık içerisinde düşünülebilir hale gelmiştir.¹⁹⁹

Rönesans, Reform ve Aydınlanma dönemi ise Batı'nın kendine yeniden tanımladığı ve modern Batı kimliğinin oluştuğu dönem olmuştur. Rönesans, Reform ve Aydınlanma süreci bir anlamda "Batı'nın kendisini Doğu'dan sıyrması ve ayrı bir var oluş alanı inşa etme macerasıdır."²⁰⁰ Lockman bu dönemde Batı kimliğinin belirleyici ögesi olarak Hristiyanlığın yerini daha coğrafi ve seküler bir Avrupa kavrayışının aldığını belirtmiştir.²⁰¹ Rönesans ve Aydınlanma dönemlerinde Katolik Kilisesine karşı artan muhalefet İslam'ın askeri ve ideolojik bir tehlike olarak görülmesinin azalmasına ve bu muhalefet içinde bir argüman olarak daha tarafsız bir gözle yorumlanmasına yol açmıştır. Fakat bu İslam karşıtlığını ortadan kaldırmayıp, seküler düşüncenin de güç kazanması ile yalnızca nitelik değiştirmiştir. Önceleri dini karakterli olan İslam karşıtı söylemler, rasyonalizm ve pozitivizm temelinde devam etmiştir.²⁰²

Sonraki yüzyıllarda, özellikle 17. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı'nın Avrupa'daki gücünü yitirmeye başlaması, Avrupa'nın coğrafi keşifler sayesinde artan zenginliği, seküler bakış açısının doğması ve Yeni Dünya'nın keşfi İslam'ı

¹⁹⁷ İbrahim Kalın, "Batı'daki İslam Algısı Tarihine Giriş" **Divan İlmî Araştırmalar Dergisi**, Sayı:15, İstanbul, 2003, s. 4-5.

¹⁹⁸ Delanty, **a.g.e.**, s. 26-27.

¹⁹⁹ Goody, **a.g.e.**, s. 34.

²⁰⁰ Mehmet Ali Kılıçbay, "Fakir Akrabanın Talihi", **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Yıl:1, Sayı:2, Ankara, Doğu Batı Yayınları, Şubat-Mart-Nisan 1998, s. 62.

²⁰¹ Lockman, **a.g.e.**, s. 55.

²⁰² Kalın, **İslam ve Batı**, s. 94.

giderek daha az korkulur hale getirmiştir.²⁰³ Rönesans ve Aydınlanma düşünürleri İslam'a karşı daha objektif yaklaşmış ve önceki dönemlerden daha az düşmanca, daha az dehşetli bir öngörü geliştirmiştir.²⁰⁴ Avrupa'da gücü giderek azalan "Osmanlı Doğu" ya karşı üstünlük duygusu belirmeye başlamıştır.²⁰⁵ 18. ve 19. yüzyıl Avrupa'sının bu yeni tutumu sonraki iki yüzyıl içinde Doğu'ya ve İslam'a dair çalışmalar yapılmasına ve Oryantalizmin doğmasına yol açmıştır.

Avrupa'nın 19. yüzyıla kadar yaşadığı bütün karşılıklı ilişki tecrübelerine rağmen, Doğu'ya bakışında değişmeyen tek şeyin, özü değişen (önce dinsel, sonra sosyokültürel) bir ötekiliğin kavranması ve ondan yola çıkarak bu ötekiliğin üretilmesi olduğu söylenebilir. Bu ötekiliğin bir müdahale malzemesi haline gelmesi ve egemen olma sorununun ortaya çıkması ise 19. yüzyılda Sömürgecilik hareketleri ile olmuştur.²⁰⁶ Spivak bu dönemi "ötekinin asimilasyon yoluyla tanınması" olarak betimlemiştir.²⁰⁷

Sömürgecilik, Batı'nın aydınlanma sonrası bilim ve teknolojiye ilerlemesine dayalı olarak gelişen ezeli üstünlük savı zemininde ilerlemiştir. Keşfedilen yeni yerler işgale ve sömürgeye uğrarken, bu savın gereği olarak Batı dışındaki kültürler gelişmemiş, medeniyetten yoksun olarak kabul edilmiştir. Avrupa dışında gelişim gösteren bir kültür olmadığına ve öteki toplumların gelişimi kendi başlarına başaramamış mutsuz ve fakirlik içinde yaşadığına dayalı bu ön kabul, Batı'nın kendisine 'beyaz adamın yükü' olarak öteki toplumları uygarlaştırma ve geliştirme anlamına gelen 'medenileştirme misyonu'nu atfetmesini de beraberinde getirmiştir.

Batı'nın medenileştirme misyonunu, esasında çeşitli çıkarlar sağlamak amacıyla giriştiği işgal ve sömürgecilik hareketlerini gizleyen bir bahane olarak kullandığı bugün şüpheye yer bırakmayacak şekilde bilinmektedir. Batı'nın bu tavrını René Guénon şöyle yorumlamaktadır:

"Bir Avrupa devleti herhangi bir ülkeyi işgal ettiğinde, bu ülke gerçekten barbar kabilelerin ülkesi de olsa, bizi, maliyeti ağır böyle bir seferi ve sonrasında bir yağın etkinliği, bu zavallı

²⁰³ Southern, **a.g.e.**, s. 21.

²⁰⁴ Lockman, **a.g.e.**, s. 63.

²⁰⁵ Hentsch, **a.g.e.**, s. 173.

²⁰⁶ **A.e.**, s. 175.

²⁰⁷ Gayatri Spivak, "Can the Subaltern Speak?" **Marxism and the Interpretation of Culture**, Ed. Carry Nelson, Lawrence Grossberg, Chicago, University of Illinois Press, 1988, s. 294.

insanları 'uygarlaştırmak' –kendileri böyle bir şeyi istememiştir- zevk ve şerefini taşımak için yaptıklarına inandıramazlar. Esas nedenin başka, daha elle tutulur çıkarlar sağlamak olduğunu görmemek için saf olmak gerekir.”²⁰⁸

Bu görüşün son yüzyılda egemen özne olarak Avrupa'nın yerini alan Amerika'nın 'demokrasi götürme misyonu' ve söylemi ile paralellik arz ettiğini rahatlıkla savunabiliriz.

Sömürgecilik hareketleri ile birlikte hız kazanan Oryantalist dönem, Doğu-Batı ikilemini ve kırılmasını iyice derinleştiren ve sabitleyen bir süreç olmuştur. Hentsch'in de belirttiği gibi bu dönemde, Doğu-Batı ilişkisinde kurmaca ve gerçek birbirine geçmiş, zamanla hayli olanla gerçek olanı ayırmak zorlaşmıştır. Oryantalist temsillerin gücü kolektif belleğe kendini dayatmış ve gerçek bir ağırlıkla geleceğin üstüne binmiştir. Böylece derinlemesine tavırların oluşmasına katkıda bulunmuştur.²⁰⁹ Oryantalizmin kurgusallığı somut bir nitelik kazanarak Doğu ve Batı ayrımını belirginleştirmiştir.

Akademik araştırma ve bilgi edinme amacıyla başlayan oryantalist çalışmalar zamanla ikinci aşaması olarak değerlendirilebilecek 18. yüzyıl sonlarında ise Batı'nın Doğu'ya üstünlüğünü vurgulamak şeklinde nitelik değiştirmiştir. 18. yüzyıla kadar oryantalizmin uğraşı kendisinden farklı bir öteki yaratmak ve öteki kültürü tanımak olmuştur. Fakat sonraları Batı'nın ötekine karşı uygarlaştırıcı bir misyon yüklenmesi ile oryantalizm, Batı'nın üstünlüğünün dünyanın geri kalan bölgelerine yayılmasının gerekli olduğuna inandırmak için Doğu'nun farklılıklarını ortaya dökmenin, bu farklılıkları incelemenin ve Doğu'nun zenginliklerini edinebilmenin ideolojisi haline gelmiştir.²¹⁰ Bu şekilde indirgemeci bir yaklaşımla ve basit kavramlarla yapılan bir “öteki” tanımı ile söz konusu toplumların bütün tarihi, genel ya da tekil, eşzamanlı ve idealleştirilmiş hale getirilmiştir.²¹¹

Oryantalist bilgi İslam toplumlarının yapısını incelerken, bu toplumlarla Batılı Hristiyan kültürünün dinamik ve evrensel özelliği arasında çelişen bir karşıtlık

²⁰⁸ René Guénon, **Doğu ve Batı**, Çev. Fahrettin Aslan, Ankara, Hece Yayınları, 2010, s. 93.

²⁰⁹ Hentsch, **a.g.e.**, s. 18.

²¹⁰ Recep Boztemur, “Marx, Doğu Sorunu ve Oryantalizm” **Doğu Batı Düşünce Dergisi** Oryantalizm I, s. 139-140.

²¹¹ Mikhail Bakhtin, **The Dialogical Imagination**, Trans. Caryl Emerson, Michael Holquist, Ed. Michael Holquist, Austin, University of Texas Press, 1993, s. 14.

kurmuştur. Bu karşıtlığın en önemli özelliği, Hristiyanlığın türdeş ve aynı tarzda ilerici ve dinamik, Müslümanlığın ise sürekli olarak statik oluşudur.²¹² Oryantalist söylemde değişmeyen, statik olan Doğulular, yani Gelenekçiler ve değişen ve gelişen Batılılar yani Modernler bulunmaktadır.

Batı dünyası, “öteki” fenomenini Antikçağdan aldığı tohumlarla, Ortaçağ’da iyice şekillendirmiş ve Haçlı Seferleri ile bu “öteki”, İslam özelinde Doğu ile özdeşleştirmiştir. Haçlı Seferleri sonrasında ise “ötekilerle”, İslam dünyası ile girdiği etkileşim sonucu kazandıkları ile kendi Rönesans’ını doğurarak, modernleşme sürecine girmiştir. Sömürgecilik, oryantalizm gibi süreçler sonrası “biz” sadece Avrupa’yı, “öteki” ise dünyanın geri kalan kısmını temsil etmeye başlamıştır. Bu bağlamda İlk çağlarda Batı medeniyetine ana rengini veren Atina iken, Ortaçağlarda bunun yerini Roma ve Kudüs almış; modern dönemde ise Atina tekrar belirleyici güç haline gelmiştir.²¹³

Sonuç olarak tarihsel gelişimi içerisinde öteki, klasik dönemde özne/nesne ayrımı üzerinden ifadesini bulmuş, sömürgecilik döneminde ötekilik anlayışının sertleşmesi ve somutlaşması ile Batı’nın egemenliği altına girmiştir. Batı’nın küresel bir hegemonya olmaya başladığı bu dönemde ortaya çıkan Batı’nın üstünlüğü fikri ve İslam’ın öncülüğünü yaptığı Doğu ile Batı arasındaki politik ve kültürel karşıtlık, modern dönemde de kendini göstermiştir. Hristiyan Avrupa İslam’la ilk karşılaşmasından itibaren kendisine en büyük rakip olarak İslam’ı seçmiştir. Soğuk Savaş döneminde Komünizm tehdidinin varlığı ile önemini geçici olarak kaybeden düşman öteki olarak İslam Huntington’ın tezi başta olmak üzere çatışmacı tezler ile birlikte ‘yeni öteki’ olarak tekrar ortaya çıkmıştır.

²¹² Bryan Turner, **Oryantalizm, Kapitalizm ve İslam**, Çev. Ahmet Demirhan, İstanbul, İnsan Yayınları, 1997, s. 17.

²¹³ Kalm, **İslam ve Batı** s. 29.

1.4.2. Yeni Öteki Olarak İslam

İslam, daha önce de değindiğimiz üzere tarihin belli dönemlerinde Batı tarafından sıklıkla ‘öteki’ olarak tanımlanmıştır. İslam’ın son yüzyıldaki ötekiliğinin ‘yeni’ oluşu ise tarihte ilk kez öteki olmasından değil, Soğuk Savaş Sonrası rakip ve tehdit olarak SSCB ve Komünizm’den ötekiliği devralması bakımındandır. Soğuk Savaş’ın sona ermesi, dünyayı ben ve öteki düalizmi üzerinden çatışma temelli algılayan Batılı düşünürleri yeni bir düşman arayışına itmiştir. Bu yeni öteki de geçmişte de evrenselci öğretisi ile sık sık en tehlikeli tehdit olarak nitelenen İslam olmuştur. Önce Fukuyama’nın Tarihin Sonu tezi ve ardından Huntington’ın Medeniyetler Çatışması tezi İslam’ı Batı’nın taşıdığı ve savunduğu demokrasi, eşitlik, insan hakları vb. değerlere sahip olmayan ve şiddete, öfkeye ve korkuya dayalı kimliği nedeniyle bu değerlere tehdit oluşturan ve meydan okuyan bir medeniyet olarak tanımlamıştır.

Batılı zihinlerde yer eden İslam’a ilişkin algıdaki sorunlu miras modern dönemde rasyonalist, pozitivist ve determinist yaklaşımlarla zirve noktasına çıkmış ve bugün de İslam’ın vazgeçilmez bir biçimde “öteki” olarak kalmasına neden olmuştur. Yahudiler, maruz kaldıkları soykırım sonrası, zenciler ise klasik sömürgeciliğin ve köleliğin sonlanması ile Batı zihninde ötekiliklerinden kısmen kurtulurken, İslam ve Müslümanlar hala, belki de elde kalan en güçlü öteki olgusu olduklarından, yabancı ve düşman öteki olarak algılanmaktadır. Marshall Hodgson’ın yerinde tespiti ile bugün bir Yahudi’ye ya da zenciye saldırılamayacağını, ancak bir Arab’a doğal olarak suçlu ve düşman olmalarından ötürü kolaylıkla saldırılabileceğini söyleyebiliriz.²¹⁴

İslam dünyası fikir kaynağı ve meydan okuyan özellikleri ile iki yönlü etkiye sahip bir varlık²¹⁵ olarak değerlendirilse de yaşanan tarihi tecrübeler İslam’ın ikinci yönünün daha çok ön plana çıkarıldığını göstermektedir. İslam, Hristiyan Avrupa’nın gözünde 7. yüzyıldan itibaren daima öteki olarak kalmıştır. Avrupa’nın bir diğer ötekisi Yahudiler ise zaman zaman ahlaki ve ticari bir tehlike olarak görülmüşlerdir;

²¹⁴ Jack G. Shaheen, **Arab and Muslim Stereotyping in American Popular Culture**, Ed. Center for Muslim-Christian Understanding, Washington D.C., Georgetown University, 1997, s. 12.

²¹⁵ Marshall G. Hodgson, **Dünya Tarihinde İslam**, Çev. Ahmet Kanlıdere, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1997, s. 97.

ancak hiçbir zaman siyasal ya da askeri bir tehdit olarak görülmemişlerdir. Fakat İslam sadece öteki olarak değil, aynı zamanda her anlamda Batı kadar güçlü olan bir varlık olarak görülmüştür.²¹⁶ Batı tarafından İslam ilk önce Avrupa'yı tehdit edici felsefi bir güç ve dinamizmini paylaştığı ekonomik bir küre, daha sonra da ideolojik bir düşman ve felsefi bir model olmuştur.²¹⁷

Batı nezdinde ABD ve kapitalizmin Soğuk Savaş'tan galip çıkmasına rağmen yeni arayışlara girmesini Negri, ABD nezdinde Batı'nın "ötekisiz" ayakta duramayacağına farkında olmasına bağlamıştır.²¹⁸ İslam'ın yeni düşman olarak belirlenmesinden önce -Huntington'ın 80'li yıllarda Japonya'yı yeni düşman olarak betimleme girişimi gibi- bir süre 'öteki' düşman olarak 'sarı tehlike' diye Çin'in merkezde olduğu bir dinamik Asya tehdidi gündeme getirilmiştir.²¹⁹ Çinlilerin, elde silah, Avrupa'yı fethetmeye kalkıştıklarını düşünememek için kara cahil ve başka insanların kendilerinden ne kadar farklı olduklarını anlayamayacak ölçüde yeteneksiz olmak gerektiğini belirten Guénon'un gülünç olarak nitelediği bu "sarı tehlike" iddiası²²⁰ uzun soluklu olmamıştır. ABD merkezli hâkim güçler, Wallerstein'a göre, Soğuk Savaşın bitmesiyle dünyanın geri kalanına takdim edecekleri yeni bir düşman bulamadığı için bir süre dünya kamuoyuna 'kuzey-güney' çatışmasını propaganda etmiştir. Ancak bu ayırım, gerçekçi temellere sahip olan zengin-yoksul gibi sınıfsal bir zemine oturabilme riski taşıdığı için ve yeniden bir emperyalizm sorgulaması başlatabilir korkusuyla vazgeçilmiştir.²²¹ Bu düşman ve çatışma arayışlarının ardından bütün çözümlenmelerini çöken Sovyetler Birliği yerine Batı uygarlığı için yeni bir düşman yaratma gayreti üzerine inşa eden²²² Huntington'da da görüldüğü gibi yeni tehlike Orta Doğu'dan gelen ve daha mümkün görünen "yeşil tehlike" olarak belirlenmiştir.

²¹⁶ Jack Goody, **Avrupa'da İslam Damgası**, Çev. Şehabettin Yalçın, İstanbul, Etkileşim Yayınları, 2004, s. 32-33.

²¹⁷ Hişam Cuayyıt, **Avrupa ve İslam**, Çev. Kemal Kahraman, İstanbul, İz Yayıncılık, 1995, s. 154-155.

²¹⁸ Michael Hardt, Antonio Negri, **İmparatorluk**, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2002, s. 143-146.

²¹⁹ Harald Müller, **Kültürlerin Uzlaşması**, Çev. Ali Çimen, İstanbul, Timaş Yayınları, 2001, s. 113-140.

²²⁰ Guénon, **Doğu ve Batı**, s. 96.

²²¹ Immanuel Wallerstein, "Humeyni mi, Saddam mı, Göç mü?", Çev. Levent Cinemre, **NPQ Türkiye**, Cilt. 2, Sayı. 7, İstanbul, 1994, s. 20.

²²² Emre Kongar, **Küresel Terör ve Türkiye**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2002, s. 46, 56-60.

Huntington'ın tezinde yer alan İslam ile ilgili yorumların harici bakış açısı, yetersiz bilgi ve genellemeler ile oluşturulduğu ve İslam'ı bir tehdit olarak konumlandırmak amacına takılıp kaldığı görülmektedir. Yeni düşman arayışı, Batılı düşünürlerin karşıtlık ve rekabete dayalı Soğuk Savaş paradigmasından kendilerini kurtaramadıklarını, bununla birlikte yeni düşman İslamcılara dair “modern dünyanın faşistleri” şeklindeki nitelendirmeleri kullanmaları, Batılı ideoloji kalıplarından bağımsız düşünemediklerini de göstermektedir.²²³ İslam ve Orta Doğu konusunda otorite olarak görülen Bernard Lewis ve Müslümanlar hakkındaki tespitleri oldukça ilgi gören ve Batı'da doğru olarak kabul edilen Huntington ve Fukuyama gibi isimlerle ilgili olarak Bruce Lawrence'ın tespiti dikkat çekicidir. Lawrence, bu isimlerin hiçbirinin Arap ve Müslüman dünyasını ciddi anlamda ziyaret etmediğine ve bu bölgelerde bulunmadıklarına dikkat çekmiştir.²²⁴

Soğuk Savaş sonrası dönemde klasik oryantalizmin en önemli silahı olan söylemin gerçeklik yaratma gücü* İslam ile ilgili söylemler ile kendini tekrar göstermiştir. İslam'ın bir tehdit unsuru ve tehlikeli bir düşman olduğuna dair söylemlere sıkça rastlanmaktadır. İslam'ın yükselen bir tehdit olduğuna dikkat çekenlerden birisi Patrick Buchanan'dır.

“(…)medeniyetlerarası bir savaş mı bu gelen? Açıkça görülüyor ki, İslam dünyasında ve Batıda buna inanan ve bu konuda hevesli olanların sayısı pek de az değil(...) Ne kadar ölümcül yenilgiye yol açarsak açalım İslam'ı, Nazizm'i, Japon militarizmini ve Sovyet Bolşevizm'ini yok ettiğimiz gibi yok edemeyiz(...) Nüfus olarak İslam büyük bir artış gösterirken, Batı ölmekte. İslam savaşçıları yenilgi ya da ölümle karşılaşmaya hazırlar, oysa Batı kayıplar konusunda çok ürkek. Onlar dertle dopdolu, Oysa biz suçlulukla doluyuz. İslam hüküm sürdüğü her yerde dogmalarını empoze etmek için hak iddia ediyor, Batı eşitlikten söz ediyor. İslam iddialı iken, Batı Haçlı seferleri, fetihleri ve imparatorlukları için hep özür dilemece bir tavır içinde oluyor. İslam'ı göz ardı etmeyin, Avrupa'da en hızlı büyüyen inanç

²²³ Bkz. Francis Fukuyama, “**The Real Enemy: Radical Islamists Are The Fascists of The Modern World**”, s. 58-63; Samuel Huntington, “The Age of Muslim Wars”, **Newsweek International**, Special Davos Edition, Aralık 2001-Şubat 2002, s. 6-15.

²²⁴ Lawrence “**Conjuring with Islam II**”, s. 491.

* Ayrıntılı bilgi için bkz. Michel Foucault, **Söylemin Düzeni**, Çev. Turhan Ilgaz, Hil Yayınları, 1987.

İslam'dır. Hristiyanlığın Batı'da ömrü tükenmek üzere iken, İslam, Katolikliğe dünya çapında baskın çıkmaktadır. Camiler dolup taşarken, kiliseler bomboştur."²²⁵

Bu söylemlerin dışında Daniel Pipes gibi açıkça İslam'ı tehdit edici bir düşman ve öteki olarak tanımlayanlar da mevcuttur. Pipes'a göre fundamentalizm, İslam ile eş anlamlıdır ve Batı şimdi ona karşı savaşmalıdır. İslam, Soğuk Savaş dönemindeki düşman komünizmden daha etkin ve daha tehlikeli bir sorundur.²²⁶ Yaşanan çatışma ve sorunları İslam'ın özü ile ilişkilendiren söylemlerden birisi olarak İsrail yanlısı bir yazarın söyledikleri de Batı'nın öteki algısını açıklayan örneklerdendir. Ortadoğu'daki sorun işgal, Yahudi yerleşimciler veya İsrail'in hunharca saldırıları değil, Arapların başkalarıyla barış içinde yaşama yeteneğinden yoksun olmalarıdır.²²⁷

İslam'ın nasıl algılandığına dair bir başka önemli örneğe Bernard Lewis'in 11 Eylül hadiselerinden on yıl kadar önce yazılmış olan "*Müslüman Öfkesinin Kökenleri (The Roots of Muslim Rage)*" isimli makalesinde rastlanmaktadır. Lewis, daha önce de belirttiğimiz gibi 'medeniyetler çatışması' kavramını Huntington'dan daha önce kullandığı bu makalesinde İslam ile ilgili sorunun bu dinin derinlerinde yattığını belirtmiştir.

*"Açıkça görülmektedir ki, önemli ve çok sayıda olan bu özel şikâyetlerden daha derinlerde bir şeyler var. Her anlaşmazlığı bir probleme dönüştüren ve her problemi çözümsüz kılan bu şey daha derinlerde olan bir şey olmalı(...) (...) Şu an daha açık olarak görülüyor ki, biz meselelerin, politikaların ve bu politikaları izleyen yönetimlerin seviyesini bir hayli aşan bir ruh hali ve bir hareket ile karşı karşıyayız. Bu medeniyetler çatışmasında aşağı kalır bir şey değil. Eski bir rakibin, bizim Yahudi-Hristiyan mirasımıza hâlihazırdaki laik varlığımıza ve her ikisinin dünya çapındaki yayılımına karşı kadim bir rakibin mantık dışı ve fakat tarihi tepkisi."*²²⁸

²²⁵ Patrick Buchanan, "Coming Clash of Civilizations?", <http://www.theamericancause.org/patcomingclash.htm>, 7 Aralık 2001, 10 Aralık 2012.

²²⁶ Pipes'tan aktaran. Edward Said, **Haberlerin Ağında İslam**, Çev. Özkan Akpınar, İstanbul, Babil Yayınları, 2000, s. 19–20.

²²⁷ Robert Fisk, "Fear and Learning in America", **Independent**, 17 Nisan, 2002.

²²⁸ Lewis, "**The Roots of Muslim Rage**", s. 47–60.

İslam'ın ötekiliği, son yüzyılda özellikle 11 Eylül sonrası geçmişten öz itibari ile olmasa da tanımlandığı sıfat itibari ile farklı olarak bu defa 'terörizm' üzerinden vücut bulmuştur. Soğuk Savaş'ın ardından ortaya çıkan durumu "düşmansız bir dünyanın dengesizliği"²²⁹ olarak yorumlayan Batılı düşünürler bu dengesizliği yeni düşman olarak terörizm olarak belirlemiş ve terörizmi de İslam ile ilişkilendirmişlerdir. Müslüman Orta Doğu'ya özgü bir şey olmayan ve tarihte çok yakın zamanlarda terörist eylemlere bulaşmış, Yunanlar, Siyonistler, Sırplar, Almanlar, Sihler ve Japonlar olmasına rağmen İslam'ın yanlış değerlendirilmesi terörizm ve İslam ilişkisinin kurulmasına yol açmıştır. Huntington'ın genel anlamda dini ve özelde İslam'ı yanlış anlayarak ve yorumlayarak yaptığı tespitlerle bir nevi altyapısı oluşturulan bu ilişki özellikle 11 Eylül sonrası, İslam'ın çok kolay bir şekilde terörle eşdeğer görülmeye başlanmasına neden olmuştur. Her terörist saldırının ardından henüz failler belli olmadan işin "Müslümanlar"ın üzerine yıkılması sıradan hale gelmiştir.²³⁰ 11 Eylül saldırıları hemen akabinde 'İslami ölüm kültürü' ile yetişen Filistinli intihar bombacıları olaylarıyla alakalandırılmıştır. Medeniyetleri modern öncesi döneme ait olan, akıldışı ve şiddet yanlısı Müslümanlar nefret edilen bir düşman olarak hedef gösterilmiştir.²³¹

Terörist İslam tanımlaması ve bu terörist tanımının tek taraflılığı pek çok olayda gözlemlenebilmektedir. Terörist tanımlamasının yanlılığı Afganistan ve Irak işgallerinde kendini çok açık biçimde göstermiştir. Irak'ı işgal eden Amerika, işgale direnen Iraklılar ve onların silahlı kuvvetlerini terörist olarak tanımlamışlardır. Ama aynı ABD ve İngiltere'ye göre, İkinci Dünya Savaşı'nda işgal altındaki Fransa'da Alman ordularına direnen yer altı örgütleri mensupları yurtseverlerden oluşmuştur ve ülkelerini savunma reflekslerini yerine getirmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Fransa'da; Alman ordularına cephane ve asker taşıyan konvoyları pusuya düşürmek kahramanlık sayılırken, Irak'ta asker ve cephane taşıyan Amerikan konvoylarını vurmak terörizm olarak nitelendirilmiştir.²³² Aynı şekilde IRA'nın terörist faaliyetleri

²²⁹ Giandomenico Picco, "Düşmansız Barış Olabilir Mi?", Çev. Levent Cinemre, **NPQ Türkiye**, Cilt:2, Sayı:7, İstanbul, 1994, s. 34.

²³⁰ Mete Çubukçu, "İnsanlık Adına Karanlık Bir Dönem", **11 Eylül Tarihsel Dönüşümün Analizi 2001–2011** (içinde), s. 193.

²³¹ Talal Asad, "Terörizm ve 'Haklı Savaş' Üzerine Düşünmek", Çev. Sevil Karlıtekin, **a.g.e.** (içinde), s. 109.

²³² Ercan Çitlioğlu, **Gri Tehdit: Terörizm**, Ankara, Ümit Yayınları, 2005, s. 45–46.

bir “Katolik terörü” olarak anılmazken İslam dünyasındaki bireysel şiddet eylemleri “İslami terör” olarak adlandırılmıştır. Veya Hindistan’ın sahip olduğu atom bombası “Hindu Bomba” diye tanımlanmazken Pakistan’ın sahip olduğu atom bombası “İslami Bomba (*Islamic Bomb*)” olarak isimlendirilmiştir.²³³ Yine bir yabancı istilasına karşı gösterilen direnç bir Batı toplumu tarafından gösterildiği zaman, bu bir “yurtseverlik” olarak nitelendirilir ve övülür; ancak aynı direnç bir Doğu toplumu tarafından gösterildiği vakit bu bir “bağnazlık” veya “yabancı düşmanlığı” olarak nitelendirilir ve kin ve horgörü ile karşılanır.²³⁴

Batı’nın çıkarlarını tehdit eden her devleti, terörist devlet diye sınıflandırdığını belirten Chomsky; ABD’nin dünyanın hemen her yerinde, İsrail’in özellikle Ortadoğu’da, İngiltere’nin özellikle İrlanda’da veya genel olarak bir Batılı devletin uyguladıklarının terörden sayılmadığına dikkat çekmiştir. Bu devletlerin saldırıları her nedense meşru misillemeler olarak görülmektedir.²³⁵ ABD, İsrail ve Batı yalnızca misilleme yapmakta ve karşı teröre başvurmaktadırlar. Kurbanlarıyla diğer düşmanlar ise terör uygulamaktadır. Bu anlamda Batılılar kendilerine yönelen şiddete yalnızca karşılık vermektedirler.²³⁶ Batı’nın bu tavrını ve davranışlarını Brezinski, “*IRA terörüne karşı mücadele Hristiyanlara karşı olmadığı gibi şu anki terörle mücadele de İslam’a karşı değildir*”²³⁷ diyerek açıklamış ve Afganistan’da ve Irak’ta yürütülen teröre karşı savaşın İslam ile ilgili olmadığını anlatmaya ve Müslümanları rahatlatmaya çalışmıştır. Fakat 11 Eylül sonrası Amerika’nın savaş halinde olduğu 22 ülkenin hepsinin, Kuzey Kore dışarda bırakılırsa, İslam ülkeleri olduğu²³⁸ ve ABD’nin terörist devletler olarak sınıflandırdığı yedi ülkeden beşinin (*İran, Irak, Suriye, Libya, Sudan*) Müslüman olduğu gerçeği* bu açıklamaların inandırıcılığını zedelemektedir.²³⁹ 11 Eylül sonrası Afganistan’daki durumu ele alan

²³³ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 252.

²³⁴ Guénon, **Modern Dünyanın Bunalımı**, s. 158.

²³⁵ Noam Chomsky v.d., **Terörizm Efsanesi**, Çev. Bahadır Sina Şener, Ankara, Ayraç Yayınları, 1999, s. 28, 35, 43.

²³⁶ **A.e.**, s. 71, 123.

²³⁷ Zbigniew Brezinski, “Çok Yönlü Misilleme Lazım”, **Küreselleşme ve Terör II; Terörizm, Saldırganlık ve Savaş**, Der. Mehmet Ali Civelek, Ankara, Ütopya Yayınları, 2001, s. 212-213.

²³⁸ Alptekin Dursunoğlu, **Dördüncü Dünya Savaşı ve Ortadoğu**, İstanbul, Anka Yayınları, 2005, s. 7.

* Yaşanan çatışmaların kaynağının İslam ülkeleri olduğu iddiasını kanıtlamak için bu bilgiye yer veren Huntington, bir taraftan da Batı’nın bakış açısını yansıtmıştır.

²³⁹ Huntington, **a.g.e.**, s. 320.

Robert Fisk, dünyanın en gelişmiş askeri gücünün dünyanın en fakir Müslüman ülkesini bombaladığını belirtmiş ve Batılıların savaşın aslında İslam'a karşı olmadığı iddialarının gerçekçiliğini sorgulamıştır.

“Her zaman ki gibi Afganlıların bizim düşmanımız olmadığı söyleniyor. 1991 (ve 2003’de) Irak’ı bombalamadan öncede böyle söylenmişti, 1985’de Libya’yı bombalamadan önce de, 1982’de Lübnan’ı füzelemeden önce de böyle denildi. Aslında Mısırlıları Süveyş kanalında bombalamadan önce de böyle denmişti, Müslümanlar artık buna inanırlar mı?”²⁴⁰

Fisk, bu soruyu sorarak Batılı söylemlerin, uygulananlarla örtüşmediğini göstermektedir. İbrahim Kalın, Huntington’ın tezi ile takviye edilen İslam-Batı çatışması doğrultusunda 11 Eylül sonrasında İslam’a karşı takınılan iki belirgin tutumun varlığından söz etmiştir. Bunlardan ilki; İslam’ın bir kılıç dini, peygamberinin şiddet yanlısı bir insan ve Müslüman toplumların monolitik, şiddet yanlısı kimseler olarak algılandığı Ortaçağ İslam tanımlamasının yeniden su yüzüne çıkartıldığı tutumdur. İkinci tutum ise; Fukuyama’da da kendini gösteren İslam’ın inatçı bir irrasyonellik, modernlik karşıtı, sapkın, aşırı, fanatik ve geleneksel davranış ve eylem biçimleri olarak algılandığı tutumdur.²⁴¹ Bu algılar temelinde Batı’da, Batı hakkında yapılan eleştiriler herhangi bir saldırganlık veya siyasi anlamdan yoksun algılanırken, benzer eleştiriler İslam dünyasından Batı’ya çevrildiklerinde, bunlar karakteristik olarak, saldırgan köktendinciliğin ve modernizm karşıtlığının temeli olarak görülmüştür.²⁴²

Görüldüğü üzere, SSCB’nin yıkılması sonrası düşman arayışında ‘kızıl tehlike’nin yerine konan ‘yeşil tehlike’ olarak İslam, 11 Eylül ile birlikte tarihte din adına yapılan birçok şiddet olayına rağmen öteki olarak terörizmle özdeşleştirilmiştir. Çatışmalar ve terörist olaylardan ise bir din olarak İslam veya

²⁴⁰ Robert Fisk, “ABD’ye Kim İnanır?”, **Küreselleşme ve Terör II; Terörizm, Saldırganlık ve Savaş** (içinde), s. 338.

²⁴¹ Fukuyama, The Guardian’da yayınlanan ‘The West Has Won’ başlıklı yazısında şu ifadeleri kullanmıştır; “İslam, diğer kültürlerin aksine, düzenli olarak, Usame bin Ladin ve Taliban gibi modernliği reddeden insanlar yetiştiren tek kültürel sistemdir. Bu durum, böyle insanların daha geniş Müslüman topluluğunu ne kadar temsil ettikleri ve bu karşı duruşun acaba İslam’ın doğasında var olan bir şey mi olduğu sorularını beraberinde getirmektedir.” Aktaran Kalın, **“Batı’daki İslam Algısının Tarihine Giriş”**, s. 34.

²⁴² A.m., s. 48.

Müslüman kültürün sorumlu tutulmuş ve Müslümanlar potansiyel terörist olarak adlandırılmıştır. Yahudi veya Hristiyanların da terör eylemleri hem geçmişte hem de günümüzde mevcut iken bu dinlerin özünde terörizm olduğu şeklinde herhangi bir ifadeye veya yoruma rastlanmamaktadır. 11 Eylül'den sonra sistemin İslam'a karşı takındığı tutum aslında hiçbir şeyin değişmediğini ve Bulaç'ın ifadesiyle Hegel'in ötekisinin ölmediğinin, yaşadığının kanıtıdır.²⁴³

1.4.3. İslamofobi

İslamofobi, Anti-semitizm, ırkçılık veya yabancı korkusu/nefreti gibi “ötekine karşı hoşgörüsüzlük” olgusuna katkıda bulunan bir kavramdır. 80'lerde de kullanımına rastlanan * ancak ilk kez The Runnymede Trust Vakfı tarafından 1997'de yayınlanan “*İslamophobia, A Challenge for Us All*”²⁴⁴ başlıklı raporda kapsamlı bir şekilde kullanılan bir kavram olarak İslamofobi, yeni bir kavram olarak düşünülse de Batı tarihinde oldukça yerleşmiş bir düşünceyi karşılamaktadır. İrkçilikle mücadele eden bir kuruluş olan The Runnymede Trust Vakfı'na bağlı olarak faaliyet gösteren “*İngiltereli Müslümanlar ve İslamofobi Komisyonu (Comission on British Muslims and Islamophobia)*” tarafından İslamofobi terimi “İngiliz toplumun her kesiminde İslam'a ve Müslümanlara yaygın nefreti” ifade eden bir terim olarak tanımlanmıştır. Komisyon terimi, “İngiltere'de yaşayan Müslümanların günlük yaşam pratiği olarak önyargı ve ırkçılığa maruz kalmaları” şeklinde kullanmıştır. İslamofobi'yi İngiltere özelinde değerlendiren rapor, İslamofobi'nin, yabancıların her şeyini küçük görme ya da sevmemeye dayanan yabancı fobisine (*xenophobia*) benzer biçimde yaratıldığını öne sürmüştü ve belli başlı özelliklerini tanımlanmıştır. Buna göre, İslami kültürler tek parça görülmektedir ve İslami kültürlerin diğer kültürlerden büyük ölçüde farklı olduğu düşünülmektedir. Bunun yanı sıra İslam amansız bir tehdit olarak görülmekte ve İslam'a inanların inançlarını siyasi ve askeri avantaj olarak kullandıklarına

²⁴³ Bulaç, **a.g.m.**, s. 105.

* Zafar Iqbal, Zaid Shakir, Walter Laqueur ve Mohammed H. Tamdgidi gibi isimlerin İslamofobi kavramının ilk kullanımlarının 80'lerde olduğunu belirlediklerini ifade etmiştir. Zafar Iqbal, Understanding Islamophobia: Conceptualizing and Measuring the Construct, **European Journal of Social Sciences**, Vol. 13, No. 4, 2010, s. 578.

²⁴⁴ **The Runnymede Trust, Islamophobia: A Challenge for Us All**, London, Runnymede Trust, 1997.

inanılmaktadır. Rapor, İslamofobi'nin ırkçı düşmanlık ve göçmenlik sorunu ile iç içe geçtiğini ve doğal ve sorunsuz varsayıldığını belirtmiştir.²⁴⁵

İslamofobi teriminin neyi ifade ettiği açık olsa da kavram olarak tanımlamasını yapmak zordur. Oxford English Dictionary, web sitesinde terimi, “*özellikle siyasi bir güç olarak İslam kini veya nefreti; Müslümanlara karşı önyargı veya düşmanlık*” olarak tanımlamıştır.²⁴⁶ “Fobi” kelimesi ise Oxford Advance Learner's Dictionary tarafından “*bir şeye karşı duyulan nedensiz ve mantıksız güçlü kaygı veya korku*” olarak tanımlanmıştır.²⁴⁷ Bu bağlamda İslamofobi, İslam'a karşı duyulan mantıksız korku ve kaygı olarak ifade edilebilir.

Ziyaüddin Sardar'ın 14. yüzyılın ahlak ve pratiğinin teolojik mirası şeklinde yorumladığı²⁴⁸ İslamofobi'nin tarihi İslam ve Batı karşılaşmasının ortaya çıktığı, İslam'ın doğuşuna ve yayılmaya başladığı zamana kadar geri götürülebilir. Nitekim Esposito, İslam ve takipçilerinin ırkçı ya da kültürel önyargıların öznesi olmasının başlangıcı olarak İslam'ın Batı'ya teolojik, siyasi ve kültürel alanda meydan okuyacak şekilde kısa zamanda kıtalar yayılan genişlediği dönemi belirlemiştir.²⁴⁹ İslam ve Müslümanlar, 7. yüzyıldan beri Avrupa bilincinde negatif algılarla, korku ve endişeyle yer etmiştir. Batı/Avrupa ve İslam ilişkileri bu dönemlerde, “öteki”ni negatif bir biçimde temsil ederek, baskının ve itaatın var olan sistemini meşrulaştırmak üzerinden ilerlemiştir. Bu yüzden İslam ve Müslümanların negatif temsili son zamanların bir fenomeni değil aksine –İslamofobi gibi- tarihi söylemlerin varlığının başka bir şekli olmuştur.²⁵⁰ Ortaçağ'da İslam peygamberinin “kan”dan başka bir gerçek sunmayan “aldatıcı” bir peygamber olduğu şeklindeki görüşlere dayanan olumsuz İslam algısı²⁵¹ günümüzde de devam etmektedir. İslam peygamberinin bir terörist olduğu²⁵² veya şeytani ve insanlık dışı şeyler dışında yeni

²⁴⁵ A.e., s. 4-12.

²⁴⁶ <http://oxforddictionaries.com/definition/english/Islamophobia>, 10 Ocak 2013.

²⁴⁷ Sally Wehmeier, **Oxford Advanced Learner's Dictionary**, Oxford, Oxford University Press, 7th ed., 2005, s. 1132.

²⁴⁸ Ziyaüddin Sardar, **Orientalism**, Buckingham, Open University Press, 1999, s. 23.

²⁴⁹ John L. Esposito, **The Islamic Threat: Myth or Reality**, Oxford, Oxford University Press, 1992, s. 25.

²⁵⁰ Clinton Bennett, **Victorian Images of Islam**, London, Grey Seal, 1992.

²⁵¹ Walter Emil Kaegi Jr., “Initial Byzantine Reactions to the Arab Conquest”, Church History, Vol. 32, 1969'dan aktaran, Tareq Y. Ismael, Andrew Rippin, **Islam in the Eyes of the West**, s. 5.

²⁵² Jerry Falwell'den aktaran, Tareq Y. Ismael ve Andrew Rippin, a.e., s. 6.

bir şey getirmediği²⁵³ gibi görüşler köklerini Batı tarihinde bulan ve bugün İslamofobi'yi besleyen görüşler olarak dikkat çekmektedir.

İslamofobi, Turner'ın *Batı'nın Doğu ile, bilhassa İslam ile ilişkisini anlamlandırmak çabası için oluşturulan bir sistem* şeklindeki oryantalizm tanımlamasında²⁵⁴ olduğu gibi bugün de Batı'nın yeni düşman olarak İslam ile ilişkisini belirleyen ve anlamlandıran bir araç olarak kullanılmaktadır. Oryantalizm, geçmişte hikâyelerin ve kurguların bir gerçekliği iken bugün İslam çalışmalarının ve Batı'nın diğer medeniyetlerle ilişkisinin bir perspektifi²⁵⁵ olarak İslamofobi temelinde tekrar kendini göstermiştir.

Günümüzde İslamofobi'yi besleyen unsurlar olarak, Huntington'ın da üzerinde ısrarla durduğu göç gibi sosyo-ekonomik olgular, medya faktörü ve bir din olarak İslam'a dair yapılan olumsuz yorumlar gösterilebilir. Gerçekten de son yüzyılda Avrupa'da yaşayan Müslüman sayısı artmıştır. Ancak bu durum Müslümanları daha yakından tanıma fırsatı sunmasına rağmen Müslümanlara yönelik olumsuz algıyı değiştirmemiştir. Avrupa'da Müslüman nüfus ne kadar artarsa İslam kimliğinin kabulü de o oranda azalmıştır.²⁵⁶ Göç meselesi ile ilgili olarak Avrupa'da yaşayan Müslümanların Batı toplumuna uyum göstermeleri gerektiğinden sıkça bahsedilmektedir. Ancak kastedilen uyum kelimesi Müslümanları asimilasyon ve göç arasında bir seçime zorlamaktadır.²⁵⁷ Yukarıda değindiğimiz Runnymede Trust'ın raporunda da belirtildiği gibi Avrupa'ya Müslüman göçü bir tehdit olarak algılanmaktadır ve bu algılar İslam'ın yanlış yorumlanması ile ilişkilidir. Hans Koechler, Avrupalı bir olgu olan İslamofobi'nin, Haçlı Seferlerinden günümüze kadar uzanan bir mesele olarak Ortaçağ Hristiyan Avrupa'sında Haçlı ordularının kutsal topraklardaki İslam varlığı ile savaşlarını haklı çıkarmak için kullanıldığını belirtmiştir. Kavram, sömürgecilik ve modernizm dönemlerinde de, Batı'nın modernlik anlayışına direndiği düşünülen İslam'ın başlıca hedef haline getirilmesiyle birlikte kullanılmaya devam etmiştir. Koechler'e göre İslamofobi teriminin temelinde iki kavramsal düzlem bulunmaktadır; bunlardan birincisi korku, diğeri ise reddetme

²⁵³ Pope Benedict'ten aktaran Tareq Ismael ve Andrew Rippin, **a.y.**

²⁵⁴ Bkz. Bryan Turner, **Religion and Social Theory**, London, Sage, 1991.

²⁵⁵ Sardar, **Orientalism**, s. 1-5.

²⁵⁶ **A.e.**, s. 13.

²⁵⁷ **A.e.**, s. 16.

olarak adlandırılabilir olan öteki algısı ile ilişkilidir. Öteki hakkında yeterince bilgiye sahip olunmaması korkunun kaynağını oluşturmaktadır.²⁵⁸ İslam'ın Avrupa'ya yayılışından ve farklı alanlarda Batı'nın karşısına çıkmasından itibaren Batı İslam'ı ve Müslümanları anlamak yerine onu şeytanlaştırmayı daha kolay bulmuştur.²⁵⁹

11 Eylül olayları İslam ve Müslümanların sıkça şiddet ve terör olaylarıyla anılmasına neden olmuştur. İslamofobi'yi besleyici bir faktör olarak medya da İslam ve Müslümanlara ilişkin özellikle 11 Eylül'den sonra terörist gibi olumsuz sıfatlara sıklıkla rastlanmaktadır. Reza Ameli medyada var olan bu çifte standarda değinmiş ve Avrupa medyasında Müslümanlara karşı takınılan tavırlar ve yapılan yakıştırmaların örneğin bir Yahudi için geçerli olmadığını belirtmiştir. Medyada hiçbir zaman “Yahudi terörist” gibi bir manşet görülmemektedir. Zira böyle bir şey yapılırsa hemen akabinde Yahudi karşıtlığı veya anti-semitizm suçlaması yapılacaktır. Ancak her gün “Müslüman terörist”, “aşırı dinci Müslüman” gibi başlıklarla sık sık karşılaşılmaktadır. Bu yönüyle İslamofobi, Avrupa'nın zihinsel birikimi ve 11 Eylül'ün bir sonucu olarak Müslümanlar'a karşı ciddi anlamda bir ayrımcılığa ve düşmanlığa neden olmaktadır.²⁶⁰

11 Eylül sonrası İslam'ın terörle bağdaştırılması sonucu İslam karşıtı görüşlerin bir anlamda meşru zeminin oluşturan İslamofobi, Batı'nın “eski bir korkusunun yeni ismi”²⁶¹ olarak İslam'ı Batı'yı tehdit eden bir öteki şeklinde konumlandırarak İslam'ın yükselişini ve büyümesini sınırlandırmanın bir yolu olarak kullanılmaktadır.²⁶² Huntington'ın tezinde kültür nosyonuna ve İslam tehlikesine yapılan aşırı vurgularla kendini açıkça gösteren Batı'nın İslam'a karşı var olan bu davranışının, özellikle 11 Eylül sonrası “kültürel ırkçılık”²⁶³ boyutuna ulaştığı söylenebilir. Koechler, uzunca bir dönem ulusal ve uluslararası düzeyde, Batı'nın

²⁵⁸ Hans Koechler, “İslamofobi ve Avrupa'nın Çelişkileri”, **Notlar: 'İslamophobia' Konuşmaları**, Sayı:17, İstanbul, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, 2009, s. 10.

²⁵⁹ Esposito, **a.g.e.**, s. 38.

²⁶⁰ Saied Reza Ameli, “İngiliz Müslüman Kimliği ve İslamofobi”, **Notlar: 'İslamophobia' Konuşmaları** (içinde), s. 22.

²⁶¹ Abduljalil Sajid, A New Word For An Old Fear, (Çevrimiçi) <http://www.osce.org/cio/15618>. 18 Aralık 2012.

²⁶² Elizabeth Poole, **Reporting Islam: Media Representations of British Muslims**, London, I.B. Tauris Publishers, 2002, s. 33.

²⁶³ Stuart Hall, “New Ethnicities” **'Race', Culture and Difference**, Ed. Ali Rattansi, James Donald, 1992, London, SAGE Publications, s. 258.

değer sistemine ve dünya görüşüne ters düştüğü iddiasıyla Müslüman topluluklara karşı takınılan düşmanca tavrın ve 11 Eylül sonrası İslam dini ve medeniyetinin temsil ettiği değerlere karşı giderek artan sert tepkilerin İslamofobi olarak adlandırılmasının dürüstçe bir yaklaşım olmadığını savunmuştur. İslamofobi tartışmalarına kavramsal bir yaklaşım getiren Koechler, Batı'nın İslam dini ve medeniyetine karşı tutumunun İslamofobi yerine Anti-İslamizm olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Avrupa'da Yahudi karşıtlığı Anti-Semitizm terimiyle ifade edilmektedir. Ve Koechler'in belirttiği üzere hiç kimse Anti-Semitizm'e nispeten daha masum bir ifade olan Semitofoby kelimesini kullanmamaktadır.²⁶⁴ Koechler'in bu yaklaşımı kanımızca İslam'a karşı ırkçılık boyutuna varan yorumlara ve uluslararası düzeyde uygulanan çifte standarda dikkat çekmesi açısından oldukça önemlidir.

11 Eylül sonrası teröre karşı başlatılan savaş İslamofobi'nin küresel ölçekte kurumsallaşmasını sağlamıştır. İslamofobi kavramı Müslümanları ötekileştirirken aynı zamanda klasik oryantalizmi hatırlatan, Müslümanların ikincil derecede öneme sahip ve ayrıma tabi tutulması gereken insanlar olduğu savını da meşrulaştırmaktadır. İslamofobi'nin siyasi boyutuna değinen Bobby Sayyid'in yerinde tespitiyle Müslümanlar ve İslam'a yönelik düşmanlık, ne salt duygusal, ne salt dini ne de salt kültürel argümanlar üzerinden yürütülmektedir. Sayyid, Müslümanların kin ve nefret yüklü, kâfir veya dışlanması ve çekinilmesi gereken yabancılar olup olmasının tek başına bu düşmanlığı açıklamadığını belirtmiştir. Sayyid'e göre İslamofobi ayrık ve özgün bir Müslüman kimliği tartışması ile bir biçimde alakalı olarak daha bütüncül anlamda siyasi bir içeriğe sahiptir ve Müslüman kimliğinin meşru bir siyasi kimlik tanımlaması olduğunun reddedilmesi İslamofobi'nin ayırt edici niteliğidir. İslamofobi'nin, Batı fikri ve İslam arasında var olan “sert hiyerarşi” meselesi olduğunu savunan Sayyid'e göre “*İslamofobi Müslümanları Batı'nın Batı dışı olana üstünlüğü üzerine kurulu hiyerarşiyi sarsmakta olan en önemli unsurlardan biri olarak görmektedir*”.²⁶⁵ Esas olarak Müslüman olmanın siyasi öneme sahip bir içerik kazanmasıyla birlikte ortaya çıkan İslamofobi, Müslümanlara yöneltilen bir önyargı

²⁶⁴ Koechler, a.g.y., s. 11.

²⁶⁵ Bobby S. Sayyid, “Savaş Günleri ve İslamofoby”, **11 Eylül Tarihsel Dönüşümün Analizi 2001-2011** (içinde), s. 150-153.

ve ayrımcılık pratikleri bütünü olarak değerlendirilmelidir. Bu anlamda İslamofobi tanımlayıcılığın da ötesinde, siyasi bir terim niteliği taşımaktadır. İslamofobi 11 Eylül sonrası teröre karşı savaşı tamamlayıcı yahut onu kamufle eden bir şey değil aksine bu savaşı mümkün kılan teorik zemini oluşturmaktadır. Uyumlulaştırılmış ve “medenileştirilmiş” bir İslam düsturuyla hareket eden İslamofobi, bu uyumlu yeni Müslümana dönük kendi özel yaşamı ile sistem bakışı arasında bir ayrımı teşvik etmektedir.²⁶⁶

Sayyid’e göre, Batılı toplumların ifade özgürlüğü ve cinsiyet eşitliği ile eşdeğer olarak tanımlanan toplumlar oluşu, değerlendirmeye ve sorgulamaya oldukça açık durumlardır. Zira ifade özgürlüğü denilen şeyin kısıtlanması, yasal olarak ne kadar mümkün ise (örneğin Holokost’un reddi hususu) sosyolojik faktörler üzerinden de o kadar mümkündür. Sayyid aynı durumun cinsiyet eşitliği* konusunda da farklı olmadığını belirterek, Suudi Arabistan’ın, cinsiyet ayrımcılığının kurumsallaşmış en önemli örneği olmasının, rejimin uyumlu ve zararsız olarak görülmesinde herhangi bir engel teşkil etmediğine dikkat çekmektedir.²⁶⁷

Günümüzde Modern Batı’nın Müslümanlara yönelik üç farklı yaklaşımından söz etmek mümkündür. Bunlardan birincisi; Müslümanların kendi kültürlerini terk ederek Avrupalılığa uyum sağlamalarıyla Avrupalı kültürün egemenliğini yeniden tesis etmeyi denemektir. Bu tür argümanlar Müslümanların Avrupalı toplumun meşru bir parçası olduğunu reddetmekte ve Müslümanların Avrupa’nın tümüyle bütünleşmiş yurttaşları olacağı zamanı ertelemektedir. İkincisi; Müslümanların protestolarının İslamofobi açısından değerlendirilmesidir. Diğer bir deyişle, Müslümanların protestoları siyasi bir durum olarak kabul edilmemektedir, bu protestoların yanlış yorumlamalar, yanlış anlamalar ve/veya “çılgın mollalar” tarafından yönlendirildiği düşünülmektedir. Batılı düşünürlerin bu yaklaşımına göre Müslümanlar öfkelerini yatıştırmaya ve “ılımlı” olmaya zorlanmalıdırlar. Üçüncü

²⁶⁶ A.m., s. 159-161.

* Batılı devletlerin İslam toplumlarına yönelik en popüler eleştirilerinden olan cinsiyet ayrımı meselesi bağlamında en çok kadınlara demokratik, sosyal ve siyasi hakların verilip verilmemesi tartışılmıştır. Bu noktada Hz. Muhammed Enstitüsü yöneticisi Faatin Haque’nun; Bangladeş, Pakistan ve Türkiye gibi üç İslam ülkesinin kadın başbakana sahip olmuş olmasına rağmen örneğin ABD’nin henüz kadın bir başkan seçmemiş olduğu tespiti dikkat çekicidir. Bkz. Faatin Haque, **Global Media, Islamophobia and its Impact on Conflict Resolution**, s. 10, (Çevrimiçi), <http://www.ihmsaw.org/resourcefiles/1260034024.pdf>, 30 Aralık 2012.

²⁶⁷ A.m., s. 155.

yaklaşım ise; Müslümanların protestolarını Avrupalıların fundamentalizmine bir tepki olarak değil, Müslüman fundamentalizmi olarak nitelendirmektir.²⁶⁸ Bu şekilde sınıflandırılacak yaklaşımlar ve İslam ve terör kavramlarının özellikle bir arada kullanılması klasik İslam düşmanlığı olarak da yorumlanabilecek İslamofobi temelli bir davranışlardır. Bu anlayış çerçevesinde Batı-İslam ilişkileri tarihi boyunca, İslam dinine çifte standart ile yaklaşmıştır. Küreselleşme ve 11 Eylül saldırıları sonrasında İslam dini terörizm ile eşdeğer tutulmuştur. Batı dünyasında Türkiye’de dâhil olmak üzere İslam dünyasına karşı önyargı ve çifte standardının diğer bir adlandırma ile İslamofobi geçmişten günümüze devam eden bir gerçekliktir.²⁶⁹

²⁶⁸ Bobby S. Sayyid, “Yaşlı Avrupa, Yeni Dünya”, **Tezkire Dergisi**, Çev. Mevlüde Ayyıldızoğlu, Sayı:43-44, Ankara, Esam Yayın ve Dağıtım, Nisan-Eylül 2006, s. 12.

²⁶⁹ John L. Esposito, **Kutsal Olmayan Savaş; İslamcı Terör**, Çev. Nuray Yılmaz, Ertan Yılmaz, İstanbul, Oğlak Yayınları, 2003, s. 150.

İKİNCİ BÖLÜM

11 EYLÜL VE ÇATIŞMA FİKRİNİN YENİDEN GÜNDEME GELMESİ

11 Eylül 2001’de Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon’u hedef alan saldırılar, ABD tarihi ile birlikte uluslararası ilişkilerde önemli bir dönüm noktası olmuştur. El Kaide terör örgütü tarafından gerçekleştirildiği iddia edilen 11 Eylül saldırıları, dünya medyası tarafından bir “medeniyetler savaşı” olarak yorumlanmış ve Samuel Huntington’ın ortaya attığı ‘Medeniyetler Çatışması’ tezinin bir kanıtı olarak değerlendirilmiştir. 11 Eylül’ün Batı’nın İslami değerler ile uyuşmadığı için hor görüldüğü bir medeniyet çatışması olarak yorumlandığı görüşler sıklıkla vurgulanmıştır.¹ Saldırıların Batı bilincinde uzun zamandır yer etmiş olan, İslam’ın Batı medeniyetini ortadan kaldırmak için harekete geçeceği öngörülerinin gerçekleştiği yönünde yorumlar yapılmıştır.

Uluslararası ilişkilerde çatışma fikrinin yeniden güç kazanmasına neden olan 11 Eylül olayları ile ilgili olarak, Medeniyetler Çatışması tezinin sahibi Huntington da saldırıların “özgürlük, eşitlik, demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, özel mülkiyet, ilkeleriyle cisimleşmiş” diye tanımladığı Amerikan Ruhuna² karşı yapıldığını ve bu ruhun bileşenlerini daha da sağlamlaştırdığını belirtmiştir.³ Tezi ile uluslararası ilişkilerin geleceğinde çatışmayı öngören Huntington, 11 Eylül sonrasında tezinin haklılığının yanı sıra bir düşman olarak İslam’a da vurgu yaparak çatışma fikrini tekrar gündeme getirmiştir. Huntington, 16 Eylül 2001’de Die Zeit gazetesinden Josef Joffe’nin sorduğu “Uygarlıklar çatışması başladı mı?” sorusuna yanıt olarak bu saldırının adı barbarların bütün dünyadaki uygar toplumlara saldırısı olmasının yanı sıra saldırı suçunun tam da şimdi uygarlıklar çatışmasına sebebiyet

¹ Bu yönde en çok öne çıkan çalışmalar için bkz.: William J. Bennett, **Why We Fight: Moral Clarity and the War on Terrorism**, Doubleday, New York, 2002; Patrick J. Buchanan, **The Death of the West**, St. Martin’s Press, New York, 2002; Dinesh D’Souza, **What’s So Great About America**, Regnery Publishing, Washington D.C., 2002.

² Samuel Huntington, **Biz Kimiz-Amerika’nın Ulusal Kimlik Arayışı**, Çev. Aytül Özer, İstanbul, CSA Global Yayın Ajansı, 2004, s. 46.

³ **A.e.**, s. xv, 8, 218, 219.

vermesinin çok önemli olduğunu söylemiştir. Huntington'a göre bu noktada anahtar rolü de İslami yönetimler ve toplumlar oynayacaktır.⁴

Yine 11 Eylül sonrası New York Times'ın kendisi ile yaptığı bir röportajda ise, Huntington, muhabirin, krizin onun tahminlerinden çıkıp çıkmadığı sorusuna Ladin'in öngördüğü krizi aceleye getirdiğini söyleyerek yanıt vermiştir. Korsanların, kültürel nefretler ile eğitildikleri için okumuş kişiler olduğuna şaşırmadığını söyleyen Huntington; kan dökmenin İslamiyet'in özünde var olması nedeniyle Kosova, Bosna, Çeçenistan, Keşmir ve Kafkasya'daki şiddet olaylarına da şaşırmadığını; İslam içerisindeki bölünmelerin iddiasını zayıflatmadığını çünkü rekabetin Müslüman dünyasını Batı'ya karşı daha da kavgacı kıldığını söylemiştir.⁵

Bir Newsweek makalesinde ise, bu dönemi "Müslüman savaşların çağı" olarak adlandıran Huntington, –Angola, Mozambik ve Ruanda'yı gözden geçirerek- bir dizi kanlı krizi sıralamıştır. Huntington, 11 Eylül'ün yalnızca Müslüman savaşlarının Amerika'ya bir uzantısı olduğunu; bu savaşların "İslam bilincindeki bir yükselmeden" kaynaklandığını; Amerika'nın terörizmle savaşında Batı'da hevesli bir destek sağlanmasının aksine Müslüman dünyada gevşek bir destek sağlanmasının, onun medeniyetler savaşı konusundaki en kötü korkularını doğruladığını açıklamıştır.⁶

Huntington'ın bu söylemlerinin yanı sıra 11 Eylül saldırıları sonrası çatışmayı ve düşmanlığı körükleyen pek çok söylem mevcuttur. Victor Hanson, "*Batı'yı Savunmak*" isimli makalesinde "(Müslümanlar) bizden nefret ediyorlar çünkü onların kültürü geri ve kokuşmuş (bozulmuş, rüşvetçi)" derken⁷ Fouad Ajami ise Irak Savaşı'nda çok önemli rol oynayan El Cezire'yi "Müslümanların televizyon istasyonu" olarak tanımlamış ve bu istasyonun susturulması için bir şeyler yapılmasını talep etmiştir.⁸ Robert Kaplan ise olayların Huntington'ın haklı olduğunu kanıtlamış olduğunu ileri sürmüş ve onu öngörülerinden ötürü tebrik etmiştir.⁹

⁴ Samuel Huntington, "Hayır, Bu Bir Uygarlıklar Çatışması Değil", **Düşmanını Arayan Savaş** (içinde), s. 151.

⁵ "Questions and Answers, 'A Head on Collision of Alien Cultures?'" , **New York Times**, 20.10.2001.

⁶ Samuel Huntington, "The Age of Muslim Wars", **Newsweek**, 03.01.2002.

⁷ Victor Hanson, "Defending the West", **City Journal**, 25.02.2002.

⁸ Fouad Ajami, "The Gathering Fog Over Araby", **US News and World Report**, 26.11.2001; "What the Muslim World Watching", **New York Times**, 18.11.2001.

⁹ Bkz. Robert Kaplan, "Looking the World in the Eye", **Atlantic Monthly**, Vol. 288, No. 5, December 2001, s. 68-82.

11 Eylül'ü bir medeniyet savaşı olarak yorumlayanların dışında bu görüşe itiraz eden görüşler de mevcuttur. Müslümanların Batı'nın yaşam tarzından nefret ettikleri fikrinin yanlış olduğunu ve 11 Eylül'ün bu bağlamda hiçbir şeyi değiştirmediyini savunan Juan Cole, Türkiye ve Fas gibi Müslüman ülkelerde yaşayanların hala ABD'ye giderlerse hayatlarının daha iyi olacağına inandığına değinmiştir. Hatta Müslümanların, Hollywood ahlakı denilen şeye karşı çıkışları ile Amerikan muhafazakârları ve Evanjelistleri ile aynı çizgide bulduklarını belirten Cole, bu farklılığın tek başına bu grupların hiçbirini şiddete yöneltmediğine dikkat çekmiştir. Cole'a göre yaşanan durum bir medeniyetler savaşı değil siyaset üzerine bir savaştır. 11 Eylül ve ABD'nin bu saldırıya cevabı bu siyaset arasındaki farkı arttırmıştır ancak bir medeniyetler savaşı başlatmamıştır.¹⁰

Çatışmaya dayalı fikirleri tekrar gündeme getiren 11 Eylül olaylarından sonra, saldırıların hedefi olan ABD, Bush Doktrini olarak da anılan yeni Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi'ni¹¹ açıklamıştır. Bu doktrin ile birlikte George W. Bush yönetimindeki ABD hükümeti, yeni dönemde en büyük tehlikenin “küresel terör” olduğu belirterek küresel çapta “teröre karşı savaş” ilan etmiştir. Uluslararası hukukun klasik güvenlik mantığı ile çelişen ve ön-alıcı ve önleyici savaş ilkelerine dayalı yeni bir güvenlik anlayışı getiren Bush Doktrini çerçevesinde ABD, 11 Eylül olaylarını sebep göstererek önce Afganistan'ı daha sonra Irak'ı işgal etmiştir. 11 Eylül sonrası Bush yönetiminin kullandığı dışlayıcı söylemleri, teröre karşı savaşın adalet ve barışı hedeflediğine dair yapılan açıklamalar ve yapılan saldırıların hemen ardından, olayların ‘İslami ölüm kültürü’ ile ilişkilendirilmesi inandırıcı bulunmamış ve tepki toplamıştır.

Saldırıların İslam doktrini ve tarihi ile ilişkilendiren anlatıların amacının nefret edilen bir düşman tanımlamak ve bu düşmanı kendi evinde vurmaya meşrulaştırmak olduğu dile getirilmiştir.¹² Saldırıları sonrası yapılan bu yorumları ve Amerikan yönetiminin “biz” ve “onlar” karşıtlığına dayandığını söyleyen ve bu söylemleri eleştiren Fuat Keyman “düşman öteki” algısı üzerine inşa edilen bu

¹⁰ Juan Cole, “Think Again: 9/11”, **Foreign Policy**, No. 156, September-October 2006, s. 28-29.

¹¹ **The National Security Strategy of the United States of America**, (Çevrimiçi) <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/>, 21 Nisan 2013.

¹² Talal Asad, “Thinking About Terrorism and Just War”, **Cambridge Review of International Affairs**, Vol. 23, No. 1, 2010, s. 3.

söylemlerin Carl Schmitt'in siyaset anlayışına dayandırıldığını ve bu tip söylemler ile 11 Eylül sonrası dönemde çatışma fikrinin yeniden güç kazandığını belirtmiştir.

*“Dünya siyasetine bakışın ‘dost-düşman’ ayrımı temelinde söylemsel kuruluşu, böylece bizden olanlar-bize benzeyenler ile düşman ötekiler arasında çizilen kültürel sınırnın, medeniyetler çatışması zihniyetini bir kere daha uluslararası ilişkilerde popülerleşmesi; tüm bu toplumsal olgular bize, 11 Eylül sonrası dünyanın siyasal ve kültürel bağlamının ‘savaş’ ekseninde kurulduğunu göstermektedir.”*¹³

11 Eylül sonrası Bush yönetiminin “şer eksenini”¹⁴ yaratarak “ya bizdensiniz ya da değil” söylemi ile mevcut duruma karşı çıkan ülke ve devlet dışı grupları “terör” parantezine alması, en küçük muhalefet, meşru müdafaa veya işgale karşı meşru direnişi bile terörizmle eş değer hale getirmiştir.¹⁵ Robert Fisk, 11 Eylül’e gösterilen tepkilerin adalet ve barışı yerine getirmeye dönük olmadığını “dünya terörüne karşı savaşmamız istenmiyor. İstenilen Amerika’nın düşmanlarıyla savaşmamız.” diyerek belirtmektedir.¹⁶

Saldırı dini tutuculuğa ve terörizme karşı bir karşı atak geliştirilmesi fikrini beraberinde getirmiş, hatta Müslümanların kutsal şehri Mekke’ye nükleer bir saldırı gerçekleştirip dünya Müslümanlarına unutamayacakları bir ders verilmesi bile önerilmiştir.¹⁷ Uluslararası ilişkilerde çatışma fikrini tekrar gündeme getiren 11 Eylül saldırısı, ABD’nin finansal, askeri ve siyasi merkezlerine yapılan saldırıların yanı sıra “teröre karşı savaş”ın başlatıldığı tarih olarak da anılacaktır.¹⁸

11 Eylül saldırıları ABD’nin dünya üzerindeki konumunu da yeniden belirlemiş, Soğuk Savaş sonrası tek süper güç haline gelen ABD’nin dış politikasının

¹³ Fuat Keyman, “Globalleşme, Oryantalizm ve Öteki Sorunu, 11 Eylül Sonrası Dünya ve Adalet”, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi Oryantalizm II**, Yıl. 5, Sayı. 20, Ankara, Doğu Batı Yayınları, Ağustos-Eylül-Ekim 2002, s. 12.

¹⁴ George W. Bush, ‘şer eksenini’ kavramını 29 Ocak 2002’de yaptığı Ulusa Sesleniş konuşmasında dile getirmiştir. **Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union**, 29 Ocak 2002, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=29644>, 25 Nisan 2013.

¹⁵ Mete Çubukçu, “İnsanlık Adına Karanlık Bir Dönem”, **11 Eylül Tarihsel Dönüşümün Analizi 2001-2011** (içinde), s. 196.

¹⁶ Robert Fisk, “ABD İçin Savaşmamız İsteniyor”, **Küreselleşme ve Terör I; Terör Kavramı ve Gerçeği**, Der. Mehmet Ali Civelek, Ankara, Ütopya Yayınları, 2001, s. 301.

¹⁷ İbrahim Kalın, “Batı’daki İslam Algısı Tarihine Giriş” **Divan İlmî Araştırmalar Dergisi**, Sayı. 15, İstanbul, 2003, s. 1.

¹⁸ Bobby S. Sayyid, “Savaş Günleri ve İslamofobyası”, **11 Eylül Tarihsel Dönüşümün Analizi 2001-2011** (içinde), s. 149.

dünya üzerinde daha aktif hale gelmesine neden olmuştur. Saldırıları ile beraber ABD'nin dış politikasında “tek taraflılık” eğilimi güç kazanmıştır.¹⁹ Bush yönetiminin terör söylemi bir açıdan da, Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan çok kutupluluk karşısında hegemonyasını güçlendirme aracı olarak da işlev görmüştür. 11 Eylül olayları, Soğuk Savaş sonrası dünyanın tek başına lideri konumuna gelen ABD'nin bir düşmansızlık krizi yaşarken diğer taraftan müttefiklerini de yavaş yavaş kaybetmeye başladığı ve bu çerçevede liderliğine gereksinim kalmadığı düşünülmeye ve tartışılmaya, çok kutupluluk fikirlerinin güçlenmeye başladığı bir dönemde gerçekleşmiştir.²⁰ Küresel terör söylemi böyle bir ortamda ortaya atılmış ve bu düşmana karşı savaş ilan edilmiştir. Kendisine ihtiyaç duyulmayan bir dünyadan “tüm dünyayı liderliğimiz altında zafere ulaştıracağız” söylemleri yaygınlık kazanmıştır.²¹ “Yeni Dünya Düzeni” söylemleri ve uluslararası hukukun geleneksel birçok ilkesini etkisizleştiren Bush Doktrini ile de ABD'nin, saldırı sonrası müdahale alanı küreselleştirilirken, ulusal çıkarları da ‘küresel çıkarlar’ olarak tanımlanır hale gelmiştir.²² 11 Eylül 2001’deki saldırılar, Joseph Nye’ya göre, ABD’nin Soğuk Savaş’tan sonraki ilk on yıla damgasını vuran kendi halinden memnun olma durumuna tekrar dönmesinin de zor olduğuna işaret etmektedir.²³

11 Eylül sürecinde medyanın çatışmaya dayalı algıyı besleyen rolü de yadsınamaz derecede önemlidir. Saldırıların ardından yakın dönemde yaşanan olaylar “biz” duygularını harekete geçirecek şekilde gündeme taşınmıştır. 11 Eylül’ün ilk dakikalarından itibaren 1941 yılındaki Pearl Harbour saldırısı bütün televizyon kanallarınca hatırlatılmış, benzetmeler yapılmış ancak yapılan yorumlarda 11 Eylül’ün etkilerinin ve amacının Pearl Harbour saldırılarından daha büyük olacağı vurgulanmıştır.²⁴ Edward Said, 11 Eylül sürecinde, medyanın Sovyet döneminde

¹⁹ Bülent Aras, Gökhan Bacık, **11 Eylül Öncesi ve Sonrası**, Ed. Bülent Aras, Gökhan Bacık, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 200.

²⁰ Shaïda Drury, “Demonizing the Enemy in the War on Terror”, **İslam in The Eyes of The West: Images and Realities in an Age of Terror**, Ed. Tareq Y. İsmail, Andrew Rippin, London, Routledge Publisher, 2010, (içinde) s. 35-36.

²¹ Metin Sever, “Şiddet ile Demokrasi Arasındaki Dünya”, **Düşmanını Arayan Savaş**, Der. Metin Sever, Ebru Kılıç, İstanbul, Everest Yayınları, 2001, s. 48-49.

²² Yasemin Özdek, “Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kısacasında İnsan Hakları”, **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, Ed. Yasemin Özdek, Ankara, TODAİE Yayınları, 2002, s. 24.

²³ Joseph Nye, **Amerikan Gücünün Paradoksu**, Çev. Gürol Koca, İstanbul, Literatür Yayınları, 2003, s. 208.

²⁴ Bkz.: Remzi Gökdağ, **Amerikan Medyasında 11 Eylül**, İstanbul, E Yayınları, 2001, s. 16-27.

kullandığı tiplerin de değiştiğine dikkat çekmiştir. Said, 20. yüzyılın başında terörist denince akla gelen sakallı, siyah paltolu, siyah şapkalı ve elinde yuvarlak bomba tutan bir anarşistin karikatürü olduğunu ancak bu imajın artık değiştiğini belirtmiştir. Artık insanların kafasında çemberimsi sakallı, hatta sarıklı, ama illa ki esmer tenli ve hafif Ortadoğu aksanıyla İngilizce konuşan bir görüntünün var olduğunu söylemiştir.²⁵

ABD yönetimi tarafından 11 Eylül sonrası teröre karşı başlatılan savaşın muhatabının her ne kadar Müslümanlar ve İslam olmadığı söylene de, medyada durum tam tersidir. Batı medyasında İslam hakkında yanlış imgeler yaratılırken genellikle Müslümanların bir taraf olduğu çatışmalarda bir din olarak İslam ön plana çıkarılmıştır. Medya bu tavrı çatışmaya taraf olan diğer dinlere çok nadir olarak göstermektedir. Örneğin medyada “Beş İsraili, Beş Filistinli tarafından vuruldu” cümlesi yerine “Beş İsraili vurulmuş olabilir, ama beş Müslüman tarafından vuruldular” şeklinde bir cümleyi kullanacaktır. Bu yaklaşım Müslümanlara yönelik bir saldırı olduğunda ise ters çevrilmekte ve “Hristiyanlar Müslümanları öldürüyor” yerine genellikle “Sırp lar Bosnalıları öldürüyor.” denmektedir.²⁶

17 yıl BBC’de sunuculuk yapan ve Araplarla ilgili yazdıkları nedeniyle işine son verilen Kilroy-Silk ise, Müslümanlar hakkında “Geri kalmış ve kötü insanlar bunlar ve bunu söylemek ırkçılıksa, o zaman benimde ırkçı sayılmam gerekir; ben de bundan mutluluk ve gurur duyuyorum” diyerek kendini savunmuştur.²⁷

Şubat 1991’de Sunday Telegraph’da, Peregrine Worsthorne “Bir zamanlar tartışmaya değer büyük bir uygarlık olan İslam, yozlaşarak ancak dikkatle denetim altında tutulması gereken ilkel bir düşman haline dönüşmüştür. Ama ille de cihat istiyorlarsa, varsın olsun” demiştir. “Müslüman toplum her şeyiyle itici görünmektedir.” şeklinde görüş belirten başka bir uzman Conor O’Brien ise 1989 yılında The Times’da şöyle yazmaktadır. “İtici görünmektedir, çünkü iticidir... Hala Batı değerlerine bağlı olduğu halde, Müslüman toplumunu takdir ettiğini ileri süren bir Batılı, ya ikiyüzlü, ya kara cahildir, ya da her ikisi birden. Konunun merkezinde

²⁵ Said’den aktaran, Mehmet Ali Tuğtan, “Terörün Evrimi ve Devletler Sistemi”, **Foreign Policy**, Sayı:17-18, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2001, s. 40.

²⁶ Faatin Haque, **Global Media, Islamophobia and its Impact on Conflict Resolution**, s. 9 (çevrimiçi) <http://www.ihmsaw.org/resourcefiles/1260034024.pdf>. 21 Mart 2013.

²⁷ “Kilroy on Monday: West is the Best”, **Daily Express**, 25.02.1991.

iğrenç bir kurum olan Müslüman ailesi yer almaktadır... Arap ve Müslüman toplumu, hem de uzun süredir hastalıktır.”²⁸

Yıllardır Batı medyasında var olan ve İslam ve İslam toplumları ile ilgili olumsuz hatta aşağılayıcı söylem şekli, 11 Eylül sonrasında da kendini göstermektedir. Medya tarafından saldırıların sorumlusu olarak hemen, İslami bir terör örgütü olarak El Kaide gösterilmiştir. Başkan Bush ise saldırıların sorumlularına karşı yürütülecek savaşın bir Haçlı Seferi olduğunu belirtmiştir. Bu ifadeden daha sonra vazgeçilse de Batı’daki yerleşik İslam algısının bir örneğini teşkil etmektedir.

Bu söylemler ile ısrarlı bir biçimde İslam’ın hedef gösterilmesine karşı çıkılması neredeyse imkânsız hale gelmektedir. Yine aynı şekilde 11 Eylül’e dair resmi beyanatları sorgulayan herhangi biri, bugün 11 Eylül’den şüphe duyanlar tarafından ortaya konan hatırı sayılır delile karşı ikna edici cevaplar vermeden derhal “komplo teorisyeni” olarak damgalanmaktadır.²⁹ 11 Eylül saldırıları, yapılan yorumların aksine çatışmaların kendiliğinden kaçınılmaz olmamakta ve söylem yeniden üretmektedir.

2.1. Yeni Dünya Düzeni ve Medeniyetler Çatışması

“Yeni Dünya Düzeni” ifadesi en bilinen şekli ile ilk kez George H. W. Bush tarafından, 11 Eylül 1990’da Körfez Krizi ile ilgili olarak Amerikan Kongresi’nde yaptığı konuşmada dile getirilmiştir. Konuşmasında Başkan Bush, Yeni Dünya Düzeni’ni, terör tehdidinden kurtulmuş, adalet arayışında daha güçlü ve barış yolunda daha güvenli ve dünyadaki her ulusun uyum içinde yaşayacağı yeni bir dönem olarak tanımlamıştır.³⁰ Aynı konuşmada Bush, Saddam Hüseyin’e karşı girişilecek bu savaşın ABD’nin yeni dönemde karşılaştığı en büyük test, hedeflediği yeni dünyadaki ilk saldırı olduğunu belirtmiştir.³¹ George H. W. Bush’un Soğuk

²⁸ Akbar S. Ahmed, **Postmodernizm ve İslam**, Çev. Osman Deniztekin, İstanbul, Cep Kitapları, 1995, s. 216.

²⁹ Falk, “9/11 & 9/12 + 10 = ABD, El-Kaide ve Dünya”, **11 Eylül Tarihsel Dönüşümün Analizi 2001-2011** (içinde), s. 51.

³⁰ (Çevrimiçi)
http://bushlibrary.tamu.edu/research/public_papers.php?id=2217&year=1990&month=9, 21 Nisan 2013.

³¹ A.y.

Savaş sonrası sisteme ilişkin en belirgin ve öncelikli tasavvur olarak, Irak'ın Kuveyt'i işgaline cevap olarak başlatılan birinci Körfez Savaşı sırasında yaptığı konuşmalarda dile getirdiği “Yeni Dünya Düzeni” tanımı ile ABD, Sovyet Rusya'nın dağılması ile girilen yeni dönemde dünya için daha evrenselci ve Amerikancı bir vizyon sunma şansı bulmuştur.³² Başkan Bush'un bu süreçte, ABD'nin ulusal çıkarlarını izlerken ve dünyaya liderlik ederken uluslararası toplum ile uyum içinde hareket edeceğine/etmesi gerektiğine sıklıkla değinmesi,³³ Soğuk Savaş sonrası dünyada iyimser bir hava oluşmasına neden olmuştur. Küreselleşmenin de hızlanması ile birlikte bir “Pax Americana” oluşması, daha çoğulcu ve demokratik bir sistem kurulacağı beklentileri başlamıştır.

Ortaya çıkan bu iyimser ve olumlu havada sivil toplum, demokrasi, hukuk, insan hakları ve diyalog gibi kavramlar konuşulmaya başlanmış ve Huntington'ın “Medeniyetler Çatışması” tezinin de “bir entelektüel düşünsel kaza” şeklinde değerlendiren söylemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.³⁴ Bizzat ABD yönetiminin söylemleri tarafından da desteklenen bu iyimser hava ile birlikte ABD'nin özellikle 1991'de Irak'a ve daha sonra 2001'de Afganistan'a girerken dünya kamuoyunun desteğini araması, ABD'nin hala uluslararası alanda meşruiyet ve ittifak ihtiyacı duyduğunu ve tek kutupluluk olgusunun pek gerçekçi olmadığını düşündürmüştür.³⁵

Ancak 11 Eylül sonrası dönemde özellikle 2003'de Irak'ın işgali sonrası Yeni Dünya Düzeni ve ABD'nin çok taraflılığı ve bir imparatorluk tavrı sergileyip sergilemediği tartışılmaya başlanmıştır. “Medeniyetler Çatışması”, “Tarihin Sonu” tezleri ile birlikte “Yeni Dünya Düzeni” söyleminin, ABD'nin hegemonik gücünü kurmasını kolaylaştıran araçlar olduğu dile getirilmiştir.³⁶

³² Richard Crockatt, **After 9/11: Cultural Dimensions of American Global Power**, London, Routledge Publishing, 2007, s. 133.

³³ George H. W. Bush, Brent Scowcroft, **A World Transformed**, Alfred A. Knopf Publishing, New York, 1998, s. 399–400.

³⁴ İrfan Çiftçi, “**Uluslararası İlişkilerde Öteki Kavramı ve AB-İKÖ 2002 İstanbul Buluşmasında Türk Modeli Söylemi**” (yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul, 2006, s. 259.

³⁵ **A.e.**, s. 223.

³⁶ Bkz.: Michael Hunt, “In the Wake of September 11: The Clash of What?”, **The Journal of American History**, Vol. 89, No. 2, History and September 11: A Special Issue, September 2002, s. 416-425.

90'lı yıllarda artan küreselleşme ile ilgili çalışmalar, küreselleşme söylemi ile Doğu Bloğunun çöküşüyle ortaya çıkan “Yeni Dünya Düzeni” söylemi arasında bir ilişki kurmaya çalışmıştır.³⁷ Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile küreselleşmenin dünyanın geleceğini daha olumlu hale getireceğine dair beklentiler oluşmuştur. Ancak bu beklentiler Yeni Dünya Düzeni olarak tanımlanan dönemin ABD egemenliği altında tek merkezli bir sisteme dönüşmesi ile ortadan kalkmıştır. Yeni Dünya Düzeni'nde ABD'nin dış politika tercihlerine bağlı kalınması bir zorunluluk haline getirilmiştir. 11 Eylül sonrası ortaya çıkan tek taraflı ve saldırgan söylemler dünyada gelişmekte olan çoğulcu fikirleri baskı altına almış ve ABD'nin tek taraflı ve var olan tek medeniyetin temsilcisi olarak davranmasına neden olmuştur.

2.1.1. Yeni Dünya Düzeni Söylemi

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla dünyanın tek kutup etrafında şekillenmeye başladığı ve küreselleşme söylemlerinin yoğunlaştığı 1990'lı yıllarda gündeme gelen Yeni Dünya Düzeni söylemi esas itibarı ile Amerika kaynaklı bir fikir olarak ABD'nin dünya egemenliğini pekiştirmeye, bu düzene ve egemenliğe tehdit olarak gördüğü ülkelere müdahalesini meşrulaştırmaya çalışan bir söylemdir.

Önce Francis Fukuyama, ‘Tarihin Sonu’ tezi ile Soğuk Savaşın ardından liberal demokrasilerin kesin zaferinin ilanını iddiasıyla bu söylemi desteklemiştir. Fakat Irak'ın Kuveyt'i işgali, ardından Körfez Savaşı, Bosna ve Kosova'da yaşanan savaşlar, Fukuyama'nın tarihin sonu iddiasını zedelemiş ancak Yeni Dünya Düzeni'nin sorgulanmasına fırsat verilmeden Samuel Huntington, ‘Medeniyetler Çatışması’ tezi ile bu söylemi tekrar güçlendirmeye çalışmıştır. Huntington, Yeni Dünya Düzeni'nde, Fukuyama'nın iddia ettiği gibi çatışmaların son bulacağı ve her toplumun Batılı liberal değerleri kabul edeceği öngörüsüne zıt olarak Batı'nın bu nihai zaferinin Batılı olmayan devletlerde ve toplumlarda bir karşı reaksiyona dönüşeceğini ve çatışmaların yaşanacağını öngörmüştür. Bu öngörünün ile beraber bu yeni dönemde tek gerçek medeniyet olduğunu iddia ettiği Batı medeniyetinin, ABD'nin önderliğinde liderlik konumunu koruması gerektiğini belirtmiştir.

³⁷ Çiftçi, a.g.e., s. 222.

Yeni Dünya Düzeni söylemi ile yakından ilişkili bu iki tezin etrafında Soğuk Savaşın galibi olarak ABD'nin tek süper güç ve hâkim devlet olarak bir imparatorluk dönemini başlatıp başlatmadığı tartışılmıştır. İki kutuplu dünyanın ortadan kalkmasıyla bazı kesimler artık çok kutuplu bir döneme girildiğini, küreselleşmenin etkisiyle merkezless bir hegemonya düzeninin oluştuğunu savunmuşlardır. Negri ve Hardt gibi düşünürler bu merkezless yeni yapıyı bir imparatorluk olarak tanımlamaktadırlar. Bu iddialarını ise küreselleşmenin ortaya çıkardığı merkezin belirsizleşmesine dayandırmaktadırlar. Çünkü "imparatorluk bir iktidar merkezinin yokluğuyla tanımlanmaktadır"³⁸ veya imparatorluk, "merkezless ve topraksız bir yönetim aygıtıdır."³⁹ Wallerstein ise yeni dünyayı, 16. yüzyıl Avrupa'sından başlayarak genişleyen ve son yüzyılda dünyanın geri kalanını da kapsamına alan 'Avrupa merkezless kapitalist dünya ekonomisi' tarafından biçimlendirilen bir sosyal sistem olarak yorumlamaktadır.⁴⁰

11 Eylül, Soğuk Savaşın sona ermesiyle oluşan artık barışın hâkim olacağı yönündeki umutların uzun sürmesini engellemiştir. Bugün içinde bulunduğumuz 'Yeni Dünya Düzeni', ABD'nin küresel askeri hegemonya ile dünya çapında hâkimiyet kurma çabaları ile güven, özgürlük, anlayış, hukuk ve diyalog gibi kavramların zedelendiği ve geri plana atıldığı bir düzen haline gelmiştir.

Bugünkü dünyayı "11 Eylül sonrası dünya" olarak tanımlamayan Fuat Keyman, saldırılar sonrası uluslararası ilişkilerde yaşanan dört değişimden bahsetmektedir.⁴¹

Keyman'a göre 11 Eylül ilk olarak, günümüz dünyasını risk, belirsizlik, muğlaklık ve güvensizlik olguları ile tanımlanan, sürekli olarak terör korkusunun hâkim olduğu, devletlerin haydut ve demokratik olarak tanımlandığı, savaş olgusunun normalleştiği bir dünyaya dönüştürmüştür. Dünya her alanda bir 'risk dünyası'* içeren ve 'yarın ne olacağını bilmediğimiz' bir hale gelmiştir.

³⁸ Michael Hardt, Antonio Negri, **İmparatorluk**, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2008, s. 14.

³⁹ **A.e.**, s. 19.

⁴⁰ Immanuel Wallerstein, **Modern Dünya Sistemi**, Cilt. 2, Çev. Latif Boyacı, İstanbul, Yarıncı Yayıncılık, 2010, s. 21.

⁴¹ Fuat Keyman, "11 Eylül, Kimlik ve Demokratik Dünya Düzeni", **11 Eylül Tarihsel Dönüşümün Analizi 2001-2011**, s. 73-76.

* 'Risk Dünyası' kavramının kapsamlı anlatımı için bkz.: Zygmunt Baumann, **Küreselleşme**, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2010.

İkinci değişim bu risk dünyasının temel aktörünün yeni muhafazakâr ideolojisi ile Bush yönetiminin şekillendirdiği ABD dış politikası olmasıdır. Bush yönetimi Amerika'nın hegemonyasını güçlendirmek ve tek küresel süper güç olduğu yeni bir Amerikan yüzyılı yaratmak amacıyla haydut olarak tanımladığı devletlere savaş açarak, savaş olgusunu ve askeri güvenlik ideolojisini uluslararası ilişkilerin tanımlayıcı öğesi haline getirmiştir.

11 Eylül sonrası dünyada üçüncü değişim küreselleşme süreci içinde oluşmuştur. 1995'den 11 Eylül'e kadar uluslararası ilişkilerde 'küresel demokratik yönetim' in kurulması için –söylemsel düzeyde de olsa- çabalar var olmuştur. 11 Eylül süreci ise küreselleşmede ciddi kırılmaya yol açmış demokratikleşme ve kalkınma ikinci plana atılmıştır. Barış ve demokrasi bayraktarlığı yapan ABD'nin hegemonyası küresel adalet sorunlarını göz ardı etmiş ve sürekli ertelemiştir.

Dördüncü değişim ise 11 Eylül sonrası dünyanın bu durumuna karşı sivil toplum, sivil itaatsizlik ve toplumsal hareketler düzeyinde gelişen küresel direnç ve mücadelenin oluşmasıdır.

Yeni Dünya Düzeni olarak anılan yeni dönemin temellerinin 11 Eylül'den önce atıldığı söylenebilir. Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi ile bu yeni dönemin ideolojik temeli, yeni dönemin çatışmasının Doğu ile Batı arasında gerçekleşeceğini iddia eden ve Yeni Muhafazakârların imzasını taşıyan Medeniyetler Çatışması tezi ile sosyolojik temeli; Fukuyama'nın liberal kapitalizmin zaferini ilan ettiği Tarihin Sonu metni ile ise ekonomik temeli oluşturulmuştur.⁴²

11 Eylül'den önce hazırlanan Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi'nin İlkeler Bildirgesi başlığı altında toplanan dört madde Yeni Dünya Düzeni çerçevesinde 21. yüzyılda izlenecek politikalarla ilgili bilgiler vermektedir. Proje'nin dört ana maddesi şu tavsiyeleri içermektedir. ABD'nin bugünkü küresel sorumluluklarını devam ettirecek ise savunma harcamalarını önemli ölçüde artırması ve silahlı kuvvetlerinin gelecek için modernize edilmesi; demokratik ittifaklarla bağlılığın güçlendirilmesi ve ABD'nin çıkarlarına ve değerlerine düşman rejimlere meydan okunması; politik ve ekonomik özgürlük davasını yurtdışında ilerletilmesi; ABD'nin güvenliği, refahı ve

⁴² Çubukçu, a.g.m., s. 186.

ilkelerinin yararına olan uluslararası bir düzenin muhafaza edilmesi ve genişletilmesi.⁴³

2.1.2. Tek Medeniyetçilik Anlayışı

SSCB'nin dağılması, kültürel, ekonomik, siyasal boyutlarıyla daha da somutlaşan dünyanın tek kutup etrafında şekillenmeye başladığı küreselleşme dönemi ve Yeni Dünya Düzeni söylemi ABD'nin öncülüğündeki Batı medeniyetinin dünyaya tek medeniyet olarak sunulması sonucunu doğurmuştur.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Doğu Bloğunun parçalanması ile beraber tek kutuplu dünyanın hâkim öznesi konumuna gelen ABD ilk defa gerçek anlamda ve tek küresel güç olarak değerlendirilmiştir.⁴⁴ Bu dönemde küresel merkez konumuna gelen ABD, küreselleşmenin de itici gücü olmuştur. ABD'nin küresel güç olarak varlığını ve gerekliliğini ısrarla savunanlardan Zbigniew Brezinski'ye göre bundan önce küresel hegemonya, asla demokratik ve çoğulcu bir devlet tarafından uygulanmamıştır.⁴⁵ Amerika'nın küresel hegemonyası artık hayatın bir gerçeğidir ve dünyanın başka seçeneği de yoktur.⁴⁶

ABD'nin tek süper güç olarak tanımlandığı tek kutuplu dünyanın özellikleri arasında en çok göze çarpan ve vurgulanan ABD'nin askeri üstünlük avantajıdır. Bu avantaj meşru güç elde etme yolundaki ABD için son derece büyük bir önem arz etmektedir. Yeni Dünya Düzeni söylemi, ABD'nin bu alandaki üstünlüğüne de dayanarak askeri güce yaslanan politikaların öne çıkarılmasına neden olmuştur. Bu askeri düzeni küreselleşmenin başka bir boyutu olarak tanımlayan Giddens,⁴⁷ sanayi ve savaş endüstrisi ile uluslararası askeri ittifakların sözünü ettiği askeri dünya düzeninin bekasını, bağlı buldukları ulusal devletlerin çıkarları gibi gördüklerine de vurgu yapmıştır.⁴⁸ Yeni Dünya Düzeni olarak adlandırılan çağdaş Amerikan

⁴³ Thomas Donnelly, **Amerikan İmparatorluğu'nun Yeniden İnşası**, İstanbul, Çivi Yazıları Yayınları, 2004, s. 41.

⁴⁴ Zbigniew Brezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, Çev. Yelda Türedi, İstanbul, İnkılap Yayınları, 2005, s. 26-50.

⁴⁵ Zbigniew Brezinski, **Tercih; Küresel Hakimiyet Mi? Küresel Liderlik Mi?**, s. 242

⁴⁶ **A.e.**, s. 257.

⁴⁷ Anthony Giddens, **Modernliğin Sonuçları**, Çev. Ersin Kuşdil, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1997, s. 77.

⁴⁸ **A.e.**, s. 78.

dünya düzeni, Amerika'nın askeri güç, modern medeniyet ve Batı medeniyeti bağlamındaki üstünlüğüne dayanmaktadır. Batı medeniyetinin demokrasi, insan hakları ve bağımsızlık gibi üstünlükleri ise evrensel ilke ve değerler olarak sunulmaktadır.⁴⁹

ABD'nin önderliğinde, askeri gücünün üstünlüğüne dayanan Yeni Dünya Düzeni uluslararası ilişkilerde yeni bir güvenlik paradigması da oluşturmuştur. Yeni Dünya Düzeni'nde kendisini "ötekini" kontrol etme şeklinde ortaya koyan bu yeni güvenlik paradigmasının üç boyutu bulunmaktadır ve bu boyutlar Batı modernliğini dünyaya yaymak için önemli araçlar haline gelmiştir. Bunun yanı sıra bu üç boyut İslam-Batı bağlamında şiddetin oluşmasının en önemli nedenlerini oluşturmaktadır. Ortaya çıkan yeni güvenlik paradigmasının ilk boyutu ABD'nin daha çok başvurduğu askeri boyuttur; ikincisi, Batı modernleşmesinin (serbest piyasa ekonomisi ve liberal demokrasilerin) IMF, Dünya Bankası ve uluslararası sivil toplum örgütleri yoluyla dayatılmasıdır. Üçüncüsü ise demokratik bir küresel yönetimin eksikliğinin bir sonucu olarak Batı diye adlandırılan ülkelerden oluşan bloğun ulusal çıkarlarına göre taraf tutma ve uluslararası olaylara küresel perspektiften daha çok kendi ulusal çıkarları çerçevesinde bakmalarından kaynaklanan durumdur. Bu güvenlik paradigması kaçınılmaz olarak Müslüman dünyada adaletsiz olarak algılanmaktadır.⁵⁰ ABD'nin öncülüğünde kurulan karşı çıkılması neredeyse imkânsız derecede sert ve karmaşık bu yeni güvenlik sistemi dünyadaki diğer ülkeleri bu sistemin işleyişine dâhil olmak zorunda bırakmıştır. Bu zorlamanın dışında kalmak özellikle Müslüman ülkeler için demokrasi aleyhtarı olmak, güncel bir ifade ile terörizme destek vermek anlamına gelmektedir.

Yeni Dünya Düzeni söylemi ile desteklenen tek medeniyet anlayışı, devletin güvenliğinin ve varlığının tehlikeye düşmesi ile normal durumda geçerli olan kuralların rafa kaldırılmasına ve hukuk ve özgürlüklerin gerektiğinde kolayca görmezden gelinmesine yol açmaktadır. Hukukun askıya alındığı bu yapıda güvenliğin içeride ve dışarıda ne pahasına olursa olsun korunması temel amaç haline gelmektedir. Bu noktada güvenliğin tehlikede olup olmadığına karar verme ve

⁴⁹ Ywei Wang, "Pax-Amerikana Neden İmkânsız?", **Divan İlimi Araştırmalar Dergisi**, Sayı:23, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 58.

⁵⁰ Rasim Özgür Dönmez, "Küreselleşme, Batı Modernliği ve Şiddet: Batı'ya Karşı Siyasal İslam", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt. 1, Sayı. 4, Ankara, 2004, s. 108.

güvenliği tehdit eden, devletin varlığına kasteden iç ve dış düşmanları tanımlama yetkisi de egemene ait olmaktadır. Egemen, güvenliğini ve varlığını devam ettirebilmek için hukuksal kurallar yoluyla hukukun işlemediği, askıya alındığı bir düzen yaratmaktadır.⁵¹ Bu anlayış Carl Schmitt'in egemen tanımına dayanmaktadır. Schmitt'e göre "egemen olağanüstü hale karar verendir"⁵²

Bu tanımlama beraberinde kaçınılmaz olarak bir kategorileştirmeyi oluşturmaktadır. ABD Başkanı Bush'un 11 Eylül saldırılarından hemen sonra yaptığı "yanımızda olmayan karşımızdadır" anlamındaki açıklamaları "dost-düşman" ayrımına dayanan bu siyasi kategorileştirmenin ilk işaretleri olmuştur. Bu açıklamalar "dost-düşman" siyasetinin ilanı niteliği taşımasının yanı sıra "düşman" olarak tanımlanana karşı da bir meydan okuma anlamına gelmektedir. 11 Eylül sonrası Bush'un bu söylemi ABD için üzerinde yeni bir milliyetçilik inşa edildiği yeni bir "ötekilik" alanı olarak değerlendirilmektedir. Amerikan hayat tarzını koruma argümanı ile güçlendirilen yeni ulusalcılık, bir tarafa "biz/dostlar"ı diğer tarafa ise "onlar/düşmanlar"ı yerleştirecek şekilde, dünyayı ikiye ayırmıştır.⁵³

11 Eylül sonrasında ABD yönetimi, Bush'un "dost-düşman" ayrımı temeline dayanan söylemleri ve "Haçlı Seferi" ifadesi ile Müslüman dünyadan oldukça tepki toplamıştır. Bu tepkiye karşılık Bush bir başka konuşmasında, "Dünyadaki Müslümanlar sesleniyorum; sizin inancınıza saygılıyız; İslam'ın öğretileri iyi ve barışçıl; birçok Müslüman dostumuz var ve Amerika'nın düşmanı onlar değil"⁵⁴ diyerek bu tepkileri yumuşatmaya ve ABD'nin Müslümanları hedef almadığını açıklamaya çalışmıştır. Bush'un bu açıklamasını değerlendiren Edward Said, ABD başkanının ifadelerinin aslında çok tipik bir Amerikan oryantlizmi tonunun sürece ve muhabata uyarlanmış hali olduğunu belirtmiştir. Said, bu söylemin öncelikle tanımlama yapma hakkının *a priori* biçimde kendisinde olduğu algısına sahip bir ton olduğunu, yani iyiliğin ve barışçılığın tanımını ve izahı hakkını, evrensel bir mutlaklık iddiası çerçevesinde kendisinde taşıdığını söylemektedir. Said'e göre bu mutlaklık iddiasında ki ton, beraberinde ontolojik bir farklılık boyutu içermektedir:

⁵¹ Çiftçi, a.g.e., s. 231.

⁵² Philip Schlesinger, **Medya, Devlet ve Ulus**'tan aktaran Çiftçi, a.e., s. 231.

⁵³ Çiftçi, a.g.e., s. 232.

⁵⁴ George W. Bush, **Address to a Joint Session of Congress and the American People**, (Çevrimiçi) <http://www.americanrhetoric.com/speeches/gwbush911jointsessionspeech.htm>. 18 Nisan 2013.

“‘biz’ gibi olma istekleri var ve aslında ‘biz’ gibi barışçılar” demek suretiyle, “‘biz’ gibi olmaları, meşrulaşmaları anlamına geliyor” denmekte; ve nihayet, öğrenme ve çaba gösterme suretiyle bir süreç vurgusu taşıması anlamında da epistemolojik iddialar taşımaktadır; yani “‘biz’ değiller ama ‘biz’e yaklaştırmaya çalışıyorlar; çalışmalılar” denmektedir.⁵⁵

ABD’nin 11 Eylül sonrası söylemleri ve demokrasi ve özgürlük hedefindeki politikaları Richard Falk’a göre Yeni Dünya Düzeni fikrinin savunucuları olan yeni muhafazakârların, tek medeniyet amacını başarabilmek için Amerikan gündemine muhalif olarak algılanan devletlerde “rejim değişikliği” yapmanın ve “demokrasi” dayatmanın zaruri olduğu inancı ve ısrarının göstergesidir. Bu bağlamda Falk’a göre, düşünülenin aksine, 11 Eylül ideolojik olarak hiçbir şeyi değiştirmemiş; sadece Bernard Lewis ve Fuad Ajami gibi Avro-Batı merkezci tek medeniyet savunucularının görüşlerine sahte bir inandırıcılık sağlayarak siyasi atmosferi değiştirmiştir. Amerikan dış politikasında oldukça etkili olan yeni muhafazakârlar “Yanlış Giden Neydi?”* şeklindeki kışkırtıcı yorumlarıyla Beyaz Saray’ı ve Pentagon’u cesaretlendirmişlerdir.⁵⁶

ABD’nin askeri güç olarak üstünlüğü, küreselleşmenin de öncüsü olarak ekonomik, kültürel üstünlük iddiasını da beraberinde getirmektedir. ABD’nin demokrasi, özgürlük, eşitlik ve insan hakları gibi değerleri, kaynağının, kendisinin de içinde bulunduğu Batı medeniyeti olduğu savı ile sahiplenmesi ve evrensel değerler olarak herkesin kabul etmesi gerektiğini savunması bir sorun olarak tek medeniyetçiliği ortaya çıkarmaktadır. Çatışma tezlerinin de desteklediği bu fikir diğer medeniyetleri yok sayarak, onları Batılı medeniyet değerlerinin kabulü veya yok edilme arasında bir tercih zorunluluğuna itmektedir.

Bu bağlamda Hans Koechler, mono kültürel ideoloji ile birlikte çok kültürlülük gerçeğinin dar bir alan sıkıştırılmasına neden olan insan hakları söyleminin, aslında ikili karşıtlık ve çelişki barındırdığına dikkat çekmektedir. Bir taraftan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi ile

⁵⁵ Edward Said, “Preface to Orientalism”, **Al-Ahram Weekly Online**, 7-13 Ağustos 2003, Sayı:650, (Çevrimiçi) <http://weekly.ahram.org.eg/2003/650/op11.htm>. 17 Mart 2013.

* Bernard Lewis, **What Went Wrong? Western Impact and Middle Eastern Response**, Oxford, Oxford University Press, 2002.

⁵⁶ Falk, “Jeopolitik Kargaşa ve Medeniyet Çoğulculuğu”, **Divan İlmî Araştırmalar Dergisi**, Sayı. 23, İstanbul, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, 2007, s. 16.

belgelenen, tüm din ve kültürlerin kutsandığı bir temel hak ve özgürlük söylemi olduğunu ancak diğer taraftan bu temel hak ve özgürlük belgelerinin Avrupa medeniyetinin dışlayıcı eğilimleri ile çeliştiğini belirtmektedir.⁵⁷

ABD'nin liderliğinde Batı medeniyetinin tek medeniyetçi bir tavır takınmasını Recep Şentürk, Batı'nın çok medeniyetli bir düzene dair tecrübesinin olmaması ile açıklamaktadır. Şentürk'e göre çok medeniyetlilik problemi karşısında Batı'nın fazla bir tarihi birikimi yoktur. Şentürk, Antik Yunan, Roma ve Ortaçağ Hristiyanlığının çok kültürlü ve çok medeniyetli bir toplum düzeni kurmanın aksine ötekine bakışının çoğunlukla aşağılayıcı ve dışlayıcı olduğunu, genellikle homojen bir dini yapı arzuladığını ve bu yolda çok defa şiddete başvurduğunu belirtmiştir. Batı'nın öteki ile yoğun ilişkiye girdiği dönemler olarak Haçlı Seferleri ve coğrafi keşifler dönemlerinde de ötekiyle barışa ve saygıya dayalı bir ilişkiden ziyade yok etmeye veya asimile etmeye yönelik bir çaba sergilendiğini ifade eden Şentürk, Ortaçağ boyunca başka din ve medeniyetler bir yana, Hristiyan mezheplerine bile müsamaha gösterilmediğine vurgu yapmıştır. Hristiyanlık teolojisi öteki ile ilişkiler konusunda zayıf kalmıştır. Bir yandan Avrupa merkezilik gücünü hala devam ettirirken diğer yandan evrensel insan hakları yaklaşımı giderek yayılmaktadır.⁵⁸

Şentürk, dünyadaki çok medeniyetlilik karşısında iki türlü tavır takınılabileceğini söylemiştir. Birincisi, en güçlü medeniyetin yani Batı medeniyetinin bütün dünyaya hâkim kılınması ve diğer medeniyetlerin yok edilmesi veya hâkimiyet altına alınması; ikincisi, bütün medeniyetlerin eşit bir ilişki içinde olduğu yeni bir dünya düzeninin kurulmasıdır. Bu bağlamda Batı tecrübesinin genellikle birinci seçenek doğrultusunda, İslam tecrübesinin ise ikinci seçenek doğrultusunda olduğunu savunmuştur.⁵⁹ Batı dünyasındaki güçlerin, dünyayı biz ve öteki diye ikiye bölerken Müslümanların çok medeniyetli ve kültürlü toplumlar inşa ettiklerini söyleyen Şentürk, dünyayı Batılı ve Batılı olmayan tarzında ikiye bölerek yorumlamaya çalışmanın ciddi problemlere yol açacağını belirtmiştir. İndirgemeci

⁵⁷ Hans Koechler, "İslamofobya ve Avrupa'nın Çelişkileri", **Notlar: 'İslamophobia' Konuşmaları**, Sayı 17, İstanbul, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, 2009, s. 12-13.

⁵⁸ Recep Şentürk, **Açık Medeniyet; Çok Medeniyetli Dünya ve Topluma Doğru**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010, s. 34-35.

⁵⁹ **A.e.**, s. 182.

özelliğindeki ikili mantık hem ben hem de ötekini homojenleştirmeye çalışır. Oysaki ne ben, ne de öteki homojendir.⁶⁰

Bugün dünya üzerinde gerçek anlamda tek bir medeniyet olduğu fikri siyasal boyutları ile birlikte kültürel bağlamda da savunulmuş ve meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Özellikle 11 Eylül sonrasında Müslümanlara ve İslam medeniyetine dair olumsuz yargılarla sıkça karşılaşmıştır. Kültürel anlamda, tek medeniyet kabulünün gerekliliğini savunan düşünürlerden Bernard Lewis'e göre, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* adlı kitabında belirttiği üzere, Müslümanların yapacağı en güzel şey, İslam medeniyetini terk edip Batı medeniyetini gönüllü olarak benimsemektir.⁶¹ Bu fikre zıt görünen fakat aynı zihniyetin farklı bir yansıması ise Huntington'da görülmektedir. Huntington, Batı medeniyetini tek medeniyet olarak kabul ederek İslam'ın ve Müslümanların dinlerinin özü itibarı ile hiçbir zaman Batı medeniyetine ve onun değerlerine uyum sağlayamayacağını, Batı seviyesine gelemeyeceğini savunmuştur.⁶² Bu gibi yeni muhafazakâr ideolojiye paralel görüşlere sahip isimler Batı'nın problemlerinin Batı tarzı modernliğe geçiş konusunda Arap ülkelerinin medeniyet bağlamındaki başarısızlıklarından kaynaklandığında ısrarcı olmuşlar ve Batı'nın tek medeniyet olarak varlığını meşrulaştırmaya çalışmışlardır.⁶³

The Case for Islamo-Christian Civilization adlı kitabında Richard Bulliet, Lewis ve Huntington'ı eleştirerek onların tek medeniyet anlayışına karşı bir tez ortaya atmıştır.⁶⁴ Bulliet'e göre İslam ve Hristiyanlık tarihi tecrübeleri nedeniyle medeniyetler çatışması tezine malzeme olarak kullanılamaz. Aksine İslam ve Hristiyanlığın bu tarihi tecrübeleri birbirinden ayrıştırılmayacak şekilde birbirine geçmiştir. Bu iki medeniyet tarih boyunca çok yakın etkileşimler yaşamış ve günümüzde de olumlu bir ilişkiye sahip olabilecek potansiyele ve birikime sahiptirler.

⁶⁰ A.e., s. 183.

⁶¹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Babür Turna, Ankara, Arkadaş Yayınları, 2011.

⁶² Bkz.: Samuel Huntington, *Medeniyetler Çatışması ve Yeni Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, Çev. Mehmet Turhan, Cem Soydemir, İstanbul, Okyanus Yayınları, 2011.

⁶³ Bkz.: Thomas Barnett, *The Pentagon's New Map: War and Peace in the Twenty-first Century*, New York, G.P.Putnam Sons, 2004; Richard Perle, David Frum, *An End to Evil: How to Win the War on Terror*, New York, Random House, 2003.

⁶⁴ Richard Bulliet, *The Case for Islamo-Christian Civilization*, New York, Columbia University Press, 2004.

Tek medeniyetçiliğin en net savunuları Huntington'ın ve Fukuyama'nın tezleridir. Huntington 'Medeniyetler Çatışması' teziyle Batı ve diğerleri ayrımı yapmakta ve gelecekte Batı'nın Soğuk Savaş sonrası elde ettiği konumunu koruması için öneriler sunmaktadır. Fukuyama ise 'Tarihin Sonu' teziyle Batı medeniyetinin tarihin sonunu temsil ettiğini dolayısıyla diğer medeniyetlerin nihai durağının Batı modeli olduğunu savunmaktadır. Bu isimler, Şentürk'ün de belirttiği gibi, bu yaklaşımları ile bir yandan medeniyetler arasına kalın duvarlar örmekte diğer yandan Batı dışı medeniyetleri aşağılamaktadırlar.⁶⁵ Falk, Batılı bu ideologların 90'lı yılların başında "tarihin sonu"nu ilan etmelerinin kabul edilebilir olmasa da anlaşılabilir olduğunu söylemiş ancak bu anlayışın medeniyet miyopluğunun yani bütünü bir parçanın merceğinden görmeyen çarpıtıcı etkisini ortaya koyduğunu belirtmiştir.⁶⁶

Herhangi bir konuda tek bir hakikat ve değer sunarak, diğer bilim, din, medeniyet veya daha genel bir ifadeyle söylem gruplarının dışlanması yalnızca ülke seviyesinde değil küresel seviyede de gerçekleşmektedir.⁶⁷ Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile başlayan Batı'nın tek medeniyet olduğu iddiası ve 11 Eylül saldırıları ile bu iddianın giderek artması ve diğer toplumlara dayatılması bu gerçeğin bir yansıması olarak çatışmaların meşrulaştırılmasına hizmet etmektedir. Bugün Batı medeniyeti bu iddiası ile Guénon'un "normal medeniyetler"⁶⁸ diye tanımladığı, egemen oldukları zamanlarda kendinden başka aynı asırlarda yaşayan medeniyetlerin yaşamasına izin veren ve başka medeniyetler için tehlike teşkil etmeksizin hayatını sürdüren bir yapıya sahip Batı dışı medeniyetlerden farklı bir nitelik taşımaktadır. 11 Eylül'den sonra Batı medeniyetinin tek medeniyet olduğu iddiasında bulunulması diğer toplum ve medeniyetler için de yok sayılmaya varacak derecede olumsuz sonuçlar getirmektedir.

ABD'nin Soğuk Savaş sonrası sağladığı askeri üstünlük, kültürel, siyasal ve söylemsel bağlamda yürütülen tek medeniyetçilik iddiası bilhassa İslam medeniyeti başta olmak üzere Batı dışı medeniyetleri uluslararası toplumun ve hukukun dışında

⁶⁵ Şentürk, **a.g.e.**, s. 206.

⁶⁶ Falk, **a.g.m.**, s. 8.

⁶⁷ Şentürk, **a.g.e.**, s. 255.

⁶⁸ René Guénon, **Doğu ve Batı**, Çev. Fahrettin Aslan, Ankara, Hece Yayınları, 2010, s. 108.

bırakmaktadır.* Küreselleşme olgusu bu bağlamda üzerinde tekrar düşünülmesi gereken önemli bir olgudur. Ekonomik anlamda liberal ekonominin zaferi, siyasi ve askeri anlamda ABD'nin hegemonyası, kültürel ve ahlaki anlamda ise Batı medeniyetinin üstünlüğü ile ilişkilendirilen küreselleşme olgusu, içinde bulunduğumuz sürecin yanlış ve medeniyetlerarası ilişkiler açısından zararlı bir değerlendirmesine yol açmaktadır. Küreselleşme belki de en çok öne çıkan yönü olarak ekonomi ile ilgili olduğu kadar, kültür, siyaset ve ahlakla da ilişkilidir. Uluslararası ilişkilerde giderek daha çok önem arz eden küreselleşmenin Falk'ın da belirttiği gibi, medeniyet çeşitliliği ile tutarsız olmadığı ve kabul edilebilir bir normatif hukuki ve ahlaki düzenin temelinde medeniyetlerarası diyalogun öneminin anlaşılması gereklidir.⁶⁹ Tek medeniyet iddialarının terk edilmesi ve kültürel farkların değerinin bilinmesi daha önceki Avrupa-merkezli dönemlerin ve Batılı normatif hegemonyanın ışığında bilhassa gereklidir.⁷⁰

2.2. Bush Doktrini ve Uluslararası Hukukun Etkisizleştirilmesi

Bush Doktrini, ABD Başkanı George W. Bush'un dış politika ilkelerini tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Temel olarak 20 Eylül 2002 tarihinde yayımlanan “Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi (*National Security Strategy of United States of America*)”⁷¹ isimli belgede yer alan dış politika ilkelerine dayanmaktadır.

ABD tarihi boyunca ABD başkanlarının isimleri ile anılan, dış politika ilkelerini belirleyen doktrinlere sıklıkla rastlanılmaktadır. Bu doktrinlerden en bilinenleri, 1823 Monroe Doktrini*, 1947 Truman Doktrini**, 1957 Eisenhower

*Bu bağlamda ilk Körfez Savaşı hegemonyacı istikrarın sürekliliğinin Soğuk Savaş sonrası algılanışının ideal bir örneği olmuştur. Üstelik buradaki hegemonyacı girişim BM'yi süreç içinde bir vasıta haline getirmekte ve hatta ortak güvenlik mekanizmaları yoluyla meşrulaştırılan hayali bir “Yeni Dünya Düzeni” iddiası üretmekte tamamen başarılı olmuştur. 1991'den bu yana açıkça görülmüştür ki, “tek kutuplu an” aslında kısa ömürlü olmuş ve ortak güvenliğe BM yoluyla ciddi bir bağlılık yönündeki idealist iddialar da sessizce terk edilmiştir. Richard Falk, **Yırtıcı Küreselleşme**, Çev. Ali Çaksu, İstanbul, Küre Yayınları, 2005, s. 85-86.

⁶⁹ Richard Falk, **Yırtıcı Küreselleşme**, s. giriş.

⁷⁰ **A.e.**, s. 5.

⁷¹ US National Security Council, **The National Security Strategy of the United States of America**, (Çevrimiçi) <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/>, 21 Nisan 2013.

* Doktrin, Avrupalı devletleri Amerika kıtasındaki meselelere karışmaması konusunda uyarıştır.

Doktrini^{***}, 1969 Nixon Doktrini^{****} ve 1985 Reagan Doktrini'dir.^{*****} Bu doktrinler, yayımlandıkları tarihsel dönemlere göre farklı nitelikler gösterse de genel itibariyle demokrasi ve özgürlüğün tesisi, yayılması ve korunmasına vurgu yapmıştır. Bush Doktrini ise hem söylem hem de içerik bakımından Amerika'nın her kıtada demokrasi ve özgürlüğü savunacağını belirten Reagan Doktrini'nin küresel amaçlar dâhilinde genişletilmiş halidir. Eylül 2002'de Bush Doktrini ile 11 Eylül saldırılarından sonra gerekli görülen yeni dış politika ilkeleri açıklanmıştır. Bu yeni dış politika ilkeleri, Amerika'nın askeri üstünlüğünün korunması; geleneksel caydırma stratejisine ek olarak önleyici savaş stratejisinin benimsenmesi; terörizme karşı savaş ve demokrasinin tesisidir.⁷²

Bush Doktrini, içerdiği önleyici savaş, teröre karşı savaş, kitle imha silahlarının kullanılmasının engellenmesi, haydut devletler, rejim değişikliği ve demokrasinin tesisi gibi kavramlar ve ilkeler nedeniyle oldukça tartışılmıştır. Bu ilkeler ile birlikte Bush Doktrini'ni çerçevesinde ABD'nin dış politikada Clinton döneminin insani müdahalecelik, barışı koruma misyonu, ve ulus inşası gibi ilkelerin reddi ile yeni bir döneme girildiği Amerika'nın hayati ulusal çıkarlarının ön plana alındığı şeklinde yorumlar yapılmıştır.⁷³ Gerçekten de Bush Doktrini, bu şekli ile Soğuk Savaş dönemi ve Sovyet Rusya'nın çöküşü ile 11 Eylül arasındaki kısa dönemde kendini gösteren ABD'nin klasik caydırma politikasından keskin bir ayrılık özelliği taşımaktadır.

11 Eylül saldırılarından sonra ise Bush Doktrini kavramı ABD'nin terörist gruplara destek veren ülkelere karşı kendini savunma hakkına dair politikasını tanımlamak için kullanılmaya başlanmıştır. Amerikan Kongresi'nde yaptığı konuşmada Bush, ABD'nin teröristler ve teröristlere destek verenler arasında ayrım

** Dış baskılar veya silahlı azınlıkların boyun eğdirme çabalarına direnen özgür insanları savunmak ABD'nin politikası olması gerektiğini ifade etmiştir.

*** Temel olarak ABD'nin Orta Doğu'yu Komünizm tehdidine karşı koruyacağını belirtmiştir.

**** Uluslararası düzeni korumak için bölgesel güçlerin destekleneceğini ifade etmiştir.

***** ABD'nin komünizme karşı gerilla gruplarını destekleyeceğini ve Afganistan'dan Nikaragua'ya kadar geniş bir ölçekte özgürlük ve demokrasinin savunucusu olacağını ilan etmiştir.

⁷² ABD tarihinde doktrinler ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.:Mary Buckley, Robert Singh **The Bush Doctrine and The War on Terrorism; Global Responses, Global Consequences**, Ed. Mary Buckley, Robert Singh, London, Routledge Publishing, 2006, s. 2-4.

⁷³ Robert Singh, "The Bush Doctrine", **The Bush Doctrine and The War on Terrorism; Global Responses, Global Consequences** (içinde), s. 14.

yapmayacağını açıklamış⁷⁴ ve ABD hükümeti terörist olmakla suçladığı gruplar, hükümetler ve ülkelere yönelik askeri operasyonlarını, ekonomik tedbirlerini ve siyasi baskısını arttırmıştır.

Bu politika dâhilinde 11 Eylül saldırılarının akabinde Ekim 2001’de, ABD 11 Eylül’ün sorumluları olarak gösterdiği Taliban rejimini devirmek ve El Kaide elemanlarını yakalamak için Afganistan’ı işgal etmiştir. 2003 yılında ise ABD’ye karşı olası saldırılara tam kapasiteye ulaşmadan harekete geçmeyi öngören önleyici savaş ilkesince, ABD’nin ulusal güvenliğini tehdit eden kitle imha silahlarını barındırdığı gerekçesi ile Irak’a girilmiştir.

Fred Halliday’nin 11 Eylül öncesindeki tespitinde belirttiği gibi, ABD yönetimi artık yapabildiği oranda müttefikleri ile onlara rağmen, yapamadığı takdirde onlardan bağımsız olarak kendi çıkarlarını izler hale gelmiştir.⁷⁵ Bush Doktrini ile ABD, teröre karşı savaş, önleyici savaş gibi getirdiği yeni kavramlar ile uluslararası hukukun çok taraflılık ve meşru müdafaada caydırıcılık gibi klasik pek çok ilkesini hiçe saymış ve 11 Eylül sonrası dönemde yeni bir ABD hegemonyasının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

2.2.1. Bush Doktrini ve Yeni Hegemonya Anlayışı

Bush Doktrini, Başkan Bush’un adıyla anılan Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesi ile somutlaşan yeni Amerikan dış politikasının temel felsefesidir. Bush Doktrini ile 11 Eylül hadisesi sonrası, temel olarak caydırma (*deterrence*) ve çevreleme (*containment*) stratejisi üzerine kurulu Soğuk Savaş dönemi ABD dış politikası, ön alma (*pre-emption*) ve önleme (*prevention*) stratejisi temelinde değişmiştir. Bush Doktrini ile belirlenen yeni Amerikan dış politikasının öne çıkan unsurları şunlardır; teröre karşı savaş, Amerikan çıkarları ve güvenliliğinin gerektiğinde tek taraflı takibi konusundaki istek, ABD’nin güvenliğine karşı yakın veya acil ve doğrudan olmasa da potansiyel bir tehdidin harekete geçmeden önce kuvvet kullanılarak önlenmesi anlamına gelen ön-alıcı ve önleyici savaş kavramları ve demokrasi ve özgürlük gibi değerlerin yayılmasının sağlanması.

⁷⁴ The National Security Strategy of the United States of America, s. 5.

⁷⁵ Anoushiravan Ehteshami, “The Middle East: Between Ideology and Geo-politics”, **The Bush Doctrine and The War on Terrorism; Global Responses, Global Consequences** (içinde), s. 118.

Bush Doktrini'nin en çok tartışılan unsurlarından birisi “teröre karşı savaş” ilanıdır. Başkan George W. Bush tarafından ilk kez 20 Eylül 2001 tarihinde terörist olarak nitelenen organizasyonları ve onları desteklemekle suçlanan rejimlere karşı küresel askeri, siyasi hukuki ve kavramsal bir çabayı ifade etmek için kullanılmıştır.⁷⁶

Bush Doktrini'nde, ABD'nin güvenlik olgusunun Sovyet Rusya çöküşü ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile köklü bir değişime uğradığı bugün “haydut devletler” ve teröristlerden gelen yeni bir ölümcül tehdit ile karşı karşıya olunduğu belirtilmiştir.⁷⁷

Bush Doktrini'nde haydut devletler olarak tanımlanan devletlerin gösterdiği ortak olumsuz davranışlar şu şekilde belirtilmiştir; Bu devletler, kendi halklarına zulmetmekte ve ulusal kaynaklarını kendi yöneticilerinin şahsi çıkarları için kullanmaktadır. Uluslararası hukuka hiçbir saygıları yoktur ve taraf oldukları uluslararası anlaşmaları duyarsızca ihlal etmektedirler. Haydut devletler rejimlerinin hedeflediği saldırgan amaçları gerçekleştirebilmek ve tehdit oluşturabilmek için diğer gelişmiş askeri teknolojiler ile birlikte kitle imha silahlarına sahip olma isteğindedirler. Küresel çapta teröre maddi destek veren bu devletler temel insani değerleri reddetmekte, ABD ve onun temsil ettiği bütün değerlerden nefret etmektedirler.⁷⁸

Chomsky, ABD'nin Bush doktrini ile tanımladığı haydut devletlerin bu tavırlarının pek çoğunun ABD tarafından bizzat uygulandığına dikkat çekmiştir. ABD bugün, hazineyi ve zenginliğini askeri silahlanmaya harcayarak kendi halkına –zulmetmiyor ise de- halkını ihmal ve istismar etmektedir. ABD, uluslararası hukuka meydan okumakta ve onu küçük görmektedir. Saldırgan amaçlar için yıkıcı askeri teknolojiler üretmektedir. Faillerinin düşman veya müttefik olup olmasına bağlı olarak kendi seçtiği ölümcül siyasi şiddeti –terörizm gibi- desteklemektedir.

⁷⁶ Aslında 16 Eylül 2001'de Camp David'de Bush'un “Bu Haçlı Seferi- teröre karşı savaş- zaman alacak...” sözleri teröre karşı açılan savaşın ilk ilanı olmuştur, ancak Müslüman dünyayı hedef alan ve oldukça tepki toplayan “Haçlı Seferi” ifadesi daha sonra özür dilenerek bir daha kullanılmamıştır. Bkz.: Kenneth R. Bazinet, “A Fight Vs. Evil; Bush and Cabinet Tell U.S.”, **Daily News**, 17 Eylül 2001. (Çevrimiçi) http://web.archive.org/web/20100505200651/http://www.nydailynews.com/archives/news/2001/09/17/2001-09-17_a_fight_vs_evil_bush_and_c.html, 21 Nisan 2013.

⁷⁷ **The National Security Strategy of the United States of America**, s. 13.

⁷⁸ **A.e.**, s. 14.

İşkencenin uygulanmasını benimseyerek, açgözlü ve yıkıcı savaş vurgunculuğuna dayanan bir küresel sistemi besleyerek temel insani değerleri görmezden gelmekte ve inkâr etmektedir. Chomsky'e göre ABD, haydut devletlere atfettiği bu tavırları sergilediği için suçlanmalıdır.⁷⁹Chomsky'nin sıraladığı bu davranışlar ile ABD bugün dünyanın en önde gelen haydut devletidir.⁸⁰

Bugünkü konjonktürel durumun geçmişten farklı olduğuna vurgu yapan Bush Doktrini'nde, geçmişteki düşmanların ABD'yi tehdit etmek için büyük ordulara ve büyük sanayi kapasitesine ihtiyaç duyduğu ancak bugün teröristlerin modern teknolojinin gücünü kullandıklarını ve ABD'ye saldırmak için organize olmuş durumda oldukları ifade edilmiştir. Bununla beraber 11 Eylül olaylarının Afganistan gibi zayıf devletlerin de Amerikan ulusal çıkarlarına güçlü devletler kadar büyük bir tehlike oluşturabileceğini göstermiştir. Bu yeni dönemde ABD, barışı teröristler ve tiranlarla savaşarak koruyacaktır.⁸¹

Küresel düzeyde teröre karşı savaş açan ABD, bu savaşta teröristler ve onları desteklediği veya yardım ettiği bilinenler arasında ayırım yapılmayacağını belirtmiştir.⁸² ABD'nin ilk hedef olarak El Kaide ile başlattığı teröre karşı savaşın ne zaman sona ereceği de oldukça muğlaktır. Zaten Başkan Bush'un kendisi de bunu açıkça ifade etmiştir. "Küresel düzeyde her terörist grup bulunup, durdurulup ve mağlup edilinceye kadar son bulmayacaktır."⁸³

Teröre karşı açılan savaşın süresinin belirsizliğinin yanı sıra düşmanın kim olduğu ve kullanılacağı ifade edilen yöntemler de oldukça tartışmalıdır. Her ne kadar düşmanın, tek bir siyasi rejim, şahıs, din veya ideoloji olmadığı, düşmanın terörizm olduğu⁸⁴ yürütülen savaşın bir medeniyetler çatışması olmadığı⁸⁵ ifade edilse de yaşananlar bu durumun aksini göstermektedir. Bush'un söylemlerinde düşman olarak

⁷⁹ Bkz.: Noam Chomsky, **9/11**, New York, Seven Stories Press, 2002; Ayrıca bkz. Noam Chomsky, **Hegemony or Survival: America's Quest for Global Dominance**, New York, Metropolitan Books, 2003.

⁸⁰ Clyde Prestowitz, **Rogue Nation: American Unilateralism and the Failure of Good Intentions**, New York, Basic Books, 2003, s. 2.

⁸¹ **The National Security Strategy of the United States of America**, s. giriş.

⁸² **A.e.**, s. 5.

⁸³ **A.e.**, giriş; ayrıca bkz. **Transcript of President Bush's Adress to A Joint Session of Congress on 20 September 2001**, (Çevrimiçi) <http://edition.cnn.com/2001/US/09/20/gen.bush.transcript/>, 7 Nisan 2013.

⁸⁴ **The National Security Strategy of the United States of America**, s.5.

⁸⁵ **A.e.**, s. 31.

gösterilen “terörizm” soyut bir nitelik taşımaktadır. Bu muğlaklık ABD’ye kendi ulusal güvenliğini korumak adına kimlerin terörist ve düşman olduğuna ve kimlerin terörizme destek verdiğine veya müttefik olduğuna karar verme yetkisini vermektedir.

Teröre karşı savaş bağlamında Bush Doktrini’nin en dikkat çeken noktası ise ABD’nin çıkarlarının tehdit edildiği herhangi bir yere saldırmayı Amerika’nın egemenlik hakkı sayan bir anlayış olan “ön alma stratejisi”dir.⁸⁶ Bush Doktrininin getirdiği bu yeni strateji, terörist devletlere henüz bir tehdit oluşmadan kuvvet kullanılmasını ve eyleme geçilebileceğini öngörmekte ve olası bir saldırının, yeri ve zamanı belirli olmasa da önleyici askeri müdahalenin varlığını kabul etmektedir.⁸⁷ 1 Temmuz 2002 de yaptığı konuşmada Bush, güvenlik anlayışının artık Soğuk Savaş döneminden farklı olduğunu ve bütün tehditlerin tam olarak oluşmasının beklenemeyeceğini belirtmiştir. Yine yakın tehditlerin önceden öngörülmesinin mümkün olmadığını ifade etmiş ve 11 Eylül saldırılarına ilişkin olarak yakın tehdidin, 10 Eylül’de ortaya çıktığını ama bunu bilmenin mümkün olmadığını belirtmiştir.⁸⁸

Bush Doktrini, ABD’nin belirlemekte olan tehditlere karşı bu tehditler tam anlamıyla şekil almadan tavır alacağını ve harekete geçeceğini duyurmuştur. Ön-alıcı / önleyici savaş stratejisi Bush Doktrini’nde sıklıkla dile getirilmiştir. Ön-alıcı savaş stratejisine ilişkin bazı ifadeler şunlardır;

“ABD, gerektiğinde, teröristlere karşı halkımıza ve ülkemize zarar vermelerini engellemek için ön-alıcı eylemde bulunarak meşru müdafaa hakkını uygulamaktan çekinmeyecektir.”⁸⁹

“...haydut devletler, gelişmiş askeri teknolojiler ile birlikte kitle imha silahlarını elde etme amacındadır. Bu haydut devletleri ve onların terörist işbirlikçilerini kitle imha silahlarını

⁸⁶ Alon Ben-Meir, “11 Eylül: Sonuçları ve Yeni Düzen”, **11 Eylül Sonrası Ortadoğu**, Ed. Sedat Laçiner, Arzu C. Ekinci, Ankara, USAK Yayınları, 2011, s. 11.

⁸⁷ Hasan Köni, “Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Cilt. 4, Sayı. 38, Stratejik Analiz Yayınları, 2003, s. 81.

⁸⁸ Francois Heisbourg, “A Work in Progress: The Bush Doctrine and Its Consequences”, **The Washington Quarterly**, Cilt. 26, Sayı. 2, 2003, s. 75-76.

⁸⁹ **The National Security Strategy of the United States of America** s. 6.

ABD'ye dostlarımıza ve müttefiklerimize karşı kullanmadan veya bizi tehdit edecek boyuta gelmeden durdurmak zorundayız."⁹⁰

*"İlk saldırıyı düşmanın yapmasına izin veremeyiz. Soğuk Savaş döneminde caydırıcılık etkili bir savunma idi ve kitle imha silahları son çare olarak başvurulacak silahlardı. Bugün düşmanlarımız kitle imha silahlarını bir saldırı tercihi olarak görüyor. Geleneksel caydırıcılık konsepti bariz taktikleri sebepsiz yıkım olan ve masumları hedef alan bir teröriste karşı işlemecektir... ...ABD, doğmakta olan tehditlere karşı önleyici olmak için her durumda güç kullanmayacaktır. Ancak medeniyet düşmanlarının açıkça ve aktif olarak dünyanın en yıkıcı teknolojilerini aradığı bir çağda, ABD, tehlike büyürken boş durmayacaktır."*⁹¹

Ulusal Güvenlik Stratejisi'nin Mart 2006 yılında güncellenen halinde⁹² ise şu ifadeler yer almaktadır;⁹³

"ABD'nin bugün içinde bulunduğu güvenlik durumu daha önce karşılaştığımız oldukça farklıdır. ABD hükümetinin öncelikli görevi her daim olduğu gibi bugün de Amerikan halkını ve Amerikan çıkarlarını korumaktır. Bu görevin hükümete tehditleri zarar verecek boyuta gelmeden önce ulusal gücün bütün elementlerini kullanarak tespit etmesi ve karşılması yükümlülüğünü vermesi süregelen bir Amerikan prensibidir. Tehdit ne kadar büyük ise tavırsızlık riski de o kadar büyüktür. Ve kendimizi savunmak için ileriye dönük hareket etmek, düşman saldırısının zaman ve mekân belirsizliği bile olsa daha mecburidir. Kitle İmha Silahları ve terörist saldırılardan daha büyük ancak birkaç bir tehdit vardır. Bu tip düşmanca eylemleri engellemek için, ABD gerektiğinde doğal meşru müdafaa hakkını kullanmak bağlamında ön-alıcı biçimde hareket edecektir. ABD belirlemekte olan tehditlere karşı ön-alıcı eylemi uygulamak için her durumda güç kullanımına başvurmayacaktır. Tercihimiz, askeri olmayan eylemlerin başarılı olmasıdır. Hiçbir ülke ön-alıcı eylemi saldırıyanlığa bahane olarak kullanmamalıdır."

11 Eylül sonrası, Bush yönetiminin duruşu açıkça şöyle ifade edilmiştir;

⁹⁰ A.e., s. 13-14.

⁹¹ A.e., s. 15.

⁹² (Çevrimiçi) <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2006/index.html>, 18 Nisan 2013.

⁹³(Çevrimiçi) <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2006/sectionV.html>, 18 Nisan 2013.

“Ulusumuz iki büyük meselenin takibinde sabırlı, kararlı ve ısrarcı olmayı sürdürecektir. İlk olarak, terörist kamplarını kapatacağız, terörist planları yok edeceğiz ve teröristleri adaletin önüne getireceğiz. İkinci olarak, kimyasal, biyolojik veya nükleer silah arayışında olan teröristleri ve rejimlerin ABD’yi ve dünyayı tehdit etmesini önlemeliyiz.”⁹⁴

Terör ile savaş kapsamında önce Afganistan’ı işgal eden ABD, Daha sonra Richard Perle’in terörle savaşta “ikinci aşama” olarak ifade ettiği⁹⁵ önleyici savaş ilkesinin bir örneği olarak Irak’a girmiştir. Afganistan işgalinde uluslararası desteği arkasına alan ABD, Irak’a müdahalesinde ise böyle bir desteğe ihtiyaç duymamış ve tek taraflı olarak hareket etmiştir. Chomsky, Irak Savaşı örneğinde görüldüğü üzere önleyici ve ön-alıcı savaş ilkelerine dayanan ABD’nin yeni stratejisinin ABD’nin uluslararası toplumu dikkate almadan tek başına müdahale edebileceğinin bir ilanı niteliğinde olduğunu belirtmiştir.⁹⁶ ABD’nin yeni dönemde tek taraflı hareket edeceği Bush Doktrini’nde de “ABD uluslararası toplumun desteğini arayacaktır ancak yalnız hareket etmekten de çekinmeyecektir.”⁹⁷ ifadesi ile açıkça dile getirilmiştir.

Bush Doktrini’nde ısrarla üzerinde durulan konulardan ABD yönetiminin tek taraflı hareket etme tercihi 11 Eylül’den önce de kendini göstermiştir. Anti-Balistik Füze Anlaşması (*ABM Treaty*)’nin* feshi, Uluslararası Ceza Mahkemesi’nden ayrılma** ve Kyoto Protokolü’nün reddi*** saldırılar öncesi ABD’nin tek taraflı tavrının en bariz örnekleridir. Bush Doktrini, 11 Eylül sonrası dönemde ABD’nin geriye kalan tek süper güç olarak uluslararası ilişkilerde istediği zaman var olan uluslararası hukuk normlarına, anlaşmalara ve teamüllere rağmen tek taraflı bir

⁹⁴ **State of Union Adress**, 29 Ocak 2002, (çevrimiçi) <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html>, 18 Nisan 2013.

⁹⁵ 10 Kasım 2001 tarihli “**The Times**”tan aktaran Ehteshami, **a.g.m.**, s. 110.

⁹⁶ Noam Chomsky, **Amerikan Müdahaleciliği**, Çev. Taylan Doğan, Barış Zelen, İstanbul, Aram Yayınları, 2003, s. 18.

⁹⁷ **The National Security Strategy of the United States of America**, s. 6.

* ABD ve eski Sovyetler Birliği arasında 1972 yılında imzalanmış olan ve her iki tarafın da edinebilecekleri anti-balistik füze fırlatıcısı sayısını 200 ile sınırlayan silahlanma kontrolü anlaşmasıdır.

** Bush yönetimi, diğer ülkelerin ABD vatandaşlarına karşı dava açma ve yargılayabileceği fikrini reddetmiştir.

*** Çevre kirliliği, iklim değişikliği ve küresel ısınmanın önlenmesine yönelik uluslararası bir anlaşma olan Protokol ABD’nin diğer her ülkenin kirletme oranına kıyasla sera gazı üreterek en çok kirliliğe sebep olan ülkesi olmasına rağmen ABD tarafından reddedilmiştir.

şekilde davranabileceğini ve davranacağını ispat etmiştir.⁹⁸ Bush Doktrini'nde ifade edilen ilkelere dayanarak başlatılan Irak Savaşı da, yeni dönemde ABD'nin tek taraflı davranacağını, istediğinde istediği düşmana karşı tek başına askeri operasyonlar düzenleyeceğini ve uluslararası örgütler ile işbirliğinin bunu engellemeyeceğini göstermiştir.⁹⁹

Bush Doktrini önleyici savaş ve tek taraflılık vurguları ile aslında 11 Eylül sonrası dönemde var olan Amerikan hegemonyasının da bir ifadesidir. Özellikle önleyici savaş stratejisi, ABD hegemonyasının devamını garanti altına alma isteğine dayanmaktadır.¹⁰⁰ Bu vurgular ile birlikte Bush ve ABD yönetiminin söylemlerinde sıklıkla Dünya'nın istikrarı ve barışın korunması amaçlarına yalnızca Amerika'nın ulusal güvenliğinin sağlanması, liberalizmin ve demokratik rejimlerin yayılması ile ulaşılabileceği iması yer almaktadır. Belirtilen unsurların dünya düzeninin ihtiyaç duyduğu şey olarak ABD tarafından sağlanabilecek şeyler olduğu tasviri amaçlanan şeyin ABD hegemonyasının tesisi olduğunu göstermektedir. Bush Doktrini teröre karşı savaşın herkesçe desteklenmesi gerektiğini belirtirken bu süreçte diğerlerinin yapamayacağı veya yapmaması gerekenleri ve uygulayamayacağı yöntemleri de belirlemiştir.¹⁰¹

Daha önce Başkan Reagan döneminde NSA'in* yöneticiliğini de yapmış olan William Odom, Amerika'nın küresel hegemonyasının bir gerçek olarak kabul edildiğini, belli olmayan şeyin ise bu hegemonyanın süresi olduğunu belirtmiştir.¹⁰² 11 Eylül olaylarının ABD dış politikası için olumlu etkiler doğurduğunu belirten Odom, saldırıların El Kaide'ye karşı savaşında ABD'ye küresel bir destek sağladığına ancak bu desteğin Bush'un "şer eksenini" açıklaması ile düşmeye başladığına değinmiştir.¹⁰³

⁹⁸ Alastair Finlan, "International Security", **The Bush Doctrine and The War on Terrorism; Global Responses, Global Consequences** (içinde), s. 159.

⁹⁹ A.e., s. 161.

¹⁰⁰ Robert Jervis, "Understanding Bush Doctrine", **Political Science Quarterly**, Vol. 118, No. 3, Güz 2003, s. 371.

¹⁰¹ (Çevrimiçi) <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2006/sectionV.html>, 18 Nisan 2013.

* Amerikan Ulusal Güvenlik Teşkilatı (National Security Agency).

¹⁰² William E. Odom, "American Hegemony: How to Use It, How to Lose It", **Proceedings of the American Philosophical Society**, Vol. 151, No. 4, Aralık 2007, s. 404 Ayrıca Bkz.: William E. Odom, **America's Inadvertent Empire**, New Haven, Yale University Press, 2005.

¹⁰³ Odom, "American Hegemony: How to Use It, How to Lose It", s. 408.

Amerikan İmparatorluğu'nun ve hegemonyasının çöküşünün yükselen meydan okumalar ile değil bizzat ABD liderlerinin bu üstünlüğü yok ederek kendi çabaları ile gerçekleştirebileceğini savunan¹⁰⁴ Odom'a göre, Irak Savaşı, Amerikan hegemonyasını nasıl heba edileceğinin diğer her şeyden daha çok örneği olmuştur. Amerikan tarihinin en büyük stratejik hatası olarak değerlendirdiği Irak Savaşı'ndan sonra Odom'a göre Amerikan hegemonyasının tekrar sağlanlaştırılmasının ilk adımı Irak'tan tamamen çekilmek olacaktır.¹⁰⁵ Tipik bir kibir ve Batı tarzı tek medeniyetçi zihniyet örneği gösteren fikirlerinde Odom, Amerikan hegemonyasının sağlanlaştırılması için “teröre karşı savaş” retoriğinin de terkedilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu söylem, Odom'a göre ABD'nin uzun zamandır teröristlere destek verdiği terörist yöntemleri kullandığı bilindiği için, ABD'nin dünyanın geri kalanında ikiyüzlü olarak görünmesinde neden olmaktadır. ABD'nin üstünlüğünü koruması için yapması gereken bir diğer şey ise, demokrasinin yerine anayasal rejimin ön plana çıkarılmasıdır. Odom'a göre eğer bu hatalar birkaç yıl daha devam ettirilirse ABD'nin imparatorluğu ve hegemonyası geri döndürülemeyecek biçimde düşüşe geçecektir.¹⁰⁶

11 Eylül sonrası Bush Doktrini ile birlikte gündeme gelen ve ABD'nin teröre karşı açtığı savaşı meşrulaştıran unsurlardan birisi de “Başarısız Devlet (*Failed State*)” tanımlaması olmuştur. İlk kez 1990'lı yılların ortalarında Yugoslavya'daki etnik temizlik, Somali'deki kıtlık, Ruanda'daki soykırım ve Afganistan, Sudan ve Irak'tan başlayan göç olayları ile gündeme gelen “Başarısız Devlet” kavramı, ABD ve Batı Avrupa'nın güvenlik endişelerini artırmıştır. Sovyet Rusya'nın çöküşü ile birlikte Komünist bloğa dâhil bölgelerde istikrarsızlık ve lidersiz ve hükümsüz ülkelerin oluşturduğu bir düzensizlik ortaya çıkmıştır.¹⁰⁷

Somali, devlet başarısızlığı ve çöküş meseleleri üzerine yapılan araştırmaların ana zeminin oluşturmuştur. “Başarısız Devlet” tanımı ile ilgili en bilinen ve önemi çalışmalar Helman ve Ratner'in 1993'te *Foreign Policy*'de yayınlanan “*Saving*

¹⁰⁴ A.e., s. 406.

¹⁰⁵ A.e., s. 409.

¹⁰⁶ A.e., s. 410-411.

¹⁰⁷ Timothy W. Luke, Gerard Toal, “The Fraying Modern Map: Failed States and Contraband Capitalism”, *Geopolitics*, Vol. 3, No. 3, 1998, s. 16-17.

*Failed States*** isimli makaleleri ve Zartman'ın 1995'te yayınladığı "*Collapsed States*"*** kitabıdır. Helman ve Ratner makalesinde başarısız devletleri, basitçe bağımsız gruplar olarak hareket etmeyi başaramayan topluluklar olarak tanımlamıştır.¹⁰⁸ Haiti, Yugoslavya, SSCB, Sudan, Liberya ve Kamboçya'yı başarısız devletlere örnek olarak vermişlerdir. Zartman ise devletin temel fonksiyonlarının işlemediği yerleri başarısız ve çökmüş devlet olarak tanımlamıştır. Örnek olarak ise 1960'ların Kongo'su ve 1990'lardaki durumları ile Çad, Gana ve Uganda'yı vermiştir.¹⁰⁹ Başarısız devlet terimi, yönetsel kaos, güncelik vahşet, etnik çatışma ve yükselen anarşinin görüldüğü devletler olarak genel anlamda Afrika devletleri için kullanılmıştır.¹¹⁰

11 Eylül sonrası ABD'nin gündemine iyice yerleşen "Başarısız Devlet" olgusu, 11 Eylül'den daha önce de ABD'nin ilgi alanına girmiştir. 1994'de CIA, devlet başarısızlığının ve çöküşünün altında yatan nedenleri bulmayı amaçlayan "*The State Failure Task Force*"**** isimli araştırma projesini başlatmıştır. 11 Eylül saldırıları ise "Başarısız Devlet" olgusunu ABD'nin güvenlik kaygılarının ilk sıralarına yerleştirmiştir. Bush Doktrini'nde Amerika'nın bugün güçlü devletlerden ziyade çökmekte olan başarısız devletlerin tehdidi altında olduğuna değinilmiştir.¹¹¹ Aynı şekilde Avrupa Birliği tarafından 2003 yılında yayınlanan "*Avrupa Güvenlik Stratejisi (European Security Strategy)*"de**** terörle savaş bağlamında bir tehdit unsuru olarak başarısız devlet olgusuna yer vermiştir. 11 Eylül sonrası ilk işgal edilen yer olan Afganistan, El Kaide'nin kendi topraklarında yapılanmasını engellemekteki başarısızlığına ve teröristlere karşı kendi topraklarını kontrol etmekteki yetersizliğine vurgu yapılarak, ABD tarafından "Başarısız Devlet"

* Gerald B. Helman, Steven R. Ratner, "Saving Failed States", **Foreign Policy**, No. 89, 1993, s. 3-20.

** William I. Zartman, **Collapsed States: The Disintegration and the Restoration of Legitimate Authority**, Boulder, CO: Lynne Rienner, 1995.

¹⁰⁸ Gerald B. Helman, Steven R. Ratner, "Saving Failed States", **Foreign Policy**, No. 89, 1993, s. 33.

¹⁰⁹ William I. Zartman, **Collapsed States: The Disintegration and the Restoration of Legitimate Authority**, Boulder, CO: Lynne Rienner, 1995, s. 2-3.

¹¹⁰ Bkz.: Robert Kaplan, "The Coming Anarchy", **The Atlantic Monthly**, Vol. 173, No. 2, 1994, s. 44-76.

*** 1994'te Başkan Yardımcısı Al Gore'un talimatı üzerine CIA, "The State Failure Task Force" isimli bağımsız araştırmacılar tarafından oluşan bir grup oluşturmuştur. Bu grup Soğuk Savaş sonrası dünyada istikrarı etkileyen güçleri ve faktörleri kapsamlı bir incelemesini yapmayı amaçlamıştır.

¹¹¹ The National Security Strategy of the United States of America, s. 1.

**** Avrupa Birliği Güvenlik Stratejisi belgesi için bkz. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>, 18 Nisan 2013.

olarak tanımlanmış ve bir “Başarısız Devlet” örneği olarak gösterilmiştir. 11 Eylül sonrası terörle savaş bağlamında yeniden tanımlanan “Başarısız Devlet” kavramı, terörizme yardım etmekle ve ortam oluşturmakla suçlanan ülkeler için kullanılmaya başlamıştır. Terörizm ile “Başarısız Devletler” arasında kurulan ilişki “Başarısız Devletler”in terör tehdidine katkıları ve küresel terörün artışındaki rolü üzerinde daha yoğun düşünülmesine ve analizler yapılmasına neden olmuştur. Bu analizler başarısız devletleri teröristler için bir liman ve operasyonları için bir hareket noktası sağlayan ülkeler olarak yorumlamıştır. Bir başarısız devlet örneği olarak Afganistan’a ABD yönetimince sıklıkla atıfta bulunulmuştur.¹¹² Bununla beraber Chomsky ise ABD’yi de bir “başarısız devlet” örneği olarak incelemiştir.¹¹³

“Başarısız Devlet” kavramı terörizm, demokrasi, özgürlük, insan hakları gibi evrensel olduğu iddia edilen ancak Batılı bakış açısı ile yorumlanmış ve tanımlanmış kavramlardandır. Bir devletin başarılı olmasının standardı başta ABD olmak üzere Batılı devletlerin sahip oldukları özelliklere dayanmaktadır. Medeniyet söyleminde olduğu gibi “Başarısız Devlet” söylemi de Batı Avrupa ve Amerika dışında kalan ülkeleri anormal, sapkın ve geri kalmış olarak nitelendirmektedir. Başarısız devletlerin Batılı ülkeler için önemi, bazı devletlerin kendi nüfuslarının güvenliği, refahı ve haklarını sağlamadaki başarısızlığından değil, zengin ülkelerin kurumları ve nüfuslarına yönelik tehditleri kontrol altına almakta ve caydırmadaki başarısızlığından dayanmaktadır.

Çoğu vaktiyle Batılı ülkelerin sömürgeleri halinde varlığını sürdürmüş ülkeler bugün demokrasi ve liberal ekonomi anlamında istenen seviyeye gelememiş olmalarından dolayı “Başarısız Devletler” olarak tanımlanmıştır. 11 Eylül sonrası dönemde ise bu ülkeler terörizm ile ilişkilendirilmiş ve Batılı ülkelere bir tehdit kaynağı olarak gösterilmiştir. Birçok akademisyen tarafından yanlış ve bir tanımlama olarak kabul edilen ve karşı çıkılan “Başarısız Devlet” kavramı özellikle 11 Eylül sonrası ABD’nin tek taraflı ve hegemonyasını besleyen eylemleri için bir meşruiyet aracı olarak kullanılmıştır.

¹¹² 2006 yılında Condoleezza Rice, Afganistan’ın teröristlere yardım ve yataklık eden bir ülke olarak “Başarısız Devlet” olduğunu dile getirmiştir. Rice’in 15 Şubat 2006’daki Senato Dış İlişkiler Komitesi’nde yaptığı konuşma için bkz. <http://www.state.gov/secretary/rm/2006/61262.htm>; Ayrıca 16 Ocak 2006’da Georgetown Üniversitesi’nde yaptığı ‘Dönüşümsel Diplomasi’ başlıklı konuşması için bkz. <http://www.state.gov/secretary/rm/2006/59306.htm>. 18 Nisan 2013.

¹¹³ Chomsky’nin bu analizi için bkz.: Noam Chomsky, **Failed States**, New York, Henry Holt, 2007.

11 Eylül'den sonra Bush'un başlıca söylemlerinde kullandığı retorik ahlaki ve dini öğelerle bezenmiştir.¹¹⁴ ABD hegemonyası, fiiliyatta, Afganistan ve Irak işgalleri ile kendini gösteren askeri güce dayalı olarak sürdürülürken, diğer yandan ve belki de daha etkili ve önemli bir yöntem olarak söylemsel düzeyde de tesis edilmeye çalışılmıştır. Bush Doktrini'nin doğurduğu fiili sonuçlar düşman ve terörist olarak nitelenen ülkelere yapılan askeri müdahaleler ile sınırlı kalmıştır. Ancak askeri gücün kullanımı ve savaştan daha önemli bir sonuç olarak Bush Doktrini, dünyaya, müttefik veya düşman, ABD'nin dışında kalan bütün ülkelere psikolojik bir korku yaymayı hedeflemiştir. Bush yönetimi resmi ağızdan “teröristleri” nefret dolu, hain, barbar, çılgın, sapkın, başıbozuk, inançsız, asalak, insanlık dışı, zalim ve en çok da şeytan olarak tanımlamışlardır.¹¹⁵ Diğer taraftan Amerikalılar, cesur, şefkatli, cömert, güçlü, becerikli, kahraman ve insan haklarına saygılı olarak tanımlanmıştır.¹¹⁶ Bu bağlamda “11 Eylül saldırıları medeni ve vahşi arasında açık bir sınır çizmiştir.”¹¹⁷ Bush Doktrini ve sonrasında hem Bush yönetimi hem de Amerikan medyası tarafından dile getirilen ifadeler, fiili bir liderliğin yanında söylemsel bir hegemonya özelliği taşımaktadır.

Bush Doktrini'nin giriş bölümünün son cümlesinde, düşmanlara karşı özgürlüğün zaferini sağlama şansını elinde tutanın “insanlık” olduğu belirtilmiştir. ABD ise bu yüce görevde liderliği memnuniyetle kabul etmektedir.¹¹⁸ Bush Doktrini, ABD'nin bu misyonu uygularken değerlere, hukuka ve dostlarının ve müttefiklerinin çıkarlarına saygı duyacağını ifade ederken dahi, hegemonik söylemi terk etmemiştir. ABD'nin insanlığa önderlik ettiği bu süreçte belirtilen unsurlara saygı gösterecek olsa da kendi çıkarları ve eşsiz sorumlulukları gerektirdiğinde yalnız hareket etmeye hazır olacağı ifade edilmiştir.¹¹⁹ ABD'nin dünyanın hem askeri hem de ahlaki lideri olduğu ön kabulü, ABD'nin tek taraflı hareketini ahlaki olarak gerekli hale getirmiştir.¹²⁰ Teröre karşı başlatılan savaşın süresinin belirsizliğini açıkça ifade

¹¹⁴ Crockatt, **After 9/11: Cultural Dimensions of American Global Power**, s. 11.

¹¹⁵ Richard Jackson, **Writing the War on Terrorism**, Manchester, Manchester University Press, 2005, s. 62-75.

¹¹⁶ A.e., s. 77-80.

¹¹⁷ John Aschcroft'tan alıntılaman, Jackson, **a.g.e.**, s. 62.

¹¹⁸ **The National Security Strategy of the United States of America**, s. giriş.

¹¹⁹ A.e. s. 31.

¹²⁰ Andrew Fiala, “Crusades, Just Wars, and the Bush Doctrine”, **Peace Review: A Journal of Social Justice**, Vol. 19, No. 2, s. 165.

eden¹²¹ Başkan Bush, 14 Eylül 2001’de yaptığı konuşmada savaşın zamanlamasını ve şartlarının düşmanlara diğerleri (teröristler) olduğunu ancak ABD’nin istediği şekilde ve istediği zamanda sona ereceğini belirtmiştir.¹²² Tek başına bu söylem dahi ABD’nin hegemonyasının bir ispatı niteliğindedir. Başkan Bush’un 11 Eylül sonrası pek çok yerde yaptığı konuşmalar ve söylemler incelendiğinde güç kullanımını normalleştiren ve ötekini şeytanlaştıran bir nitelik arz ettiği görülmektedir. Bush Doktrini dâhil olmak üzere Bush’un söylemlerinin genelinde bir taraf şeytan ve kötülüğü temsil ederken diğeri iyiyi temsile etmektedir. Bununla beraber söylemlerde, özgürlük ve adalet gibi soyut kavramlar duygusal ve felsefi bir biçimde Amerikan devletinin haklılığını ortaya koyacak biçimde kullanılmıştır. “Öteki” şeytanlaştırılırken, Afganistan ve Irak gibi devletler ve El Kaide gibi örgütler ile ilişkilendirilmiştir.¹²³

Bush Doktrini’de ve Bush yönetiminin söylemlerinde göze çarpan bir diğer husus ise 11 Eylül sonrası içine girilen yeni dönemin medeniyet ve çatışmaya dayalı ifadelerle açıklanması ve yorumlanmasıdır. 11 Eylül’den itibaren ABD, teröre karşı savaşın dünyanın savaşı olduğunu ifade etmiş, bu savaşta tarafları da medeniyet temelli bir söylem ile kendisi belirlemiştir. Ulusal Güvenlik Stratejisi’nin giriş bölümünde terörün yandaşlarının medeniyetin düşmanları olduğu belirtilmiş, böylece sürdürülen savaş bir medeniyet savaşı olarak betimlenmiştir.¹²⁴ Bush Doktrini, ABD’nin ulusal çıkarlarını evrensel çıkarlar olarak tanımlamanın yanında, teröre karşı savaşta ABD’nin müttefiklerini medeniyet taraftarları, düşmanlarını ise medeniyet düşmanları olarak belirlemiştir.

Bush yönetiminin söylemlerinde sıklıkla vurgulanan ‘Ya bizimlesiniz, ya da karşımızda’ şeklindeki ifadeler ve tek taraflılığın gerektiği durumlarda çok taraflılığa tercih edileceği argümanı ABD hegemonyası altında medeniyet temelinde bir kutuplaşmaya da neden olmaktadır. Bush tarafından 29 Ocak 2002’deki

¹²¹ **The National Security Strategy of the United States of America**, s. 5.

¹²² **A.y.**

¹²³ Tina Sikka, “The New Imperialism: Using Critical Discourse Analysis and Articulation Theory To Study George W. Bush’s Freedom Doctrine”, **Global Change, Peace & Security**, Vol. 18, No. 2, 2006, s. 105-106.

¹²⁴ **The National Security Strategy of the United States of America**, s. giriş.

konuşmasında dile getirilen “Şer Ekseni / Axis of Evil” kavramı¹²⁵ Bush’un iktidarı süresince terörizme destek vermek ve kitle imha silahları arayışında olmakla suçlanan hükümetleri tanımlamak için birçok kez kullanılmıştır. Bu ifade ile terörizmle savaşın kitle imha silahları üreten ülkelere genişleyeceğinin işareti verilmiştir. Reagan’ın Sovyet Rusya için kullandığı “Şeytani İmparatorluk / An Evil Empire” nitelemesine benzer şekilde İran, Irak ve Kuzey Kore “Şer Ekseni / Axis of Evil” olarak tanımlanmış ve ABD yönetimi tarafından nükleer silah üretmekle suçlanmıştır.¹²⁶Şer Ekseni ifadesi, ABD’nin düşmanlarını ve teröre karşı savaşta ABD’ye destek veren müttefikleri belirleyen ve tanımlayan bir araç olmuştur.

Teröre karşı savaşın bir medeniyetler savaşı olduğu yorumu ve 11 Eylül saldırılarına karşı Bush’un ilk tepkisinin teröre karşı “Haçlı Savaşı” çağrısı olması Müslüman dünyadan oldukça tepki almıştır. Başlatılacak savaşın “Haçlı Seferi” olduğu ifadesi, “İslam’ın kötülükler dini” olduğu vurgusu ile Müslüman dünyanın düşman olarak belirlenmesi ve Bush’un terörizmle ilgili konuşmalarında “İslami Faşizm” kavramını kullanması medeniyetler çatışması zihniyetinin yeniden ortaya çıktığını göstermiştir. Bush yönetimi daha sonra “Haçlı Seferi” ifadesi için özür dilemiş, bunun yanı sıra “terörizme karşı savaşın bir medeniyetler çatışması olmadığını” da belirtmek zorunda hissetmiştir.¹²⁷ Bu tür ifadeler her ne kadar gelen tepkiler eleştiriler üzerine Beyaz Saray tarafından bir daha dile getirilmediyse de, ABD hegemonyasının ve ABD’nin düşman ve öteki algısına dair bilinçaltının önemli bir göstergesi olmuştur.

Bush söylemlerinde “Bizden değilseniz bize karşısınız”, “Biz Tanrı tarafından seçilmiş ve tarih tarafından dünya adaleti için model olarak görevlendirilmiş bir ulusuz”, “Bizim askeri gücümüz, moral değerlerimiz dünyaya hâkim olacak” şeklindeki ifadeleri sıklıkla kullanmıştır. Bu ifadeler bir ulus ve bir siyasi kültür olarak Batılı kurumların, insanlık âleminin günümüze kadar şahit olduğu en mükemmel kurumlar olduğu şeklindeki Batı’ya bu kurumların ve kendi değer yargılarını geri kalmış olduklarına inandıkları insanlara ihraç etmeyi Tanrı tarafından

¹²⁵ **Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union**, 29 Ocak 2002, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=29644>, 18 Nisan 2013.

¹²⁶ Di Filippo, Anthony, "US Policy and the Nuclear Weapons Ambitions of the "Axis of Evil" Countries", **New Political Science**, Vol. 28, No. 1, 2006, s. 101-123.

¹²⁷ **The National Security Strategy of the United States of America**, s. 31.

verilmiş bir görev olarak addeden oryantalist düşüncenin yansıması niteliğindedir.¹²⁸ Teröre karşı savaşta Amerikan yönetimi ve siyasetçilerince sürekli kullanılan dindar ve ahlaki retorik, İslam ülkelerini sahip oldukları İslami kültürden ötürü terörist ilan etmiş, başlatılan savaşın dini nitelikte ve medeniyet temelli bir savaş olduğunu da ispat etmiştir. Bush Doktrini'nin güçlü evanjelizme dayanan ahlaki mesajları ve ahlaki mutlakçılığı günümüz küresel dünyasında gerekli olan diyalog ve istişarenin de önünü kapatmaktadır.¹²⁹ 11 Eylül'ün hemen sonrasında Bush Amerikan değerlerinin üstünlüğüne vurgu yapan şu konuşmayı yapmıştır;

*“Amerikalılar soruyor: Neden bizden nefret ediyorlar? Tam da burada, bu mecliste gördüğümüz şeyden nefret ediyorlar; demokratik yollarla seçilmiş bir hükümet. Onların yöneticilerinin iktidarı ise kendinden menkuldür. Özgürlüklerimizden nefret ediyorlar: ibadet özgürlüğümüzden, ifade özgürlüğümüzden, oy verme özgürlüğümüzden, toplanma özgürlüğümüzden ve birbirimizle fikir ayrılığında olma özgürlüğümüzden.”*¹³⁰

Bush Doktrini ile ABD, 11 Eylül saldırıları sonrasında uluslararası toplumda oluşan destek ve sempatiden yararlanarak uluslararası terörizme karşı oluşan ortak duygu ve bilinci harekete geçirmek yerine benimsediği tek taraflılık anlayışı ve ‘ya bizimlesiniz ya da bize karşı’ söylemiyle diğer ulusları kendinden uzaklaştırmış¹³¹ ve bir kutuplaşmaya yol açmıştır. Hükümet politikası için içerde de destek sağlayan bu kutuplaştırma, karşı fikirde ve düşüncede olmayı imkânsız hale getirirken Müslümanlar gibi belli etnik ve dini gruplara yönelik korku ve ayrımcılığı sürekli hale getirmekte ve ebedileştirmektedir.¹³²

Dünyayı tekrar Soğuk Savaş yıllarında olduğu gibi ikili bir ayrıma tabii tutan Bush Doktrini, yeni Amerikan politikasında ‘Sovyet tehdidi’ retoriğinin yerine ‘terör tehdidi’ retoriğini yerleştirmiştir.¹³³ Bush’un saldırılar sonrası ulusa sesleniş

¹²⁸ Asaf Hüseyin, **Ortadoğu’da Devlet ve Terör**, İstanbul, Pınar Yayınları, 2001, s. 16-17.

¹²⁹ Richard Falk, “The New Bush Doctrine”, **La Rivista Del Manifesto**, Vol. 31, Eylül 2002, (Çevrimiçi) <http://www.larivistadelmanifesto.it/originale/31A20020911.html>, s. 2.

¹³⁰ **Transcript of President Bush’s Adress to A Joint Session of Congress on 20 September 2001**, (Çevrimiçi) <http://edition.cnn.com/2001/US/09/20/gen.bush.transcript/>, 18 Nisan 2013.

¹³¹ Ben-Meir, **a.g.e.**, s. 11.

¹³² Sikka, **a.g.m.**, s. 106.

¹³³ Spyros Sakellariopoulos, Panagiotis Sotiris, “American Foreign Policy as Modern Imperialism: From Armed Humanitarianism to Preemptive War”, **Science and Society**, Cilt:72, Sayı:2, New York, Nisan 2008, s. 208-235.

konusmasında “Savaşta, teröristler tarafından Amerika’ya karşı açılmış bir savaş var ve buna cevap vereceğiz. Bunları kimlerin yaptığını bulacağız ve onları saklandıkları delikten çıkartarak adalete teslim edeceğiz”¹³⁴ diyerek teröre karşı açtığı savaşta düşman açık bir şekilde İslam ülkeleri olmuştur. Bush Doktrini önemli amaçlardan biri olarak özellikle Müslüman ülkeler başta olmak üzere demokrasi ve insan haklarını tüm dünyaya yaymayı hedeflemiştir.¹³⁵ Doktrinin 11 Eylül sonrası getirdiği “teröre karşı savaş” deklarasyonu zaten çok daha önceden var olan ve stratejik anlamda yer etmiş birçok gelişimin konsolide ve daha etkin koordine edilmesi anlamını taşımaktadır.¹³⁶

Özetle Bush Doktrini, Rodriue Tremblay’ın ifadesiyle uluslararası terörizme karşı bir savaş planıdır. Aynı zamanda başıbozuk/haydut devletlere karşı ciddi bir uyarı ve Amerika’nın uluslararası platformu kendi amaçlarına uygun hale getirme planına muhalefet etme cüretini gösterecek herhangi bir ülkeye, ya da genel anlamıyla tüm dünyaya karşı beklemeye alınmış bir savaş ilanıdır.¹³⁷ Bu doktrin ile beraber 11 Eylül sonrası süreçte, Bush tek yanlılığa, sürekli seferberlik haline ve önleyici savaşa dayalı bir politika izlemiştir.¹³⁸ Uluslar üstü terörist ağlarına karşı mücadeleyi ‘Şer Eksen’ine karşı savaşa dönüştüren Bush Doktrini, Amerikan devleti tarafından yıllarca sürdürülen önüne set çekme ve caydırma politikasından kesin bir kopuşu temsil etmekte¹³⁹ ve dış politikada askeri gücü ilk başvurulacak çare olarak görmektedir.¹⁴⁰ Aynı zamanda bu tavır “Amerika için iyi olan, tüm dünya için de iyidir” felsefesini de ortaya çıkarmaktadır.¹⁴¹ Bütün bu hegemonik ve tek taraflı

¹³⁴ Sertaç Başeren, Uluslararası Hukuk Açısından Amerika Birleşik Devletlerinde Gerçekleştirilen Terörist Saldırıları ve Yol Açtığı Gelişmeler Üzerine Bir Değerlendirme, **Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Kocaeli, 2001, s. 70.

¹³⁵ **The National Security Strategy of the United States of America** s. 6

¹³⁶ S. Sayyid, **a.g.m.**, s. 150.

¹³⁷ Rodriue Tremblay, **Yeni Amerikan İmparatorluğu: Amerika Birleşik Devletleri ve Dünya Üzerindeki Etki ve Sonuçları**, Çev. Gürcan Günay, Ankara, Nova Yayınları, 2007, s. 134-135.

¹³⁸ Philip S. Golub, “Bush Yönetiminin Siyasi ve İdeolojik Kökenleri”, **Le Monde Diplomatique**, Sayı. 12, Paris, Mart-Nisan 2003, s. 34-36.

¹³⁹ **A.e.**, s. 34.

¹⁴⁰ Füsün Türkmen, “ABD’nin Dış Politikası: Devamlılık ve Değişim”, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, Yıl. 8 Sayı. 32, Ankara, Doğu Batı Yayınları, Mayıs-Haziran-Temmuz 2005, s. 171-172.

¹⁴¹ Deniz Ülke Arıboğan, “Güvenliksiz Barıştan, Barışsız Güvenliğe”, **Kartal’ın Kanat Sesleri: ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya**, Ed. Toktamış Ateş, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2004, s. 55-56.

eylem ve söylemler bağlamında ABD, imparatorluk gibi olmanın da üzerinde, gerçekten bir imparatorluk niteliği göstermektedir.¹⁴²

Bush Doktrini ile şekillenen ABD'nin yeni siyaset anlayışı temel olarak Amerika'da yeni muhafazakâr grubun ideolojisine dayanmaktadır. Leo Strauss'un başı çektiği bu grubun görüşleri Huntington, Fukuyama, Kagan, Kristol, Cohen gibi kişilerce günümüzde de paylaşılmaktadır. Bu ekolün temel birkaç görüşü ise dünyada yönetim açısından iyi ve kötü yönetimlerin olduğu; demokrasinin yaygınlaştırılmasının ABD ve dünyanın güvenliği için elzem olduğu; dünyada Amerikan değerlerinin yüceltilmesi ve yaygınlaştırılması gerektiğidir.¹⁴³ Yeni muhafazakârlar, "dünyayı ancak Amerika'nın daha yaşanabilir bir yer haline getirebileceğini ve Amerika'nın temsil ettiği değerlerin gerekirse bizzat Amerika'nın güç kullanımıyla yaygınlaştırılması" gerektiğini savunmaktadırlar.¹⁴⁴ Realist ideolojiye dayanan Yeni Muhafazakâr söylem, bu bağlamda karakter itibari ile Hegelci bir özellik arz etmektedir. Yeni Muhafazakârlar görüşleri çatışmaya eğilimli ve devlet merkezli, hukuk ve ahlaki ulusal çıkarların rasyonel takibinde birer yük ve engel olarak gören realist ideolojiye dayanmaktadır. Bu görüşe göre ulusal çıkarlar belirli bir siyasi aktörün güç ve refahı en yüksek seviyeye çıkarma çabalarıyla mümkün olduğunca tarafsız bir biçimde örtüşmelidir. Bu çaba ayrıca hukuk ve ahlak normlarına uyma gibi duygusal sebeplerle yolundan sapmamalıdır.¹⁴⁵

Yeni Muhafazakâr grup 1992'de Reagan döneminde rakip bir süper gücün ortaya çıkmasını engellemek ve Amerikan değerlerini ve çıkarlarını korumak gibi iki çok önemli hususa vurgu yapan Savunma Politikası Rehberi adlı taslağı hazırlamıştır. Bu taslak, 17 Eylül 2002 tarihinde Başkan Bush tarafından açıklanan Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi'nin de temelini oluşturmuştur.¹⁴⁶ Yeni Muhafazakârların, hazırlanmasında çok önemli rol oynadığı Bush Doktrini'nin öne çıkardığı

¹⁴² Crockatt, **After 9/11: Cultural Dimensions of American Global Power**, s. 147.

¹⁴³ Abdullah Şahin, **Beyaz Saray'ı Kuşatanlar: Yeni Muhafazakârlar**, (Çevrimiçi), <http://abdullahsahin58.blogspot.com/2008/02/beyaz-sarayi-kuatanlar.html>. 5 Mart 2013.

¹⁴⁴ Selçuk Arı & Okan Arslan, **Amerika Özgürlük Havarisi mi? Yoksa Günah Keçisi mi?**, İstanbul, Platin Yayınları, 2004, s. 249.

¹⁴⁵ Falk, **Yırtıcı Küreselleşme**, s. 76.

¹⁴⁶ Erhan Akdemir, "11 Eylül Sonrası Amerika'nın Ortadoğu Politikası ve Düşünce Kuruluşları", **11 Eylül Sonrası Ortadoğu** (içinde), s. 304-305.

özgürleşme, demokratikleşme ve barışın tesisi ve korunması gibi unsurlar da realizmin görüşleri* temelinde ele alınmıştır.

Bush Doktrini akademik camiada geniş çaplı tartışmalara yol açmıştır.** Doktrini eleştiren isimlerden Heisbourg, Bush Doktrini'nin uluslararası kabulünün, dünyada güç kullanımına ilişkin var olan kurallara doğrudan bir meydan okuma olduğunu belirtmiştir. Heisbourg'a göre Bush Doktrini, uluslararası destek aramaksızın ve ihtiyaç duymaksızın savaşı düşmanın merkezine götürmeyi öngörür, bu yüzden ABD, tek taraflılığının Avrupalı algılamasına esas biçimde olmasa da destekleyici bir etkide bulunmuştur.¹⁴⁷

Bush'u eleştirenler, doktrinin başlıca üç temel problemine işaret etmiştir. İlk problem, önleyici savaş (*preventive war*) stratejisinin çözdüğünden daha çok soruna yol açmasıdır. Doktrin, Amerika'nın sahip olduğunu iddia ettiği çok taraflı (*multilateral*) karakterine dayalı davranışlarının meşruiyetini tartışmalı kılmakla birlikte savaşların daha çok yayılmasına neden olmaktadır. İkinci problem, rejim değişikliği ve devlet egemenliğinin sınırları konusunda -Bosna ve Kosova'da 90'larda ve Irak'ta 2000'lerde çözülmeyen- derin sorgulamalara yol açmasıdır. Üçüncüsü, Amerikan üstünlüğünün ve saygınlığının kapsayıcılığının problemlidir. Bazılarına göre basitçe kibir olarak değerlendirilen bu durum bazılarına göre ise, daha eşit bir uluslararası güç dengesi tarafından da karşılanabilecek olan aşırı gerilmiş ve haddinden fazla taleplerden birisidir.¹⁴⁸

* Realist dünya görüşünün bir eleştirisi için bkz. Richard Falk, **Explorations At The Edge Of Time: Prospects For World Order**, Philadelphia, Temple Uni Press, 1992, s. 214-227.

** Bu tartışmalar için bkz. Lawrence Freedman, "Prevention, Not Preemption", **Washington Quarterly**, Vol. 26, No. 2, 2003, s. 105-114; François Heisbourg, "A Work in Progress: The Bush Doctrine and Its Consequences", **Washington Quarterly**, Vol. 26, No. 2, 2003, s. 75-88; Robert Jervis, "Understanding the Bush Doctrine", **Political Science Quarterly**, Vol. 118, No. 3, 2003, s. 365-388; Walter LaFeber, "The Bush Doctrine", **Diplomatic History**, Vol. 26, No. 4, 2002, s. 543-558; Melvyn P. Leffler, "Bush's Foreign Policy", **Foreign Policy**, September/October 2004, s. 22-28; Robert Litwak, "The New Calculus of Pre-emption", **Survival**, Vol. 44, No. 4, 2002-2003, s. 58; Edward Rhodes, "The Imperial Logic of Bush's Liberal Agenda", **Survival**, Vol. 45, No. 1, 2003, s. 131-154; Walter B. Slocombe, "Force, Pre-emption and Legitimacy", **Survival**, Vol. 45, No. 1, 2003, s. 117-130.

¹⁴⁷ Heisbourg, **a.g.m.**, s. 80-81.

¹⁴⁸ Singh, "The Bush Doctrine", s. 21-22.

Robert Singh, Bush Doktrini'nin devamlılığının 11 Eylül sonrası uluslararası sistemin kolay baş edilemeyen, tedavi edilemeyen altı ögesine dayandığını savunmuştur.¹⁴⁹

Bunlardan ilki, Amerikan askeri üstünlüğünün ciddi bir rakip ile karşılaşmayacak olmasıdır. Buna benzer şekilde, büyük çapta askeri güç gerektiren müdahalelerin hiçbirinin de ABD'den bağımsız gerçekleşmeyecek olmasıdır. İkincisi, Amerikan üstünlüğünün iki problemlili sonuca yol açtığı gerçeğidir. Müttefiklerle ortak hareket etmenin lojistik zorlukları, ABD'nin tek başına hareket etme eğilimini teşvik etmektedir. Aynı zamanda, müttefiklerin ABD'nin güvenlik garantisi altında rahat yaşama ve kendilerini dünyanın baş edilmesi zor tehdit ve krizlerinden uzak tutma istekleri büyük ihtimalle hızla artacaktır. Bush Doktrini'ne dayalı ABD politikasının devamlılığını sağlayacak olan üçüncü öge, Müttefiklerinin bu durumuna ve tavrına bağlı olarak, önleyici savaş ilkesinin masada kalmaya devam edecek olmasıdır. Dördüncüsü, Anti-Amerikanizm ve cihadist teröristler kartelinin Irak Savaşı olmadan da artacak olsa da, Irak Savaşı'nın bu iki fenomeni de beslemiş olmasıdır. Beşincisi, ne Soğuk Savaş ve Soğuk Savaş ile 11 Eylül arası kısa dönemin kısmi çok taraflılığın dönüş anlamında ne de küresel hükümet ve kaynakların küresel dağıtımını gibi ütopyik modeller anlamında Bush Doktrini'ne karşı ciddi anlamda kapsamlı veya zorlayıcı alternatiflerin henüz geliştirilmemiş olmasıdır. Altıncı ve sonuncusu ise tek taraflılığın saldırısı ve baskısının, en azından Amerikalı olmayanlara, aşına ve etkili kalacak olmasıdır.

Teröre karşı savaş kavramına eleştirilerin dikkat çeken bir diğeri ise sürdürülen savaşın “teröre karşı” olarak nitelendirilmesidir. Birçok düşünür bu adlandırmanın ahlak, etik, iktisat gibi meseleler etrafında değerlendirildiğinde yanlış bir adlandırma olduğunu söylemektedir. Eleştiriler teröre karşı savaş kavramının tek taraflı önleyici savaşı, insan hakları ihlallerini ve uluslararası hukukun diğer ihlallerini meşrulaştırmak için kullanıldığı yönünde olmuştur.¹⁵⁰ Teröre karşı savaş

¹⁴⁹ A.e., s. 25-26-27.

¹⁵⁰ Borhan Uddin Khan, Muhammad Mahbubur Rahman, “Combating Terrorism under Human Rights and Humanitarian Law Regime”, *Mediterranean Journal of Human Rights*, Vol. 12, 2008, s. 379–397. Ayrıca bkz. “Civil Rights and War and Terror” <http://www.amnestyusa.org/our-work/issues/security-and-human-rights?id=1108209>

kavramı hükümetlerin uzun vadeli politikaları ve askeri amaçlarınca¹⁵¹ sivil hakların azaltılması¹⁵² ve insan hakları ihlalleri ile istismar edilmiştir. Savaş kavramı bu bağlamda tanımlanabilir bir düşman olmaması nedeniyle uygun değildir ve uluslararası terörizmin askeri araçlarla sona erdirilmesi mümkün gözükmemektedir.¹⁵³

Kavramı eleştirenlerden Francis Fukuyama, “terörizm”in bir düşman değil bir taktik olduğunu belirtmiş, Fukuyama’ya göre sürecin “teröre karşı savaş” şeklinde adlandırmasının işgal karşıtı isyancılar ve uluslararası mücahitler arasındaki farkı gizlediğini ifade etmiştir. ABD’nin Irak ve Afganistan’daki askeri varlığını ve savaş boyunca verdiği hasarı eleştiren Shirley Williams ise, bunları Batı’ya karşı hıncı ve terörist tehditleri arttıran unsurlar olarak değerlendirmiştir.¹⁵⁴ Aynı zamanda Amerikan ikiyüzlülüğüne dair bir algı ve medya teşvikli bir histeri oluşmuş ve ABD’nin güvenlik eksenli dış politikaları dünyanın birçok yerinde Amerika’nın imajını zedelemiştir.¹⁵⁵

Bazı eleştiriler ise “devlet terörü” olgusu üzerinde durmuş ve ABD’yi devlet terörü uygulamak ile suçlamıştır. Özellikle Soğuk Savaş bağlamında, liberal demokrasiler ve devlet terörünün uygulanmasına ilişkin yazılan yazılarda devlet terörünün kapitalist elitlerin çıkarlarını korumak için kullanıldığını savunmuşlardır. Ancak bu çalışmaların çok azı terörizm ve devlet terörizmi uzmanları tarafından kabul edilmiştir.¹⁵⁶ Bu yöndeki çalışmaların en kayda değer olanları Edward S. Herman’ın “*The Real Terror Network*” (1985),* Alexander L. George’un “*Western State Terrorism*” (1991),** Frederick Gareau’nun “*State Terrorism and The United*

¹⁵¹ "Yaklaşmakta olan Irak Savaşı'nı destekleyenler, bu savaşın Amerikan küresel hegemonyası ile bir ilgisi olmadığını görmeyi reddediyorlar." George Monbiot, "A Wilful Blindness", (çevrimiçi) <http://www.monbiot.com/2003/03/11/a-wilful-blindness/>, 17 Nisan 2013.

¹⁵² Ryan Singel, "FBI Tried to Cover Patriot Act Abuses With Flawed, Retroactive Subpoenas, Audit Finds". **Wired**, 13 Mart 2008, (Çevrimiçi) <http://www.wired.com/threatlevel/2008/03/fbi-tried-to-co/>

¹⁵³ Todd Richissin, “‘War on Terror’ Difficult to Define”, **The Baltimore Sun**, 2 Eylül (Çevrimiçi) http://seattletimes.com/html/nationworld/2002023596_russanal02.html.

¹⁵⁴ Shirley Williams, "The Seeds of Iraq's Future Terror", **The Guardian** 28 Ekim 2003. <http://www.guardian.co.uk/world/2003/oct/28/iraq.politics>.

¹⁵⁵ "America's Image in the World: Findings from the Pew Global Attitudes Project", **Pew Research Center**, 14 Mart 2007, (Çevrimiçi) <http://www.pewglobal.org/2007/03/14/americas-image-in-the-world-findings-from-the-pew-global-attitudes-project/>.

¹⁵⁶ Ruth Blakeley, **State Terrorism and Neoliberalism: The North in The South**, London, Taylor & Francis Group, 2009, s. 20-21.

* Edward S. Herman, **The Real Terror Network**, New York, South End Press, 1985.

** Alexander L. George, **Western State Terrorism**, London, Blackwell Publishers, 1991.

States” (2004)* ve Doug Stokes’un “*America's Other War*” (2005)** isimli eserleridir. En çok öne çıkan çalışma ise ABD ve devlet terörizmi konusunda en çok öne çıkan yazarlar olarak Noam Chomsky ve Edward S. Herman’ın “*The Political Economy Of Human Rights*” (1979)*** kitabıdır.

Richard Falk, ABD’nin ve diğer Birinci Dünya ülkelerinin ana akım medya kurumları ile birlikte, terörizmin kapsamını ve gerçek karakterini birinci dünya ülkesi olmanın avantajı ve ayrıcalığının getirdiği tek taraflı bakış açısı örtbas ettiğini belirtmiştir. Falk’a göre eğer terörizm kavramı ahlaki ve hukuki bir aşığılama olarak kullanılacak ise bu kavramın devletler veya devlet dışı aktörler tarafından, kim uygularsa uygulasin sivilleri kasten hedef alan şiddet için de kullanılması gerekmektedir.¹⁵⁷ Falk’a göre devlet dışı aktörler tarafından gerçekleştirilen terörizmin reddi, terörizmi yatıştırma stratejisi olarak yetersiz kalmaktadır.¹⁵⁸

Uluslararası terörizme ABD dışından verilen tepkiler de oldukça farklıdır. Avrupa’da İngiltere, Fransa ve Almanya gibi ülkeler terörizmi kendi ulusal güvenliklerine ciddi bir tehdit olarak kabul ederken, İspanyollar gibi Batı Avrupalılar, ABD’nin terörizm ile mücadelede uyguladığı ön-alıcı müdahale stratejisine karşı çıkmışlardır. Blair yönetimi gibi dikkate değer istisnalar dışında çoğu Batı Avrupa ülkesi uluslararasılığın ve ortak güvenliğin Wilsoncu ve post modern prensiplerini izlemeye devam etmiştir. Irak savaşı, kısa vadede Avrupa’nın Amerika’nın küresel liderliğine olan güvenini keskin bir şekilde yıpratmıştır. Batı Avrupa, ABD’nin uluslararası terörizm ile mücadeledeki rolünü nispeten desteklerken, Irak işgaline karşı çıkmışlardır.¹⁵⁹

Rusya, 11 Eylül olaylarını ve teröre karşı savaşı, kendi sınırları içindeki - Moskova tiyatrosu baskını ve Beslan rehine krizi gibi- terörist eylemler ile birlikte askeri operasyonlarını ve güvenlik politikasını genişletme girişimlerini

* Frederick Gareau, **State Terrorism and The United States**, London, Zed Books, 2004.

** Doug Stokes, **America's Other War**, London, Zed Books, 2005.

*** Noam Chomsky, Edward S. Herman, **The Political Economy Of Human Rights I-II**, Montreal, Black Rose Books, 1979.

¹⁵⁷ Richard Falk, **Revolutionaries and Functionaries: The Dual Face of Terrorism**, New York, Dutton, 1988.

¹⁵⁸ Richard Falk, "Thinking About Terrorism", **The Nation**, 1986, Vol. 242, No. 25, s. 873-892.

¹⁵⁹ M. Donald Hancock, Brandon Valeriano, “Western Europe”, **The Bush Doctrine and The War on Terrorism; Global Responses, Global Consequences** (içinde), s. 38.

meşrulaştırmak için kullanmıştır.¹⁶⁰ Çin, ise 11 Eylül sonrası Bush Doktrini'ni kaygı ile karşılamıştır. Irak Savaşı'nda ABD'nin BM ile birlikte hareket etmesi gerektiğini söylemiş uluslararası hukuka ve BM sözleşmesine aykırı olduğunu belirttiği ve Bush Doktrininin ön-alıcı savaş ilkesinin meşru müdafaa ve anti terörizm adına herhangi bir askeri faaliyetlin meşrulaştırılmasında kullanılacağı kaygısını dile getirmiştir.¹⁶¹

Bush Doktrini'nin merkezinde yer alan Ortadoğu'da ise doktrin, bölgesel tepkiler almıştır.¹⁶² İran, Afganistan ve Irak'taki yönetimlerin düşmesi ile stratejik kazanımlar elde etmiş olsa da aynı zamanda ABD'nin hedef aldığı ülkelerin başına yerleşmiştir. Türkiye ise bölgedeki etkisini yitirmemiş ama Irak'taki rejim değişikliği ile birlikte Kürtlerin yükselişi kaygıyla karşılanmıştır. İsrail ise doktrini, birçok açıdan faydalı görmüştür, ancak doktrin aynı zamanda ilk kez bir Amerika başkanı tarafından bir Filistin devletinin kurulması ihtiyacını açık bir şekilde tanınmasını getirmiştir.¹⁶³

Bush Doktrini'nin demokrasinin yaygınlaştırılması ve insani müdahale hususunda getirdikleri de yine eleştirilere maruz kalmıştır. Doktrin'de her ne kadar demokratik rejimlerin yaygınlaştırılması ve bu kapsamda tiranlar ile savaşılabacağı açıkça ve sıklıkla ifade edilse de hiçbir Amerikan hükümeti, Cezayir, Mısır, Suudi Arabistan ve Pakistan gibi ülkelerde istikrar ve Amerika'ya olan desteği, demokrasiyi onurlandırmak adına kurban etmek istemeyeceğine dair yorumlar yapılmıştır.¹⁶⁴ Küresel çapta teröre karşı ilan edilen savaşın, gerçekten medeniyet veya demokrasi yayarak dünya barışını korumakla mı yoksa Amerika'nın küresel askeri hegemonyasını kurmak ve başlıca petrol kaynaklarının kontrolünü sağlamakla mı ilgili olduğu şüpheli görünmektedir.¹⁶⁵ ABD'nin insani müdahalesinin standartlarını eleştiren Chomsky, bu müdahalenin söylendiği gibi "insani" olmadığını aksine söz konusu insanların refahı ile alakası olmayan bir şekilde Amerikan kapitalizminin güçlendirilmesini amaçladığını belirtmiştir.¹⁶⁶

¹⁶⁰ Mary Buckley, "Reactions in the Russian Federation and Security in Central Asia" **a.e.**, (içinde), s. 58.

¹⁶¹ Rex Li, "North-East Asia", **a.e.**, (içinde), s. 75-76-77.

¹⁶² Ehteshami, **a.g.m.**, s. 104.

¹⁶³ **A.e.**, s. 105, ayrıca bkz. **The National Security Strategy of the United States of America**, s. 10.

¹⁶⁴ Jervis, **Understanding Bush Doctrine**, s. 367.

¹⁶⁵ Asad, **Thinking About Terrorism and Just War**, s. 4.

¹⁶⁶ Noam Chomsky, **Hegemony or Survival: America's Quest for Global Dominance**, New York, Metropolitan Books, 2003, s. 51-72.

Doktrin'in içeriğine, söylemlerine ve uygulamasına bakıldığında, Bush stratejisinin ve amaçlarının başarıya ulaşmak konusunda sorunlu olduğu görülmektedir çünkü kullanılan araçlar ve sonuçlar uyumsuzluk arz etmektedir. Önleyici savaş, hegemonya ve tek taraflılık gibi yöntemler teröristleri ve "haydut devletleri" yok etmekten çok uluslararası uyumu sarsmakta ve küresel gelişimin uluslararası gündemin dışında kalmasına neden olmaktadır. Bununla beraber, teröre karşı savaş hedeflerinden birisi olan Arap dünyasının demokratikleşmesini daha da zorlaştırmaktadır.

Bush Doktrini'nin geleneksel Amerikan dış politikasında radikal bir değişiklik olup olmadığı da oldukça tartışmalıdır. Sonuçlarına bakıldığı takdirde 11 Eylül olaylarının ABD dış politikasında sadece saldırganlık bağlamında bir değişikliğe yol açtığını söylemek mümkündür. Zira ABD'nin saldırılar öncesindeki dostları yine dost, düşmanları da yine düşmandır.¹⁶⁷Bu anlamda var olan değişimin radikal olmadığını söylemek mümkündür. Bush'un demokratik barış ve Amerikan temel değerlerinin inşası ve korunması amacı her zaman Amerika'nın en geleneksel konuları olmuştur.¹⁶⁸11 Eylül ise ABD'nin zaten sürdürmekte olduğu Yeni Dünya Düzeni politikasına bir meşruiyet kazandırmıştır. ABD'nin zaten yapacaklarına bir anlamda ehliyet vermiştir.¹⁶⁹ Inderject Parmar'ın da ifade ettiği gibi, "Bush yönetimi tarafından izlenen yeni daha agresif dış politika 11 Eylül'ün kendisi tarafından başlatılmamış, ancak 11 Eylül ile kabul edilebilir hale gelmiştir."¹⁷⁰Aynı şekilde tek taraflılık tavrı da ABD dış politikasında yeni değildir. ABD'nin bu tavrı sadece Bush yönetimi ile tekrar uygulanmaya başlanmıştır. ABD'nin özgürlüğe, kendi kaderini tayine ve açık pazara dayalı uluslararası düzen arayışı Bush Doktrini ile çok az değişmiştir.¹⁷¹

Sonuç olarak 11 Eylül Sonrası ABD yönetiminin dış politikası teröre karşı savaş hedefi ile değişmiştir. Bu değişikliğin bir parçası olarak 2002'de Bush Doktrini

¹⁶⁷ Cole, **Think Again: 9/11**, s. 30.

¹⁶⁸ Melvyn P. Leffler, "Bush's Foreign Policy", **Foreign Policy**, No. 144, Eylül-Ekim 2004, s. 22-24-26-28.

¹⁶⁹ Radhika Desai, "September 11 and Its Aftermath: A Roundtable: License for New Barbarism", **Signs**, Vol. 29, No. 2, Development Cultures: New Environments, New Realities, New Strategies Special Issue, Kış 2004, s. 587-588.

¹⁷⁰ Singh, **a.g.m.**, s. 15.

¹⁷¹ Leffler, **a.g.m.**, s. 22-24-26-28.

olarak anılan “Ulusal Güvenlik Stratejisi” isimli belge ile yeni bir strateji ilan edilmiştir. Bush Doktrini’nin merkezinde terör ile savaş dâhilinde ön-alıcı savaş stratejisi ve bu stratejinin takibinde tek taraflılık unsurları yer almıştır. 11 Eylül sonrası Bush yönetimi yeni bir strateji izlemiş olsa da kendinden önceki Amerikan hükümetlerince uygulanan dış politikadan tamamen farklı bir politika izlememiştir. Hatta Reagan yönetiminin mirasçısı şeklinde hemen hemen aynı realist ve saldırgan tavrı benimsemiştir. Hatta Bush dönemine nispeten daha ılımlı ve naif görünen Clinton dönemi dış politikasından da radikal bir kopuş niteliği arz etmediği söylenebilir. Örneğin Clinton döneminde Haziran 1995’te teröre karşı savaşı içeren resmi belge kabul edilmiştir. 1998’de ise Afrika elçiliğine yapılan saldırı sonrası Clinton, Bin Ladin’e ait silahların üretildiği şüphesine binaen Sudan’ın bombalanmasını onaylamıştır. Bu olay, Amerikan askeri kapasitesinin artırılmasını hedefleyen Clinton döneminde de tek taraflı ve önleyici güç kullanımının bir örneğidir.¹⁷² Başkan Bush’un yaptığı şey 11 Eylül’den sonra, daha önce bir seçenek olan önleyici ve ön-alıcı savaş stratejisini ulusal bir doktrine çevirmiş olmasıdır. 11 Eylül saldırıları, Bush yönetiminin tehlike algısını değiştirmiş dolayısıyla ABD dış politikasını değiştirmiştir ve ABD saldırgan stratejilerini artırmıştır. 11 Eylül öncesi ABD, Çin ve Rusya gibi bir gün kendisine rakip olabilecek ülkelerin yükselişine dair kaygılara sahipken, saldırılar sonrası ABD’nin hâlihazırda saldırıya açık olduğu hissini doğurmuş ve yeni muhafazakâr grubun da etkileriyle dış politikada güç kullanma eğilimi artmıştır.

¹⁷² A.e., s. 22-24-26-28.

2.2.2. Uluslararası Hukukun Etkisizleşmesi ve Sorgulanması

11 Eylül 2001'de ABD'ye yapılan saldırılar, terörizm tarihinde de yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. 12 Eylül 2001'de George W. Bush, New York ve Washington'a yapılan saldırılardan sonra 'terörizme karşı savaş' ilan etmiştir. Aynı gün ise NATO, birlik üyesi bir ülkeye yapılan saldırının bütün üyelere yapıldığının kabul edileceğini öngören 5. maddeyi BM tarihinde ilk kez yürürlüğe koymuştur.¹⁷³

Saldırılar sonrası Eylül 2002'de açıklanan Bush Doktrini ise uluslararası ilişkilerde pek çok algılamayı, tanımlamayı ve uygulamayı değiştirmiştir. Geleneksel tehdit merkezli savunma anlayışının yerine olasılığa dayalı bir savunma fikrini dile getirerek uluslararası ilişkilerin yanında uluslararası hukuku da kökten değiştiren ve tartışmalara yol açan bir anlayış getirmiştir. Bush Doktrini ile birlikte resmi bir söylem ve uygulama haline gelen gelenekten farklı olarak stratejik olmakla birlikte hukuki bir kavram olarak ön-alıcı ve önleyici savaş stratejilerini savunanlar bu kavramların yeni olmadığını söyleseler de,¹⁷⁴ önleyici ve ön-alıcı savaş kavramları hukukçular tarafından yenilik getiren birer kavram olarak çokça tartışılmış ve uluslararası hukuka aykırı bulunmuştur.* Bush Doktrini'nin getirdiği bu yeni hukuk anlayışı doktrini hazırlayan grup olan yeni muhafazakâr düşüncedekiler dışında meşru sayılmamaktadır.¹⁷⁵

Resmi olarak Bush doktrini geleneksel caydırma ve önleme stratejilerinin artık yeterli ve dolayısıyla geçerli olmadığı iddiasını içermektedir. Bu nedenle

¹⁷³ Ellen Hallams, **The United States and NATO Since 9/11**, London, Routledge Publishing, 2010, s.1.

¹⁷⁴ Richard N. Gardner, "Neither Bush nor the "Jurisprudes", **The American Journal of International Law**, Vol. 97, No. 3, Temmuz 2003, s. 586.

* Son yıllarda önleyici savaşın etik ve hukuki olup olmadığına dair yapılan çalışma ve tartışmalar için bkz.: Neta C. Crawford, "The Slippery Slope to Preventive War", **Ethics and International Affairs**, Vol. 17, No. 1, 2003, s. 30–36; David Luban, "Preventive War", **Philosophy and Public Affairs**, Vol. 32, No. 3, 2004, s. 207–248; Allen Buchanan & Robert O. Keohane, "The Preventive Use of Force: A Cosmopolitan Institutional Proposal", **Ethics and International Affairs**, Vol. 18, No. 1, 2004, s. 1–22; Joseph M. Schwartz, "Misreading Islamic Terrorism: The 'War Against Terrorism' and Just War Theory", **Metaphilosophy**, Vol. 35, No. 3, 2004, s. 273–302; John L. Hammond, "The Bush Doctrine, Preventive War and International Law", **The Philosophical Forum**, Vol. 36, No. 1, 2005, s. 97–111; Whitley Kaufman, "What's Wrong with Preventive War: The Moral and Legal Basis for the Preventive Use of Force", **Ethics and International Affairs**, Vol. 19, No. 3, 2005, s. 23–38; Allen Buchanan, "Institutionalizing the Just War", **Philosophy and Public Affairs**, Vol. 34, No. 1, 2006, s. 2–38.

¹⁷⁵ Chris Brown, "Self-Defense in An Imperfect World", **Ethics and International Affairs**, Cilt:17, Sayı:1, 2003, s. 2.

doktrin, terörün en büyük tehdit olduğu yeni dönemde, 40 yıldan daha fazla süre daha zor şartlarda Sovyet Rusya ile ilişkilerde başarılı olmuş caydırma ve önleme stratejilerinin¹⁷⁶terkedilmesini ve ön-alıcı ve önleyici savaş stratejilerinin uygulanması gerektiğini savunmuştur.¹⁷⁷

Bu yeni önleyici strateji kapsamında ABD Afganistan'dan sonra Kitle İmha Silahları barındırdığı şüphesi ve iddiası ile Irak'a girmiştir. Bu iddia ve önleyici savaş stratejisi ile ABD işgali meşrulaştırmaya çalışmıştır. Ancak Irak'a yönelik daha sonra boş çıkan bu iddianın gerçek olduğu ve kanıtlandığı varsayılsa bile Irak'ın geleneksel caydırma yöntemleri ile bu silahlara sahip olma isteğinden vazgeçirilemeyeceğine dair herhangi bir kanıt yoktur. Yine aynı şekilde geleneksel caydırma politikalarının, Bağdat'ın biyolojik, nükleer veya kimyasal bir silaha sahip olsa bile başarısız olacağına inanmak için de bir sebep yoktur.¹⁷⁸ Başkan Bush'un düşmanlarımızın bu tehlikeli silahları edinmeye çalışıyorlar sözleri Amerika'nın bu silahlara sahip olmasını meşrulaştırmamaktadır. Aksine Amerika'nın yeni güvenlik strateji bağlamında silahlanmasını artırması ABD'nin önlenemez ve caydırılmaz olmasını sağlamakta ve diğer devletler için ABD'nin korkulacak bir şey haline gelmesi için çokça meşru sebep oluşturmaktadır.¹⁷⁹

Bush Doktrini'nin hukuki anlamda en çok öne çıkan ve tartışılan kavramları olan ön-alıcı ve önleyici savaş kavramları anlamları itibariyle farklı kavramlar olmasına rağmen birbirlerinin yerine geçecek şekilde kullanılmaktadır.¹⁸⁰ Ön-alıcı hareket hakkı meşru müdafaa hakkının bir uzantısı olarak sadece ama sadece provoke edilmemiş bir saldırganlığın eli kulağında bir tehdidi dâhilinde geçerlidir. Önleyici hareket ise yakın, acil bir tehditten çok varsayılan gelecek bir tehdide cevap niteliğindedir ve meşru değildir.* Bu kavramlara yapılan bu tarz göndermeler kuvvet

¹⁷⁶ Falk, "The New Bush Doctrine", s. 2.

¹⁷⁷ Finlan, a.g.m., s. 154.

¹⁷⁸ Falk, a.g.m., s. 2.

¹⁷⁹ A.y.

¹⁸⁰ Heisbourg, a.g.m., s. 75-79.

* Ön-alıcı ve önleyici savaş arasındaki ayırım için bkz. Michael Walzer, **Just and Unjust Wars**, New York, Basic Books, 1992. Ayrıca bkz. Chris Brown, "Self-Defense in An Imperfect World", **Ethics & International Affairs**, Vol. 17, No. 1, 2003, s. 1-8.

kullanımına dair sınırların ortadan kaldırmaya yönelik düşüncelere yardımcı olmaktadır.¹⁸¹

11 Eylül'den sonra başlatılan teröre karşı savaşta teröristlere karşı kuvvet kullanılmasını öngören yaklaşımın temelinde, terörist eylemin ya da terörist saldırılara yol açan devlet desteğinin BM Antlaşması'nın 51. maddesinin bağlamında, "silahlı bir saldırı" olarak kabul edilmesi yatmaktadır. Dolayısıyla, teröristlere karşı gerçekleştirilecek askeri bir harekâtın meşru olabilmesi için terörist eylemin ya da terörist saldırılara yol açan devlet desteğinin silahlı saldırı boyutuna ulaşmış olması gereklidir. 11 Eylül 2001'de ABD'ye karşı gerçekleştirilen saldırılara Afganistan işgali ile verilen karşılık meşru müdafaa hakkının kullanılmasını içeren BM Antlaşması'nın 51. Maddesine dayandırılmıştır. Afganistan işgaline bu bağlamda uluslararası ölçekte çok karşı çıkılmamıştır. Ancak daha sonra Bush Doktrini ve önleyici savaş stratejisi çerçevesinde şekillenen ve Irak işgalini de içeren ABD'nin eylemleri uluslararası hukuka aykırı ve hukuku güçlü devletler nezdinde tekelleştiren bir anlayıştır. Özellikle, ABD'nin Birleşmiş Milletler örgütünü devre dışı bırakarak uluslararası hukuka değer vermeden tek taraflı olarak aldığı Irak'ı işgal kararı ile 21. yüzyılda hukukun üstünlüğü ilkesine rağmen, ulus-devletlerin başka devletler tarafından işgal edilme riskini taşıdığını da göstermiştir. 11 Eylül'ün Irak ayağı Amerikan liderlerince dahi tartışılmıştır. Dünya genelinde tepkiler çoğunlukla eleştirel olmuştur. Dünya çapında bir barışın ancak savaştan kaçınarak sağlanacağı yönünde ifadeler olmuştur.¹⁸² Byers'in de belirttiği gibi 11 Eylül olayları kuvvet kullanımına ilişkin sınırlamaları ciddi oranda gevşetmiştir ve bu uluslararası hukuki sistemde değişikliklere yol açmıştır.¹⁸³ Ön-alıcı ve önleyici savaş kavramları kuvvet kullanımı ve meşru müdafaa hakkı bağlamında bu hakların geleneksel tanımına ve uygulamasına zarar verdiği ve ihlal ettiği oldukça tartışılmıştır.* Hatta Chomsky,

¹⁸¹ Bu kavramların kullanımı ve farkları üzerine ayrıntılı bir açıklama için bkz. Utku Yapıcı, "Uluslararası Hukukta Teröristlere Karşı Kuvvet Kullanımı Sorunu", **Uluslararası Hukuk ve Politika: Uluslararası Terörizm ve Hukuk Özel Sayısı**, Cilt:2, Sayı:7, Ankara, USAK Yayınları, 2006, s. 33.

¹⁸² Richard Falk, "What Future for the UN Charter System of War Prevention?", **The American Journal of International Law**, Vol. 97, No. 3, July 2003, s. 592.

¹⁸³ Michael Byers, "Terrorism, Use of Force and International Law after 11 September", **International Relations**, Cilt.16, Sayı: 2, 2002, s. 165.

* BM Sistemi ve kuvvet kullanımı için bkz.: Enver Bozkurt, **Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı**, Ankara, Nobel Yayınevi, 2003; Funda Keskin, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler**, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı, 1998; Sertaç

ABD'nin yeni güvenlik stratejisinin bir parçası olarak benimsediği "önleyici savaş"ın uluslararası hukuka aykırı olduğunu belirtirken, bu eylemin bir savaş suçu sayılabileceğini savunmuştur.¹⁸⁴

2.2.3. Bush Doktrini ve Uluslararası Güvenlik Sorunları

Uluslararası hukukta kuvvet kullanımının meşru olduğu iki hal bulunmaktadır. Bunlardan ilki BM Antlaşmasında düzenlenen Güvenlik Konseyi kararı ile ortak güvenlik sisteminin harekete geçirilerek saldırgan devlete karşı zorlama tedbirlerin uygulanmasıdır.¹⁸⁵ İkincisi ise BM Antlaşmasını 51. maddesinde belirtilen meşru müdafaa hakkıdır. BM 51. Maddenin içerdiği üç ana unsur Bush Doktrini'ne bağlı olarak gelişen ABD dış siyasetinin uluslararası hukuka aykırı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu üç ana unsurdan *gereklilik şartı* taraflara önce barışçıl yöntemlerin kullanılması, kuvvet kullanımına son çare olarak başvurulması yükümlülüğünü getirmektedir. Taliban, 11 Eylül sonrası görüşmeye açık olduğunu belirtmiş, ancak ABD teröristler ile pazarlık yapmayacağını açıklamıştır.¹⁸⁶ *Orantılılık şartı*, meşru müdafaa hakkının yöneldiği devletin egemenliğinin sona erdirilmesini yasaklamaktadır.¹⁸⁷ *Aciliyet şartı* ise meşru müdafaa hakkının silahlı saldırı ile arasında zamansal bir kopukluk olmaması ve geçici olması gerektiğini belirtmektedir.¹⁸⁸ 11 Eylül ve Afganistan'a yapılan saldırılar arasında bu şartı ihlal edecek derecede zaman farkı olduğu bilinmektedir.

Bush Doktrini, BM Antlaşmasının 51. Maddesinde belirtilen meşru müdafaa hakkının çok ötesine giderek uluslararası hukuku ihlal etmiş ve diğer devletleri başka devletlere saldırma konusunda serbest bırakmıştır. ABD'nin Bush Doktrini

Başeren, **Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2003. Ayrıca uluslararası hukukta meşru müdafaa hakkı ile ayrıntılı bilgi için bkz.: Berdal Aral, **Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1999.

¹⁸⁴ Chomsky, **a.g.e.**, s. 12.

¹⁸⁵ Enver Bozkurt, **Birleşmiş Milletler Sistemi'nde Kuvvet Kullanımı**, Ankara, Nobel Yayınları, 2003, s. 25 vd.

¹⁸⁶ Ahmet Topal, **Uluslararası Terörizm ve Terörist Eylemlere Karşı Kuvvet Kullanımı**, Ankara, Beta Yayınları, 2004, s. 255.

¹⁸⁷ Carsten Stahan, "Collective Security and Self-Defense after the September 11 Attacks", **Tilburg Foreign Law Review**, Cilt:10, 2002, s. 32-33.

¹⁸⁸ Berdal Aral, **Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1999, s. 28.

çerçevesinde önce Afganistan'a sonra Irak'a saldırısı, Güvenlik Konseyi'nin 11 Eylül olaylarını güvenliği tehdit edici bir unsur olarak değerlendirmesine rağmen, ABD ve İngiltere'ye kuvvet kullanma yetkisi vermemiştir.¹⁸⁹ Güvenlik Konseyinin aldığı kararlarda 11 Eylül saldırılarına karşı devletlerin askeri kuvvet kullanabileceklerine dair hiçbir ifade yer almamaktadır.¹⁹⁰

Teröre karşı savaş dâhilinde gerçekleştirilen Afganistan ve Irak savaşları uluslararası hukukun savaş ile ilgili zorunluluk ve sebep ilkelerine uymamaktadır. Bu savaşların terörizmden kurtulmak için gerçekten gerekli olup olmadığı tartışmalıdır. Ayrıca hukukun temel kabulü olan suçluluğu ispatlanana kadar herkes masumdur karinesi de burada kendini göstermemektedir.¹⁹¹

“Teröre karşı savaş” kavramı yeni bir kavram olarak “haklı savaş” kavramının da yeniden gündeme gelmesine ve sorgulanmasına da yol açmıştır. Kökleri Ortaçağ Hristiyan teorisine ve Katolik Kilisesi'nin öğretilerine dayanan “haklı savaş”, Asad'ın tanımıyla zorunlu olmakla birlikte iyi niyet ve onurlu bir şekilde yürütülen savaştır. Makalesinde “teröre karşı savaş” kavramının liberal demokrasilerin “haklı savaş” formu ile ahlaklaştırılması yönündeki şiddetli arzusunu inceleyen Talal Asad, kavramı öldürmenin erdemli nedenleri ile kötü niyetli olanlarının yasal ayırımının bir yolu olarak tanımlamaktadır.¹⁹² Asad ayrıca “haklı savaş” kavramının bugün uluslararası şiddetin kullanımının zorunlu ve ahlaki olduğu konusunda şüpheleri olanları ikna etmek için kullanılır hale geldiğini belirtmiştir.¹⁹³

11 Eylül sonrası ABD, bilhassa Irak Savaşı'nda görüldüğü üzere, yeni güvenlik stratejisi çerçevesinde ve tek taraflı eylemleri ile uluslararası hukuka aykırı davranmış, ahlaki öğelerle bezenmiş söylemleri ile teröre karşı sürdürdüğü savaşı meşrulaştırmak ve haklı çıkarmak amacı gütmüştür.* Bir çatışmanın uluslararası olarak bir haklı savaş sayılabilmesi için gerekli kriterlere değinen Chomsky, bu

¹⁸⁹ Frederic L. Kirgis, “Terrörist Attacks on the World Trade Center and The Pentagon”, **American Society of International Law Insights**, (Çevrimiçi) <http://www.asil.org/insigh77.cfm>.

¹⁹⁰ İbrahim Kaya, “11 Eylül Saldırıları ve Sonrası: Uluslararası Hukukta Askeri Müdahale”, **Stratejik Analiz**, Cilt:2, Sayı:19, Stratejik Analiz Yayınları, 2001, s. 105.

¹⁹¹ Asad, **a.g.m.**, s. 11.

¹⁹² **A.m.**, s. 9.

¹⁹³ **A.m.**, s. 4.

* Haklı savaş teorisi açısından 2003 Irak Savaşı'nın bir eleştirisi için bkz. Joseph Betz, “Just a War: America's 2003 War of Agression Against Iraq”, **Nexus Journal of Opinion**, Cilt 9, 2004, s. 145-159 ve Talal Asad, “Thinking About Terrorism and Just War”, **Cambridge Review of International Affairs**, Vol. 23, No. 1, 2010, s. 3-24.

kriterlerin ABD'nin ve müttefiklerinin eylemleri söz konusu olduğunda sürekli göz ardı edildiğini savunmuştur. Chomsky, ABD'nin "terör" ve "terörizm" kavramlarını da yalnızca kendi düşmanlarının eylemleri için kullandığını ve ne kadar aynı olursa olsun kendi eylemlerini tanımlarken asla kullanmadığına değinmiştir.¹⁹⁴

11 Eylül ve sonrasında Bush Doktrini, uluslararası hukukun en temel kurumu olan BM açısından da tartışılır pek çok mesele doğurmuştur. ABD'nin küresel çapta en büyük askeri ve siyasi etkiye sahip güç olması, BM nezdinde de tek başına davranabilmesine olanak sağlamıştır. BM ise yapısal sorunları nedeni ile eskiden olduğu gibi bugün de ABD gibi büyük güçlere baskı yapmak konusunda zorlanmış ve bu büyük güçlerin etkisi altında kalmıştır. Bugüne kadar pek çok uluslararası olayla ilgili kararlar almışsa da BM egemen güçlerden bağımsız hareket etmeyi başaramamıştır. Bu da kararların güçlü devletlerin çıkarlarına göre alınmasına veya şekillenmesine yol açmıştır. Talal Asad'ın da belirttiği gibi, modern uluslararası hukuk sistemi, var olan egemen oluşumların dağıtılması ve çözülmesi, ya da genişlemesi ve yayılması için değil sadece bu egemen oluşumların muhafazası ve korunması için şiddet kullanımını onaylar hale gelmiştir. Asad bu noktada uluslararası hukukun ne söylediğine ve ne yapabileceğine dair İsrail'in iyi bir örnek teşkil ettiğini söylemektedir.¹⁹⁵ Uluslararası hukuk vakalarında egemen güçlerin görüşü ve tavrı uygulamada oldukça etkili olmaktadır. Yaygın şekilde yasadışı kabul edilen bir eylem, Avrupa devletlerinin bu eylemin niyetlerini onaylamasıyla meşrulaştırılabilmektedir.¹⁹⁶

11 Eylül sonrası dünyayı yeniden şekillendirmeye çalışan ABD, BM gibi küresel kurumları bazen Afganistan'da olduğu gibi kullanırken bazen de Irak'ta olduğu gibi iradesine tabi olmadığı zamanlar kolayca göz ardı edebilmektedir. Küresel bir imparatorluk tavrı takınan Amerika, bu savaşta ülkelerin iç işlerine karışmama hakkını da çiğnemiştir. Müdahale için BM kararları beklenmemiş, hukuk hiçe sayılmıştır. Irak'a hiçbir somut delil gösterilmeden saldırılması ve var olduğu iddia edilen delillerinde boş çıkması ABD'nin saldırganlığından kimsenin muaf

¹⁹⁴ Chomsky, **a.g.e.**, s. 187-216.

¹⁹⁵ **A.m.**, s. 20.

¹⁹⁶ **A.m.**, s. 4.

olmadığını göstermektedir.¹⁹⁷ ABD, özellikle Bush Doktrini sonrasında, uluslararası hukuku hiçe sayan ve gerektiğinde BM, NATO gibi uluslararası örgütleri istediği gibi kullanan tekelleştirici bir tavır sergilemektedir. BM'nin silahlı kuvveti olarak nitelenebilecek bir yapı olarak NATO ile ABD'nin ilişkisi özellikle 1990'lardan sonra ABD'nin inisiyatifine göre değişen bir ilişki biçimine dönmüştür.

2.2.4. Uluslararası Alanda Güvenlik Boşluğu ve ABD'nin Politikaları

90'lı yıllarda Bosna ve Kosova savaşları ile şekillenen ABD ve NATO arasındaki ilişki 11 Eylül sonrası Afganistan ve Irak savaşları ile iyice ABD'ye bağımlı bir ilişki haline gelmiştir.* 90'lı yılların iki büyük savaşında NATO kısmen etkili bir rol oynarken ABD ile birlikte hareket etmiştir. 11 Eylül ile birlikte ise ABD, NATO'yu yok sayarak ve onayına ihtiyaç duymadan önce Afganistan'a, daha sonra Irak'a girmiştir. Afganistan müdahalesine karşı çıkmayan NATO üyesi Avrupa ülkeleri Irak işgaline tepki göstermiştir. ABD'nin Avrupalı müttefiklerinin bu itirazlarına kulak asmaması NATO ile ilişkilerini krize sokmuştur.11 Eylül sonrası NATO, ABD'nin Avrupalı devletlerin askeri ve dış politikaları üzerinde baskısının devamını sağlayan bir araç haline gelmiştir.¹⁹⁸ Nitekim bu ilişki biçimi Irak işgali sırasında NATO'nun rolü ile ilgili olarak dönemin ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in "görev, koalisyonu belirler ve koalisyonun görevi belirlemesine izin verilmemelidir" sözleri ile de somutlaşmıştır.¹⁹⁹

ABD'nin NATO'ya karşı bu tavrı BM Güvenlik Konseyi ile ilişkisinde de kendini göstermiştir. Bush Doktrini, bütün tartışmalı ve hukuka aykırı niteliklerinin yanında BM Güvenlik Konseyi'ne de bir meydan okuma niteliği taşımaktadır. Bush 2002'deki konuşmasında yer alan "BM kuruluş amacına hizmet edecek midir yoksa mevzunun dışında, önemsiz mi olacaktır?" sorusu²⁰⁰ ABD'nin BM'ye ve Güvenlik

¹⁹⁷ Noam Chomsky vd., **Terörizm Efsanesi**, Çev. Bahadır Sina Şener, Ankara, Ayraç Yayınları, 1999, s. 15.

* ABD-NATO ilişkileri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Ellen Hallams, **The United States and NATO Since 9/11**, London, Routledge Publishing, 2010.

¹⁹⁸ Hallams, **a.g.e.**, s. 2-4.

¹⁹⁹ **A.e.**, s. 58.

²⁰⁰ (Çevrimiçi) <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/09/20020912-1.html>

Konseyine bakış açısını yansıtmaktadır. Falk'a göre bu soruya Irak Savaşı sonrası iki cevap verilmiştir. ABD yönetiminin cevabı; BM'nin Irak'a karşı başlatılan savaşta başvurulacak makam olmaksızın başarısızlığı ile önemsiz olduğu şeklinde olmuştur. Irak Savaşı'na karşı çıkanların cevabı ise, BM Güvenlik Konseyi'nin BM Şartı ve uluslararası hukuka ikna edici oranda uygun olmayan bu savaşa karşı çıkararak kuruluş amacına uygun şekilde davrandığı şeklinde olmuştur.²⁰¹

ABD'nin tek taraflı tavrı ile uluslararası hukukun tekelleşmesi bu durumdan fayda görenler için bir sorun teşkil etmeyebilir ancak, bu durumdan mağdur olanlar için oldukça önemlidir. Said'in de belirttiği gibi BM Güvenlik Konseyinde işgal, yeni yerleşimler, sivillerin bombalanması konusunda İsrail aleyhine alınan her kararın ABD tarafından veto edilmesi, ABD'li vatandaşlar için bir şey ifade etmeyebilir ancak bir Filistinli, bir Lübnanlı veya bir Mısırlı tarafından asla unutulmayacak ve ciddi yaralar açan bir olgu olarak kalacaktır.²⁰²

Uluslararası hukukun tekelleşmesi son dönemde ABD'nin davranışları ile somutlaşsa da asıl sorun Richard Falk'un da belirttiği gibi çok daha eskiye dayanan ve daha derin anlamda Avro-Batı merkezci dünya düzeninin uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkilerdeki etkisidir. Richard Falk, modern dönemde küresel medeniyetin her şeyden evvel Avrupa merkezilik (Batı merkezilik) tarafından, yani doğrudan veya dolaylı olarak Batı'dan gelen değerler, fikirler, hegemonik algılamalar ve örgütlenmelerle şekillene geldiğini ve temel kavramların çerçevesinin belli bir medeniyete özgü çizildiğini söylemektedir.²⁰³ BM sistemi Falk'a göre jeopolitiğe dayanan özellikleri dikkate alındığında, hukuki olarak tutarsız görünmektedir. BM Antlaşması, veto yoluyla uluslararası hukukun getirdiği yükümlülüklerden kendilerini ve müttefiklerini fiilen muaf tutan sınırsız bir hak tevdi ederek, egemen devletlere imtiyazlı bir statü vermektedir.²⁰⁴ Mesela hegemonik bir aktör olarak ABD, Güvenlik Konseyi* daimi üyesi statüsünün çok ötesinde BM'nin işleyiş biçiminde etkili olagelmıştır. Örneğin çelişkili bir karar olarak Lübnan

²⁰¹ Falk, "What Future for the UN Charter System of War Prevention?", s. 590.

²⁰² Edward Said, "Kuşkuçuluğun Zorunluluğu, Tepkiler ve Geriye İz Sürme", **Düşmanımı Arayan Savaş** (içinde), s. 238.

²⁰³ Falk, "Jeopolitik Kargaşa ve Medeniyet Çoğulculuğu", s. 1.

²⁰⁴ **A.m.**, s. 4.

* BM Güvenlik Konseyi'nin yapısı hakkında geniş bilgi için bkz.: Hüseyin Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2004.

savaşında ABD'nin desteklediği İsrail'e askeri gücünü sadece saldırı amaçlı kullanmaktan kaçınması talimatı verilirken, Hizbullah'a tamamen silahsızlanma çağrısı yapılmıştır.²⁰⁵

BM'nin sorunlarından ilki olan, Falk'un medeniyet hiyerarşisi olarak adlandırdığı bu sorundan sonra Avro-Batı merkezci dünya düzeninin ikinci temel yetersizliği kendi ideolojik ve normatif hukuk belgelerinde tanımlananın haricinde insanoğlunun dayanışmasına dayanan değer ve inanç sisteminin zımni inkârı gelmektedir. Örneğin İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nin liberal, bireyci yönelimi ve daha sonraki kural ve standartlar koyan belgeler post-Vestfalyacı dünya düzeninin normatif temellerini kurabilecek medeniyetlerarası bir sentez yerine, Batılı seküler düşünceden doğan bir dizi düşünceyi yansıtmaktadır. Batı'nın askeri ve medya gücüyle süregelen jeopolitik üstünlüğü sebebiyle evrensellik iddiası yüzeysel bir inandırıcılık kazanmıştır.²⁰⁶

Yine BM sistemine katılımın problemlili oluşu da uluslararası hukukun tekelleşmesini kolaylaştıran nedenlerdendir. Kırk beşten fazla ülkede bir milyardan fazla Müslüman yaşamasına rağmen İslam Dünyası'nda Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olan bir ülke yoktur ve BM'deki reform teklifleri, Güvenlik Konseyi engeline takılmaktadır. Bu durum da yine BM'nin devletçi ve Avrupa merkezci kökenini yansıtmakta ve Müslümanların dışlanmışlık hislerini hukuk bağlamında da kuvvetlendirmektedir.²⁰⁷

BM'deki temsil sorunu kendini en açık bir şekilde Bosna'daki barış ve diplomasi sürecinde göstermiştir. Bu süreçte acımasız saldırıların kurbanı olan Bosnalı Müslümanlar dışındaki tüm gruplar, medeniyetsel bağları olan bir dış aktör tarafından temsil edilmiştir. İslami kimliğe sahip tek Avrupa devleti olan Türkiye ise barış sürecinde özel bir rolü olan "temas grubuna" alınmamıştır. Buna karşılık birçok açıdan meseleye uzak olan Rusya "temas grubu" ülkeleri arasında yer almıştır. Çifte standartlar ise uluslararası hukukun görünürdeki uygulayıcısı olan BM'nin kararlarında öne çıkan başka bir mesele olmuştur. İsrail-Filistin çatışmalarında Filistinli mültecilere karşı uygulanan şiddet kabul edilebilir savaş işlemleri ve

²⁰⁵ A.m., s. 5.

²⁰⁶ A.m., s. 6.

²⁰⁷ Falk, "Sahte Evrensellik ve Dışlamanın Jeopolitiği: İslam Örneği", **Divan İlmî Araştırmalar Dergisi**, Sayı. 5, İstanbul, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, 1998, s. 109.

güvenlik politikasının bir uzantısı olarak görülürken, Filistinlilerin kullandığı şiddet terörizm olarak nitelendirilmiştir. Falk bu noktada Bosna, Çeçenistan, Keşmir gibi çatışma vakalarında cani ile kurbanın kimliklerinin tam tersi olması durumunda muhtemelen uluslararası tepkinin de değişeceği tespitini yapmaktadır. Falk, çifte standart eğiliminin açıkça görüldüğü bir başka husus olarak nükleer silah indirimi konusuna değinmektedir. Güvenlik gerekçeleri ile bu silahlara sahip olmak isteyen, Kuzey Kore, Irak, İran, Libya ve Pakistan devletler bu haktan men edilmekte ve tehdit olarak gösterilmektedir. Batı dünyasına dâhil ülkeler ise bu ülkelere sahip olabilmektedir.²⁰⁸

Müslümanların dünya nüfusunun yaklaşık dörtte birini oluşturmakla birlikte başta BM olmak üzere hiçbir etkin uluslararası örgütte yeterince temsil edilmemesi Müslüman toplulukların Bosna, Kosova, Filistin, Çeçenistan, Karabağ, Keşmir, Burma gibi bunalım bölgelerinde karşı karşıya kaldığı problemlerin de çözülmesini oldukça zorlaştırmaktadır.²⁰⁹ Dahası bu bölgelerde yaşananlar sorunların kaynağına ve neden çözülemediğine bakılmaksızın medeniyetler çatışması temelli savların da delilleri olarak gösterilmektedir.

Uluslararası hukukun uygulanması ve BM kararlarının alınmasında Batı'nın tekeli temsil gücü ve bu konumunu koruma çabası Kishore Mahbubani şu eleştirisi ile açıkça ifade edilebilir; "Basit bir aritmetik Batı'nın divaneliğini gösteriyor. Batı 800 milyonluk bir nüfusa sahiptir. Diğerleri neredeyse 4,7 milyarı teşkil ediyor. Milli arenada hiçbir Batılı toplum, nüfusunun yüzde 15'inin geri kalan yüzde 85'i için kanun yapacağı bir durumu kabul etmez. Fakat Batı'nın dünya ölçeğinde yapmaya çalıştığı şey budur."²¹⁰ Guénon'un da belirttiği gibi, bu meseleyi sayıya dökmek bizim için hiçbir anlam taşımamaktadır ama yine de bu durumun, "herkese oy hakkı"nın icat edenler ve bunun erdemine inananlar üzerinde bir etkisi olmalıdır.²¹¹

İbrahim Kaya'nın da belirttiği gibi terörle mücadele bağlamında uluslararası hukukun eksikliklerinin ortaya çıkarılması bu hukuk dalına vurulan bir darbeden çok bu hukuk dalının geliştirilmesi için aynı zamanda bir fırsat özelliği de

²⁰⁸ A.m., s. 110.

²⁰⁹ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, İstanbul, Küre Yayınları, 2011, s. 253-254.

²¹⁰ Kishore Mahbubani, "İnhitatin Tehlikeleri: Diğerlerinin Batı'ya Öğrettikleri", **Medeniyetler Çatışması**, Der. Murat Yılmaz, Ankara, Vadi Yayınları, 2006, s. 73.

²¹¹ René Guénon, **Doğu ve Batı**, Çev. Fahrettin Aslan, Ankara, Hece Yayınları, 2010, s. 36.

taşımaktadır.²¹² Bilhassa 11 Eylül sonrası dönemde ortaya çıkan yeni şartlar kesinlikle uluslararası hukukun ve küresel güvenliğin daha etkili ve yapıcı bir şekilde düşünülmesini zorunlu kılmaktadır. Fakat Bush'un 11 Eylül sonrası süreçte önerdiği ve söylediği düzenlemeler özellikle terörizme karşı mücadele bağlamında faydalı olmanın dışında bir takım tehlikeli güçleri de serbest bırakmaktadır.²¹³ Yeni dönemde Bush Doktrini'ne dayanan uygulamalar bu nedenle BM'nin yapısal sorunlarının üzerinde düşünmeyi ve özellikle Güvenlik Konseyi'nin tekrar tanzim edilmesini gerektirmektedir. Bugün BM yapılanmasının en büyük sorunu daimi üyelere verilmiş olan veto hakkıdır. Dünyanın önde gelen devletlerine daimi üyelik ve güvenlik konseyinde veto hakkı vermek, hâkim devletlere karar verme yetkisi ve engelleme kapasitesi verme yönünde kasıtlı bir seçimi ifade etmektedir. Özellikle Soğuk Savaş sırasında sürekli kullanılan bu engelleme boyutu Falk'un deyimiyile, BM'yi küresel barış ve güvenlik gündeminin kenarına hapsetmektedir.²¹⁴

BM Güvenlik Konseyi'nin muhalif seslere yer vermeyen bu yapısının potansiyeli ve tehlikesi 11 Eylül ve Irak Savaşı'ndan çok daha önce ilk kez 1991 Körfez Savaşı'nda açığa çıkmıştır. Körfez Savaşı BM'nin meşruiyet yetkisini bir anlamda jeopolitik hedeflerine ulaşabilmesi için ABD'nin hizmetine vermesi olarak yorumlanmıştır.*

BM'nin mevcut yapısının sorunları çözmekte yeterince etkili olmadığına değinen Richard Falk, dünya düzeninin mevcut şartları altında BM'nin barışı koruma, dünya ekonomisini düzenleme, gelişmeye katkıda bulunma veya çevreyi koruma hususlarında da yakın gelecekte uluslararası hayatta güçlendirilmiş bir rol oynamasının pek olası olmadığını belirtmiştir.²¹⁵ Hakları olgusunu da değinen Falk, insan hakları mevzusunun Batı'nın tekeline geçmiş ve bir araç haline geldiğine dikkat çekmiştir. Falk'a göre Batı, insan hakları savunuculuğunu Batılı olmayan toplumların davranışlarını eleştirmek için kullanmış ve bu da insan haklarının, pratikte müdahaleci diplomasinin ve Batı'nın medeni üstünlüğünün yeniden

²¹² İbrahim Kaya, **Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk**, Ankara, USAK, 2005, s. 3.

²¹³ Falk, "The New Bush Doctrine", s. 3.

²¹⁴ Falk, **Yırtıcı Küreselleşme**, s. 28-29.

* 1991 Körfez Savaşı hakkındaki yorumların kapsamlı değerlendirmesi için bkz.: Tareq Y. Ismael, Jacqueline S. Ismael, **The Gulf War And The New World Order**, Gainesville, University Of Florida Press, 1994.

²¹⁵ **A.e.**, s. 80.

pekiştirilmesi için sömürgecilik sonrası bir araç olduğu yolunda kuşku doğurmuştur.²¹⁶

90'lı yılların sonu ve 2000'li yılların başında gündeme gelen BM reformu fikrini analiz eden Falk bu reformun gerçekleşmemesine neden olan engellere değinmiştir. Falk'un da belirttiği gibi resmi anlamda reform gündemi hep görünüşte kalmıştır. BM'nin yapısında kayda değer bir ıslahat yapmak üyeler arasında geniş bir uzlaşma alanı gerektirmektedir ve bu alanda hiçbir zaman var olamamıştır. BM reformunun en çok dile getirilen konusu 1945'te şekillenen ve İkinci Dünya Savaşı sonundaki küresel güç yapısının resmini yansıtan Güvenlik Konseyi olmuştur. Konsey'in bugünün ihtiyaçlarına cevap vermeyen, çağdışı yapısı Falk'a göre ancak daimi üyelerin statü ve otoritelerinin bir kısmından –yani vetodan- gönüllü olarak vazgeçmesiyle gerçekleştirilebilirdi. Ancak bunun gerçekleşmemesi reformun daha başlayamadan sona ermesine sebep olmuştur. BM reformunun gerçekleşmesini engelleyen faktörlerden belki de en önemlisi ABD'nin problemlili liderliği olmuştur. 1945'ten beri BM'de baskın siyasi aktör olan ABD, Sovyet varlığının silikleşmesi ve Bağlantısızlar Hareketi'nin ivme ve yönünü kaybetmesi ile 1989'dan bu yana hâkimiyetini daha da pekiştirmiştir. Falk, ABD'nin sağladığı liderliğin iki bakımdan olumsuz olduğunu belirtmiştir. İlki ABD'nin jeopolitik statükunun çağdışı kalmış 1945'teki otorite yapılarına göre muhafaza edilmesini desteklemesidir. İkincisi ABD'nin daha güçlü bir BM için siyasi destek üretebilecek ilham motivasyonunu sağlamadan, kendisine tenkitçi rolü biçerek ideolojik yolla cesur girişimleri de engellemesidir.²¹⁷

Sonuç olarak 11 Eylül ve ardından ABD'nin dış politikasını tanımlayan Bush Doktrini, uluslararası ilişkilerde ve uluslararası hukukta önemli bir dönüm noktası olmuştur. Ancak ABD'nin önderliğinde Batılı ülkelerin dünyaya bakışı ve izledikleri politikaların kökten değişmesine neden olmamıştır. Yaşananlar 11 Eylül'den yaklaşık on sene önce Soğuk Savaş'ın bitimiyle değişmiş olan dinamiklerin bir patlaması ve zaten izlenmekte olan politikaların ve uygulanmak istenenlerin resmi olarak dile ve eyleme dökülmesidir.

²¹⁶ A.e., s. 142.

²¹⁷ A.e., s. 152-154.

Uluslararası hukuk açısından özellikle Bush Doktrini'nin getirdiği önleyici ve ön-alıcı savaş gibi stratejiler de ABD'nin zaten var olan tek taraflı ve uluslararası hukuku hiçe sayan tavrının resmi bir söylem ve bir anlamda hukuki bir doktrin olarak ortaya konmasıdır. 11 Eylül olayları, sonrasında yaşanan Afganistan ve Irak savaşları, Bush Doktrini ile dile getirilen ifadeler ve teröre başlatılan savaş ile 90'lı yıllarda ortaya atılan çatışmaya dayanan tezlerin ve fikirlerin tekrar gündeme gelmesine neden olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEDENİYETLERARASI DİYALOG İMKÂNI VE BAZI DİYALOG ÖRNEKLERİ

Bugün bir ‘medeniyetlerarası diyalog’ imkânından bahsedebilmek ve böylesi bir diyalogun ortaya çıkmasını zorlaştıran unsurları anlayabilmek için Batı medeniyeti olarak adlandırılan medeniyet ile başta İslam olmak üzere diğer Batı dışı medeniyetler ve kültürler arasında tarihte yaşanmış olan bazı ilişki ve karşılaşmalara bakmak faydalı olacaktır. Çünkü yaklaşık on dört yüzyıldır devam eden İslam ve Batı arasındaki ilişki değerlendirilmeden, ne Batı’nın ne de İslam’ın geçmişi ve geleceği tam olarak anlaşılabilir.¹ İslam ortaya çıkışından itibaren Batı ile pek çok kez karşı karşıya gelmiştir. Bu karşılaşmalar her zaman 11. yüzyılda İspanya’da kendini gösteren Endülüs Tecrübesi gibi olumlu sonuçlara yol açmamıştır. Felsefi ve zihinsel bağlamda Antik Yunan’dan ve siyasal anlamda Roma İmparatorluğundan itibaren Batı dünyası kendi kimliğini bir ‘öteki’ üzerinden oluşturmuştur. ‘Öteki’ne dayanan bu kimlik tanımlaması Batı’nın tarih boyunca diğer medeniyetler ve kültürler ile ilişki biçimini belirlemiştir.

Antikçağ’da Yunan toplumu dışındakiler ‘barbar’ olarak nitelendirilmiş ve ötekileştirilmiştir. Ortaçağ’da ise Hristiyan teolojisi başta İslam olmak üzere diğer medeniyetleri ve kültürleri ötekileştirmede bir araç olarak kullanılmıştır. Modern dönemde ise seküler teorilerin ortaya çıkışı ile sömürgecilik ve oryantalizm bir ötekileştirme aracı olarak Ortaçağ’ın teolojisinin yerini almıştır.² Batı’nın süregelen medenilik iddiası da daha çok bu dönemde ortaya çıkmıştır. Batı medeniyetinin bu dünya algısına bağlı olarak Ortaçağ’da hem Avrupa toplumu içinde yaşanan çatışmalar hem de Haçlı Seferleri, sömürgecilik ve oryantalizm gibi Avrupa ve diğer kültürler ve toplumlar arasındaki ilişkiler, kendini dışarıya kapatan ve karşılıklı iletişim ve diyalogdan kaçan medeniyet yaklaşımının en açık örnekleri olmuştur. Batı medeniyetinin özellikle İslam medeniyeti ile yaşadığı bu karşılaşmalar, bugün içinde

¹ Richard W. Bulliet, **Çatışmadan İttifaka; İslam-Hristiyan Medeniyet İlişkileri**, İstanbul, Pınar Yayınları, 2007, s. 9.

² Recep Şentürk, **Açık Medeniyet; Çok Medeniyetli Dünya ve Topluma Doğru**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010, s. 260.

yaşadığımız çağda hem bir medeniyetler diyalogunu gerektirmekte hem de bu diyalogun gerçekleşmesini zorlaştırmaktadır.

3.1. Medeniyetlerarası Diyalog veya İletişimin Tarihi Geçmişi

3.1.1. Haçlı Seferleri

Batı dünyasının bugüne dek uzanan hem kendisine hem de dışındakilere bakış açısını ve algısını etkileyen Doğu-Batı karşıtlığı, önce Kilise ve Roma'nın, daha sonra da Hristiyan Roma ve İslam'ın mücadelesi sırasında ortaya çıkmıştır. 1054'de Papalığın Doğu kiliselerini aforoz ettiğini belirten belgenin yakılması ile Batı Roma Kilisesi ve Doğu Ortodoks Kilisesi arasındaki bölünme iyice görünür hale gelmiş³ ve Batı'da yeni bir kimlik ve bütünlük arayışı doğurmuştur. Mutlak özne ile düşman öteki arasındaki mücadelenin en somut tarihsel örneklerinden olan Haçlı Seferleri, Roma İmparatorluğu'nun bu şekilde bölünmesiyle ortaya çıkan Doğu-Batı ikileminde Batı Avrupa'nın kendini Hristiyanlık ile özdeşleştirerek tanımlamasını sağlamıştır.⁴

Hristiyan Roma ve İslam'ın mücadelesi olan Haçlı Seferleri, Doğu-Batı karşıtlığını yeni bir biçime sokmuştur. Batı Avrupa'da Papalık, Haçlı Seferleri ile Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun dünyevi iktidarına karşı siyasi gücünü pekiştirmek⁵ ve kendi iktidarı çevresinde bir 'Birleşik Avrupa' amacı gütmüştür. Bu dönemde ötekileştirme işlemi de Batı Avrupa ve Papalık tarafından Haçlı Seferleri üzerinden, İslam'ın sapkınlık olduğu söylemi ile beraber bu amaca yönelik olarak başlatılmıştır.⁶ Bu seferler 'kutsal' olarak nitelendirilse de İslam'ın Hristiyanlığa karşı teolojik bir rakip olmasının yanı sıra daha çok, güçlü ve oldukça hızlı ilerleyişinden ötürü Hristiyan devleti için siyasi bir tehdit olarak görülmesinden dolayı yapılmıştır.

İslam'ın özellikle bu dönemde Batı için tehdit olarak görülmesinin nedenleri; İslam'ın Hristiyanlığa bir tehdit oluşturacak kadar yakın oluşu, rakipsiz askeri ve

³ Gerard Delanty, *Avrupa'nın İcadı*, Ankara, Adres Yayınları, 2005, s. 45.

⁴ Hişam Cuayyıt, *Avrupa ve İslam*, Çev. Kemal Kahraman, İstanbul, İz Yayıncılık, 1995, s. 19.

⁵ Thierry Hentsch, *Hayali Doğu: Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakışı*, Çev. Aysel Bora, İstanbul, Metis Yayınları, 1996, s. 52.

⁶ Cuayyıt, *Avrupa ve İslam*, s. 21.

siyasal başarılar göstermesi, etki alanının Avrupa'nın hemen yakını olan Yakındoğu'yu ve onun kutsal topraklarını kapsamasıdır. İslam, gerek Araplara ve Osmanlı'ya özgü biçimiyle, gerekse Kuzey Afrika ve İspanya'ya özgü biçimiyle, Avrupa Hristiyanlığına egemen olmuş ya da onu fiilen tehdit etmiştir.⁷ Bu nedenle, Batı'nın İslam'a gösterdiği ilginin meraktan değil, Hristiyanlığın karşısına tek tanrıcı ve kültürel/askeri açıdan hatırı sayılır bir rakip çıkmasından duyulan korkudan kaynaklandığı söylenebilir.⁸

Avrupa kimliğinin en önemli parçalarından olan Hristiyanlık, Avrupa'nın kendini tanımlamada en çok kullandığı ve farklılığını belirtmek için başvurduğu önemli bir gerçeklik olmuştur.⁹ İslamiyet ise bu süreçte düşman olarak gösterilmiş, değersiz kılınmaya çalışılmış ve ötekileştirilmiştir. Bu çağda yaşanan toplumsal ve dinsel çatışmalar, Avrupa'yı Müslümanlardan ve Doğu Hristiyanlarından ayıracak ve Avrupa toplumunun bir kesimini kuşatacak yeni sınırlar çizilmesine yol açmıştır. Avrupa'nın bu sınırlar içerisinde kendi kabuğuna çekilmesini haklı göstermek için, dışlanması ve mücadele edilmesi gereken yeni bir öteki imajı yaratılmıştır. Bu öteki antikçağ'da olduğu gibi artık barbar ya da pagan değil heretik, kâfir ve şeytan yandaşlarıdır. Şeytan yandaşı ve kâfir olan bu ötekine karşı mücadele de Haçlı Seferleri aracılığıyla yürütülmüştür.¹⁰

Haçlı Seferlerinin Avrupa kimliğinin oluşumunda ve belirginleşmesindeki etkisine vurgu yapan Delanty, Haç ve Hilal ekseninde Hristiyanlık ve İslam'ın çatışmasının, Avrupa merkezli dünya görüşünün oluşmasında da önemli bir rol oynadığını belirtmiştir. Delanty'e göre, bugün her anlamıyla Batı dediğimiz şey 650–750 yılları arasında süren şiddetli Müslüman saldırıları ile şekillenmiş ve Avrupa kimliğinin oluşmasında gerçek dönüm noktası Roma İmparatorluğu'nun bölünmesinden sonra İslamiyet ile yüzleşmek zorunda kaldığı yıllar olmuştur.¹¹

⁷ Edward Said, **Şarkiyatçılık, Batı'nın Şark Anlayışları**, Çev. Berna Ünler, İstanbul, Metis Yayınları, 2006, s. 84.

⁸ Edward Said, **Oryantalizm Eleştirileri**, Çev. İslam Özkan, Süleyman Şahin, İstanbul, İlbahar Yayınları, 2000, s. 146.

⁹ Josep Fontana, **Çarpıtılmış Geçmişe Ayna, Avrupa'nın Yeniden Yorumlanması**, Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, Literatür Yayınları, 2003, s. 31.

¹⁰ **A.e.**, s. 67.

¹¹ Delanty, **a.g.e.**, s. 38-39.

Haçlı Seferleri ana hedef olarak doğuda İslam Medeniyetine karşı gerçekleşmiş olsa da, başlangıcından itibaren Hristiyan âlemi ve “ötekiler” arasında seyretmiştir. Katolik Kilisesi, bu seferler sırasında İsa’nın katili olarak nitelendirdiği Yahudilere karşı da katliam boyutunda saldırılarda bulunmuştur. Doğu’ya doğru hareket eden Haçlı orduları geçtikleri yerlerde bu kutsal savaşa katılmayan ve kendileri gibi dindar olmayanlarla birlikte Yahudilere karşı Avrupa’da ilk büyük soykırımı gerçekleştirmişlerdir.¹² Bu yönüyle Haçlı Seferleri, Hristiyan Avrupa’nın kendi dışındaki bir ‘başka’ olana tahammülsüzlüğünü gösteren, iç dinamiklerini yansıtan bir hadise özelliği de taşımaktadır.

Haçlı Seferleri’nde, Endülüs tecrübesini yaşayan, Müslümanlarla birlikte yaşama deneyimi olan Hristiyanların yer almamaları ve bu seferlere tepki göstermiş olmaları önemli bir ayrıntıdır. Yine Müslüman devletlerin hâkimiyetinde oldukça iyi koşullarda yaşayan Hristiyanların da Batılı dindaşlarının ‘kurtarıcı’lığını talep etmedikleri bilinmektedir.¹³

Haçlı Seferleri, Doğu’nun ve Müslümanların ‘düşman ve karşıt öteki’ olarak Batı hafızasına yerleşmesine sebep olmuştur. İki yüzyıl boyunca süren Haçlı mücadelesi her iki tarafı da birbirine daha da düşman yaparak ve birbirine dair daha az önyargısız ve yahut cahil olmaksızın sona ermiştir.¹⁴ Bununla birlikte, iki kültür üzerinde de bugüne kadar devam eden etkiler bırakmış ve iki tarafın da birbirini tanımaya imkân sağlamıştır. Avrupalı Hristiyanlar Müslümanları İslam topraklarına gelirken, Müslümanlar da ‘Frenk’ dedikleri Batılı Hristiyanları savaş esnasında tanıma fırsatı bulmuşlardır. Haçlılar İslam topraklarına ayak basan ilk Avrupalılar olmaları hasebiyle İslam kültürünü birinci elden görme ve tanıma fırsatını yakalamışlardır. Bu yönüyle Haçlı Seferleri bugün ki diyalog çabalarını ve girişimlerini zorlaştıran zihni altyapıyı oluşturmasının yanında Batılılar ve Müslümanların birbirlerini en somut şekilde ilk kez tanıdıkları bir olay olarak farklı bir öneme sahiptir.

¹² Zia Sardar, Ashis Nandy, Meryll Wyn Davies, **Barbar Denen Ötekiler**, Çev. Emine Buket Sağlam, İz Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 34-35.

¹³ Claude Cahen’in “**A History of the Crusades**” adlı kitabından aktaran, Hentsch, **a.g.e.**, s. 60.

¹⁴ Abdul Latif Tibawi, “İngilizce Konuşan Oryantalistler: İslam’a ve Arap Milliyetçiliğine Yaklaşımlarına Dair Bir Eleştiri” **Krizdeki Oryantalizm: Eleştiriler**, Ed. Abdul Latif Tibawi, Enver Abdülmelik, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1998, s. 50.

3.1.2. Avrupa'nın Keşifleri ve Kolonyalizm

Rönesans, Reform ve Aydınlanma süreçleri sonrası ortaya çıkan modernite, Avrupamerkezli küresel bir sistem inşa ederken, İslam dünyası, Hindistan, Afrika ve Çin gibi Batı-dışı toplumlar bu sistemin dışına itilmiş, marjinalleştirilmiş, sömürge ve işgal ile karşılaşmıştır. 18. yüzyıldan itibaren günümüze kadar süren 'Batı'nın yükselişi', Avrupa ve "ötekiler" arasında sömürgecilik, çatışma ve asimilasyon üzerinden yürüyen ve kültür emperyalizmine evrilen bir ilişki biçimi halini almıştır.

Antikçağ'da da güçlü bir şekilde var olan kolonyalizm, Ortaçağ'da Avrupa'nın içinde bulunduğu siyasi ve zihni karışıklık nedeniyle duraklarken Rönesans'la beraber teknolojik ilerlemeyi de arkasına alarak büyük bir ivme kazanmıştır. Coğrafi keşiflerin gerçekleşmesi ile neredeyse bütün Avrupa milletleri, büyük bir hız ve hırsla sömürgecilik eylemine girişmiştir.

Batı'nın diğer toplum ve kültürlerle ilişkiye girdiği bir diğer dönem olan sömürgecilik dönemini Spivak "ötekinin asimilasyon yoluyla tanınması" olarak betimlemiştir.¹⁵ Gerçekten de Haçlı Seferleri'ne benzer şekilde Batı, diğer toplumlarla yüz yüze geldiği, iç içe geçtiği bu dönemde 'öteki'ni yakından tanıma ve anlama fırsatını asimilasyonu tercih ederek elinden kaçırmıştır.

Batı'nın sömürgeciliği, Aydınlanma sonrası bilim ve teknolojiye ilerlemesine dayalı olarak gelişen ezeli üstünlük savı zemininde ilerlemiştir. Keşfedilen yeni yerler işgale ve sömürgeye uğrarken, bu savın gereği olarak Batı dışındaki kültürler gelişmemiş, medeniyetten yoksun olarak kabul edilmiştir. Avrupa dışında gelişim gösteren bir kültür olmadığına ve öteki toplumların gelişimi kendi başlarına başaramamış mutsuz ve fakirlik içinde yaşadığına dayalı bu ön kabul, Batı'nın kendisine 'beyaz adamın yükü'* olarak öteki toplumları uygarlaştırma ve geliştirme anlamına gelen 'medenileştirme misyonu'nu atfetmesini de beraberinde getirmiştir. Batı, kendi kültürlerinin üstünlüğü ve yerli kültürün değersizliği çerçevesinde

¹⁵ Gayatri Spivak, "Can the Subaltern Speak?" **Marxism and the Interpretation of Culture**, Ed. C. Nelson, L. Grossberg, Chicago, University of Illinois Press, 1988, s. 271-313.

* "Beyaz Adamın Yükü (*White Man's Burden*)" tabiri, Rudyard Kipling tarafından 1899'da yazdığı aynı isimli şiir ile ortaya çıkmıştır. Sömürgeciliği beyaz adamın omzuna yüklenmiş bir yük, görev olarak tanımlayan ve meşrulaştıran, fethedilen yerlerdeki halkaların 'tembelliği' ve 'akılsızlığına' vurgu yapan bir kavram olarak terminolojiye girmiştir.

sürdüğü sömürgecilik döneminde ‘öteki’ne değer biçerken kendi kültürünün ölçütlerini kullanmış ve bu kültür anlayışı genelleştirmiştir.

Batı’nın bu dönemde kendine atfettiği medenileştirme misyonunu, çeşitli çıkarlar sağlamak esas amacıyla giriştiği işgal ve sömürgecilik hareketlerini gizleyen bir bahane olarak kullandığı bugün şüpheye yer bırakmayacak şekilde bilinmektedir. Batı’nın bu tavrını René Guénon şöyle yorumlamaktadır;

“Bir Avrupa devleti herhangi bir ülkeyi işgal ettiğinde, bu ülke gerçekten barbar kabilelerin ülkesi de olsa, bizi, maliyeti ağır böyle bir seferi ve sonrasında bir yığın etkinliği, bu zavallı insanları ‘uygarlaştırmak’ –kendileri böyle bir şeyi istememiştir- zevk ve şerefini taşımak için yaptıklarına inandıramazlar. Esas nedenin başka, daha elle tutulur çıkarlar sağlamak olduğunu görmemek için saf olmak gerekir.”¹⁶

Bu görüşü son yüzyılda egemen özne olarak Avrupa’nın yerini alan Amerika’nın ‘demokrasi götürme misyonu’ ve söylemine karşı da rahatlıkla savunabiliriz. Bunun yanında, bu dönemden itibaren Batı’nın sürdürdüğü medenileştirme misyonunun samimiyetsizliği aradan üç asır geçmesine rağmen Batı dışından hiçbir toplumun Batı toplumlarının istedikleri seviyeye gelememesinden de anlaşılabilir. ¹⁷

Medenileştirme misyonu ve “beyaz adamın yükü” duygularıyla süren 19. yüzyıl Avrupa sömürgeciliği Doğu’yu ve az gelişmiş diye nitelediği kültürleri giderek ırksal olarak aşağı ve bağımlı bir durumda gösterme eğilimine de girmiştir. Batı düşüncesinin bu dönemde ürettiği işgal edilen toplumların kendi kendilerini yönetemeyecek ve geliştiremeyecek kadar yeteneksiz olduğu şeklindeki ırka dayalı söylemler Batı’nın işgal ettiği yerlerdeki hegemonyasını güçlendiren ve sömürge hareketlerini meşrulaştıran bir araç olmuştur.

Avrupalıların neredeyse başka türlü varlıklar olduğu fikrinin savunmacı bir narsisizmin sebep olduğu basit bir etnik merkezcilik olmadığını söyleyen Goody, bu fikrin Rönesans’ın, bilimsel devrimin ve aydınlanmanın başarılarına dayandığını

¹⁶ René Guénon, **Doğu ve Batı**, Çev. Fahrettin Aslan, Ankara, Hece Yayınları, 2010, s. 93.

¹⁷ Şentürk, **a.g.e.**, s. 260.

savunmaktadır. Tarihsel ve özgün olan bir avantaj, uzun süre geçerli olan kalıcı ve neredeyse biyolojik bir üstünlük olarak genelleşmiştir.¹⁸

Sömürgecilik tecrübesi Batı için “öteki”nin algılanışında önemli bir evre olmuştur. Hentsch’in kelimeleriyle, 19. yüzyıl Avrupa sanayi sömürgeciliği, “hangi kılığa bürünürse bürünsün, en incelikli kibirden en kaba saldırganlığa kadar çeşitli biçimler altında ötekini küçümsemenin” en bariz ve ileri örneği olmuştur. 11 ve 12. yüzyıllarda Haçlılar, onları ateşleyen bağnazlığa karşın hasımlarını asla küçük görmemiş, onların dinsel inançlarından, ne kültürel ne de ırkçı bir üstünlük duygusu yayılmıştır. Aynı şekilde 16. yüzyıl Avrupası da Türklere karşı besleyebileceği nefretin yanı sıra onlara saygı da duymuştur.¹⁹

Sömürgecilik döneminde yaşananlar, hem Batı hem de sömürgeleştirilen İslam ve Afrika toplumlarının hafızalarında bugüne de yansıyan önemli olumsuz etkiler bırakmıştır. Bu dönem Batı için Doğu’nun ‘öteki’liğini iyice belirgin hale getirirken, Doğu’da da hem Batı’ya hayranlığı ve taklidi hem de kendisinin giyimine kuşamına, tarihine, siyasetine ve doğal kaynaklarına müdahale eden bir Batı algısını oluşturmuştur. Bu algı İslam dünyasında Avrupa sömürgeciliğine karşı anti-empyralist hareketler de doğurmuştur.

3.1.3. Oryantalizm

Batı’nın ‘öteki’ ile girdiği bir başka tarihsel ve kültürel ilişki oryantalist dönemde görülmektedir. Doğu’yu Batı’nın kültürel ve ideolojik kurumları, bu kurumların yarattığı sözcükler imgeler ve doktrinlerle bezenmiş bir söylem yoluyla algılamak olarak tanımlanabilecek oryantalist, geçmişte olduğu gibi günümüzde de siyaset, sanat, sosyoloji, antropoloji, tarih ve uluslararası ilişkiler gibi pek çok disiplin üzerinde etkili olmaktadır. Oryantalist bakış açısının bu uzun süreli ve geniş çaplı etkisi bugün medeniyetlerarası diyalogu engelleyen bir başka olgu olmuştur.

¹⁸ Jack Goody, **Batı’daki Doğu**, Çev. Burhan Mert Angili, İsmail Mert Bezgin, Ankara, Dost Kitabevi, 2002, s. 13.

¹⁹ Hentsch, **a.ge.**, s. 189.

Oryantalist dönemde, ötekilik “bilinmeyen dünyanın bilinen dünyaya öykünerek biçimlendirilmeye çalışılmasıdır”.²⁰ Bu döneme kadar Haçlılar, Rönesans, Reform, coğrafi keşifler ve sömürgecilik gibi tecrübelerle Avrupa ve Hristiyanlık dışında da başka dünyaların olduğunun bilincine varılması, bu dünyaları keşif maksadıyla ortaya oryantalist için Doğu sadece keşif alanı değil, tekrar inşa edilen ve üzerinde iktidar sahibi olunabilen bir alan olmuştur. Oryantalizmin Doğu’ya ilgisi Batı’nın yararı için pratik bir uygulama alanı düşüncesi ile birleşmiştir.²¹

Oryantalist dönem, Doğu-Batı ikilemini ve kırılmasını iyice derinleştiren ve sabitleyen bir süreç olmuştur. Bu dönemde, Hentsch’in de belirttiği gibi Doğu-Batı ilişkisinde kurgu ve gerçek birbirine geçmiş, zamanla hayali olanla gerçek olanı ayırmak zorlaşmıştır. Oryantalist temsillerin gücü kolektif belleğe kendini dayatmış ve gerçek bir ağırlıkla geleceğin üstüne binmiştir. Böylece derinlemesine tavrıların oluşmasına katkıda bulunmuştur.²² Oryantalizmin en önemli özelliği olan kurgusal somut bir nitelik kazanarak Doğu ve Batı ayrımını belirginleştirmiştir. Yeğenoğlu’nun deyimiyle, Batılı öznenin oluşumu ve tesis edilmesinin kurgusal bir özelliği vardır. Ancak bu konunun hayali karaktere sahip oluşu onun gerçek olmadığı anlamına gelmemekte tersine bunu tabii kıldığı öznelerin bedenlerini kurması sayesinde maddi sonuçlar üreten bir süreç olmuştur.²³ Bu dönemdeki Doğulu öteki algısı Doğu’ya yapılan seyahatler ve Doğu hakkında yazılan eserlerle güçlendirilmiştir.

Oryantalizm Doğu’yu kurgusal bir çerçevede hapsetmiş ve öteki ile ilişkilerin de bu kurgusal çerçevedeki algılaşmalarına paralel bir biçimde yeniden ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte oluşturulan klişeler ve olumsuz imgeler, aşağılamalar ve uydurulmuş kahramanlar içeren edebi eserlerle de desteklenmiştir. Yazılan pek çok eserde Avrupalıya biçilen roller hep üstün, kibar, akılcı, merhametli gibi olumlu özellikler içerirken, yerliye, Doğuluya yani ötekine biçilen roller kimliksiz, merhametsiz, duygusal ve aklını kullanamayan özelliklerle donatılmıştır.

²⁰ Richard W. Southern, **Ortaçağ Avrupa’sında İslam Algısı**, Çev. Ahmet Aydoğan, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 2000, s. 39.

²¹ M. Faruk Zein, **Christianity, Islam and Orientalism**, London, Saqi Books, 2003, s. 166.

²² Hentsch, **a.g.e.**, s. 18.

²³ Meyda Yeğenoğlu, **Sömürgeci Fantaziler**, İstanbul, Metis Yayınları, 2003, s. 18.

Çoğunlukla güçlü bir taraf tutmanın ve uydurmaların etkisinde kalan Doğu hakkındaki oryantalist yazılar, oryantalizmin ilk dönemlerinde dünyaya ilişkin bilgilerin genişletilmesi amacını taşıyor olsa da yalnızca sömürgeci görüşlere hizmet eden bilgiler haline gelmiştir. Hatta bugün bile sömürgecilik çağının bitmesine rağmen Kabbani'nin deyimiyle bu 'lekeli'²⁴ bilgiler oldukça belirgin biçimde hala kendini göstermektedir.

Akademik araştırma ve bilgi edinme amacıyla başlayan oryantalist çalışmalar zamanla ikinci aşaması olarak değerlendirilebilecek 18. yüzyıl sonlarında ise Batı'nın Doğu'ya üstünlüğünü vurgulamak şeklinde nitelik değiştirmiştir. 18. yüzyıla kadar oryantalizmin uğraşı kendisinden farklı bir öteki yaratmak ve öteki kültürü tanımak olmuştur. Fakat sonraları Batı'nın ötekine karşı uygarlaştırıcı bir misyon yüklenmesi ile oryantalizm, Batı'nın üstünlüğünün dünyanın geri kalan bölgelerine yayılmasının gerekli olduğuna inandırmak için Doğu'nun farklılıklarını ortaya dökmenin, bu farklılıkları incelemenin ve Doğu'nun zenginliklerini edinebilmenin ideolojisi haline gelmiştir.²⁵

Ötekileştirme, kuvvetli olanın kendini egemen özne olarak yapılandırmasını sonra da ötekini "nesne" durumuna indirgeyerek yönetmesini, kullanmasını, sömürmesini ve sürekli olarak onun "ötekiliğini" tarif edecek bir dil oluşturmasını gerektirmiştir.²⁶ Bu dil ihtiyacını da oryantalizm gidermiştir. Bu manada oryantalizm ve hegemonya birbirlerini besleyen unsurlar olmuştur. Oryantalist söylemin temel özelliği 'Batı'nın emsalsizliğini vurgulamak için Doğu'yla farklılığının altını çizmek'tir.²⁷

Oryantalist dönemde Batı ve öteki arasındaki ilişkilere İslam özelinde bakılacak olursa, temelleri 17 ve 18. yüzyıllarda atılmış olan İslamiyat çalışmalarının 19. yüzyılda iyice arttığı görülmektedir. Batı düşüncesinin öteki hakkında ürettiği imgeler ve nitelermeler oryantalizmin bir özelliği olarak sürekli tekrarlanarak gerçek ve sabitmiş gibi algılanmaya başlanmıştır. Klasik oryantalizmin kurucuları sayılan

²⁴ Rana Kabbani, **Avrupa'nın Doğu İmajı**, Çev. Serpil Tuncer, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1993, s. 165-166.

²⁵ Recep Boztemur, "Marx, Doğu Sorunu ve Oryantalizm" **Doğu Batı Düşünce Dergisi Oryantalizm I** (içinde), s. 139-140.

²⁶ Jale Parla, **Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s. 11.

²⁷ Bryan Turner, "Oryantalizm ve İslam'da Sivil Toplum Meselesi" **Oryantalistler ve İslamiyatçılar: Oryantalist İdeolojinin Eleştirisi**, Çev. Muhib Bedirhan, İstanbul, İnsan Yayınları, 1989, s. 37.

Silvestre de Sacy, E.W. Lane, J. Von Hammer ve Ernest Renan gibi yazarlar önceki yüzyıllarda oluşan önyargılara dayalı, İslam'ın bilim ve felsefe üretemeyeceği, ancak sekülerleşerek çağdaş, demokratik, özgür ve bilimsel bir kimlik kazanabileceği yönündeki İslam algısını besleyerek güçlendirmişlerdir.²⁸ Haçlı Seferleri ve oryantalist dönemde bu yazarların oluşturduğu İslam hakkındaki literatür Batı'nın bugüne kadar uzanan İslam algısını şekillendirmiştir. Bu yazarların yanı sıra oryantalist seyyahların anlatıları da İslam'a ilişkin bilgilerin Batı'ya yanlış aktarılmasına neden olmuştur. Bu anlatılar, İslam ile ilgili bilgileri tam anlamıyla aktarmak ve yorumlamak gibi gerçek bir ilgi haline gelmemiştir. Bu seyyahlar ve yazarlar İslam'ın genellikle sadece dünyevi tarafı ile ilgilenmiş ve bir öteki olarak onu anlamaktan uzaklaşmışlardır.

Oryantalist bilgi İslam toplumlarının yapısını incelerken, bu toplumlarla Batılı Hristiyan kültürünün dinamik ve evrensel özelliği arasında çelişen bir karşıtlık kurmuştur. Bu karşıtlığın en önemli özelliği, Hristiyanlığın türdeş ve aynı tarzda ilerici ve dinamik, Müslümanlığın ise sürekli olarak statik oluşudur.²⁹ Oryantalist söylemde değişmeyen Doğulular, yani Gelenekçiler ve değişen Batılılar yani Modernler bulunmaktadır. Doğu statiktir, değişmezdir. Bu değişmezliğin asıl nedeni İslam'dır. Uygarlık 'değişme' demektir ve oryantalistlere göre İslam, bir "medeniyet kurmayı hiçbir zaman asli ve temel bir görev olarak" görmemiştir. İslam'ı sadece değişmeyen dogma olarak din tarafı ile kavrayıp onu aynı zamanda değişen bir uygarlığın kurucusu olarak kabul etmeme, oryantalist söylemin alamet-i farikasıdır. İslam bağlamında bir uygarlıktan değil, olsa olsa bir dinden söz edilebilir.³⁰

Oryantalist bakış açısı, İslam'ı geri kalmış ve Batı'nın izlediği gelişim sürecine ayak uyduramamış, bozulmakta olan bir medeniyet olarak tanımlamaktadır. Batı'nın gözünde Ortaçağda kısmen yakaladığı evrensel cazibeyi yitirmiş ve bir araştırma konusu haline gelmiş olan İslam medeniyetinin bu bozulma ve çöküş süreci ise İslam kültürünün özünde var olan bir sakatlık ile açıklanmaya çalışılmıştır.³¹

²⁸ İbrahim Kalın, **İslam ve Batı**, İstanbul, İSAM Yayınları, 2008, s. 118.

²⁹ Turner, **Oryantalizm, Kapitalizm ve İslam**, s. 17.

³⁰ Hilmi Yavuz, "Oryantalizm Üzerine Bir Giriş Denemesi", **Marife Dergisi**, Yıl. 2, Sayı. 3, Kış 2002, s. 53-63.

³¹ Huricihan İnan, "Osmanlı Tarihi ve Dünya Sistemi: Bir Değerlendirme" **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı. 23, s. 11-12.

Haçlı Seferleri ve sömürge dönemi gibi Oryantalizm de, Batı'ya ötekini keşfetme imkânı sağlasa da İslam medeniyetine dair olumlu ve objektif değerlendirme beklentisini karşılamamıştır. Aksine tek taraflı, canlılık göstermeyen, donuk, egzotik ve çökmekte olan bir İslam medeniyeti tasvir edilmiştir.

Bu dönemde ötekini anlatmak için oluşturulan oryantalist literatürün en önemli sonucu ise Edward Said'in deyimiyile “doğunun Doğululaştırılması”³² olmuştur. Bu durum Müslümanların olduğundan daha fazla romantikleştirilmesi ve olumsuzlanmasını doğurmuştur. Oryantalist literatür, Avrupa'yı bir zamanlar tehdit eden, sonraları Batı'nın hakimiyeti altına giren İslam ile ilgili merakını gidermek, Batı'nın siyasi, ekonomik ve askeri ilerleyişini meşrulaştırmak ve desteklemek, İslam ve Doğu anlamak için yeni sınıflandırmalar ve terminolojiler üretmek gibi çok yönlü işlevleri olmuştur. Bu yönüyle oryantalizm bugün İslam'ın “öteki” ve “düşman” olarak tanımlanmasında önemli rol oynamıştır.

Oryantalist dönem edebi eserlerinde yer alan harem, cariye, şehvetli ve aklını kullanamayan, duygularına yenik düşen doğu erkekleri, gibi basmakalıp tasvirler Doğu'nun öteki imajını güçlendirmiştir. Bu imgeler hala Batılı zihinlerde yer almakta ve tekrarlanarak güçlendirilmektedir. Bugün Ortadoğu'da yaşanan çatışmaların “İslam'ın kanlı tarihi”ne, “eksik hümanizm anlayışına” ve “baskıcı kültürüne” bağlanması, bu tarihsel hafızanın tezahürleri olarak göze çarpmaktadır. Oryantalist felsefenin İslam'ın özüne ilişkin bu yorumlarına son çağda Huntington, Lewis ve Fukuyama'nın analizlerinde de rastlanmaktadır. Küreselleşme döneminde Huntington ve Fukuyama gibi isimler tarafından yeniden diriltilen bu felsefe Batı'nın ben-merkezci ideolojisinden ve Batı'nın Haçlı Seferleri, Sömürgecilik ve Oryantalizm etkisinden ve klişelerinden kurtulamadığını göstermektedir. Batı'nın kendi medeniyeti dışındakiler ile arasında set çekmesine neden olan bu anlayış Batı'nın diğer medeniyetleri aşağılamasına ve değersizleştirmesine yol açarken, öte yandan onları anlama imkânını da ortadan kaldırmaktadır. Ancak Şentürk'ün de belirttiği gibi günümüzde artık bir medeniyetin duvar örerek kendini diğer

³² Said, **Şarkiyatçılık, Batı'nın Şark Anlayışları**, s. 49 vd.

medeniyetlerden izole etmesi ve kapalı bir medeniyet olarak hayatını sürdürmesi imkânsızdır.³³

3.2. Günümüzde Medeniyetlerarası Diyalog Örnekleri

2000’li yılların başında, 11 Eylül saldırıları başta olmak üzere kendini gösteren terör saldırıları medeniyetler çatışması görüşlerinin yanı sıra medeniyetlerarası ittifak ve diyalogdan da sıkça söz edilmesine yol açmıştır. Söz konusu diyalog çağrıları ve arayışları temel olarak Huntington’ın tezine bir cevap niteliğinde olmuştur. Bu bağlamda belki de en önemli ve dikkat çekici olay Eylül 2000’de İran Devlet Başkanı Ayetullah Hatemi’nin BM’ye küresel bir organizasyon olarak uluslararası ilişkiler için yeni bir paradigma oluşturması için gücünü kullanması yönünde yaptığı çağrı olmuştur. Hatemi, sınırların ortadan kalktığı küreselleşme çağında diyalog ihtiyacına ve olasılığına vurgu yaptığı konuşmasında, “güç arayışı”nın “empati ve merhamet arayışı” ile yer değiştirebileceğini belirtmiştir. Hatemi, ayrıca Batı medeniyetinin Kartezyen-Faustçu anlatısının diğer kültürel alanlardan gelen diğer anlatılara izin vermesini ve bu anlatıları dinlemeye başlaması önerisinde bulunarak son yüzyılda diyalogun ve Batı’nın tek merkezci ve medeniyetçi tavrını bırakmasının gerekliliğini vurgulamıştır.³⁴ BM, Hatemi’nin bu çağrısına 2001 yılını “Medeniyetlerarası Diyalog Yılı” ilan ederek cevap vermiştir.

BM’nin “Medeniyetlerarası Diyalog Yılı” ilanından sonra Samuel Huntington ve Bernard Lewis’in fikirlerine dayanan medeniyetsel farklılıklara çözüm ve cevap olarak pek çok girişim geliştirilmiştir. 20. yüzyılda, Müslümanlar hakkında daha önce oluşmuş olan olumsuz imgeler ve algılar, Huntington, Lewis ve Fukuyama tarafından tekrar gündeme getirilmiş ve küreselleştirilmiştir. Bu isimlerin söylemlerinde Müslümanlar, düşmanlığı hiçbir mantıklı sebebe dayanmayan ve Batı’ya terörizm ile savaş adına kendini askeri saldırı yoluyla savunmak dışında bir seçenek bırakmayan bir düşman tekrar tasvir edilmiştir.³⁵ 11 Eylül 2001 olayları ise özellikle Huntington’ın fikirlerinin onayı ve kanıtı olarak sunulmuştur. 11 Eylül’ün

³³ Şentürk, a.g.e., s. 259.

³⁴ M. Khatami, “Address to the Round Table: Dialogue among Civilisations”, New York, United Nations, 5 September 2000. (Çevrimiçi) www.unesco.org/dialogue/en/khatami.htm. 23 Nisan 2013.

³⁵ Jeremy Salt, “Global Disorder and the Limits of ‘Dialogue’”, *Third World Quarterly*, Vol. 29, No. 4, s. 694.

ardından, gerçekleşen 2004'te Madrid'de ve 2005'te Londra'daki bombalama olayları "İslam kaynaklı terörizm" görüşlerinin artmasına katkıda bulunmuştur.

Bu olayların yanı sıra, son yüzyılda Avrupa'ya artan Müslüman göçü ile Avrupa toplumunun tek kültürlü yapıdan çok kültürlü yapıya doğru hızlı evrimi medeniyetler ve kültürler arası diyalogun Avrupa için önemini de artırmıştır. Avrupalı hükümetlerin, Müslüman göçüne, Müslümanlar arasındaki yüksek doğum oranlarına olumsuz manada dikkat çekişi, Fransa'da yaşanan peçe tartışmaları ve Danimarka'da yayınlanan karikatürün yarattığı kriz ise diyalog girişimlerinin ve fikirlerinin gelişimini zora sokan olaylar olmuştur. Bunların dışında uzun süredir devam eden Türkiye-AB arasındaki üyelik meselesi de diyalog tartışmalarının ana temalarından olmuştur.

Son yıllarda medeniyetlerarası diyalog bağlamında pek çok girişim gerçekleştirilmiştir. 1997'de Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı tarafından düzenlenen "Medeniyetlerarası Diyalog Kongresi", İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından 1998 yılında düzenlenen ve Türkiye içinden ve dışından birçok bilim adamı, teolog ve aydınının katıldığı "Kültürlerarası Diyalog Sempozyumu", yine Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı tarafından 1999'da Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun 700. yıldönümünde düzenlenen "Hoşgörü 700 Sempozyumu", 1999 yılında Aachen Bischöf Akademisi'nin düzenlediği "Çatışma ve İşbirliği Arasında: Avrupa ve İslam" başlıklı forum bu bağlamda dikkat çeken örnekler olmuştur.

Bunların yanı sıra tezimizin konusunu oluşturan Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı bünyesinde Abant Platformu tarafından düzenlenen ve özellikle uluslararası özellik kazandıktan sonra daha da önemli hale gelen "Abant Toplantıları", medeniyetlerarası diyalog imkânına hizmet eden girişimlerdir.

Medeniyetler ve kültürler arası iletişimin artırılması için en önemli girişimlerden 2002 yılında İstanbul'da düzenlenen "AB-İKÖ Buluşması" ve 2005'de Türkiye ve İspanya'nın öncülüğünde BM nezdinde kurulan "Medeniyetler İttifakı Projesi" ise daha organize ve kapsamlı örneklerdir.

AB-İKÖ Buluşması, 2002 yılında Batı ve İslam medeniyetlerinin en önemli örgütsel yapıları olan Avrupa Birliği ve İslam Konferansı Örgütü'nün İstanbul'da gerçekleştirdiği buluşmadır. BM Medeniyetler İttifakı Projesi ise 2004 Madrid bombalamaları sonrası İspanya Başbakanı Zapatero ve Türkiye Başbakanı

Erdoğan'ın önderliğinde başlatılan ve 2005 yılında BM nezdinde resmiyete kavuşan oluşumdur. “Medeniyetler İttifakı Projesi”^{*} ve “AB-İKÖ Buluşması”^{**} gibi oldukça kapsamlı girişimler ve ciddi adımlar bir medeniyetler ittifakı olmasa bile medeniyetlerarası diyalogun mümkün olduğuna dair inancı arttıran önemli örnekler olmuşturlardır.

Ayrıca bu girişimlerde Türkiye, Osmanlı'dan gelen değişik medeniyetleri ve kültürleri bir arada yaşatabilme tecrübesi ile medeniyetlerarası diyalog girişimlerine ev sahipliği yaparak, barışçıl bir dünya düzeninin oluşmasında önemli rol üstlenmektedir. Bu kritik rolünü ve önemini hem BM Medeniyetler İttifakı Projesi, hem de AB-İKÖ Buluşması'na öncelik ederek göstermiştir.

3.2.1. AB-İKÖ İstanbul Buluşması

Medeniyetler ve kültürler arası diyalogun oldukça önem kazandığı ve dillendirildiği son yirmi yılda, oldukça önemli uluslararası girişim gerçekleştirilmiştir. 2002'de İstanbul'da gerçekleştirilen AB-İKÖ Buluşması bu girişimlerden ciddi ve kapsamlı örneklerden birisini teşkil etmektedir. AB-İKÖ Buluşması, tüm insanlığı ilgilendiren pek çok problemi tartışmak ve ortak çözüm önerileri getirmek maksadıyla, çok farklı kesimleri uluslararası örgütler ve devletler düzeyinde bir araya getirmeyi başarmıştır. Yapılan açıklamalarla kültürler arası diyalog, hoşgörü, çok kültürlülük ve bir arada yaşama gibi ifadeler dile getirilmiştir. 11 Eylül'den sonra medeniyetler çatışmasının gerçeğe dönüştüğünün düşünüldüğü bir ortamda Batı ve İslam medeniyeti kapsamındaki ülkeleri temsil eden iki örgütün bir araya gelmesi, çatışma tezlerine verilmiş tarihsel bir cevap niteliği taşımaktadır.³⁶ AB-İKÖ Buluşması, ötekiyle ilişkinin illa ki çatışma üzerinden olmayabileceğini de

* “Medeniyetler İttifakı Projesi” 2005 yılında Türkiye ve İspanya Hükümetlerinin girişimi ile BM himayesinde kurulmuş, farklı topluluklar arasında anlayış ve güveni geliştirmeyi, özellikle Müslüman ve Batılı toplumlar arasında bir köprü kurmayı hedefleyen girişimdir. Ayrıntılı bilgi için bkz: http://www.medeniyetlerittifaki.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=28&Itemid=2. 25 Nisan 2013.

** AB-İKÖ Ortak Forumu adı altında, 2002' de Türkiye'nin ev sahipliğinde, “Medeniyet ve Uyum” başlığı ile düzenlenmiş, İKÖ ve AB ülkelerini bakanlık düzeyinde bir araya getirmiş buluşmadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: <http://www.mfa.gov.tr/brief-summary-of-the-proceedings-of-the-oic-eu-joint-forum.en.mfa>. 25 Nisan 2013.

³⁶ İrfan Çiftçi, “Uluslararası İlişkilerde Öteki Kavramı ve AB-İKÖ 2002 İstanbul Buluşmasında Türk Modeli Söylemi”, (yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul, 2006, s. 276.

göstermiş ve farklılıkların kusur değil zenginlik sayılacağı bir dünya düzeni kurulabileceğine dair umutları artırmıştır.³⁷

AB-İKÖ Buluşmasının önemli bir özelliği de hem Müslüman hem laik bir ülke olarak Türkiye'nin ev sahipliği yapmış olmasıdır.³⁸ Medeniyetlerarası diyalog bağlamında Türkiye'nin bu sosyal ve kurumsal yapısı itibariyle stratejik konumu oldukça önemlidir. Laik, modern ve Müslüman bir ülke olarak "Türk Modeli" olarak adlandırılan özelliği ile Türkiye, diyalog açısından İslam dini ve kültürünün dünya kamuoyu tarafından ciddiye alınmasını ve terör gibi olumsuz özelliklerle anılmaktan kurtararak daha iyi ve doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlayacak en ideal ülke olarak görülmektedir.

AB ve İKÖ'nün ortak olarak düzenlediği AB-İKÖ Buluşmasında, sorunların medeniyetlerin birbirlerini yeterince tanımamaları ve tanımak için de yeterince çaba sarf etmemelerinden kaynaklandığı, hoşgörü, diyalog ve işbirliğinin mevcut önyargı ve çatışmaları sona erdirmek için anahtar kavramlar olduğu üzerinde durulmuştur.³⁹ Buluşmada ayrıca diyalog zemininde problemler alanlar olarak bazı önemli hususlara vurgu yapılmıştır. Bu problemler alanlardan birincisi, İslam dünyasındaki Türkiye imajı veya Türkiye'nin İslam'la ilişkisi tartışmalarıdır. İkincisi Batı'nın İslam'a ve İslam dünyasına karşı oluşturduğu oryantalist bakış açısıdır. Bir diğeri ise İslam dünyasının diyalog zemininde bütünlük içinde hareket edemiyor oluşudur.⁴⁰ Türkiye'nin İslam dünyasındaki imajı ve İslam dünyasının bütünlüğü hususundaki problemlerin çözümü yolunda AB-İKÖ Buluşmasında İKÖ'nün, İslam ülkelerini temsil eden bir taraf olarak yer alması ve Türkiye'nin bu girişime ev sahipliği yapması önemli adımlar olarak değerlendirilebilir.

11 Eylül sonrası medeniyetler çatışması tezi tekrar canlandırılmak istendiği bir dönemde bu toplantı, 11 Eylül sonrasında yapılan en kapsamlı toplantı olmasının yanında ilk defa olarak Batı ve Doğu ortak bir paydada bir araya geldiği bir zemin olmuştur.⁴¹

³⁷ A.e., s. 280.

³⁸ A.e., s. 179.

³⁹ A.e., s. 280.

⁴⁰ A.e., s. 314-315.

⁴¹ Ahmet Davutoğlu, **Küresel Bunalım**, İstanbul, Küre Yayınları, 2011, s. 198-199.

3.2.2. BM Medeniyetler İttifakı Projesi

2005 yılında BM bünyesinde kurulan Medeniyetler İttifakı projesi, bir diyalog girişimi olarak, medeniyetlerarası diyalogun uluslararası ölçekte ve günümüzde en ciddi uluslararası kurum bünyesinde gerçekleştirilmesi açısından oldukça büyük önem taşımaktadır. Bugüne kadar, bu platformda İslam ve Batı medeniyeti arasında yaşanan sorunların ve çözüm önerilerinin gündeme getirildiği pek çok toplantı yapılmış ve dikkat çekici tespitler de bulunulmuştur. Örneğin Medeniyetler İttifakı'nın son raporunda İsrail-Filistin meselesine değinilmiş ve bu meselede bir çıkar çatışmasının olduğu gerçeğine rağmen iki ülke arasındaki çatışmaların bir medeniyetler çatışması olduğu yorumlarında kesin bir şekilde karşı çıkılmıştır. Raporda ayrıca dünyanın çok ciddi biçimde dengesizlik alarmı verdiği vurgulanmış ve büyük çapta eşitsizlikler ve paradokslarla şekillendiğine değinilmiştir.⁴²Gerçekten de 1967'den itibaren Doğu Kudüs'ü de içeren bölgelerin işgali iddia edildiği gibi bir Müslüman algısı meselesi değil, bir gerçektir. Yerleşimciler bu bölgelere savaş hukukunun açık ihlalleri ile taşınmıştır. Bu gibi çifte standartlar 1. Dünya savaşının sonundan bugüne kadar devam eden Batı'nın davranışlarının bir örneğidir.

BM'nin medeniyetlerarası diyalog kapsamında böylesi bir projeyi sahiplenmesi ve desteklemesi oldukça önemlidir. Ancak BM'nin bugünkü yapısı bu gibi girişimlerin geleceğine ve başarısına şüpheyle bakılmasına da yol açmaktadır. Daha öncede değinmiş olduğumuz gibi özellikle BM Güvenlik Konseyi'nin kararları ve yapısı örgütün kuruluşundan çok kısa bir süre sonra 1948 İsrail Devletinin kuruluşunu desteklemesinden itibaren ilk Körfez savaşı, Bosna ve Kosova olayları ve son olarak 2003 Irak İşgali'ne karşı takındığı tavır ile oldukça eleştirilmiştir. Uluslararası bir örgüt olarak BM'nin medeniyetlerarası diyalogun tesisinde rolü kuşkusuz önemlidir. Kofi Annan'ın da ifade ettiği gibi BM, “medeniyetlerarası diyalogun gerçek evi” ve “insan gayretinin her sahasında diyalogun yeşerip meyve vereceği bir yer” olabilme potansiyeline sahiptir.⁴³ Ancak BM'nin yalnızca bir

⁴² “Alliance of Civilisations, Final Report of the High Level Group”, 13 Kasım 2006, (Çevrimiçi) http://www.un-ngls.org/site/IMG/pdf/Final_Report.pdf, 26 Nisan 2013.

⁴³ Kofi Annan'ın New Jersey Seton Hall Üniversitesi'nde 5 Şubat 2001'de yaptığı konuşma için bkz. <http://www.un.org>, 29 Nisan 2013.

diyalog forumu olarak değil aynı zamanda diyalogun kararlara ve eylemelere organik olarak bağılı olduğu bir yer olarak gelişebilmesi için acilen reforme edilmesine ihtiyaç vardır.

“Medeniyetler İttifakı” gibi büyük bir projeye imza atan BM’nin diyaloga ve uzlaşmaya yapacağı daha önemli bir katkı üye sayısının mümkün olduğunca artırılması ve daimi üyelik ve veto hakkı gibi uygulamaların kaldırılması olacaktır. Bu değişiklikler küresel düzeyde belki de en kolay diyalog ortamını ve imkânını sağlayabilecek olan BM’nin, hedeflediği barış ortamını ideal/teorik olmaktan çıkarak realiteye / pratiğe dönüştürmesini de sağlayacaktır.

3.3. Medeniyetlerarası Diyalog İmkânı

Bugün dünyada sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi vb., insanı yakından ilgilendiren her alanda çok yakın bir iletişim dönemi yaşanmaktadır.⁴⁴ İletişimin bu derece yoğun olduğu küreselleşme çağında, uluslar, kültürler ve medeniyetlerarası ilişkiler de yoğunlaşmaktadır. Medeniyetler ve kültürler arasındaki ilişkilerin bu denli yoğunlaştığı bu dönemde medeniyetler arasındaki kültürel ve dini farklılıklar konusunda genel anlamda iki farklı düşüncenin bulunduğu görülmektedir. Bunlardan birisi, farklılıkların bir arada yaşaması anlamında diyalogun mümkün hatta gerekli olduğunu savunan düşüncedir. Diğeri ise farklılıkların bir arada yaşamasının mümkün olmadığını, tarihi olarak da farklılıkların hep çatışma halinde bulunduğunu savunan görüşlerdir.⁴⁵ Çatışmaya dayanan görüşlerin en somut örneği Huntington’ın “Medeniyetler Çatışması” tezidir. Batı’nın İslam’a karşı problemleri bakış açısını yansıtan uyuşmazlık ve çatışmayı destekleyen görüşlerinin kökleri önceki bölümlerde de bahsettiğimiz üzere, İslam’ın dini ve siyasi bir tehlike olarak algılandığı 8. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu görüşler 11 Eylül öncesi ve bilhassa sonrasında yeniden gündeme getirilmiş ve ABD’nin önderliğinde Yeni Dünya Düzeni şeklinde bir dış politika unsuru haline almıştır.

⁴⁴ Edward S. Herman, “Küreselleşme Tehdidi”, **Mülâhazat**, Cilt 1, Sayı 1, Bahar 2001, s. 24. (Bu makale Cogito dergisi, Sayı 23’ten alınmıştır.)

⁴⁵ Barbara Stowasser, “Medeniyetler Çatışmasını Tartışmak”, **Medeniyetler Çatışmasından Diyaloga**, Ed. Mustafa Armağan, İstanbul, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, 2000, s. 24.

John Esposito, Richard Bulliet, John Voll ve Bruce Lawrence gibi düşünürlerin görüşleri ise medeniyetlerarası diyalogu ve uzlaşmayı zora sokan bu çatışma görüşünün dışında Batı'nın İslam algısında ve İslam ile ilişkisinde öne çıkan, farklılıklara rağmen uzlaşma ve bir arada yaşama fikrini savunan görüşlerdir. Bu görüşteki düşünürler, çatışma fikirlerinin aksine İslam ve Batı'nın bir arada yaşadığı tarihi dönemlere vurgu yaparak günümüzde de bir diyalog ve uzlaşma imkânının var olabileceğini savunmaktadırlar.

Medeniyetlerarası diyalog ve ittifakın tesis edilmesi yönündeki girişimler ve tartışmalar dayanışma, karşılıklı anlayış, uzlaşma ve çok medeniyetli düzen kavramları etrafında şekillenmektedir. Bu kavramların, diyalog girişimleri ile medeniyetlerarası düzlemde tartışılması özellikle de Batı dışında olduğunda, Avrupa merkezci dünya düzeninin adaletsizliklerine karşı çıkmak ve dünya düzeninin tek medeniyetçi temelini devamlılığını sorgulamak ve alternatif üretmek çabalarına katkı sağlamaktadır.⁴⁶ Farklı din ve kültürlerin varlığını kabul etmek bir diyalog ortamı oluşturulmasının en önemli koşullarındandır. Küresel düzlemde kültürler arasındaki farklılıkları öteki'nin ayrıştırıcı ve tehdit edici nitelikleri olarak görmek, “ben”i zenginleştiren ve güçlendiren bir olgu olarak görülmesi farklı medeniyetler arasında diyalogun gerçekleşmesini mümkün kılacaktır. Diyalog sürecinde bir problem olarak kendini gösteren Batı'nın çatışmacı anlayışı, yerini diyalogu ve uzlaşmayı savunan görüşlere bıraktığı takdirde geçmişte yaşandığı gibi günümüzde de medeniyetlerin çatışmak ve savaşmak zorunda olmadan bir arada yaşaması mümkün olacaktır.

Medeniyetlerarası bir uzlaşmanın sağlanmasında *diyalog* kelimesinin seçilmesi ayrı bir önem arz etmektedir. Doğru kelime seçimi “öteki” ile ilişki çabasında dikkat edilmesi gereken bir husustur. Farklılıklara yaklaşımda, taraflardan birinin üstün olduğu anlamını içeren *hoşgörü* kelimesi yerine iki tarafında eşitliğine dayanan ve kişinin kendisine eleştirisini de içeren *diyalog* kelimesinin kullanılması, Morley'nin de belirttiği gibi, Öteki adına ve Öteki hakkında konuşmaktansa, Öteki'yi dinlemeyi ve Öteki ile konuşabilmeyi mümkün kılmaktadır.⁴⁷

⁴⁶ Richard Falk, “Jeopolitik Kargaşa ve Medeniyet Çoğulculuğu”, **Divan İlmî Araştırmalar Dergisi**, Sayı. 23, İstanbul, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, 2007, s. 13-14.

⁴⁷ David Morley, **Kimlik Mekânları**, Çev. Neşe Nur Domaniç, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1995.

Diyalog daha çok öteki ile bir araya gelebilmek, onunla kültür ve din farklılığı bulunmasına rağmen aynı ortamda yaşayabilmek olarak da anlaşılabilir. Çünkü diyalog ortak bir noktada buluşma veya anlaşma şeklinde düşünülmemelidir.⁴⁸ Diyalogda önemli olan unsur, karşı tarafı olduğu gibi tanımak, kabul etmektir. Farklı dil, din, etnik köken ve kültürlere sahip insanların barış içinde bir arada bulunabilmelerinin şartı birbirlerine karşı saygı duymaları, diğerlerinin düşünce ve yaşamlarını hoş görmeleri, onlarla çatışmaksızın beraberce yaşamayı öğrenmeleridir.⁴⁹ Sağlıklı bir diyalogun tesis edilebilmesi için bir tarafın üstün bir konumda diğer tarafın daha alt bir konumda bulunmadığı, yani “bir tarafın ev sahibi, diğer tarafın davetli misafir”⁵⁰ olmadığı bir ortamın oluşturulması gerekmektedir.

Diyalog için pek çok şart sıralanabilir ancak en önemli şart ve bugüne dek çeşitli sebeplerden ötürü var olan eksiklik tarafların birbirlerini tanımaları, haklarında yeterince bilgi sahibi olmaları gerekliliğidir. Mehmet Aydın’ında belirttiği gibi ilk önce kültürler, medeniyetler, insanlar ve cemaatler birbirlerini tanımalıdırlar. Bugünkü kavgaların ve çatışmaların büyük bir kısmı bu cehaletten kaynaklanmaktadır. Batı’da hâkim olan İslam imajının temelinde sadece kötü niyet değil, onun da ötesinde İslam’a ilişkin cehalet bulunmaktadır.⁵¹ Dolayısıyla önce bu cehaletin ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Gerçek diyalog, ancak herkesin başlangıçta başkasından öğreneceği bir şey olduğuna kesinlikle inandığı zaman gerçekleşecektir. Gerçek medeniyetler diyalogu da yine ancak herkesin diğerini kendisinde bulunmayan taraf olarak görüp, inandığı zaman var olacaktır.⁵²

Bu öğrenme karşı tarafı tanıma süreci belki İslam toplumları için daha kolay olacaktır, çünkü Batı toplumunda bu öğrenme sürecini oldukça olumsuz etkileyen bir medya olgusu bulunmaktadır. Batı medyası, Batı’nın tarihsel ‘öteki’ algısını

⁴⁸ Secretarius Pru non-Christianis, **Guidelines For A Dialogue Between Muslims and Christians**, Ancora-Roma, 1971, s. 105’den aktaran Ali Akdoğan, **Ahlak, Medeniyet ve İslam**, İstanbul, Pınar Yayınları, 2011, s. 388.

⁴⁹ Yusuf Çetin, “Birlikte ve Kardeşçe Yaşamak”, **Kültürlerarası Diyalog Sempozyumu**, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 7-8 Mart 1998, s. 98.

⁵⁰ İsmail Raci Faruki, **İbrahimi Dinlerin Diyalogu**, Çev. Mesut Kardeşhan, İstanbul, Pınar Yayınları, 1993, s. 12.

⁵¹ Mehmet Aydın, **Medeniyetler Çatışmasından Diyaloga** (içinde) s. 39.

⁵² Roger Garaudy, **İnsanlığın Medeniyet Destanı**, İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2012, s. 192.

besleyecek şekilde “onlar”ı “biz”e karşı şeytanlaştırmakta, dramatize etmekte ve karşıtlık oluşturmaktadır. Sıklıkla kullanılan “Müslüman Teröristler”, “Şeytan Çinliler” ve “Medenileşememiş Afrikalılar” gibi imajlar, toplumun zihinlerine şiddetin ve çatışmanın meşrulaştırıcı aracı olarak yerleştirmektedir.⁵³ Çok hızlı bir şekilde genişleyen küresel iletişim uluslar ve kültürler arasında uzun vadeli daha büyük anlayışlar için umut sağlamaktadır. Ancak medya, gerçek kökenlerine dair ciddi analizler yapılmadan sundukları şiddet haberleri ile iletişim ve bilgi alışverişinde sistematik bozukluklara yol açmaktadır. Bütün bu algıların ötesine geçmek için yeni bir uluslar üstü iletişime götüren kültürlerarası bir öğrenme sürecine ihtiyaç vardır.⁵⁴

Bu dönemde ayrıca, devlet toplum ilişkilerinde ve insan hakları bağlamında oryantalizm ve zıddı olan garbiyatçılık klişelerinden kurtulmak da son derece önemlidir. Diyalog imkânı daha fazla ulus aşırı karşılıklı anlayışa izin veren bir sivil mekân gerektirmektedir ve bu karşılıklı anlayış İslam ve Batı arasında olduğu kadar, Çin gibi diğer Batı dışı toplumlar ve Batı arasındaki ilişkiler için de bilhassa önemlidir.⁵⁵

Barbara Stowasser, medeniyetlerarası diyalog imkânı için dört unsurdan bahsedebileceğini belirtmiştir. Birincisi, büyük dünya dinlerinde “diğerlerine benzeyen” unsurların, “diğerlerinden farklı” olanlardan daha fazla olduğu görülmektedir. İkincisi, bir grubun veya medeniyetin başka bir gruba veya medeniyetle çatışmasına sebep olan şeyin –tarih çalışmalarına bakıldığında- iktidar, mevki ve/veya refah sağlamak olduğu görülmektedir. Üçüncüsü, “kültür” ve “medeniyet” özdeş terimler değildir. Medeniyetler kültürlerden daha kapsamlıdır ve onları sınıflandırmak oldukça zordur. Dördüncüsü, kültürlerin ve medeniyetlerin gelişmesi çatışmadan daha çok karşılıklı ilişki ile ortaya çıkmaktadır.⁵⁶ Bu gerçekler ve bu gerçekler bağlamında yaşanan tarihi tecrübeler medeniyetlerarası ilişkilerin diyalog şeklinde oluşmasının mümkün olduğunu göstermektedir. Yine medeniyetler çatışması görüşlerinin önemli bir noktası olan dinin belirleyiciliği de tartışılmalıdır.

⁵³ Majid Tehranian, “Dialogue of Civilisations for Peace”, **Peace Review**, Vol. 10, No. 1, s. 85.

⁵⁴ **A.m.**, s. 56.

⁵⁵ Richard Falk, **Yırtıcı Küreselleşme**, İstanbul, Küre Yayınları, 2005, s. 145.

⁵⁶ Barbara Stowasser, “Medeniyetler Arası Diyalog Üzerine”, **Medeniyetler Çatışması**, Der. Murat Yılmaz, Ankara, Vadi Yayınları, 2006, s. 312-315.

Din bir medeniyeti oluşturan önemli unsurlardan olsa da tek belirleyici öge değildir ve tek başına bir anlayış veya uyumu tesis etmemektedir. Kalıcı bir diyalogun tesisi, salt dini bütünlük ile değil bilgi ve iletişimin artması ile daha yakından ilgilidir.⁵⁷

Recep Şentürk de günümüzde medeniyetlerarası ilişkilerin Huntington yerine İbn Haldun'un görüşlerine göre düşünülmesini ve yorumlanmasını önermektedir. Mevcut medeniyet anlayışları ve medeniyetlerarası ilişkilerin geleceğine dair çatışmacı kuramlar yerine İbn Haldun, bütün medeniyetleri koruma altına almayı amaçlayan medeniyet anlayışını yansıtan bir bakış açısı sunmaktadır. Günümüzde ABD, BM ve AB gibi güçlü küresel ve bölgesel aktörlerin, aydınların, din ve devlet adamlarının bu tarz bir medeniyet anlayışını benimsemeleri küresel düzlemde medeniyetlerarası ilişkilerin geleceği açısından hayati önem arz etmektedir.⁵⁸

Teorik olarak çok medeniyetlilik fikri karşısında iki türlü tavır takınılabileceğini belirten Şentürk, bunlardan birincisinin, en güçlü medeniyetin yani Batı medeniyetinin bütün dünyaya hâkim kılınması ve diğer medeniyetlerin yok edilmesi veya hâkimiyeti altına alınması olduğunu ifade etmiştir. İkincisi ise, bütün medeniyetlerin eşit bir ilişki içinde olduğu yeni bir dünya düzeninin kurulmasıdır. Şentürk'e göre Batı tecrübesi genellikle birinci seçeneği tercih etmiş, İslam tecrübesi ise ikinci seçenek doğrultusunda davranmıştır. Batı dünyasındaki güçler dünyayı biz ve öteki olarak ikiye bölerken Müslümanlar çok kültürlü ve medeniyetli toplumlar inşa etmişlerdir. Dünyayı Batılı ve Batılı olmayan tarzında ikiye bölerek yorumlamaya çalışmak indirgemeci mantığın bir örneği olarak ve ötekini homojenleştirmeye çalışarak ciddi problemlere yol açacaktır.⁵⁹

Medeniyetlerarası diyalog söylemini ilk dile getirenlerden olan Roger Garaudy'nin belirttiği gibi, Batı kültürünün yeryüzündeki tüm kültürlerin mimarı olduğu iddiasından vazgeçilmediği müddetçe, bu kısır çatışma perspektifinden kurtulmak mümkün olmayacaktır. Medeniyetlerarası diyalog için önce "öteki" dinlenmeli ve onun dünya görüşü ile anlayıp değerlendirilmelidir.⁶⁰

⁵⁷ A.m., s. 321.

⁵⁸ Şentürk, a.g.e., s. 45.

⁵⁹ Şentürk, a.g.e., s. 182-183.

⁶⁰ Roger Garaudy, **Yüzyıllımızda Yalnız Yolculuğum**, Çev. Cemal Aydın, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 259-304.

Garaudy'ye göre Rönesans tecrübesi ile Batı, insanın tabiatla, toplumla ve Tanrı'yla olan ilişkilerinde Batı medeniyetinden çok daha üstün nitelikteki bazı medeniyetleri ortadan kaldırmıştır. Batı merkezli tarih de Batı'nın bir kültür üstünlüğü yüzünden değil de silah tekniklerini ve denizin askeri ve saldırgan amaçla kullanma becerisinden ileri gelmiştir. O yüzden gerçek bir geleceğin inşası, insanın Batılı olmayan medeniyetlerce geliştirilmiş bütün boyutlarının yeniden keşfedilmesini gerektirmektedir. Geleceğin inşası ancak böylesi bir “medeniyetler diyalogu” ile gerçekleştirilebilir.⁶¹

Kültürlerin karşılıklı beslenmesine izin veren medeniyetlerarası diyalogun gerçek manada gerçekleşebilmesi için bir diğer şart da bu diyalogu şimdiye kadar yasaklamış veya çarpıtmış, mukayese kriterlerini değersizleştirmiş, özellikle de Batı ile Üçüncü Dünya arasında artan bir ekonomik dengesizliğe yol açmış tarihi mekanizmaların analiz edilmesidir.⁶²Bu bağlamda, “gelişmişlik-az gelişmişlik”, “üçüncü dünya”, “medeni-gayri medeni” gibi çoğu zaman aşağılama ve ötekileştirme içeren ifade ve tanımlamaların terk edilmesi gerekmektedir.

Medeniyetler diyalogunu son derece önemseyen Garaudy, sorumluluğunu taşıdığımız problemlerin ancak Asya, Afrika, İslam ve Latin Amerika'nın bilgelikleri ve isyanlarıyla yeni bir karşılaşma ve bir diyalogla çözebileceğimiz belirtmiştir. Ancak bu şekilde insanla tabiat arasında teknik veya fethedici münasebetlerden tamamen farklı yeni ve daha zengin ilişkiler tasavvur edilebilecek ve yaşanabilecektir.⁶³ Medeniyetler diyalogunu, bugünün adaletsiz dünyasında artık kaçırılmaması gereken bir fırsat olarak niteleyen Garaudy,⁶⁴ tek gerçek çözümün, dünyanın yeniden dengelenmesinde yattığını ifade etmiştir. Çünkü geminin sol yanında nüfusun % 80'ini ve sağ tarafında da % 20'sini istiflemek, bu gemiyi batmaya mahkûm etmektir.⁶⁵

Medeniyetlerarası diyalog tesis etmenin zorlukları en başta bugünün çatışmalarına konu edilen iki temel medeniyet olan İslam ve Batı medeniyeti arasındaki teolojik farklılıktır. Bu zorluk Talhami'nin de ifade ettiği üzere, bir

⁶¹ Roger Garaudy, **Medeniyetler Diyalogu**, İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2012, s. 9-10

⁶² **A.e.**, s. 44.

⁶³ **A.e.**, s. 164-165.

⁶⁴ **A.e.**, s. 227.

⁶⁵ Roger Garaudy, **Batı Terörü**, İstanbul, Pınar Yayınları, 2007, s. 307.

inancın hakiki vahiy olduğunu kabul etmenin, diğerinin tekliğini, eşsizliğini ve kutsal vahiy iddiasını yok etmekle tehdit etmesi anlamına gelmesidir.⁶⁶ Ancak, bu zorluk daha öncede değindiğimiz üzere, diyalogun aynışmayı veya ortak bir zeminde buluşmayı gerektirmemesinden ötürü, aşılması çok zor bir engel de değildir. Çünkü medeniyetlerarası diyalogun iddiası, kanımızca tarafların birbirlerine dair ön yargılarının kırılması, farklılıkların varlığına rağmen bir arada yaşanabileceğini göstermek ve bu yaşam biçimini tesis etmeye çalışmaktır.

Bu bağlamda “Medeniyetler Çatışması”na karşı bir medeniyetlerarası diyalog gerçekleştirilmenin en önemli unsurlarından birisi Batı’nın diğer medeniyetlere karşı üstünlüğünü peşinen kabul ve dikte eden rasyonalist ve evrenselci kuramların ve var olan hegemonik dilin dışına çıkılmasıdır. Ön yargıların kırılması ve gerçek bir diyalogun sağlanabilmesi için iyi-kötü gibi keskin karşıtlıklara dayalı düşüncelerin ötesine geçmek gerekmektedir. Bu ihtiyaç bugün özellikle Batı dünyası için oldukça elzemdir. Çünkü Esposito’nun da ifade ettiği gibi, Müslüman dünya artık Batı dünyasının dışında değil, Batılıların bir komşusu, meslektaşı ve hatta yurttaşı konumundadırlar.⁶⁷ Batı’da yaşayan Müslümanlar eskiden olduğu gibi artık başka kültür ve coğrafyalarda yaşayan gizemli bir topluluk değil, Batı ile İslam arasında bir köprü vazifesi görece azınlıklar durumundadırlar.⁶⁸

Küreselleşme ile birlikte artan nüfus hareketleri, diyalogun ve bir arada yaşamanın sağlanabilmesi için kültür, medeniyet, kimlik gibi birçok kavramın tekrar gözden geçirilip tanımlanmasını mecbur kılmaktadır. SSCB’nin dağılmasından sonra İslam’ın sadece nüfus olarak değil ulusal temsil düzeyinde de Ortadoğu’yla sınırlı kalmayarak Afrika ve Asya’nın yanı sıra Avrupa’yı da⁶⁹ içerir hale gelmesi, artık Batı medeniyetinin veya kimliğinin tek bir ırkın, kültürün veya dinin ürünü olarak tanımlanmasını engellemektedir. Son yüzyılda dünyanın, özellikle Batı dünyasının

⁶⁶ Ghada Hashem Talhami, “Christian-Muslim Dialogue: Old Wine into New Bottles”, **Journal of Islamic Law and Culture**, 2009, Vol. 11, No. 3, s. 171. Diyalog için kapsamlı bir değerlendirme için ayrıca bkz. Seyyid Hüseyin Nasr, “Islamic-Christian Dialogue: Problems and Obstacles to be Pondered and Overcome”, **Islam and Christian-Muslim Relations**, 2000, Vol. 11, No. 2, s. 213-227.

⁶⁷ John Esposito, **Kutsal Olmayan Savaş; İslamcı Terör**, Çev. Nuray Yılmaz, Ertan Yılmaz, İstanbul, Oğlak Yayınları, 2003, s. 13.

⁶⁸ Kalın, **a.g.e.**, s. 152.

⁶⁹ Şennur Özdemir, “Uluslararasılıkta Kaos, Bir Medeniyet Dönüşümü ve İslami (F)aktör: Türkiye’de MÜSİAD Örneği”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt. 1, Sayı. 3, Ankara, Güz 2004, s. 83., Ayrıca bkz.: Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, İstanbul, Küre Yayınları, s. 250-268.

bu sosyolojik durumu medeniyetlerarası diyalogu mümkün kılmanın yanında bir anlamda zorunlu da kılmaktadır.

Bir arada yaşamanın/yaşanabileceğinin örnekleri olarak Endülüs ve Osmanlı tecrübeleri gibi tarihi tecrübeler medeniyetler çatışmasının kaçınılmaz olmadığını aksine diyalogun mümkün olduğunu açıkça göstermektedir. İslam ve Hristiyanlık dinleri temelinde düşünülen İslam ve Batı medeniyetlerinin çatışmak zorunda olmadıkları, Endülüs Devleti ve bünyesinde her türlü etnik ve dini azınlığı barındırmayı başarmış Osmanlı Devleti örneklerinde açıkça görülmektedir. İki medeniyetin bu dini temelleri nedeniyle çatıştığını savunan görüşlere karşı Bryan Turner'ın görüşü, medeniyetler arasında din temelli bir ayırımın o kadar kolay yapılamayacağını ve dahası bu iki dinin salt bir medeniyete ait olarak düşünülmemeyeceğini de göstermektedir. Turner, İslam ve Hristiyanlığın teorik, coğrafi ve tarihsel konumlarının aynı anda hem birbirlerine yaklaşımlarına hem de aralarındaki benzerliklerin ikisini rakip haline getirerek birbirlerinden uzaklaşmalarına neden olduğunu söylemektedir. Bu durumun tersine çevrilmesi için ise aralarındaki benzerliklerin ve iç içe geçmişliklerin vurgulanması gerekmektedir. Turner'ın üzerinde düşünülmesi gereken tespiti ile Hristiyanlık köken itibarıyla bir Sami ve İbrahimi din olduğu için oriental/doğu dini olarak, İslam'da İspanya, Sicilya ve Doğu Avrupa kültürünün vazgeçilmez bir unsuru olması nedeniyle occidental/batı dini olarak kabul edilebilir.⁷⁰

Bu bağlamda Guénon'un fikirleri önem arz etmektedir. Guénon, ilkelerin evrenselliği nedeniyle bütün geleneksel öğretilerin esasında özdeş olduklarını belirterek, gelenekler arasında görülen çelişkilerden, bunlardan birinin doğru diğerinin yanlış olduğu değil, bunlardan en az birinin eksik anlaşıldığı sonucunun çıkarılması gerektiğini savunmaktadır.⁷¹ Bu çerçevede medeniyetlerarası diyalog imkânından bahsederken Batı'nın tek medeniyet olduğu varsayımının terk edilmesi oldukça önemlidir. Zira tek bir medeniyet olduğu varsayımı olası bir diyalogu daha başından imkânsız hale getirmektedir. Bu çerçevede demokrasi gibi bazı değerlerin tekel altına alınması ve örneğin İslam ile bağdaşmadığı gibi iddialar ve söylemler

⁷⁰ Bryan Turner, **Oryantalizm, Kapitalizm ve İslam**, Çev. Ahmet Demirhan, İstanbul, İnsan Yayınları, 1997, s. 46.

⁷¹ Guénon, **a.g.e.**, s. 176-177.

diyalog şansını ortadan kaldırmaktadır.⁷²Guénon’unda belirttiği gibi modern Batı medeniyeti, bu medeniyeti benzersiz bir istisna yapan özellikler göstermektedir ancak birbirinden çok farklı yönlerde gelişen medeniyetler olduğu gerçeği de kabul edilmelidir. Batı’nın son dönemde sahip olduğu konuma rağmen hiçbir medeniyetin diğerlerinden her bakımdan üstün olduğu savunulamaz çünkü insanoğlunun her alanda, aynı anda ve aynı şekilde faaliyet göstermesine imkân yoktur.⁷³ Guénon medeniyetlerarası diyalogun tesisinde aydınların/seçkinlerin önemli rol oynayacağını savunmaktadır.

“Farklı geleneklerin temsilcileri arasında bir uzlaşma mümkün ise, -ilke olarak buna karşı koyacak herhangi bir şey olmadığını biliyoruz- bu uzlaşma ancak yukarıda olabilir. Öyle ki her gelenek kendine özgü şekilleriyle her zaman kendi tam bağımsızlığını koruyacaktır; kitleler bu uzlaşmanın nimetlerinden yararlanmakla beraber bunun doğrudan bilincinde olmayacaktır. Çünkü bu yalnız seçkinlerin işidir.”⁷⁴

Kuşkusuz devletler ve hükümetler düzeyindeki diyalog girişimleri çok önemlidir. Ancak Falk’un da belirttiği gibi bu girişimlerin engellenme ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır. Bu sebeple diyalog için en azından iki yapıcı çaba alanı bulunmaktadır. Bölgesel ve alt-bölgesel çerçeveler.⁷⁵ Tam da bu noktada AB-İKÖ buluşmasında olduğu gibi bölgesel ve uluslar üstü yapılanmaların bir araya gelmesinin önemi ortaya çıkmaktadır. Guénon’un işaret ettiği, diyalog için aydınların önemi de hükümetlerden bağımsız sivil bir girişim olarak Abant Platformu’nun düzenlediği toplantılarda kendini göstermektedir.

Özet olarak ifade edecek olursak, bahsini ettiğimiz engeller aşılabildiği ve çok uzun zamandır varlığını koruyan yanlış ve kurgulanmış algılar değiştirilebildiği takdirde, farklı kültür ve dinlerin birlikte çatışmak zorunda olmadan barış içinde yaşaması mümkündür. En azından bu imkân potansiyel olarak mevcuttur. Son yıllarda gerçekleştirilen girişimler ile de diyalog süreci hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Gerçekleşmesi zorunlu hale gelen bu diyalogun başlatılması dünyadaki

⁷² İlber Ortaylı, **Medeniyetler Çatışmasından Diyaloga** (içinde), s. 76.

⁷³ Guénon, **a.g.e.**, s. 8.

⁷⁴ **A.e.**, s. 179.

⁷⁵ Richard Falk, **Yırtıcı Küreselleşme**, s. 147.

sorunların çözümüne olumlu katkı sağlayarak, küresel çapta daha huzurlu ve müreffeh bir hayatı temin edebilir. Bahsettiğimiz, diyalogu engelleyen tarihi hatıralar ve algılar terkedilip, “samimiyet, açıklık ve iyi niyet ölçüleri içerisinde gerçekleştirilecek diyalog ve anlaşma ortamının herkesin yararına olacağı muhakkaktır.”⁷⁶ Batı sahip olduğu zihniyeti değiştirmese bile en azından üsluplarını değiştirdiği takdirde insanlar belki birbirlerine karşı daha sabırlı olabilirler. Medeniyetlerarası diyalog kimsenin farklılığı ortadan kaldırmayacak ve kimsenin birbirini çok sevmesini sağlamayacaktır ancak bugünün problemlili dünyasında en azından insanların beraber yaşamak olduğunu anlamasını sağlayacaktır.⁷⁷ Çelişkiler ve farklılıklar ortadan kalkmayacak ancak bunlar artık kan dökücü çatışmalar haline de dönüşmeyeceklerdir.⁷⁸

⁷⁶ Bekir Karlığa, **Kültürlerarası Diyalog Sempozyumu**, s. 16.

⁷⁷ Ortaylı, **Medeniyetler Çatışmasından Diyaloga** (içinde), s. 79.

⁷⁸ Roger Garaudy, **Aforozdan Diyaloga**, Çev. Sadık Kılıç, İstanbul, Birey Yayınları, 1996, s. 64.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MEDENİYETLERARASI DİYALOG BAĞLAMINDA

ABANT TOPLANTILARI

Abant Toplantıları, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı (GYV)'nin bünyesindeki Abant Platformu tarafından düzenlenen, belli konularda toplumun farklı kesimlerinden insanları bir araya getirerek onların birikimlerini ortaya koyma imkânı veren, görüş alışverişi sağlayan sivil bir girişimdir. Fethullah Gülen'in onursal başkanlığında 24 Ocak 1994'de kurulmuş olan GYV'nin bir girişimi olarak platform, düzenlenmeye başladığı günden itibaren hem ulusal hem de uluslararası düzeyde önemli ve gündemdeki meseleleri farklı bakış açıları ile ele almaya çalışan bir girişim olmuştur. Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'nın, Abant Toplantıları ile özgün sayılabilecek bu tarz toplantılara öncülük etmiş olması bir sivil toplum hareketi olarak diyaloga verdiği önem ile kendinden söz ettirmiştir. Mehmet Gündem, Abant Toplantıları'nın bir sivil toplum girişimi olarak önemini, tarihin heyecanını yaşatmak için içselleştirilmesi daha kolay olması bakımından sivil anlatımların gerekliliğinden bahsederek anlatmıştır.¹ Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı yönetim kurulu eski üyelerinden ve ilk beş toplantının bilimsel koordinatörlüğünü yapmış olan Prof. Dr. Mehmet Aydın ise Abant Toplantılarının bir ruh ortaya çıkardığını ve bu ruhun cesur, demokrat ve diyalogun en önemli örneği olduğunu belirterek, farklı görüşler arasında bir ortak paydanın zor ama imkânsız olmadığını gösterdiğini vurgulamıştır. Aydın'ın tanımlaması ile Abant ruhu, yeni bir ufuk arayışının belirtisidir.²

Abant Toplantıları, ilk toplantılarında Türkiye özelindeki meseleleri ele almış fakat sonraları bölgeyi ve bütün dünyayı ilgilendiren meseleler de konu edinmiştir. Bu toplantılar her ne kadar sosyal ve siyasal içerikli gibi görünse de, felsefi ve kültürel anlamda da birer beyin fırtınası özelliği göstermiştir. Abant Toplantıları değerlendirilirken, en çok göze çarpan özellik bu toplantıların farklı kesimden insanı

¹ Mehmet Gündem, "Zemin Deşifresi", **İslam ve Laiklik**, Ed. Mehmet Gündem, İstanbul, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, 1998, s. 7.

² Mehmet Aydın, "Abant Toplantısı'na Dair", **İslam ve Laiklik** (içinde), s. 9-10.

bir araya getir(ebil)miş olmasıdır. Toplantılarda mümkün olduğu kadar farklı görüşleri savunanların bulunmasına çaba gösterildiği görülmüştür.

Başlangıcından bu yana Abant Toplantıları ile ilgili, toplantıların amaç ve mahiyetine ilişkin birbirine zıt değerlendirmeler ortaya çıkmıştır. Toplantılarla ilgili olarak, bu toplantıların Fethullah Gülen'in hoşgörü ve diyalog faaliyetlerinin bir uzantısı veya ABD'nin 'ılımlı İslam projesi'nin bir parçası olduğunu savunan, mutlak manada karşı çıkışlar³ ile birlikte bu toplantıları "İslami" nitelikte değerlendiren görüşler de mevcuttur. Bu tezin maksadı ise bu tartışmaların ve değerlendirmelerin herhangi birine taraf olmak veya doğruluğunu/yanlışlığını tartışmak değil, bu toplantıların farklı görüşler arasında mümkün olduğuna inandığımız diyalogun bir örneği ve çabası olarak değerlendirmektir. Bunun yanı sıra Abant Toplantıları'nın aynı zamanda bir kamu diplomasisi ve yumuşak güç örneği olduğunu tartışmaktır.

Abant Platformu'nun özellikle uluslararası meselelerin değerlendirmesinin yapıldığı seçtiğimiz ilgili toplantılarının farklı düşüncedeki politikacı ve aydınları içermesinin yanında, bu toplantıların 'laik ve demokrat' bir İslam ülkesi olarak Türkiye kaynaklı olması da dikkate değer bir özelliktir. Medeniyetler çatışması fikirleri ve 11 Eylül sonrası hedef haline gelen İslam ülkeleri ve toplumları ile Batı dünyası arasında bir çatışma/kavga değil uzlaşma/diyalog olabileceğinin mesajının yalnızca ev sahibi olarak değil, organizatör olarak da Türkiye üzerinden ve tarafından verilmesi vurgulanması gereken bir özelliktir. 11 Eylül sonrası süreçte yeniden ötekileştirmeye yol açan söylemlerin artması, Abant Toplantıları'nda somutlaşan 'diyalog imkânı'nı daha da önemli kılmıştır. Bir başka önemli nokta ise yukarıda da belirttiğimiz gibi bu girişimin sivil nitelikte olması ve bir kamu diplomasisi özelliği taşımasıdır. Bu nitelikler, devlet düzeyindeki anlaşmazlıkların arka planını oluşturan entelektüel birikimin bir araya gelmesini sağlamıştır.

1998'den itibaren çok sayıda toplantı gerçekleştiren Abant Platformu'nun⁴ konumuz açısından bizi daha çok ilgilendirmesi nedeniyle ele aldığımız toplantıları ise; 12–14 Temmuz 2002 tarihlerinde Abant'ta düzenlenen "Küreselleşme" konulu 5.

³ Abant Toplantılarına dair en kapsamlı eleştiri için bkz. Mehmet Durmuş, **Abant Konsili**, Ankara, Anlam Yayınları, 2012.

⁴ Abant Platformu'nun bugüne dek düzenlediği toplantılar için bkz. **EK 6: Bugüne Kadar Yapılmış Olan Abant Toplantıları**.

Abant Toplantısı, 19–20 Nisan 2004 tarihlerinde ilk kez yurtdışında, Washington’da gerçekleştirilen, “İslam, Laiklik ve Demokrasi-Türk Tecrübesi-” başlıklı 7. Abant Toplantısı, Kahire’de 25–26 Şubat 2007’de düzenlenen “İslam, Batı ve Modernleşme” başlıklı 12. Abant Toplantısı ve Aralık 2007’de düzenlenen “AB Üyeliği Sürecinde Medeniyetler Köprüsü Türkiye” başlıklı 16. Abant Toplantısı’dır.

4.1. Abant Toplantılarının Gerekçesi

Abant Toplantılarının amacı Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı tarafından resmi internet sitesinde “dünyanın bugün büyük ihtiyaç duyduğu birlikte yaşama tecrübesinin yüzyıllar boyu ülkemizde yaşanmakta olduğu fikrinden hareketle, kültür ve inanç zenginliğimizin günümüze uyarlanarak dünyaya sunulmasına katkıda bulunmak” olarak tanımlamıştır. Vakıf, “yurtdışında sevgi, hoşgörü ve diyalogu geliştirici ve pekiştirici aktiviteler sergilemeyi kendine prensip edinmiştir.”⁵

Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı’nın da belirttiği üzere Abant Toplantıları Türkiye’nin geçmişten beri tecrübe ettiği diyalog ve uzlaşmanın dünyaya bir alternatif olarak sunulmasını amaç edinmiştir. Çeşitli toplantılarda bu amaca uygun olarak, son yüzyılda sıkça karşılaşılan “Batı ile İslam bir arada yaşayabilir mi?”, İslam ile modernleşme mümkün mü?”, “İslam ile Batı’nın çatışması kaçınılmaz mı?” gibi soruların cevapları aranmıştır. Toplantılarda ortak bir sonuca ulaşıp ulaşılmamasından ziyade bu soruların sorulması ve farklı bakış açıları ile cevap aranması bağlamında Abant Toplantıları sadece bir girişim olarak da diyalog yolunda atılmış önemli bir adım niteliği taşımaktadır.

4.2. Abant Toplantılarının Tarihçesi

Abant Toplantıları’nın temellerinin, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı’nın bazı gazeteciler, bilim adamları, siyasetçiler, sanatçılar ve müzisyenlere verdiği “Hoşgörü Ödülleri” ile atıldığını söylemek mümkündür. Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı’nın bir dönem başkanlığını yapan Faruk Mercan’ın ifadesiyle seçilen isimler “ülkede

⁵ (Çevrimiçi) <http://www.abantplatform.org/Hakkimizda/Detay/32/Misyonumuz>. 1 Nisan 2013.

diyaloga, hoşgörüye açık ve bu noktada çalışma yapmış kişiler” olarak tanıtılmıştır.⁶ Çok ses getiren bu ödüllerden sonra aynı kavramlar etrafında düzenlenen Abant Toplantıları da yine medyada oldukça fazla yankı bulmuştur.

Verilen “Hoşgörü Ödülleri” sonrasında hem medyanın hem de toplumun dikkatini daha çok çekmeye başlayan Abant Toplantıları, ilerleyen süreçte vakfın en çok ses getiren ve daha sonra yurtdışına da açılan faaliyeti olmuştur. İlk kez Bolu’nun Abant Gölü tesislerinde düzenlenmesi nedeniyle Abant Toplantıları adını alan toplantıların ilki Temmuz 1998’de “İslam ve Laiklik” başlığı altında yapılmıştır. Bugüne kadar 27 kez düzenlenen toplantılar, özel olarak Türkiye’yi ilgilendiren Alevilik, yeni anayasa gibi meselelerle birlikte; din, devlet ve toplum ilişkisi, çoğulculuk ve toplumsal uzlaşma, küreselleşme, İslam ve Batı ilişkisi, savaş ve demokrasi, kültür, kimlik, din, eğitim gibi daha genel manada pek çok konuyu da ele almıştır.

Ele alınan konuları bilimsel ve entelektüel açıdan tartışmaya gayret eden toplantılarda katılanların çoğunluğunu oluşturan akademisyenlerin yanı sıra medyada ün yapmış önemli isimler ve gazeteciler de yer almıştır. Toplantıların yurtdışına açılmasıyla birlikte yurtdışından David Eckelman, Francis Fukuyama, Alain Touraine, John Esposito, Cecil Bernau, Elizabeth Shakman Hurd gibi önemli isimler de katılmıştır.⁷

4.3. İlgili Abant Toplantılarına Genel Bir Bakış

Abant Platformu’nun çok sayıda toplantısı arasından konumuzu ilgilendirdiğini düşündüğümüz toplantıları seçtiğimizi belirtmiştik. Her ne kadar diğer toplantıların başlıkları da uluslararası düzeyde tartışılabilecek konular olsa da toplantılarda yapılan konuşma ve tartışmaların çoğunlukla Türkiye’nin özel meseleleri etrafında yapılmış olması nedeniyle özel olarak değinmeye gerek görülmemiştir. Seçtiğimiz toplantıların, katılımcıları, toplantılarda dile getirilenler ve sonuç bildirimleri ile yerel düzeyde Türkiye’yi de ilgilendirmesinin yanı sıra uluslararası düzlemde de önem arz ettiği kanaatindeyiz.

⁶ (Çevrimiçi) <http://arsiv.zaman.com.tr/2000/11/16/roportaj1/roportaj1.htm>. 16 Nisan 2013.

⁷ Bkz. **EK 7**: Abant Toplantıları’na Bugüne Dek Katılmış Olan Bazı İsimler.

4.3.1. 5. Abant Toplantısı / 12–14 Temmuz 2002

Abant Platformu Yönetim Kurulu, 12–14 Temmuz 2002 tarihinde Abant'ta düzenlenen toplantının konusunu “Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme” olarak belirlemiştir. Bu konunun seçilmesi ile Abant Toplantılarının yerel/Türkiye’den sıyrılarak genele/küresele/dünyaya açıldığını söylemek mümkündür. Sadece Türkiye’yi ilgilendirmeyen bir konu olarak “Küreselleşme” konusu, çok sayıda katılımcının iştiraki ile⁸ kültürel, siyasi ve ekonomik boyutlarıyla kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

Toplantıda küreselleşmenin tanımı, kapsamı, olumlu ve olumsuz işlevleri, İslam’a olan etkisi, terörizm, insan hakları, göç gibi olgulara katkısı tartışılmış ve toplantının sonunda farklı düşüncelerin üzerinde uzlaşabileceği 15 maddelik bir sonuç bildirgesi hazırlanmıştır.⁹ Küreselleşmenin uluslararası ilişkiler disiplini için derli toplu bir değerlendirmesi olarak da görülebilecek olan sonuç bildirgesi incelendiğinde küreselleşme ile ilgili birçok noktada ortak bir kaniya varıldığı ve önemli noktaların tespit edildiği görülmektedir.

Toplantının sonuç bildirisinde küreselleşme temelde ekonomik olarak, öncelikle sermaye, mal ve emek dolaşımı ile hizmetlerin küresel çaptaki hareketlerini öngören, teknoloji, iletişim ve ulaşımdaki hızlı değişmelerle dünya ölçeğinde yaygınlaşan bir süreç şeklinde tanımlanmıştır. Bunun yanı sıra ortaya çıkardığı “yeni beşeri durum” dolayısıyla insanların barış, diyalog ve uzlaşma ortamı içinde demokrasi, insan hakları ve özgürlükler gibi ortak değerler etrafında bir araya gelmesi için önemli bir zemin oluşturabileceği vurgulanmıştır.¹⁰

Yine küreselleşmenin tek boyutlu ve tek merkezli bir süreç olması eleştirilmiş ve dinler, inançlar, kültürler, milletler kadar, dünya ölçeğindeki sivil oluşumların aktif katılımına da daha fazla açık olması gerektiği belirtilmiştir. Yeni dünya düzeninde uluslararası hukukun ve kurumların da bu bağlamda yeniden yapılandırılmasının ve bu yapılandırma da hukukun üstünlüğünün göz ardı edilmemesinin gereği vurgulanmıştır.¹¹

⁸ Bkz. **EK 1**: 5. Abant Toplantısı Katılımcı Listesi.

⁹ Bkz. **EK 2**: 5. Abant Toplantısı Sonuç Bildirisi.

¹⁰ Bkz. **EK 2**, Madde 1.

¹¹ Bkz. **EK 2**, Madde 2.

Küreselleşmenin İslam'ı ve İslam dünyasını dışarı itmesi ve ötekileştirmesine de değinilen toplantıda bu durumun İslam'a yapılan bir haksızlık olmasının da dışında küresel barışı tehdit eden bir tutum olduğu belirtilmiştir.¹² Küreselleşme sürecinin bir yandan sekülerleşmeyi içerirken diğer yandan da dinlerin kendilerini ifade etmelerine yeni imkânlar sunduğuna dikkat çekilmiştir. Bunun yanı sıra küreselleşme çağında ulus devletlerin ve küresel aktörlerin rolü ve toplumlar arasındaki ekonomik seviyede görülen derin farklara ve bu farkların göç gibi giderek artan bir soruna yol açtığına ve gelişmiş ülkelerin bu konuda inisiyatif almaları gerektiğine değinilmiştir.¹³

Toplantıda terörizmin güçlü devletler tarafından bir baskı aracı olarak kullanıldığına ve buna karşı çıkmanın insani ve ahlaki bir görev olduğuna değinilmiştir. Ayrıca terörizm bir insanlık suçu olarak tanımlanmış ve uluslararası camianın, günümüzde Bush Doktrini zemininde yürütülen teröre karşı savaşın ABD'nin yaptığı gibi salt teröre karşı değil, onun doğup gelişmesini hazırlayan şartlara karşı da yürütülmesi zorunluluk olarak nitelendirilmiştir.¹⁴ Türkiye ise tarihi-kültürel değerleri, toplumsal dinamikleri ve coğrafyası ile küreselleşmeye kendinden emin olarak ve cesaretle yönelmesi durumunda olumlu katkılarda bulunabilecek bir ülke olarak değerlendirilmiştir.¹⁵

Toplantının sonuçları basında genelde yapıcı ve olumlu olarak değerlendirilmiştir. Nazif Gürdoğan, kavga etmeden konuşamayan, konuşma ve düşünme özürü bir ülke ve toplum olarak nitelediği Türkiye'de Abant Platformunun Türkiye'deki bütün kurum ve kuruluşlara örnek olması gerektiğini belirtmiştir.¹⁶ Yusuf Kaplan ise acaba şu Türkler veya Müslümanlar küreselleşme gibi önemli bir konuda neler söylemişler diye merak edip de Abant metnine bakan birinin, "bu metinde Müslümanların söylediği kendilerine özgü bir şey yok. Mevcut küreselleşme söylemini ya doğrudan onaylıyorlar, ya da bu sürece bir yerinden katılarak dolaylı olarak onaylamış oluyorlar. Demek ki, Türklerin bu konuda söyleyecekleri özgün şeyler yokmuş. Yani mevcut süreci onaylayarak, kendilerini onaylatmaktan başka bir

¹² Bkz. **EK 2**, Madde 3.

¹³ Bkz. **EK 2**, Madde 4-5-6.

¹⁴ Bkz. **EK 2**, Madde 8.

¹⁵ Bkz. **EK 2**, Madde 10.

¹⁶ Nazif Gürdoğan, "Globalleşme Abant Platformu'nda", **Yeni Şafak**, 17.07.2002.

şey yapmamışlar" diyeceğini söylemiştir. Kaplan'a göre Abant Platformu'nun küreselleşme konulu toplantısı hayati bir soru olarak İslam'ın ve Türkiye'nin dünyaya, mevcut söylemleri onaylamaktan başka, kendimize özgü, söyleyeceğimiz esaslı ve özgün şeyler yok mu? sorusuna yanıt vermekte yetersiz kalmıştır.¹⁷ Toplantının 'Kültür Komisyonu'nda çalışan Kaplan, komisyonda yapılan tartışmaların ve varılan sonuçların sonuç metninde hemen hemen hiç yer almadığını ileri sürmüş, ayrıca sonuç bildirgesine yenilmişlik psikolojisinin damgasını vurduğunu söylemiştir.¹⁸

Mithat Melen ise bugüne kadar uluslararası ortamda hep yabancı vakıf ve derneklerin düzenlediği toplantılara katıldıklarını, Türkiye'nin kendi örgütlerinin düzenlediği toplantı sayısının çok az olduğunu belirterek Abant Platformu gibi, 100 platformun olması gerektiğini söylemiştir. Abant Toplantılarının çeşitli çevre ve görüşten herkesi bir araya toplaması ve tartışıp dünyaya açık fikrî bir üretim yapmasının, kurum veya örgütü kimin kurduğundan daha önemli olduğunu vurgulamıştır. Toplantının sonuç bildirgesini ise "altına Türkiye'de ve dünyada imza atmayacakların sayısının çok az" olacağı şeklinde değerlendirmiştir.¹⁹

M. Şevki Aydın da toplantıda birbirinin aksi uçlarda yer alan görüşlerin, rahatlıkla açıklanması ve paylaşılmasıyla tam bir fikir pazarı oluştuğunu, bu fikir pazarında herkesin, başkalarının görüşlerini/yorumlarını anlama fırsatı bulduğu gibi kendi görüşlerini/yorumlarını daha iyi tanıma ve onları test etme imkânını da elde ettiklerini belirtmiştir. Bu yönüyle Abant Toplantılarının uzlaşma kültürünün gelişmesine katkıda bulunduğunu söylemiştir.²⁰

Toplantının uzun tartışmalar ve fikir alış verişi ile oluşturulan sonuç bildirgesi küreselleşme ile ilgili bilinen gerçekleri tekrar etmesinin dışında Türkiye ve İslam'ın küresel düzeyde maruz kaldığı yakıştırmalar, haksızlıklar ve çatışmayı engelleyici nitelikleri ve potansiyeline dair ortak bir zemin oluşturmuştur.

¹⁷ Yusuf Kaplan, "5. Abant ya da Onaylanmak için Onaylamak", **Yeni Şafak**, 17.07.2002.

¹⁸ **A.y.**, 17.07.2002.

¹⁹ Mithat Melen, "Abant Platformu", **Zaman**, 18.07.2002.

²⁰ M. Şevki Aydın, "Uzlaşma Ruhu", **Zaman**, 25.07.2002.

4.3.2. 7. Abant Toplantısı / 19–20 Nisan 2004

“İslam, Laiklik ve Demokrasi; Türk Tecrübesi” konulu 7. Abant toplantısı 19–20 Nisan 2004’de ilk kez yurtdışında, ABD’nin başkenti Washington’da yapılmıştır. Konu itibariyle “Küreselleşme” konulu toplantısı ile dışarı açılan Abant Toplantıları bu toplantı ile fiilen dünyaya açılmıştır. Toplantıya katılım diğer toplantılara nazaran çok daha zengin olmuştur. Türk akademisyen ve gazetecilerin yanı sıra Dale Eickelman, Elizabeth Shakman Hurd, Francis Fukuyama, John Esposito, John Voll gibi farklı görüşteki birçok düşünür de toplantıda yer almıştır.²¹

Toplantının ilk gününde üç ayrı panel düzenlenmiştir. İkinci gün ise Türkiye’nin İslam Dünyası için model olup olamayacağı tartışılmıştır. 7. Toplantı sonunda Abant Platformu resmi internet sitesinde sonuç bildirgesi niteliğinde bir metin yayınlamıştır.²² Toplantının açılış konuşmasını yapan Mehmet Aydın, Osmanlı Devleti’nin son zamanlarında bugüne Türkiye’nin demokrasi tecrübesini anlatarak başladığı konuşmasında sürecin dinsel boyutuna değinmiştir. Hoşgörü konusunda “Osmanlı Barışı (=Pax Ottomanica)”nın bugün bile dikkatle değerlendirilmesi gereken boyutları olduğuna vurgu yapan Aydın, İslam medeniyetinin bir devamı olarak Osmanlı’daki çoğulculuğa dikkat çekmiştir. Toplantıda İslam’ın özü itibariyle demokrasi ile bağdaşmayacağı düşüncesi eleştirilmiş, genellikle Müslüman ve demokrasi geleneğine sahip bir ülke olarak Türkiye örneği üzerinde durulmuştur. İslam’ın bir terör dini olmadığını aksine kaos ve arayış içinde bulunan dünyaya bir alternatif olabileceğini savunan Esposito gibi düşünürler ile yeni dünya düzeninin teorik altyapısını oluşturan eserleri ve İslam’ın özü ile ilgili sorunlardan bahseden birisi olarak, Fukuyama’nın da toplantıda bulunması bir anlamda iki karşıt kutup olarak görülen İslam ve Batı’nın ortak bir zeminde karşılaşmasını da sağlamıştır.

Türkiye’nin ‘model ülke’ rolünün tartışıldığı toplantıda John Esposito mevcut laiklik yorumuyla Türkiye’nin diğer İslam ülkelerine model olmasının mümkün olmadığını söylemiş, Türkiye’deki demokratik gelişmenin iyi bir örnek olduğunu belirtmiştir.²³ Esposito, ayrıca bugünkü dar laiklik yorumuyla Türkiye’nin İslam

²¹ Bkz. **EK 3**: 7. Abant Toplantısı Katılımcı Listesi.

²² Bkz. **EK 4**: 7. Abant Toplantısı Sonuç Bildirisi.

²³ Mehmet Yılmaz, “Abant Misyonu Sınırları Aştı”, **Aksiyon**, s. 490, 26.04.2004.

ülkeleri için bir örnek olamayacağını, devletin kuruluşunda demokrasiye değil laikliğe öncelik verdiğini dile getirmiştir. Esposito'ya göre Türkiye, ancak daha özgürlükçü bir din anlayışıyla model olabilecektir.²⁴

Toplantının bugün dünyada küresel egemen güç olarak “İslami Terör” hedefinde politikalar izleyen ABD'nin başkenti Washington'da yapılması diyalog ve birbirini anlama açısından sembolik bir anlam da ifade etmektedir. Bu toplantı “Türk Modeli” tartışmalarının yaşandığı bir dönemde geniş katılımcı kitlesi ile bu tartışmalara somut katkılarda bulunması dolayısıyla da önemli bir birliktelik özelliği taşımaktadır.

Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı da, toplantıyla ilgili olarak yaptığı bilgilendirmede Türkiye'nin, halkının büyük çoğunluğunun Müslüman olmakla birlikte, demokrasi geleneği ve laik devlet yapısı ile bölgede ve İslam ülkeleri arasında farklı ve ayrı bir konuma sahip olduğunu belirtmiştir. Türkiye bu yönüyle ne akademik camiada, ne entelektüeller arasında yeteri kadar ve layıkıyla bilinmemektedir.²⁵

7. Abant toplantısı genel itibariyle, özellikle 11 Eylül sonrası “Müslüman paranoyası”na tutulan Avrupa kamuoyunda İslam'ın çok az bilinen barışı ve hoşgörüyü emreden yönlerini, bir İslam ülkesi olarak Türkiye üzerinden dile getirmeye çalışıldığı bir toplantı olmuştur.

4.3.3. 12. Abant Toplantısı / 25–26 Şubat 2007

12. Abant toplantısı, 25–26 Şubat 2007 tarihlerinde, yine yurt dışında, bu kez Mısır'ın başkenti Kahire'de gerçekleştirilmiştir. “Türkiye-Mısır Söyleşileri-I; İslam, Batı ve Modernleşme” başlıklı toplantı ilk kez bir İslam ülkesi ile ortak gerçekleştirilmesi bakımından öne çıkmıştır. Türkiye'den ve Mısır'dan önemli isimlerin katıldığı²⁶ toplantı sonunda sonuç bildirisi yayınlanmamıştır.

²⁴ John Esposito'dan aktaran Abdülhamit Bilici, “Türkiye’de Laiklik Tehlikede Değil”, **Zaman**, 21.04.2004.

²⁵(Çevrimiçi)<http://www.abantplatform.org/Haberler/Detay/669/7%20Abant%20Toplant%C4%B1s%C4%B1%20Washington%20%C4%B0slam%20Laiklik%20ve%20Demokrasi%20-%20T%C3%BCrk%20Terc%C3%BCbesi>. 1 Nisan 2013.

²⁶ Bkz. **EK 5**: 12. Abant Toplantısı Katılımcı Listesi.

Abant Platformu Organizasyon Heyeti toplantısının İslâm toplumları arasında, karşı karşıya bulunduğu sorunlar hakkında işbirliği ve ortak bir anlayış geliştirmek; aydınlar arasında da güçlü ve sağlıklı kanallar kurmak amacıyla olduğunu belirtmiştir.²⁷

Mısır'daki önemli düşünce kuruluşlarından olan Al-Ahram siyasi ve stratejik çalışmalar merkezi ile ortak düzenlenen toplantı, her iki tarafında ortak değerleri olan şiddetin her türünü reddetmek ve meşru yöntemlerle Müslüman halkların haklarını savunmanın yanı sıra oluşan yeni dengeler içinde İslâm dini ile şiddeti iç içe gösterme çabalarıyla mücadele ederek dünyaya İslâm toplumlarının kültürel birikimleri ve zenginliklerini ilave etmek amacı gütmüştür.

Toplantıda iki ülkenin modernleşme tecrübeleri ve Türkiye'nin AB üyelik süreci üzerinden İslam dünyasına etkileri ve AB üyesi bir Türkiye'nin Müslüman ülkeler için ne anlama geleceği tartışılmıştır. Katılımcılardan Kahire Üniversitesi Öğretim Üyesi İbrahim Bayyoumi özellikle Arap-İsrail sorununun çözümünde Türkiye'nin aktif rol oynayabileceğini ve AB'yi yönlendirebileceğini söylemiş, Türkiye'nin çabalarıyla büyük bir ivme kazanan medeniyetlerarası diyalogun üyelikle birlikte daha da kökleşeceğine dikkat çekmiştir. Toplantıda ayrıca İslam-Batı ilişkileri, modernlik ve modernite krizi çerçevesinde İslam'ın modern dünyaya neler vaat ettiği ele alınmış, günümüzde İslam dünyasının maruz kaldığı eleştiri ve sıkıntılar ve çözüm yolları tartışılmıştır.²⁸

Yasin Aktay'ın da belirttiği gibi, Abant Toplantılarının Batı ülkelerinden sonra bir İslam ülkesinde gerçekleştirilmesi, diyalogun uzak olanlarla kurulurken yakın olanlarla uzaklaşma ve yabancılaşma tehlikesi açısından önemli bir girişim olmuştur. Artık tek başına Batı'ya ait bir olgu olmayan modernleşmenin eleştirildiği dönemde, modernleşmeye İslami bakış açısını ve tecrübesini aktaran Kahire'deki Abant toplantısı, küresel boyutta yalnızca Batı'nın görüşlerinin yer bulduğu günümüzde 'öteki'nin konuşması olarak da değerlendirilebilir. Bu toplantı, değişen dünyada Müslümanların yeni çağa dışlanmış öteki olarak Müslüman bir renk vermenin ve sürece müdahil olmanın bir yolu olmakla beraber Müslümanların hem

²⁷ (Çevrimiçi) <http://www.ihyaber.com/haber/hn-36770.html>. 16 Mart 2013.

²⁸ Cumali Önal, "AB Üyesi Türkiye, İslam Dünyasına Model Olabilir", **Zaman**, 27.02.2007.

kendi ülkelerinde hem de dünya siyaset sahnesinde birer siyaset öznesi-aktörü olmaya talip olmaları anlamına gelmektedir.²⁹

Abant Toplantısında 11 Eylül saldırılarına da atıflar yapılmıştır. Oluşan yeni dünya düzeninde İslam dini ile şiddeti iç içe gösterme çabalarıyla mücadele etmek amaçlardan birisi olarak tanımlanmıştır. Abdülmün'im Said de İslam dünyasının özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında dini terörün ocağı olarak lanse edildiğini buna karşı ise Müslümanların her türlü şiddete karşı barış yanlısı olduklarını bütün dünyaya göstermeleri gerektiğini söylemiştir.³⁰

12. Abant toplantısı modernleşme olgusunun İslam ve Batı ilişkileri düzleminde masaya yatırıldığı bir toplantı olmuştur. Benzer modernleşme süreci yaşamış fakat farklı sonuçlar tecrübe etmiş iki İslam ülkesi olarak Mısır ve Türkiye ortak bir platformda hem kendi aralarındaki ilişkiyi sağlamlaştırmış hem de modernleşme gibi küresel bir meseleyi İslami bir değerlendirmeye tabii tutmuşlardır. Kapsamlı ve ciddi bir faaliyet olarak bu değerlendirmelerin yapılması kuşkusuz katılımcıların tek başlarına eserleri ile yapacakları bir değerlendirmeden daha fazla önem taşımaktadır.

4.3.4. 16. Abant Toplantısı / 15–16 Aralık 2007

Abant Platformu'nun 16. Toplantısı İstanbul'da "AB Üyeliği Sürecinde Medeniyetler Köprüsü Türkiye" başlığı ile 15–16 Aralık 2007'de Mısır ile ortak düzenlenmiştir. Toplantıda "Türkiye-Arap Dünyası ve Batı", "Türkiye'nin Batı ve İslam Dünyasına Yönelik Politikaları", "Türk ve Arap Medeniyetleri Arasındaki Diyalogun Geleceği" şeklinde dört ana başlık belirlenmiştir. Bu başlıklar altında toplantı temel olarak Türkiye, Arap Dünyası ve Batı arasındaki ilişkilerini ve bu medeniyetler arasındaki diyalogun geleceğini, Türkiye'nin medeniyetlerarası bir köprü olarak AB üyeliği çerçevesinde oynayacağı rolü ele almıştır.³¹

Toplantıda, Nadya Mustafa "İslam gericilik unsuru değil bir medeniyet kaynağıdır. Türkiye tecrübelerini dinlerken laiklik olmadan da demokrasi

²⁹ Yasin Aktay, "Abant Platformu Kahire'de", **Yeni Şafak**, 26.02.2007.

³⁰ Erhan Başyurt, "Piramidin Gölgesinde Abant Platformu", **Bugün**, 26.02.2007.

³¹(Çevrimiçi)

<http://www.gyv.org.tr/Haberler/Detay/112/16%20Abant%20toplant%C4%B1s%C4%B1%20sonu%C3%A7land%C4%B1>. 2 Nisan 2013.

olabileceğini gördük" demiş ve Türkiye'nin medeniyetlerarası diyalog köprüsü olarak AB'ye üyeliğinin çok önemli olduğu ifade etmiştir. Bekir Karlığa da değerlendirmesinde İslam'a ait değerlere gereği gibi sahip çıkıldığında antidemokratik çıkışların yaşanmayacağını belirtmiştir. Bunların dışında toplantıda genel olarak öne çıkan fikirlerde, Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin Avrupa birliği için bir imtihan olduğunu, kabul ya da reddi halinde Batı'nın İslam'a ve Müslüman ülkelere bakış açısının ortaya çıkacağını sık sık vurgulanmıştır. Bugün AB'nin Türkiye'ye özelinde bütün İslam ülkelerine dayattığı bazı değerlerin aslında İslam'ın kendi öz değerleri olduğunun altını çizilmiş ve bu meselelerin sanki Batılılara ait bir meseleymiş ve Müslümanlar da buna bir şekilde ilişmek istiyormuş gibi bir durumun var olduğu dile getirilmiştir.³²

Mısırlı akademisyen Dr. Mustafa Elwi "Eğer Türkiye AB'ye alınırsa, neler olur? Bu Türkiye'nin bölge ilişkileri ve bölgedeki çatışmalara ne şekilde yansır?" gibi soruların sorulması ve gerek Arap-İsrail ve gerekse ABD'nin Irak'taki varlığına nasıl etki edeceğinin etraflıca düşünülmesi gerektiğini söylemiştir. Elwi, Türkiye'nin AB üyeliğini Müslüman ülkeler için bir umut olarak değerlendirmiştir.³³ Katılımcılardan Amr-eş Şöbeki ise, "Türkiye'nin kendi değerlerini koruyarak AB yolunda ilerlemesinin büyük başarı olduğunu" dile getirmiştir. Şöbeki'ye göre "AK Parti çatışmaların yerine farklı bir orta yol bulmaya çalışmıştır ve bu büyük bir başarıdır".³⁴

16. Abant toplantısı, Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci etrafında, İslam dünyasında nelerin değiştiğini ve nelerin değişeceğini tartışmıştır. Türkiye'nin bir medeniyetler köprüsü olduğu vurgulanmıştır. Türkiye'nin AB üyeliği sürecinin Müslümanların başarısı veya başarısızlığından daha çok Batı'nın İslam algısı ve ona yaklaşımı çerçevesinde önemli olduğu görüşünü ortaya çıkaran bir toplantı olmuştur.

³² (Çevrimiçi), <http://tr.fgulen.com/content/view/14670/11/>. 3 Nisan 2013.

³³ Mustafa Elwi, "Türkiye'nin AB Üyeliği Müslüman Ülkeler için Bir Umud", (çevrimiçi) <http://www.gyv.org.tr/Haberler/Detay/110/T%C3%BCrkiye'nin%20AB%20%C3%BCyeli%C4%9Fi%20M%C3%BCsl%C3%BCman%20%C3%BClkeler%20i%C3%A7in%20bir%20umut>. 13 Nisan 2013.

³⁴ Büşra Erdem, "Türkiye AB ile İslam Ülkeleri Arasında Köprü Olmalı", *Zaman*, 16.12.2007.

4.4. Abant Toplantılarında Medeniyetlerarası Diyalog

Abant Toplantılarında medeniyetlerarası diyalog meselesi genel olarak ‘din’ ekseninde ele alınmıştır. Bu yaklaşımın nedeni ise son yüzyılda göze çarpan dinin yükselişidir. Özellikle medeniyetler çatışması tezinden ve 11 Eylül’den sonra dünyanın İslam ve Hristiyanlık özelinde dinler etrafında şekillenen medeniyetlerarası ilişkiler olarak tasvir edilmesi bu yaklaşımı bir anlamada zorunlu kılmıştır. Abant Toplantılarında din bir çatışma kaynağı olmaktan ziyade birleştirici ve bütünleştirici bir faktör olarak değerlendirilmiştir. Toplantılarda katılımcılar dinin bir çatışma unsuru olmaması için başkalarına zarar vermediği sürece farklı dini anlayışların yaşamasına imkân verilmesi gerektiği ve bu maksatla hiçbir devletinde herhangi bir din anlayışını empoze etmemesi lazım geldiği üzerinde birleşmişlerdir.

Bulaç, İslam tarihinden verdiği örnekte Hz. Ali’nin Mısır’a vali tayin ettiği Malik bin Eşter’e yazdığı mektupta geçen, “bizim idaremiz altında olan insanlar iki sınıftır, biri yaratılıştan eşlerimiz olan gayri-Müslümler, diğerleri de din kardeşlerimiz” sözünü zikrederek, Müslümanların kendi aralarındaki ilişkinin kardeşlik, gayri-Müslümlerle olan ilişkilerin ise ontolojik eşitlik zemininde oturduğunu savunmuştur.³⁵

Toplantılarda katılımcılar diyalog kavramına ve İslam’ın Batı ile ilişkisinde geçmişten gelen ve çoğunlukla Batı eksenli yanlış ve yanlı algılamalara çokça vurgu yapmıştır. Hayrettin Karaman, Abant Platformu ile ilgili ‘konsil’ benzetmesi yapılmasına ve İslam’ın ılımlılaştırılmaya çalışıldığına dair eleştirilere “burası ruhaniler meclisi filan değildir. Abant Platformu, beyin fırtınası yapılan hür ve bağımsız insanların düşüncelerini açıkça ortaya koydukları, ortak noktalara ulaşılsa bile ortak olmayan düşünce, görüş ve tekliflerin de yer aldığı, kayıt altına alındığı bir toplantıdan ibarettir” şeklinde cevap vermiştir.³⁶ İslam’ın diyaloga ve hoşgörüyeye verdiği öneme dikkat çeken Karaman’a göre İslam ‘öteki’nin varlığını tanımakta, din ve ahlakına göre ona bir değer vermekte, temel insan haklarından onun da eşit olarak yararlanmasını sağlamaktadır.³⁷

³⁵ Ali Bulaç, **Çoğulculuk ve Toplumsal Uzlaşma** (içinde), s. 162.

³⁶ Hayreddin Karaman, “Abant-2006”, **Yeni Şafak**, 14.07.2006.

³⁷ Hayreddin Karaman, “4. Abant Platformu”, **Yeni Şafak**, 22.07.2001.

Toplantıda çatışmaya dayalı fikirlere ve bu fikirlere dayalı olarak kurulmaya çalışılan sisteme itiraz edilmiştir. Altıncı Abant Toplantısı'nın sonuç metninde de olduğu üzere “genellikle uluslararası düzenlerin savaşlardan sonra kurulduğu ve kuralları galiplerin koyduğuna” değinilmiş, “bu kez olup-bitmiş bir savaştan sonra kurulacak düzenin yeni çatışmalara yol açmayacak esaslara dayalı olarak kurulması gerektiği” vurgulanmıştır.³⁸

Toplantıların önemli katılımcılarından Yusuf Kaplan da “Rönesans ve reformasyondan itibaren geliştirilen Peter Gay'in ‘modern paganizmin yükselişi’ olarak tarif ettiği Batılı kodların, kavramların ve kurumların tüm küre ölçeğinde hâkim kılınmaya çalışıldığını, Bu nedenle Batılı kavramlar ve kurumlarla çepeçevre ‘kuşatılmış’ durumda olduğumuza” dikkat çekmiştir.³⁹ Böyle bir küresel ortamda Kaplan'ın da belirttiği gibi Abant Platformunun farklı kesimlere mensup aydınları bir araya getirip konuşurtmayı ve tartıştırmayı başarması oldukça önem arz etmektedir.⁴⁰

“Abant platformu Türkiye’de diyalog, hoşgörü ve uzlaşma adına başarılı bir zemin olduğunu” belirten Hüseyin Gülerce, “Türkiye’nin olduğu gibi dünyanın da diyalog ve uzlaşma zeminine ihtiyacı olduğunu” ifade etmiştir.⁴¹ Bu zemin, Abant Platformu’nun ulusal sınırların dışına açılması küresel çapta önemli isimleri bir araya getirebilmesi ile uluslararası düzeyde de sağlanmaya çalışılmıştır.

İslam ve Batı medeniyeti daha önceki dönemlerde de, Endülüs, Haçlı Seferleri, Viyana Kuşatması gibi örnekler de olduğu gibi karşılaşmıştır ancak Karlığa'nın da belirttiği gibi bu buluşmalar kavgalı olmuş ve Batı’da yazılan destani literatürün etkisiyle Batı’da İslam hakkında yanlış bir imaj oluşmuştur. Yeni bir İslam-Batı buluşması için çatışma üzerine kurulu psikolojilerin ortadan kaldırılması gerekmektedir.⁴² Abant Toplantılarında diyaloga yapılan vurgu bu psikolojinin ortadan kalkmasına önemli bir katkı sağlamaktadır.

³⁸ Bkz. 6. Abant Toplantısı Sonuç Bildirisi, (Çevrimiçi) http://gyv.org.tr/content/userfiles/pdf/6._ABANT_SONU__B_LD_R_S_.pdf. 11 Mayıs 2013.

³⁹ Yusuf Kaplan, “Abant Platformu ve Türk ‘Aydını’nın Özneleşme İmkani”, **Yeni Şafak**, 16.07.2003.

⁴⁰ **A.y.**

⁴¹ Hüseyin Gülerce, “Demokrasi Çağımızın Kabul Edilebilir Tek Siyasi Sistemidir”, **Zaman**, 14.07.2003.

⁴² Mahmut Çebi, “Türkiye’li AB Neden Aşure Tadı Vermesin?”, **Zaman**, 05.12.2004.

Abant Toplantılarının düzenleyicisi olarak Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Abant platformunun; farklılıkları zenginlik kabul ederek, birlikte yaşama kültürü oluşturmak, ulusal ve uluslararası sorunları yok saymak yerine, çözüm adına bu sorunların üzerine cesaretle yürüyebilmek ve böylece pasiflikten kurtulup aktif ve dinamik kalabilmek amacıyla olduğunu belirtmiştir. Abant Toplantıları, tüm toplum katmanlarından insanların karşılıklı önyargılardan kurtulmalarına katkı sağlamak ve bir ortak akıl, ortak payda ve diyalog ortamı oluşturma hedefi taşımaktadır. Bunların yanı sıra çatışmacı, reddiyeci, sert ve radikal tavırları kırmak ve akıl dışı çözüm arayışlarına set çekmek ve tüm dünyanın örnek aldığı bir makul çözüm platformu olmak şeklinde belirtilen amaçlar⁴³ küresel ölçekte bir medeniyetlerarası diyalog kurma bağlamında önemli hedefler olarak önem arz etmektedir.

4.5. Uluslararası İlişkilerde Bir Diyalog Çabası Olarak Abant Toplantıları

Abant Toplantıları medeniyetlerarası diyalog bağlamında önemli kademeler olarak değerlendirilebilecek birçok gerekliliği yerine getirmiştir. Yalnızca hâkim konumdaki ülkeleri ve toplumları ilgilendirmeyen aksine bütün toplumların ve kültürleri alakadar eden “küreselleşme”, “modernite”, “demokrasi”, “çoğulculuk”, “uzlaşma”, “din”, “sekülerleşme” gibi konuları ele almıştır. Bu konular yerel bir girişim olarak kalmayarak dünyaya da açılan toplantılarda tartışılmıştır. Yine Abant Toplantıları diyalogun gerektirdiği biçimde farklı fikirlere ve görüşlere sahip tarafların aynı zeminde bu görüşlerini dile getirme imkânı sağlamıştır. Belli konularla ilgili olarak tek bir kesimin muhatapsız olarak fikirlerini ortaya koyduğu bir faaliyet olmamıştır. Abant Toplantılarının bir diyalog çabası olarak değerlendirilebilmesini sağlayan başka bir neden de bu girişimin sivil bir kimliğe sahip olması ve bazı katılımcıların siyasetçi olmalarına rağmen tartışmaların büyük oranda entelektüel ve akademik zeminde gerçekleştirilmiş olmasıdır.

Abant Platformu, toplantılarda bazı realiteleri peşinen ve genel geçer zemin olarak kabul etmiş ve yapılan bazı tartışmalarda ortak bir noktaya varamamış olsa da

⁴³ (Çevrimiçi) <http://www.abantplatform.org/Hakkimizda/Detay/32/Misyonumuz>. 2 Nisan 2013.

bütün eksiklik ve eleştirilere rağmen bir araya gelmez denilen birçok kesimden insanı bir araya getirmiş ve bu kesimlerin fikirlerinin yüz yüze gelmesini sağlamıştır.

Abant Platformu Bilimsel Koordinatörlüğü görevi yapmış olan Prof. Dr. Kenan Gürsoy bir fikre ötekini dışlayan buyurgan üslubu kazandıranın sadece kibir olduğunu ve vermekten çok alabilmenin erdem sayılabileceği tek zeminin, fikrin ötekiyle karşılaştığı diyalog ortamı olduğunu belirtmiştir. Gürsoy'a göre Abant, işte bu diyalogu oluşturan ruhtur. Yine Gürsoy'un ifadeleri ile Abant Ruhu farklıları, o farklılıkları oluşturan öğelerden biri olarak bizi, diğerleriyle buluşturucu, bütünleştiricidir. Bu ruh, kendi kişilikli tavrımızı ortaya koyarken, ötekine saygıyı, onun bizden hiç de aşağı kalmayan haysiyetli tavrını anlama çabası içinde gerçekleştirmemiz gerektiğini bize aşılacaktır. Bu, uzlaşmayı, "zararlı olmadığı sürece, ötekine katlanabilirim" kayıtsızlığından çıkartarak, tam tersine onun duruşu karşısındaki mesafeli, fakat bir o kadar da buna ihtimam gösterici bir sorumluluk haline getirmektedir. Gürsoy, toplantılar sonucunda ortaya çıkan bildirimleri ise temel problemin doğru anlaşılması olmasının sağladığı bir rahatlık ve karşılıklı oluşturulan bir kavram beraberliği ile yakalanabilmiş, o gün için kamuya tavsiye anlamında uzlaşılabilir metinler olarak tanımlamıştır. Bu metinler kesinleşmiş bir sentez olmaktan çok, ileriye yönelik olarak zenginleştirilebilir, ufuk değeri taşımaktadırlar. Gürsoy'a göre toplantılarda ortaya çıkan 'Abant Ruhu', temel sorunları açıklıkla belirlemek ve cesaretle onların üzerine gitmek bakımından Batı'lıdır. Bu ruh bu sorunları sadece entelektüel anlamda kavrayan ve tartışan değil, fakat onları farklı tezahürlerle de olsa, varoluşsal bir çile ile ruhlarının derinliklerinde hisseden insanların bir buluşma, sohbet (yani muhabbet) ortamı oluşturması bakımından da Doğu'ludur.⁴⁴

Mehmet Aydın ise Türkiye'de yapılan toplantıların pek çoğunda, "muhalif ses" in varlığının genel dekorun bir parçası olmanın ötesinde fazla bir güce sahip olmadığına dikkat çekmiştir. Aydın, bu toplantıların aksine Abant Toplantısı'nda bir sesin öteki ses kadar önemli, ilim ve fikir ölçüsü içinde kaldığı sürece de saygıya layık olduğunu ifade etmiş, Abant Toplantılarının, birlikte yaşamının temel şartı olan

⁴⁴ (Çevrimiçi) <http://muharremozturk1.blogspot.com/2010/08/abant-platformu.html>. 12 Nisan 2013.

"ortak payda"nın yakalanabilmesinin zor; fakat imkânsız olmadığına mütevazı bir örneğini ortaya koyduğunu belirtmiştir.⁴⁵

Küreselleşme çağında Batı ve İslam medeniyetleri arasında oluşturulan gerginlik ve çatışma öngörülerini sürerken, İslam hala Batı tarafından tanımlanan ve belirlenen bir 'nesne' olarak algılanmaktadır. Klasik oryantalizm çağında olduğu gibi bugünde İslam'ın 'ne', ve Müslümanların 'kim' olduğu da 'onlar' tarafından belirlenmeye çalışılmaktadır. Abant Toplantıları Müslüman bir ülke olarak Türkiye'nin başlattığı ve öncülüğünü yaptığı, bu iki medeniyet arasında kültürler arası diyalog sağlayan önemli bir girişim olmuştur. Çatışma senaryolarının sıkça dillendirildiği son dönemlerde BM'nin de bir proje olarak gündeme getirdiği "Medeniyetler İttifakı" başta olmak üzere diyalog örneklerinden birisi olarak yerini almıştır.

Abant Toplantılarının ne olduğu ve olmadığı hususunda ve medeniyetlerarası diyalog örneği olarak nasıl bir işlevi olduğuna dair, Hande Ekşioğlu'nun en baştan itibaren Abant Toplantılarının içinde olan ve Abant Platformu Yönetim Kurulu üyeliği yapan Ali Bulaç ile yaptığı röportaj önemli cevaplar içermektedir. 12. Abant toplantısı sırasında yapılmış olan bu röportajın bazı kısımları şunlardır;

"Hande Ekşioğlu: Her Abant Toplantısı'ndan sonra Abant Platformu'na dönük bazı eleştiriler yapılıyor. Bazıları Abant'tı, demokrasi, sivil toplum, çok seslilik gibi Batılı kavramlar yoluyla Müslümanları pasifize etmekle suçlarken diğerleri de, Abant'ın geniş vizyonunun, çok sesli yapısının İslam'a kamusal alan açmak için bir paravan olduğunu ileri sürüyor. Bilderberg toplantılarından Hristiyan konsillerine kadar benzetmeler var. Abant Danışma Kurulu Üyesi, müdavimi ve olayın mutfağını bilen biri olarak Ali Bulaç'a göre Abant nedir?"

Ali Bulaç: Abant, her üçü de değildir. Özel olarak İslamiyet'i kamusalallaştırmak üzere bulunmuş bir formül gözüyle bakılamaz. Çünkü her şeyden önce Türkiye'de, kamusal alan ne olduğu konusu da insanların zihninde belirgin değildir. Sahiden kamusal alanla özel alan arasındaki fark ne kadar önemli? Özel alan nerede bitiyor, kamusal alan nerede başlıyor? Kamusal alan iktidar demek midir? Yoksa kamusal alan, kamu otoritesinin geçtiği alanlar mıdır? Henüz bu konuda siyaset bilimi ve sosyal bilim açısından bir açıklık yokken, 1998 yılında, yani bundan 9 sene önce İslamiyet'e kamusal alan açmak üzere böyle bir formülden hareket etmiş olmamız tam bir komplo teorisi; ben bunu ciddiye almıyorum. İslamiyet'i pasifleştirmek

⁴⁵ Mehmet Aydın, **Din, Devlet ve Toplum**, İstanbul, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, 2000, s. 10-11.

üzere iddiasına gelince, bu da doğru değil, çünkü orada İslamiyet'in propagandası yapılmıyor. Ve İslamiyet'e karşı herhangi bir hareket de yok. Ama bu ülkede yaşayan insanlar var, bunların kendilerine göre siyasi görüşleri var. Çeşitli kesimlerin kanaat önderleridir bunlar. Ve Türkiye sorunları olan bir ülke. Her ülke gibi bizim de kendimize göre sorunlarımız var. Bugüne kadar herkes kendi bulunduğu adacıkta durarak sorunları çözmeye ya da kendi görüşünü dayatmaya çalışıyordu. Bu yolun çatışma doğurduğuna, sosyal barışı bozduğuna, siyasi birliği zedelediğine ve bize güç kaybettiğine kanaat getirdiğimiz için bu yolu değiştirmek gerekir, dedik. Değiştirmenin yolu da, kavga etmek, bağırarak, çağırmak değil, bir araya gelip sorunlarımızı masaya yatırmak, konuşmaktır. Şu anda Abant, Kahire'de, 12. toplantısını yaptı. Bu 12 toplantıda da yapabildiğimiz en iyi şey, konuşmayı becerebilmektir. Konuştuğumuz konular sonunda üzerinde mutabakata vardığımız konu olunca bunları kamuoyuna deklare ediyoruz. Diyoruz ki, şu mesele üzerinde konuştuk, şu konularda da mutabakata vardık, mutabakata vardığımız konular şunlardır. Tabii ki görüş ayrılıklarımız da var; sonuçta herkes kendi görüşünü muhafaza ediyor. Ama bu, bir daha başka bir konuyu, başka bir zamanda konuşmamıza engel değildir. Belki ileride şu anda üzerinde anlaşamadığımız konuları da gündeme getirip bir daha üzerinde konuşma imkânını bulabileceğiz. Konsil benzetmesine gelince, bu tabii çok ağır bir benzetme. Kim böyle bir benzetmede bulunuyor ise, ben kendi adıma onun helallik almasını isterim. Bu ağır bir suçlamadır, bir hak ihlalidir. Allah affetsin.

(...)

Hande Ekşioğlu: Abant'ı, Fethullah Gülen ile irtibatlandırıp, gündemin onun tarafından belirlendiğini iddia edenler var. Fethullah Gülen'in konu seçimine müdahalesi oluyor mu?

Ali Bulaç: Hayır, kesinlikle olmuyor. Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'nın bu işi organize etmesi dışında bize en ufak bir müdahale yok.

Hande Ekşioğlu: Yani bu sözde hiçbir gerçeklik payı yok mu?

Ali Bulaç: Hayır, kesinlikle... Ben başından beri danışma kurulundayım. Çok farklı kesimlerden insanlar, bilim adamları, aydınlar bir araya gelir, önümüzdeki toplantının konusunu tartışır. Herkes önemli bulduğu bir konuyu gündeme getirir. Bunlar tek tek ele alınır ve sonunda bir konu üzerinde ittifaka varılır. Sonunda üzerinde ittifaka varılan konu toplantı da ele alınır.

Hande Ekşioğlu: Daha önceki Abant'lar daha çok Türkiye'nin kendi iç sorunlarıyla ilgili ya da Türkiye'den Batı'ya dönük mesajlar içeren projelerdi. Abant Brüksel, Washington, Paris gibi... Oysa geçen yıl ilk defa bölgemize dönük bir proje gerçekleştirildi: Abant -Ortadoğu... Ve şimdi de Mısır... Bu bölgesel ilgi değişikliğinin sebebi nedir?

Ali Bulaç: Her zaman çok bilinçli bir şekilde önceden şuradan başlayalım, diye düşünülmüyor. Mesela Washington toplantısının düzenlenmesinin ana sebeplerinden biri konjonktürdü. O konjonktürde 11 Eylül olayları başlamış, ABD Afganistan'a girmiş, Irak'ı işgal etmişti. Medeniyetler çatışması tezi vardı. İslam dünyasını, Türkiye'yi, herkesi yakından

ilgilendiren konular bunlar. Dolayısıyla gidip bu tezin, bu fikrin ortaya çıktığı, formüle edildiği mekânda, mahallinde tartışmak anlamlı olabilir, diye düşündük ve çok da yararlı oldu. Ayrıca artık Türkiye'deki Abant birikiminin entelektüel hayatın, uluslararası platformlara çıkma zamanı gelmişti. Uluslararası platformlara çıkmak, oralarda konuşmak çok önemlidir. Ama sadece konuşmak yetmiyor. Aynı zamanda nasıl konuştuğunuz, nasıl tartıştığınız da önemlidir ve Abant'ta bu sağlandı. Arkasından biliyorsunuz Türkiye, 17-Aralık -2004'te AB üyelik sürecinde müzakere tarihi alacaktı. Dolayısıyla biz 17 Aralık'tan önce, zihni bir hazırlık sağlamak, kendi görüşümüzü Avrupa ve Türkiye kamuoyuna deklare etmek için Brüksel'de bir toplantı yapma ihtiyacı hissettik. Dikkat ederseniz hem Washington, hem Brüksel -Abant'ta konjonktür rol oynadı. Neydi o konjonktür, birincisi medeniyetler çatışması ve ABD'nin Ortadoğu'ya gelmesi. İkincisi de Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci ve müzakere tarihi alacak olması. Üçüncüsü Paris toplantıydı. O da dolaylı yoldan bir konjonktür vesilesiyle ortaya çıktı. Türkiye, Avrupa Birliği üyelik süreci hız kazanınca özellikle Fransa Türkiye'ye karşı rezervler koydu, engeller çıkarmaya başladı. Bu üyeliğe karşı çıkmanın bütün Avrupa'da başını çeken Fransa oldu. Çok yoğun tartışmalar yaşandı. Biz de o zaman Fransa'ya gidelim ve Fransa entelektüelleriyle bunu konuşalım, diye karar aldık. Bu önyargılar nereden kaynaklanıyor? Birbirimizi neden anlamıyoruz? Birbirimizi dinleyelim, konuşmasını becerelim, diye Fransa'ya gittik. Çok da iyi bir toplantı oldu Paris - Abant toplantısı. Ortadoğu-Abant'a gelince, Ortadoğu konusunu daha önceden planlanmıştık. Bu bölgede uygulanan ve birçok ülkeyi içine alan bir BOP projesi var. Bölgede işgaller, savaşlar, toplumsal çalkantılar yaşanıyor ve biz de bundan büyük ölçüde etkileneceğiz. O zaman bu konuyu kendi evimizde teşrih masasına yatıralım, anatomisini yapalım diye düşündük ve bu sefer yenilik olarak Ortadoğu'dan, Mısır, Lübnan, Ürdün ve İsrail'den katılımcılar çağırdık. Onlar da katkılar da bulundular. Hem Ürdün, hem Lübnan, hem de Mısırlı katılımcılar Ortadoğu konusunu ele aldığımız Bolu-Abant'tan çok etkilendiler ve bunu bizde yapalım dediler. İşte bu yıl ki Abant'ta böyle doğdu. Yani teklif onlardan geldi. Her üç ülke de bu teklifi yaptı.

(...)

Hande Ekşioğlu: Bu faaliyetler İslam dünyasında ya da Ortadoğu'da gelmiş bir sivil toplum aşaması olarak görülebilir mi?

Ali Bulaç: Şunu öncelikle söylemem icab eder. İslam dünyasında ve İslam tarihinde çok kuvvetli bir sivil toplum damarı vardır. Batı'dakinin birebir benzeri değildir. Kiliseye karşı popüler bir alan yaratmak için ortaya çıkan Batı'daki sivil toplum ile Doğu -İslam Dünyası'nda, özellikle Osmanlı'daki sivil toplum birbirinden farklıdır. Ama kuvvetli bir damar olarak İslam tarihinde sivil toplum vardır. Modern tarihe girdiğimiz andan itibaren kesintiye uğramıştır. Fakat özellikle 1970'lerden itibaren sivil inisiyatif İslam dünyasında ve Türkiye' de tekrar güç kazandı. Abant bir sivil inisiyatiftir. Devletlerle, hükümetlerle, siyasi iktidarlarla ve partilerle hiçbir ilişkisi yoktur. Ama aynı zamanda bütün siyasi partilere de

açıktır. Yani siyasi partilerden bir lider, bir kişi gelir burada fikrini beyan eder fakat siyasi bir şahsiyet olarak değil, kendi adına konuşur. Abant'ın bir prensip kararı vardır: Eğer danışma kurulundan birisi siyasete atılacak olursa hemen ilk toplantıda onu ihraç ederiz. Hatta biz bunu kendi başkanımızı ihraç etmek suretiyle uyguladık. Mete Tunçay'dan önceki başkanımız Mehmet Aydın'dı. AKP'den siyasete atıldı. Milletvekili seçildi ve hemen bu olaydan sonra kendisinin de bulunduğu bir toplantıyla başkanımızı ihraç ettik. Önceden Abant'ın içinde bulunup bugün bakan, milletvekili olan arkadaşlarımız var, fakat artık onların bizimle organik ilişkileri tamamen kesilmiştir. Devletle, siyasetle, hükümetlerle Abant'ın herhangi bir ilişkisi yoktur; olmaması da gerekir. Zaten güvenilirliğini de buna borçludur.

(...)

Hande Ekşioğlu: *Son olarak, bazı insanlar bu tip çalışmaları iyi niyetli bulsalar da etkisinden şüphe duyuyorlar. Dünyayı yöneten büyük güçler karşısında bu girişimler ne kadar etkili olabilir? Abant Platformu'nun gerek ülke ve gerek global düzlemde ağırlığı nedir? Bir şeyler değişiyor mu?*

Ali Buluç: *Bu çok güzel bir soru. Bu tip çalışmaları ben toprağa tohum ekmeğe benzetiyorum. Tohum atarsınız hemen bir anda toprağın üstüne fidan olarak çıkmaz. Onu beslemeniz ve gelişip yetişmesini beklemeniz lazımdır. Büyük güçler, lobiler, petrol şirketleri demokrasileri, karar alma mekanizmalarını bir şekilde etkiliyorlar. Bu, demokrasilerin çok büyük zaafıdır. 11 Eylül'den sonra demokrasilerde iki önemli zaaf başladı. Bunların bir tanesi, güvenliğin özgürlüğün yerini almaya başlaması; ikincisi de sözünü ettiğimiz büyük lobilerin karar mekanizmaları üzerinde etkili olmasıdır. Ama dünya demokrasiden geriye dönmeyecek; bu yolda devam edecektir. Bana göre önümüzdeki dönemlerde karar mekanizmaları üzerinde etkili olmaya çalışan küçük azınlıklar ile büyük kitleler arasında çatışma başlayacaktır. Bunlar da kendi iradelerini temsil etmek isteyeceklerdir. Dolayısıyla bu tür toplantılar, sivil inisiyatifin etkisini arttırmak bakımından önemlidir. Demokrasilerde karar mekanizmaları üzerinde etkili olmak isteyenler iki yol seçer. Bunlardan bir tanesi sadece kendisi etkili olmak ister. Bir siyasi görüş, bir grup, başka grubu etkilemeye ve kendi arzusunu karar mekanizmaları üzerinde etkili kılmaya çalışır. Bu çok verimli olmaz ve çatışmaya sebep olur. İkinci yol ise, diğerleriyle beraber hareket etmektir. Diğerleriyle birlikte hareket etme bir süreçtir, bir konsepttir. "Ben bu dünya da tek varlık değilim; benimle beraber başkaları da vardır," mantığını takip eder. Akıllı bir tüccar hem kazanır, hem kazandırır. Akıllı siyasetçi de öyledir. Hem kazanır, hem kazandırır. "Sadece ben, sadece ben" dersiniz bir defa kazanırsınız. İkinci defa kazanamazsınız. Ama komşunuzu, yanınızdaki üreticiyi kazandırmayı da tasarlıyorsanız, kazandırırsanız hep beraber kazanırsınız. Bugün öyle bir sürece girdik ki tek başımıza kendi arzularımızı söz sahibi kılamayız. Diğerleriyle beraber hareket etmek zorundayız. Diğerleriyle beraber hareket edebilmemiz için de, konuşabilmemiz, ortak paydalarımızı, ortak çıkarlarımızı bulmamız ve*

bunları sivil bir inisiyatif şeklinde geliştirip kamuoyunu oluşturarak siyasetler, hükümetler üzerinde etkili olmaya çalışmamız lazım. Bu açıdan bence Abant modern zamanların ihtiyaç duyduğu en iyi modeldir.”⁴⁶

Ali Bulaç'ın da belirttiği ve toplantıların katılımcılar ve içerikleri itibariyle gösterdiği üzere, Abant Toplantıları özellikle uluslararası platforma açılması ile küresel meseleleri de ele alan, görüş ayrılıklarına rağmen bir konuşma/diyalog ortamı sağlayan, sivil bir girişim özelliği taşımaktadır. Medeniyetler Çatışması düşüncesi ile birlikte kültürler arası diyalogun önemi artmıştır. Abant Toplantıları bu bağlamda aykırı görülen kesimleri bir araya getirmek ve bir diyalog ilişkisi tesis etmek gibi bir işlevi üstlenmiştir.

Abant Toplantıları, özellikle yurt içinde 'neye / kime hizmet ettiği' ve toplantı sonuçlarının bir uzlaşma içerip içermediği üzerinden pek çok eleştiriye maruz kalmıştır. Bazıları tarafından ise yeni bir şey söylemediği, var olan genel kabulleri tasdik ettiği şeklinde eleştirilmiştir. Kuşkusuz birbirinden oldukça farklı kesimlerden düşüncelerin ortak bir yargıya varması oldukça zordur. Ayrıca Abant Toplantıları'nda bazı konuların belli ön kabullerle tartışıldığını söylemek de mümkündür.

Her zaman ortak bir payda da buluşulmasa da çatışmadan ziyade bir araya gelip tartışmanın fikir alış verişinde bulunmanın mümkün olduğunu gösteren bir zemin olarak Abant Toplantıları, medeniyetlerarası diyalog yolunda kayda değer örneklerdendir. Bununla birlikte herhangi bir konuda söz söyleyen bir kurum değil, herhangi bir konuda söz söyleyen farklı aydınları bir araya getiren bir diyalog zemini olan Abant Platformu'nu bir kamu diplomasisi ve yumuşak güç örneği olarak da düşünülebilir.

Uluslararası ilişkilerin artık yalnızca hükümetler arası bir faaliyet olmaktan çıkıp toplumlar, halklar arasında bir faaliyet haline dönüştüğü bu yeni çağda⁴⁷ devlet dışı aktörlerin rolü gitgide artmaktadır. Soğuk Savaş döneminin diplomasisi başta olmak üzere uluslararası ilişkiler yöntemlerinin değiştiği bu yeni süreçte, eski klasik diplomasi anlayışı değişmiş ve devletler ve hükümetlerin yanı sıra ulusal ve

⁴⁶ Röportajın tamamı için bkz. **EK 9**: Hande Ekşioğlu'nun Ali Bulaç ile Yaptığı Röportaj.

⁴⁷ Hüner Tuncer, *Diplomasinin Evrimi: Gizli Diplomasiden Küresel Diplomasiye*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2009, s. 144-145.

uluslararası alanda hükümet dışı organizasyonlar, sivil toplum kuruluşları gibi farklı aktörlerin olduğu farklı bir diplomasi ortaya çıkmıştır.⁴⁸

Uluslararası ilişkilerin niteliğinin değiştiği bu son dönemde kamu diplomasisi yeni bir yöntem olarak kullanılmaya başlanmıştır. Önemi hala koruyan devletler ve resmi kurumlar arasındaki ilişkilerle yürütülen klasik diplomasinin yerini, halklardan halklara, sivil toplum kuruluşları ve çeşitli toplum kuruluşları ile yürütülen, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, iletişim, halkla ilişkiler gibi pek çok disiplinin birlikte çalıştığı bir saha olarak kamu diplomasisi almaya başlamıştır.⁴⁹

Yeni bir uluslararası ilişkiler yöntemi olarak kamu diplomasisi, asli gayesi ilişkiler inşa etmek olan bir yöntemdir. Bununla beraber başka ülkelerin, kültürlerin ve insanların ihtiyaçlarını anlamayı, yanlış algılamaları düzeltmeyi ve müşterek gayeler bulabileceğimiz sahalara aramayı hedefleyen bir yöntemdir.⁵⁰ Stratejik bir iletişim aracı olarak, “kamuoyunun anlaşılması, bilgilendirilmesi ve etkilenmesi” faaliyetlerinin toplamı olarak da tanımlanan⁵¹ kamu diplomasisinin amacı propaganda değil, nesnel verilere ve gerçeklere dayalı stratejik bir iletişim dili inşa etmek ve farklı kesimlerin hizmetine sunmaktır.

Çift taraflı bir iletişim ve etkileşimi öngören kamu diplomasisinde öncelikli hedef, muhatap kitlenin dinlenmesi ve önceliklerinin tespit edilmesidir. İkinci olarak bilgilendirme, paylaşım, ikna ve etkileme amaçlanır. Bu yüzden kamu diplomasisi dinamik ve çok boyutlu bir iletişim sürecidir. Konuşmak kadar dinlemek, anlatmak kadar anlamak, iletmek kadar iletişime açık olmak önemlidir.⁵²

Kamu diplomasisinin temelini ise “yumuşak güç” kavramı oluşturmaktadır. Yumuşak güç kavramına ilk kez Joseph S. Nye, 1990 yılında yayımlanan ve Amerika'nın düşüşte olduğu hakkındaki yaygın görüşü tartıştığı “*Bound to Lead*”

⁴⁸ Vedat Demir, **Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç**, İstanbul, Beta Yayınları, 2012, s. 12.

⁴⁹ **A.e.**, s. 2.

⁵⁰ M. Leonard, C. Stead, C. Smewing, **Public Diplomacy**, London, Foreign Policy Center, 2002, s. 8'den aktaran Demir, **a.g.e.**, s. 15.

⁵¹ Peter Krause, Stephen van Evera, “Public Diplomacy; Ideas for the War of Ideas”, **Belfer Center for Science and International Affairs**, Harvard Kennedy School, September 2009, s. 9–10.

⁵² İbrahim Kalın, “**Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi**”, s. 5, (Çevrimiçi) <http://kdk.gov.tr/sag/turk-dis-politikasi-ve-kamu-diplomasisi/20> 28 Mayıs 2013.

adlı kitabında değinmiş ve “yumuşak güç” kavramını gücün dolaylı hali veya işbirlikçi güç olarak tanımlamıştır.⁵³

Nye’a göre gücü kullanmanın dolaylı yolları vardır. Dünya politikasının gündemini belirlemek ve diğer ülkeleri cezbetmek, onları askeri veya ekonomik silahlarla tehdit ederek veya bunları kullanarak değişmeye zorlamak kadar önemli bir etkiye sahiptir. Bu güç şekline, yani istediğini başkalarının da istemesini sağlamaya yumuşak güç adı verilir. Yumuşak güç, insanları zorlamak yerine onlarla işbirliği yapmayı amaçlamaktadır.⁵⁴ Joseph Nye, uluslararası ilişkilerde ekonomik ve askeri yığınak yapmanın dışında farklı güç biçimlerinin bulunduğu düşüncesinden hareketle istediğimiz şeyi elde etmenin üç yolunu tanımlamıştır. Bunlar karşınızdakini kaba kuvvetle tehdit etmek ve gerekirse savaşmak, muhatabınızı çeşitli biçimlerde ‘satın almak’ ve yumuşak güç kullanarak ikna etmek. Nye’a göre yumuşak güç, “bir ülkenin kültürünün, siyasi fikirlerinin ve politikalarının çekiciliğini” ifade etmektedir.⁵⁵

Yine Nye’a göre yumuşak güç büyük oranda bir ülkenin kendi değerlerinden kaynaklanmaktadır. Bu değerler o ülkenin kültüründe, ülke içinde güdülen politikalarda ve uluslararası alanda kendisini tanıtmaya biçimlerinde kendini göstermektedir. Buna göre bir ülkenin yumuşak gücü, şu üç kaynağa dayanmaktadır. O ülkenin başkalarına cazip geldiği yerlerde kültürüne, yurt içi ve yurt dışında onlara göre yaşadığında siyasi değerlerine ve meşru ve ahlaki olarak otoriter görüldüğünde dış politikalarına.⁵⁶

Yumuşak gücün araçlarını ise, toplum ve kamuoyunda büyük bir etkiye sahip olan hükümet dışı organizasyonlar, sivil toplum örgütleri ve medya teşkil etmektedir.⁵⁷ Abant Toplantıları da bu minvalde bir yumuşak güç ve kamu diplomasisi aracı niteliği göstermektedir.

⁵³ Joseph S. Nye, **Bound to Lead: The Changing Nature of American Power**, New York, Basic Books, 1990, s. 32’den aktaran Demir, **a.g.e.**, s. 21-22.

⁵⁴ Joseph S. Nye, **Amerikan Gücünün Paradoksu**, Çev. Gürol Koca, Ankara, Literatür Yayıncılık, 2003, s. 10–11.

⁵⁵ Joseph S. Nye, **Dünya Siyasetinde Başarının Yolu; Yumuşak Güç**, Çev. Rayhan İnan Aydın, İstanbul, Elips Kitap, 2005, s. x.

⁵⁶ Nye, **a.g.e.**, s. 11.

⁵⁷ **A.e.**, s. 100.

Kamu diplomasisinin hedefleri ve stratejileri olarak itimat, anlayış ve şefkati oluşturmak; ilgi, menfaat ve ihtiyaçları canlandırmak; iletişim ve ilişkiler oluşturup geliştirmek; karşılıklı anlayış ve anlaşmayı kurmak; ihtilafları çözmek ve fikir birliği oluşturmak gösterilebilir.⁵⁸ Bu hedef ve fonksiyonlar bağlamında Abant Toplantıları'nın, Abant Platformu'nca belirtilen gerekçeleri ve hedeflerine bakıldığında bir kamu diplomasisi örneği olarak değerlendirilebilmesi için gerekli nitelikleri taşıdığı görülmektedir. Bu bağlamda Abant Toplantıları, bugün ihtiyaç duyulan hoşgörü ve diyalogu pekiştirme hedefinde kendini uluslararası alanda da gösterebilmiş sivil bir girişim olarak bir kamu diplomasisi örneği sayılabilecek bir faaliyet olmuştur.

⁵⁸ Bkz. Demir, **a.g.e.**, s. 34.

SONUÇ

“Uluslararası İlişkilerde Medeniyetlerarası Çatışma ve Diyalog Tartışmaları Bağlamında Abant Toplantıları” başlıklı bu tezde, uluslararası ilişkilerde var olan çatışma yaklaşımlarına ve tezlerine örnek olarak Samuel Huntington’ın “Medeniyetler Çatışması” tezini inceledik. Fukuyama’nın “Tarihin Sonu” tezi ile birlikte Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan yeni dünya düzenine ve geleceğe ilişkin ortaya atılan tezlerden en çok dikkati çeken ve tartışılan tez olan Huntington’ın tezi, temel olarak yeni dönemde çatışmaların son bulmayacağı, aksine medeniyetler temelinde ve Batı’yı hedef alarak daha da artacağını iddia etmiştir. Huntington’ın tezinde ortaya koyduğu medeniyet sınıflandırmasına ve medeniyetlerin geleceğine dair fikirler genel itibariyle ABD özelinde Batı medeniyetini merkeze alan ve başta İslam medeniyeti olmak üzere diğer Batı dışı medeniyetleri dışarıda bırakan fikirlerdir. “Medeniyetler Çatışması” tezi içeriği ve iddiaları ile Sovyet Rusya’nın çöküşünden sonra ABD ve Batı blokunun düşmanı ve ötekisi olarak İslam toplumlarını işaret etmiştir. Bütün argümanlarında Batı medeniyetini en güçlü unsur olarak kabul ederek, giderek zayıflamakta olduğuna dikkat çektiği Batı medeniyetinin karşısına yeni bir tehdit unsuru olarak İslam medeniyetini ve Müslüman toplumlarda artmakta olan dine yönelişi koymuştur.

Huntington’ın argümanının son derece Batı merkezli olması ve bir düşman / öteki belirlemekteki gözle görülür çabasının kaynağı, Avrupa’nın kendi kimliğini tanımlama ve dünyayı okumada ötekine duyduğu ihtiyaca dayanmaktadır. Batı medeniyeti, tarihsel seyri içinde Avrupa merkezci olarak olgunlaşmış ve kendini daima ötekilik zemini üzerinden inşa etmiştir. Batı medeniyetinin Avrupa merkezci bu kimlik tanımlaması, son yüzyılda daha çok ABD’nin merkezde olduğu bir yapıya bürünmüştür. Küresel çağda ABD merkezli Batı medeniyetinin sahip olduğu değerler yeni evrensel değerler olarak sunulmuş ve dünya bu değerlere sahip ol(a)mayanların ötekileştirilmiş ve hatta düşman olarak tanımlanmıştır. Batılı olmayan medeniyetlerin değerleri ve gelenekleri Batılı değerlere yaslanan evrensel medeniyetin önünde önemli engeller olarak görülmüştür.

90’ların sonuna doğru küreselleşmenin hızla devam etmesi ve Soğuk Savaş paradigmasının yok olmaya başlaması ile Huntington ve Fukuyama gibi

düşünürlerin üzerinde durduğu Batı'nın tek gerçek medeniyet olduğuna ilişkin fikirler tartışılmaya başlanmış ve çok medeniyetli ve kutuplu dünya fikirleri ortaya çıkmaya başlamıştır.

11 Eylül 2001'de meydana gelen saldırılar ise giderek etkisini yitirmeye başlayan çatışmacı fikirleri tekrar alevlendirmiştir. Saldırılar, Bush yönetimindeki ABD'nin dış politikada daha saldırgan ve tek taraflı bir tutum içine girmesine neden olmuş bu tutum Afganistan ve Irak işgallerinde kendisini göstermiştir. 11 Eylül sonrası ABD yönetimi tarafından açıklanan, Bush Doktrini olarak da anılan Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi ise, uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk açısından tartışmalı kavramlar ortaya çıkarmıştır. Doktrin ile birlikte ABD'nin aslında çok daha önceden de benimsediği önleyici savaş ve ön- alıcı savaş ilkeleri ilk kez resmi olarak dile getirilmiştir. Olası bir tehdit vuku bulmadan onu engellemeyi öngören bu ilkeler uluslararası hukukun klasik ve en temel prensiplerinden olan meşru müdafaa hakkı ilkesini zedelemiş ve tartışmaya açmıştır. Irak işgalinde fiili olarak uygulanan bu ilkeler küresel süper güç konumundaki ABD'ye istediği herhangi bir yere tehdit olasılığına dayanarak istediği zaman ve hatta uluslararası iradenin onayını ve fikrini almaya da ihtiyaç duymadan saldırabileceğini göstermiştir. Bunun da ötesinde 11 Eylül'den itibaren Bush Doktrini de dâhil olmak üzere ABD yönetiminin kullandığı söylemler ve ifadeler, ABD'nin askeri üstünlüğünün dışında söylemsel bir hegemonya da oluşturmuştur. 11 Eylül'den itibaren ABD, kimin dost kimin düşman ve kimin müttefik kimin tehdit olduğuna karar veren bir merci olarak ortaya çıkmıştır.

11 Eylül, ABD'nin askeri ve ekonomik gücü ile birlikte söylemsel olarak da izlediği dış politika tavrının imparatorluk olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Saldırılarından itibaren ABD tek yanlı bakış açısı ile kendi çıkarlarını küreselleştirmiştir. Tek taraflı ve uluslararası iradeyi ve hukuku dışarıda bırakan söylemler ile Amerikan dış politikası, Bush iktidarında Amerikan çıkarlarını tüm dünyaya dayatmayı öngören mutlak hegemonyacı bir zihniyete bürünmüştür. Bush Doktrini ile birlikte ABD uluslararası hukuka tabi olmayan, müttefiklerinin kaygılarını dinlemek zorunda olmayan, askeri gücünü sonuna kadar kullanıp, üzerinde hiçbir hukuki sınırlama kabul etmeyen bir güç olarak tek medeniyetçi, egemen ve emperyal yapıda bir politika benimsemiştir.

ABD'nin 11 Eylül sonrası süreçte benimsediği “ya bizimlesiniz ya karşımızda” şeklindeki söylemleri ve tavırları BM başta olmak üzere uluslararası yapının tüm unsurlarını hiçe sayarak çatışmacı fikirlerin öngördüğü bir geleceğe zemin hazırlamıştır. İnsan hakları, demokrasi, eşitlik, barış gibi kavramlar ABD'nin ve Batı medeniyetinin diğerlerine baskı kurmak ve müdahale etmek için kullandığı kavramlar haline gelmiştir.

Medeniyetler Çatışması tezi, 11 Eylül sonrası Afganistan ve Irak Savaşları ve Bush Doktrini ile vücut bulan çatışmacı fikirler, beraberinde medeniyetlerarası diyalogu öngören ve savunan görüş ve girişimlerin daha çok dile getirilmesine de yol açmıştır. Son yüzyılda kendini iyice hissettiren çatışmacı argümanların ve tezlere rağmen bugün bir ‘medeniyetlerarası diyalog’ imkânından bahsedebilmek ve böylesi bir diyalogun ortaya çıkmasını zorlaştıran unsurları anlayabilmek için Batı medeniyeti olarak adlandırılan medeniyet ile başta İslam olmak üzere diğer Batı dışı medeniyetler ve kültürler arasında tarihte yaşanmış olan bazı ilişki ve karşılaşmalara bakmak faydalı olacaktır.

Haçlı Seferleri, Avrupa kolonyalizmi ve oryantalizm Batı medeniyetinin diğer toplumlar ile ilişkisinde özellikle İslam medeniyeti ile yaşadığı bu karşılaşmalar, bugün içinde yaşadığımız çağda hem bir medeniyetler diyaloguna veri teşkil etmekte hem de bu diyalogun gerçekleşmesini zorlaştırmaktadır.

Haçlı Seferleri, Doğu'nun ve Müslümanların ‘düşman ve karşıt öteki’ olarak Batı hafızasına yerleşmesine sebep olan en önemli olaylardandır. İki yüzyıl boyunca süren Haçlı seferleri iki kültür üzerinde de bugüne kadar devam eden etkiler bırakmış ve iki tarafın da birbirini tanımasına imkân sağlamıştır. 18. yüzyıldan itibaren başlayan sömürgecilik yılları ise Haçlı Seferleri'ne benzer şekilde Batı'nın diğer toplumlar ile yüz yüze geldiği, iç içe geçtiği bir dönem olmuştur. Ancak Batı, belirlediği ‘öteki’ni yakından tanıma ve anlama fırsatını, olumlu bir iletişim kurmak yerine kendine göre şekillendirmeyi tercih etmiştir.

Avrupa'nın keşifler ve kolonyalizm döneminde ise medenileştirme misyonu ile Batı, kendi kültürlerinin üstünlüğü ve yerli kültürün değersizliğine dayanan bir dünya anlayışı edinmiştir. Bu dönemde Batı ‘öteki’ne değer biçerken kendi kültürünün ölçütlerini kullanmış ve bu kültür anlayışını da genelleştirmiştir. Sömürgecilik döneminde yaşananlar, hem Batı hem de sömürgeleştirilen İslam ve

Afrika toplumlarının hafızalarında bugüne de yansıyan önemli olumsuz etkiler bırakmıştır.

Oryantalist bakış açısı da yine Batı'nın 'öteki' ile bir başka tarihsel ve kültürel ilişki kurduğu süreçtir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de siyaset, sanat, sosyoloji, antropoloji, tarih ve uluslararası ilişkiler gibi pek çok disiplin üzerinde etkili olan oryantalist bakış açısının bugün medeniyetlerarası diyalogu engelleyen uzun süreli ve geniş çaplı bir etkisi görülmektedir. Oryantalist yaklaşımlar, Doğu-Batı ikilemini iyice derinleştirmiş ve sabitleştirmiştir. Bu süreçte, Doğu-Batı ilişkisinde kurmaca ve gerçeği birbirine geçiren, zamanla hayali olanla gerçek olanı ayırmayı zorlaştıran oryantalist temsiller kendini kolektif belleğe dayatmış ve bugüne yansıyan tavırların oluşmasına katkıda bulunmuştur. Haçlı Seferleri ve sömürge dönemi gibi Oryantalizm de, Batı'ya ötekini keşfetme imkânı sağlasa da İslam medeniyetine dair olumlu ve objektif değerlendirme beklentisini karşılamamıştır.

Batılı zihinlerde yer alan oryantalist imgeler hala tekrarlanmakta ve güçlendirilmektedir. Oryantalist felsefenin Batı dışı toplumlara ve İslam'a ilişkin yorumlarına son çağda Huntington, Fukuyama'nın analizlerinde de rastlanmaktadır. Batı'nın kendi medeniyeti dışındaki medeniyetleri aşağılamasına ve değersizleştirmesine neden olan bu anlayış, öte yandan Batı'nın onları anlama imkânını da ortadan kaldırmaktadır.

Bu tarihsel tecrübeler farklı kültürlerin birbirlerini gerçekten tanımadan tek taraflı ve önyargılı bir biçimde birbirleri hakkında olumsuz yargılara ve imgelere sahip olmasına, bunun sonucunda da iletişimsizliğe ve düşmanlığa neden olmaktadır. Bu sorunu ortadan kaldırmak adına bu tarihsel ve zihinsel altyapıya dayanan çatışmaya dayalı fikirlerin yeniden canlandığı 11 Eylül sonrası dönemde diyalogu, işbirliğini, hoşgörüyü ve birbirini tanıma ve anlamayı öne çıkaran alternatif ve muhalif görüşler ortaya çıkmıştır. Özellikle 11 Eylül sonrası birbirinin ötekisi olarak tanımlanan Müslüman/Doğu ve Hristiyan/Batı medeniyetleri arasındaki ilişkinin çatışmaya dayalı olduğu görüşlerinin aksine geçmişte olduğu gibi bugünde uyum, hoşgörü ve diyalog zemininde mümkün olabileceğini gösteren girişimler gerçekleşmiştir. 2002 yılında gerçekleştirilen AB-İKÖ İstanbul Buluşması ve BM Medeniyetler İttifakı Projesi bu yönde atılmış önemli adımlar olarak dikkat çekmektedir. Uluslararası alanda ses getiren bu gibi büyük organizasyonlarda

Türkiye, hem jeopolitik hem kültürel, hem de siyasi kimliği ile oldukça özgün bir yapı arz eden bir ülke olarak başı çekmiştir.

Bu girişimlerden birisi de ele aldığımız Abant Toplantıları'dır. Türkiye'de gerçekleşen bu toplantılar farklı kültürler, kesimler ve görüşlerden gelen insanların bir araya gelerek hem yerel hem küresel meseleleri ele aldığı ve tartıştığı bir zemin olmuştur. Bu toplantıların 'laik ve demokrat' bir İslam ülkesi olarak Türkiye kaynaklı olması daha önce de değindiğimiz üzere dikkate değer bir özelliktir. Medeniyetler çatışması fikri ve 11 Eylül sonrası hedef haline gelen İslam ülkeleri ve toplumları ile Batı dünyası arasında bir çatışma/kavga değil uzlaşma/diyalog olabileceğinin mesajının yalnızca ev sahibi olarak Türkiye üzerinden verilmesi vurgulanması gereken bir özelliktir. 11 Eylül sonrası süreçte yeniden ötekileştirmeye yol açan söylemlerin artması, Abant toplantılarında somutlaşan 'diyalog imkânı'nı daha da önemli kılmıştır. Bir başka önemli nokta ise yukarıda da belirttiğimiz gibi bu girişimin sivil nitelikte olmasıdır. Bu nitelik, devlet düzeyindeki anlaşmazlıkların arka planını oluşturan entelektüel birikimin bir araya gelmesini sağlamıştır. Abant toplantıları bu iki medeniyet arasında kültürler arası diyalog sağlayan önemli bir girişim olmuştur. Çatışma senaryolarının sıkça dillendirildiği son dönemlerde diyalog örneklerinden birisi olarak yerini almıştır.

Öte yandan Abant toplantıları, bugün ihtiyaç duyulan hoşgörü ve diyalogu pekiştirme hedefinde sivil bir girişim olarak uluslararası alanda da kendini gösterebilmiş bir faaliyettir. Abant Platformu'nun herhangi bir konuda önceden belirlenmiş söz söyleyen bir kurum değil, farklı aydınları bir araya getiren bir diyalog ortamı olduğu görülmektedir. Her zaman ortak bir paydada buluşulmasa da çatışmadan ziyade bir araya gelip tartışmanın fikir alışverişinde bulunmanın mümkün olduğunu gösteren bir zemin olarak Abant toplantıları, medeniyetlerarası diyalog yolunda kayda değer örneklerden birisini oluşturmaktadır.

Bunun yanı sıra, Abant Toplantıları, uluslararası ilişkilerde giderek önem kazanan kavramlar olan yumuşak güç ve kamu diplomasisinin de bir örneği olarak dikkat çekmektedir. Bilhassa 11 Eylül sonrası ortaya çıkan düzende uluslararası ilişkilerin merkezinde bulunan devletler ve hükümetlerin dışındaki aktörler küreselleşme ve bilgi çağında daha etkin ve önemli hale gelmiştir. Hükümetler arası ilişkiler ve iletişimin ön planda olduğu Soğuk Savaş dönemi klasik diplomasi

yerini artık medya, sivil toplum kuruluşları ve hükümet dışı organizasyonların aldığı yeni dönemde kamu diplomasisi ve askeri / ekonomik gücün dışında yumuşak güç unsuru almaya başlamıştır.

Başka ülkelerin, kültürlerin ve insanların ihtiyaçlarını anlamayı, yanlış algılamaları düzeltmeyi ve ortak amaçlar bulabileceğimiz uzlaşma alanları aramayı hedefleyen bir yöntem olan kamu diplomasisi, dinamik ve çok boyutlu bir iletişim sürecidir. Bu diplomasi yönteminde bir medeniyetler ve kültürler arası diyalogun olmazsa olmazı olan konuşmak kadar dinlemek, anlatmak kadar anlamak, iletmek kadar iletişime açık olmak öne çıkmaktadır. Kamu diplomasisi, anlayış ve itimadı güçlendirmeyi, karşılıklı anlayış ve iletişimi tesis etmeyi ve ihtilafları çözmeyi hedeflemektedir. Bu hedef ve fonksiyonlar bağlamında belirtilen gerekçeleri ve hedeflerine bakıldığında Abant Toplantıları'nın, bir yumuşak güç ve kamu diplomasisi aracı olduğu görülmektedir. Bu çerçevede bir sivil toplum girişimi olan Abant Toplantıları da doğrudan çatışmaların çözüm yeri olarak değil, günümüzde bir yumuşak güç / soft power örneği olarak öne çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Ahmed, Akbar S.: **Postmodernizm ve İslam**, Çev. Osman Deniztekin, İstanbul, Cep Kitapları, 1995.

Akdoğan, Ali: **Ahlak, Medeniyet ve İslam**, İstanbul, Pınar Yayınları, 2011.

Aral, Berdal: **Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1999.

Aras, Bülent, Gökhan Bacık: **11 Eylül Öncesi ve Sonrası**, Ed. Bülent Aras, Gökhan Bacık, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2006.

Arı, Selçuk, Okan Arslan: **Amerika Özgürlük Havarisi mi? Yoksa Günah Keçisi mi?**, İstanbul, Platin Yayınları, 2004.

Bakhtin, Mikhail: **The Dialogical Imagination: Four Essays**, Trans. Caryl Emerson, Michael Holquist, Ed. Michael Holquist, Austin, University of Texas Press, 1993.

Barnett, Thomas: **The Pentagon's New Map: War and Peace in the Twenty-First Century**, New York, G. P. Putnam & Sons, 2004.

Başeren, Sertaç: **Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2003.

Baumann, Zygmunt: **Küreselleşme**, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2010.

Bennett, Clinton: **Victorian Images of Islam**, London, Grey Seal Books, 1992.

Bennett, William J.: **Why We Fight: Moral Clarity and the War on Terrorism**, Doubleday, New York, 2002.

Blakeley, Ruth: **State Terrorism and Neoliberalism: The North in The South**, London, Taylor & Francis Group, 2009.

Bowden, Brett: **The Empire of Civilization: The Evolution of an Imperial Idea**, Chicago, The University of Chicago Press, 2009.

Bozkurt, Enver: **Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı**, Ankara, Nobel Yayınevi, 2003.

Braudel, Fernand: **A History of Civilisations**, Trans. Richard Mayne, New York, Penguin Press, 1995.

Braudel, Fernand: **On History**, Chicago, Chicago University Press, 1980.

Brezinski, Zbigniew: **Büyük Satranç Tahtası**, Çev. Yelda Türedi, İstanbul, İnkılap Yayınları, 2005.

Brezinski, Zbigniew: **Tercih; Küresel Hakimiyet Mi? Küresel Liderlik Mi?**, Çev. Cem Küçük, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2005.

Buchanan, Patrick J. : **The Death of the West**, St. Martin's Press, New York, 2002.

Buckley, Mary, Robert Singh: **The Bush Doctrine and The War on Terrorism; Global Responses, Global Consequences**, Ed. Mary Buckley, Robert Singh, London, Routledge Publishing, 2006.

Bulaç, Ali: **Çoğulculuk ve Toplumsal Uzlaşma**, Ed. Ömer Baldık, Cemal Uşak, İstanbul, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, 2001.

Bulliet, Richard W.: **Çatışmadan İttifaka; İslam-Hristiyan Medeniyet İlişkileri**, İstanbul, Pınar Yayınları, 2007.

Bulliet, Richard: **The Case for Islamo-Christian Civilization**, New York, Columbia University Press, 2004.

Bulut, Yücel: **Oryantalizmin Kısa Tarihi**, İstanbul, Küre Yayınları, 2004.

Bush, George H. W., Brent Scowcroft: **A World Transformed**, Alfred A. Knopf Publishing, New York, 1998.

Capra, Fritjof: **Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası**, Çev. Mustafa Armağan, İstanbul, İnsan Yayınları, 2009.

Chomsky, Noam vd.: **Terörizm Efsanesi**, Çev. Bahadır Sina Şener, Ankara, Ayraç Yayınları, 1999.

Chomsky, Noam vd.: **Terörizm Efsanesi**, Çev. Bahadır Sina Şener, Ankara, Ayraç Yayınları, 1999.

Chomsky, Noam, Edward S. Herman: **The Political Economy Of Human Rights I-II**, Montreal, Black Rose Books, 1979.

Chomsky, Noam: **9/11**, New York, Seven Stories Press, 2002.

Chomsky, Noam: **Amerikan Müdahaleciliği**, Çev. Taylan Doğan, Barış Zelen, İstanbul, Aram Yayınları, 2003.

Chomsky, Noam: **Failed States**, New York, Henry Holt, 2007.

Chomsky, Noam: **Hegemony or Survival: America's Quest for Global Dominance**, New York, Metropolitan Books, 2003.

Connoly, William E.: **Kimlik ve Farklılık: Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri**, Çev. Ferma Lekesizalın, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995.

Crockatt, Richard: **After 9/11: Cultural Dimensions of American Global Power**, London, Routledge Publishing, 2007.

Cuayyıt, Hişam: **Avrupa ve İslam**, Çev. Kemal Kahraman, İstanbul, İz Yayıncılık, 1995.

Çitlioğlu, Ercan: **Gri Tehdit: Terörizm**, Ankara, Ümit Yayınları, 2005.

D'Souza, Dinesh: **What's So Great About America**, Regnery Publishing, Washington D.C., 2002.

Demir, Vedat: **Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç**, İstanbul, Beta Yayınları, 2012.

Davutoğlu, Ahmet: **Küresel Bunalım**, İstanbul, Küre Yayınları, 2011.

Davutoğlu, Ahmet: **Stratejik Derinlik**, İstanbul, Küre Yayınları, 2011.

Delanty, Gerard: **Avrupa'nın İcadı**, Ankara, Adres Yayınları, 2005.

Donnelly, Thomas: **Amerikan İmparatorluğu'nun Yeniden İnşası**, İstanbul, Çivi Yazıları Yayınları, 2004.

Durant, Will: **Medeniyetin Temelleri**, Çev. Nejat Muallimoğlu, İstanbul, Erguvan Yayınevi, 2007.

Durmuş, Mehmet: **Abant Konsili**, Ankara, Anlam Yayınları, 2012.

Dursunoğlu, Alptekin: **Dördüncü Dünya Savaşı ve Ortadoğu**, İstanbul, Anka Yayınları, 2005.

Elias, Norbert: **The Civilizing Process; The History of Manners**, C:I, New York, Urizen Books, 1978.

Elias, Norbert: **Uygarlık Süreci**, Cilt. 1, Çev. Ender Ateşman, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.

Esposito, John L.: **Kutsal Olmayan Savaş; İslamcı Terör**, Çev. Nuray Yılmaz, Ertan Yılmaz, İstanbul, Oğlak Yayınları, 2003.

Esposito, John L.: **The Islamic Threat: Myth or Reality**, Oxford, Oxford University Press, 1992.

Falk, Richard: **Explorations At The Edge Of Time: Prospects For World Order**, Philadelphia, Temple Uni Press, 1992.

Falk, Richard: **Revolutionaries and Functionaries: The Dual Face of Terrorism**, New York, Dutton, 1988.

Falk, Richard: **Yırtıcı Küreselleşme**, Çev. Ali Çaksu, İstanbul, Küre Yayınları, 2005.

Faruki, İsmail Raci: **İbrahimi Dinlerin Diyalogu**, Çev. Mesut Kardeşhan, İstanbul, Pınar Yayınları, 1993.

Fontana, Josep: **Çarpıtılmış Geçmişe Ayna, Avrupa'nın Yeniden Yorumlanması**, Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, Literatür Yayınları, 2003.

Foucault, Michel: **Söylemin Düzeni**, Çev. Turhan Ilgaz, Hil Yayınları, 1987.

Fukuyama, Francis: **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, İstanbul, Profil Yayıncılık, 2012.

Garaudy, Roger: **Aforozdan Diyaloga**, Çev. Sadık Kılıç, İstanbul, Birey Yayınları, 1996.

Garaudy, Roger: **Batı Terörü**, İstanbul, Pınar Yayınları, 2007.

Garaudy, Roger: **İnsanlığın Medeniyet Destanı**, İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2012.

Garaudy, Roger: **Medeniyetler Diyalogu**, İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2012.

Garaudy, Roger: **Yüzyılımızda Yalnız Yolculuğum**, Çev. Cemal Aydın, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005.

Gareau, Frederick: **State Terrorism and The United States**, London, Zed Books, 2004.

George Alexander L.: **Western State Terrorism**, London, Blackwell Publishers, 1991.

Giddens, Anthony: **Modernliğin Sonuçları**, Çev. Ersin Kuşdil, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1997.

Goody, Jack: **Avrupa'da İslam Damgası**, Çev. Şehabettin Yalçın, İstanbul, Etkileşim Yayınları, 2004.

Goody, Jack: **Batı'daki Doğu**, Çev. Burhan Mert Angili, İsmail Mert Bezgin, Ankara, Dost Kitabevi, 2002.

Gökdağ, Remzi: **Amerikan Medyasında 11 Eylül**, İstanbul, E Yayınları, 2001.

Guénon, René: **Doğu ve Batı**, Çev. Fahrettin Aslan, Ankara, Hece Yayınları, 2010.

Guénon, René: **Modern Dünyanın Bunalımı**, Çev. Mahmut Kanık, Ankara, Hece Yayınları, 2005.

Hallams, Ellen: **The United States and NATO Since 9/11**, London, Routledge Publishing, 2010.

Hardt, Michael, Antonio Negri: **İmparatorluk**, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2008.

Hegel, G. W. Friedrich: **The Philosophy of History**, C. 43, Ed. Great Books of the Western World, Chicago, Encyclopedia Britannica, 1990.

Hegel, G. W. Friedrich: **Tinin Görüngübilimi**, Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul, İdea Yayınları, 2011.

Hentsch, Thierry: **Hayali Doğu: Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakışı**, Çev. Aysel Bora, İstanbul, Metis Yayınları, 1996.

Herman, Edward S.: **The Real Terror Network**, New York, South End Press, 1985.

Hodgson, Marshall G.: **Dünya Tarihinde İslam**, Çev. Ahmet Kanlıdere, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1997.

Huntington, Samuel: **Biz Kimiz: Amerika'nın Ulusal Kimlik Arayışı**, Çev. Aytül Özer, İstanbul, CSA Global Yayın Ajansı, 2004.

Huntington, Samuel: **Medeniyetler Çatışması ve Yeni Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, Çev. Mehmet Turhan, Cem Soydemir, İstanbul, Okuyanıs Yayınları, 2011.

Hüseyin, Asaf: **Ortadoğu'da Devlet ve Terör**, İstanbul, Pınar Yayınları, 2001.

Hyma, Albert: **Renaissance to Reformation**, Grand Rapids, MI: William Eerdemans, 1951.

Ismael, Tareq Y., Andrew Rippin: **Islam in The Eyes of The West: Images and Realities in an Age of Terror**, Ed. Tareq Y. Ismael, Andrew Rippin, London, Routledge Publisher, 2010.

Ismael, Tareq Y., Jacqueline S. Ismael: **The Gulf War And The New World Order**, Gainesville, University Of Florida Press, 1994.

Jackson, Richard: **Writing the War on Terrorism**, Manchester, Manchester University Press, 2005.

Kabbani, Rana: **Avrupa'nın Doğu İmajı**, Çev. Serpil Tuncer, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1993.

Kalın, İbrahim: **İslam ve Batı**, İstanbul, İSAM Yayınları, 2008.

Kaya, İbrahim: **Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk**, Ankara, USAK, 2005.

Keskin, Funda: **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler**, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı, 1998.

Kongar, Emre: **Küresel Terör ve Türkiye**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2002.

Kuper, Adam: **İlkel Toplumun İcadı: Bir İllüzyonun Dönüşümleri**, Çev. İsmail Türkmen, İstanbul, İnsan Yayınları, 1995.

Larrain, Jorge: **İdeoloji ve Kültürel Kimlik**, Çev. Neşe Nur Domaniç, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1995.

Laszlo, Ervin: **Küresel Bakmak Evrensel Düşünmek**, Çev. İbrahim S. Canbolat, Ankara, Nobel Yayınları, 2004.

Levi-Strauss, Claude: **İrk, Tarih ve Kültür**, Çev. Haldun Bayri, İstanbul, Metis Yayınları, 1997.

Lewis, Bernard: **İslam and the West**, New York, Oxford University Press, 1993.

Lewis, Bernard: **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Babür Turna, Ankara, Arkadaş Yayınları, 2011.

Lewis, Bernard: **What Went Wrong? Western Impact and Middle Eastern Response**, Oxford, Oxford University Press, 2002.

Lockman, Zachary: **Contending Visions of the Middle East: The History and Politics of Orientalism**, Cambridge, Cambridge University Press, 2004.

McNeill, William: **The Rise of the West: A History of the Human Community**, Chicago, Chicago University Press, 1963.

Morley, David: **Kimlik Mekânları**, Çev. Neşe Nur Domaniç, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1995.

Müller, Harald: **Kültürlerin Uzlaşması**, Çev. Ali Çimen, İstanbul, Timaş Yayınları, 2001.

Nisbet, Robert: **History of the Idea of Progress**, New York, Basic Books, 1980.

Nye, Joseph S.: **Amerikan Gücünün Paradoksu**, Çev. Gürol Koca, İstanbul, Literatür Yayınları, 2003.

Nye, Joseph S.: **Dünya Siyasetinde Başarının Yolu; Yumuşak Güç**, Çev. Rayhan İnan Aydın, Elips Kitap, İstanbul, 2005.

Odom, William E.: **America's Inadvertent Empire**, New Haven, Yale University Press, 2005.

Parla, Jale: **Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.

Pazarıcı, Hüseyin: **Uluslararası Hukuk**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2004.

Perle, Richard, David Frum: **An End to Evil: How to Win the War on Terror**, New York, Random House, 2003.

Poole, Elizabeth: **Reporting Islam: Media Representations of British Muslims**, London, I.B. Tauris Publishers, 2002.

Prestowitz, Clyde: **Rogue Nation: American Unilateralism and the Failure of Good Intentions**, New York, Basic Books, 2003.

Said, Edward: **Haberlerin Ağında İslam**, Çev. Özkan Akpınar, İstanbul, Babil Yayınları, 2000.

Said, Edward: **Oryantalizm Eleştirileri**, Çev. İslam Özkan, Süleyman Şahin, İstanbul, İlkbahar Yayınları, 2000.

Said, Edward: **Şarkiyatçılık, Batı'nın Şark Anlayışları**, Çev. Berna Ülner, İstanbul, Metis Yayınları, 2006.

Sardar, Zia, Ashis Nandy, Merryl Wyn Davies: **Barbar Denen Ötekiler**, Çev. Emine Buket Sağlam, İz Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Sardar, Ziyaüddin: **Orientalism**, Buckingham, Open University Press, 1999.

Shaheen, Jack G.: **Arab and Muslim Stereotyping in American Popular Culture**, Ed. Center for Muslim-Christian Understanding, Washington D.C., Georgetown University, 1997, s. 1-91.

Sorokin, Pitirim A., Arnold Toynbee: **Sosyal Değişim Üzerine**, Çev. Erdoğan Güçbilmez, Ankara, Sevinç Matbaası, 1964.

Sorokin, Pitirim A.: **Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri**, Çev. Mete Tunçay, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1972.

Sorokin, Pitirim A.: **Social and Cultural Dynamics**, New York, American Book Co. C:4, 1970.

Southern, Richard W.: **Ortaçağ Avrupa'sında İslam Algısı**, Çev. Ahmet Aydoğan, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 2000.

Spengler, Oswald: **Batı'nın Çöküşü**, Çev. Nuray Sengebli, İstanbul, Dergah Yayınları, 1978.

Spengler, Oswald: **Decline of the West**, Oxford, Oxford University Press, (Abridged Edition) 1991.

Stokes Doug: **America's Other War**, London, Zed Books, 2005.

Swingewood, Alan: **Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi**, Çev. Osman Akınhay, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1998.

Şentürk, Recep: **Açık Medeniyet; Çok Medeniyetli Dünya ve Topluma Doğru**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010.

Tekeli, İlhan, **Tarih Yazımı Üzerine Düşünmek**, Ankara, Dost Kitabevi, 1998.

The Blackwell Dictionary of Twentieth Century Social Thought, Ed. William Outwaite, Tom Bottomore, Cambridge, Blackwell Publishers, 1993.

The Runnymede Trust, Islamophobia: A Challenge for Us All, London, Runnymede Trust, 1997.

Tibawi, Abdul Latif, Enver Abdülmelik: **Krizdeki Oryantalizm: Eleştiriler**, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1998.

Topal, Ahmet: **Uluslararası Terörizm ve Terörist Eylemlere Karşı Kuvvet Kullanımı**, Ankara, Beta Yayınları, 2004.

- Toynbee, Arnold: **A Study of History**, London, Oxford University Press, 1972.
- Toynbee, Arnold: **The Western Question in Greece and Turkey: A Study in the Contact of Civilisations**, London, 1922.
- Tremblay, Rodriue: **Yeni Amerikan İmparatorluğu: Amerika Birleşik Devletleri ve Dünya Üzerindeki Etki ve Sonuçları**, Çev. Gürcan Günay, Ankara, Nova Yayınları, 2007.
- Tuncer, Hüner: **Diplomasinin Evrimi; Gizli Diplomasiden Küresel Diplomasiye**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2009.
- Turner, Bryan: **Oryantalizm, Kapitalizm ve İslam**, Çev. Ahmet Demirhan, İstanbul, İnsan Yayınları, 1997.
- Turner, Bryan: **Oryantalizm, Kapitalizm ve İslam**, Çev. Ahmet Demirhan, İstanbul, İnsan Yayınları, 1997.
- Turner, Bryan: **Religion and Social Theory**, London, Sage, 1991.
- Wallerstein, Immanuel: **Geopolitics and Geoculture: Essays on the Changing World-System**, Cambridge, Cambridge University Press, 1992.
- Wallerstein, Immanuel: **Modern Dünya Sistemi**, Cilt. 2, Çev. Latif Boyacı, İstanbul, Yarın Yayıncılık, 2010.
- Walzer, Michael: **Just and Unjust Wars**, New York, Basic Books, 1992.
- Weber, Max: **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu**, Çev. Gülistan Solmaz, Ankara, Alter Yayıncılık, 2009.
- Weber, Max: **The Sociology of Religion**, Trans. Ephraim Fischhoff, Boston, Beacon Press, 1968.
- Wehmeier, Sally v.d.: **Oxford Advanced Learner's Dictionary**, Oxford, Oxford University Press, 7th ed., 2005, s. 1132.

Yeğenoğlu, Meyda: **Sömürgeci Fantaziler**, İstanbul, Metis Yayınları, 2003.

Zartman, William I.: **Collapsed States: The Disintegration and the Restoration of Legitimate Authority**, Boulder, CO: Lynne Rienner, 1995.

Zein, M. Faruk: **Christianity, Islam and Orientalism**, London, Saqi Books, 2003.

Makaleler ve Kitap İçinde Bölümler

Akdemir, Erhan: “11 Eylül Sonrası Amerika’nın Ortadoğu Politikası ve Düşünce Kuruluşları”, **11 Eylül Sonrası Ortadoğu**, Ed. Sedat Laçiner, Arzu C. Ekinci, Ankara, USAK Yayınları, 2011, s. 281–332.

Aktay, Yasin: “Tarih Bozumu ve Tarih Bilinci”, **Tarihin Sonu Mu?**, Der. Mustafa Aydın, Ertan Özensel, Ankara, Vadi Yayınları, 1999, s. 176–184.

Aktay, Yasin: “Tarihin Sonuna Geç kalmak Mümkün Mü?”, **Tarihin Sonu Mu?**, Der. Mustafa Aydın, Ertan Özensel, Ankara, Vadi Yayınları, 1999, s. 283–294.

Ameli, Saied Reza: “İngiliz Müslüman Kimliği ve İslamofobi”, **Notlar: ‘İslamophobia’ Konuşmaları**, Sayı:17, İstanbul, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, Kasım 2009, s. 19–29.

Arıboğan, Deniz Ülke: “Güvenliksiz Barıştan, Barışsız Güvenliğe”, **Kartal’ın Kanat Sesleri: ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya**, Ed. Toktamış Ateş, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2004, s. 55–56.

Asad, Talal: “Terörizm ve ‘Haklı Savaş’ Üzerine Düşünmek”, Çev. Sevil Karlıtekin, **11 Eylül Tarihsel Dönüşümün Analizi 2001–2011**, Ed. Abdurrahman Babacan, İstanbul, Pınar Yayınları, 2011, s. 109–149.

Asad, Talal: “Thinking About Terrorism and Just War”, **Cambridge Review of International Affairs**, Vol. 23, No. 1, 2010, s. 3–24.

Aydın, Mehmet: “Abant Toplantısı’na Dair”, **Din, Devlet ve Toplum**, İstanbul, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, 2000, s. 9–12.

Aydın, Mehmet: “Abant Toplantısı’na Dair”, **İslam ve Laiklik**, Ed. Mehmet Gündem, İstanbul, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, 1998, s. 9–12.

Aydın, Mehmet: “Medeniyetler Çatışmasını Tartışmak”, **Medeniyetler Çatışmasından Diyaloga**, Ed. Mustafa Armağan, İstanbul, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, 2000, s. 35–42.

Bartley, Robert L.: “Batı Kendisine Güvenmelidir”, **Medeniyetler Çatışması**, Der. Murat Yılmaz, Ankara, Vadi Yayınları, 2006, s. 63–69.

Başeren, Sertaç: Uluslararası Hukuk Açısından Amerika Birleşik Devletlerinde Gerçekleştirilen Terörist Saldırıları ve Yol Açtığı Gelişmeler Üzerine Bir Değerlendirme, **Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Kocaeli, 2001, s. 69–78.

Ben-Meir, Alon: “11 Eylül: Sonuçları ve Yeni Düzen”, **11 Eylül Sonrası Ortadoğu**, Ed. Sedat Laçiner, Arzu C. Ekinci, Ankara, USAK Yayınları, 2011, s. 9–40.

Betz, Joseph: “Just a War: America’s 2003 War of Agression Against Iraq”, **Nexus Journal of Opinion**, Cilt 9, 2004, s. 145–159.

Bloom, Allen: “Fukuyama’nın Makalesi Üzerine”, Çev. Yusuf Kaplan, **Tarihin Sonu Mu?**, Der. Mustafa Aydın, Ertan Özensel, Ankara, Vadi Yayınları, 1999, s. 50–55.

Boztemur, Recep, “Marx, Doğu Sorunu ve Oryantalizm” **Doğu Batı Düşünce Dergisi Oryantalizm I**, Yıl. 5, Sayı. 20, Ankara, Doğu Batı Yayınları, Ağustos-Eylül-Ekim 2002, s. 135–150.

Brezinski, Zbigniew: “Çok Yönlü Misilleme Lazım”, **Küreselleşme ve Terör II; Terörizm, Saldırganlık ve Savaş**, Der. Mehmet Ali Civelek, Ankara, Ütopya Yayınları, 2001, s. 212–214.

Brown, Chris: “Self-Defense in An Imperfect World”, **Ethics & International Affairs**, Vol. 17, No. 1, 2003, s. 1–8.

Buchanan, Allen, Robert O. Keohane: "The Preventive Use of Force: A Cosmopolitan Institutional Proposal", **Ethics and International Affairs**, Vol. 18, No. 1, 2004, s. 1–22.

Buchanan, Allen: "Institutionalizing the Just War", **Philosophy and Public Affairs**, Vol. 34, No. 1, 2006, s. 2–38.

Buckley, Mary: "Reactions in the Russian Federation and Security in Central Asia" **The Bush Doctrine and The War on Terrorism; Global Responses, Global Consequences**, Ed. Mary Buckley, Robert Singh, London, Routledge Publishing, 2006, s. 57–74.

Bulaç, Ali: "Tarihin İkinci Vaktinde Modernizmin Sonu", **Tarihin Sonu Mu?**, Der. Mustafa Aydın, Ertan Özensel, Ankara, Vadi Yayınları, 1999, s. 96–121.

Byers, Michael: "Terrorism, Use of Force and International Law after 11 September", **International Relations**, Vol.16, No. 2, 2002, s. 155–170.

Cole, Juan: "Think Again: 9/11", **Foreign Policy**, No. 156, September-October 2006, s. 26, 28, 30, 32.

Crawford, Neta C.: "The Slippery Slope to Preventive War", **Ethics and International Affairs**, Vol. 17, No. 1, 2003, s. 30–36.

Çetin, Yusuf: "Birlikte ve Kardeşçe Yaşamak", **Kültürlerarası Diyalog Sempozyumu**, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1998.

Çubukçu, Mete: "İnsanlık Adına Karanlık Bir Dönem", **11 Eylül Tarihsel Dönüşümün Analizi 2001–2011**, Ed. Abdurrahman Babacan, İstanbul, Pınar Yayınları, 2011, s. 185–206.

Davutoğlu, Ahmet: "Kriz İçindeki Batı", **Tarihin Sonu Mu?**, Der. Mustafa Aydın, Ertan Özensel, Ankara, Vadi Yayınları, 1999, s. 102-120.

Davutoğlu, Ahmet: "Tarih İdraki Oluşumunda Metodolojinin Rolü: Medeniyetlerarası Etkileşim Açısından Dünya Tarihi ve Osmanlı", **Divan İlmi**

Araştırmalar Dergisi, Sayı. 7, İstanbul, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, 1999, s. 1–63.

Desai, Radhika: “September 11 and Its Aftermath: A Roundtable: License for New Barbarism”, **Signs**, Vol. 29, No. 2, Development Cultures: New Environments, New Realities, New Strategies Special Issue, Winter 2004, s. 587–588.

Di Filippo, Anthony: "US Policy and the Nuclear Weapons Ambitions of the "Axis of Evil" Countries", **New Political Science**, Vol. 28, No. 1, 2006, s. 101–123.

Dönmez, Rasim Özgür: “Küreselleşme, Batı Modernliği ve Şiddet: Batı’ya Karşı Siyasal İslam”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt. 1, Sayı. 4, Ankara, 2004, s. 81–114.

Drury, Shaida: “Demonizing the Enemy in the War on Terror”, **Islam in The Eyes of The West: Images and Realities in an Age of Terror**, Ed. Tareq Y. Ismael, Andrew Rippin, London, Routledge Publisher, 2010, s. 32–40.

Duara, Prasenjit: “The Discourse of Civilization and Pan-Asianism”, **Journal of World History**, Vol. 12, No. 1, 2001, s. 99–132.

Ehteshami, Anoushiravan: “The Middle East: Between Ideology and Geo-politics”, **The Bush Doctrine and The War on Terrorism; Global Responses, Global Consequences**, Ed. Mary Buckley, Robert Singh, London, Routledge Publishing, 2006, s. 104–120.

Falk, Richard: "Thinking About Terrorism", **The Nation**, 1986, Vol. 242, No. 25, s. 873–892.

Falk, Richard: “9/11 & 9/12 + 10 = ABD, El-Kaide ve Dünya”, Çev. Mehmet Babacan, **11 Eylül Tarihsel Dönüşümün Analizi 2001–2011**, Ed. Abdurrahman Babacan, İstanbul, Pınar Yayınları, 2011, s. 41–64.

Falk, Richard: “Jeopolitik Kargaşa ve Medeniyet Çoğulculuğu”, Çev. Z. Tuba Kor, **Divan İlmî Araştırmalar Dergisi**, Sayı. 23, İstanbul, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, 2007, s. 1–19.

Falk, Richard: “Sahte Evrensellik ve Dışlamanın Jeopolitiği: İslam Örneği”, **Divan İlmî Araştırmalar Dergisi**, Sayı. 5, İstanbul, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, 1998, s. 99–116.

Falk, Richard: “What Future for the UN Charter System of War Prevention?”, **The American Journal of International Law**, Vol. 97, No. 3, July 2003, s. 590–598.

Fiala, Andrew: “Crusades, Just Wars, and the Bush Doctrine”, **Peace Review: A Journal of Social Justice**, Vol. 19, No. 2, s. 165–172.

Finlan, Alastair: “International Security”, **The Bush Doctrine and The War on Terrorism; Global Responses, Global Consequences**, Ed. Mary Buckley, Robert Singh, London, Routledge Publishing, 2006, s. 150–163.

Fisk, Robert: “ABD İçin Savaşmamız İsteniyor”, **Küreselleşme ve Terör I; Terör Kavramı ve Gerçeği**, Der. Mehmet Ali Civelek, Ankara, Ütopya Yayınları, 2001, s. 300-303.

Fisk, Robert: “ABD’ye Kim İnanır?”, **Küreselleşme ve Terör II; Terörizm, Saldırganlık ve Savaş**, Der. Mehmet Ali Civelek, Ankara, Ütopya Yayınları, 2001.

Frank, Andre Gunder, Barry K. Gills: “The 5000-Year World System: An Interdisciplinary Introduction”, **The World System: Five Hundred Years or Five Thousand?**, Ed. Andre G. Frank, Barry K. Gills London, Routledge, 1993, s. 3-58.

Freedman, Lawrence: “Prevention, Not Preemption”, **Washington Quarterly**, Vol. 26, No. 2, 2003, s. 105–114.

Fukuyama, Francis: “Tarihin Sonu mu?”, Çev. Yusuf Kaplan, **Tarihin Sonu Mu?**, Der. Mustafa Aydın, Ertan Özensel, Ankara, Vadi Yayınları, 1999, s. 22–49.

Fukuyama, Francis: “The End of History?”, **The National Interest**, Spring, 1989.

Fukuyama, Francis: “The Real Enemy: Radical Islamists Are The Fascists of The Modern World”, **Newsweek International**, Special Davos Edition, December 2001-February 2002, s. 58–63.

Fukuyama, Francis: “Yayınlanışının 10. Yılında Tarihin Sonu’nun Neresindeyiz?”, Çev. Cemal Aydın, **Tarihin Sonu Mu?**, Der. Mustafa Aydın, Ertan Özensel, Ankara, Vadi Yayınları, 1999, s. 172–175.

Gardner, Richard N.: “Neither Bush nor the “Jurisprudes”, **The American Journal of International Law**, Vol. 97, No. 3, July 2003, s. 585–590.

Golub, Philip S.: “Bush Yönetiminin Siyasi ve İdeolojik Kökenleri”, **Le Monde Diplomatique**, Sayı. 12, Paris, Mart-Nisan 2003, s. 34-36.

Gündem, Mehmet: “Zemin Deşifresi”, **İslam ve Laiklik**, Ed. Mehmet Gündem, İstanbul, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, 1998, s. 7–8.

Hall, Stuart: “New Ethnicities”, **‘Race’, Culture and Difference**, Ed. Ali Rattansi, James Donald, London, SAGE Publications, 1992, s. 252–259.

Hammond, John L.: “The Bush Doctrine, Preventive War and International Law”, **The Philosophical Forum**, Vol. 36, No. 1, 2005, s. 97–111.

Hancock, M. Donald & Brandon Valeriano: “Western Europe”, **The Bush Doctrine and The War on Terrorism; Global Responses, Global Consequences**, Ed. Mary Buckley, Robert Singh, London, Routledge Publishing, 2006, s. 32–43.

Heisbourg, Francois: “A Work in Progress: The Bush Doctrine and Its Consequences”, **The Washington Quarterly**, Vol. 26, No. 2, 2003, s. 75–88.

Helman, Gerald B., Steven R. Ratner: “Saving Failed States”, **Foreign Policy**, No. 89, 1993, s. 3-20.

Herman, Edward S.: “Küreselleşme Tehdidi”, **Mülâhazat**, Cilt. 1, Sayı. 1, 2001.

Hunt, Michael: “In the Wake of September 11: The Clash of What?”, **The Journal of American History**, Vol. 89, No. 2, History and September 11: A Special Issue, September 2002, s. 416–425.

Huntington, Samuel: “Hayır, Bu Bir Uygarlıklar Çatışması Değil”, **Düşmanını Arayan Savaş** Der. Metin Sever, Ebru Kılıç, İstanbul, Everest Yayınları, 2001, s. 151–154.

Huntington, Samuel: “Medeniyetler Çatışması Mı?”, **Medeniyetler Çatışması**, Der. Murat Yılmaz, Ankara, Vadi Yayınları, 2006, s. 23–51.

Huntington, Samuel: “The Age of Muslim Wars”, **Newsweek International**, Special Davos Edition, December 2001-February 2002, s. 6–15.

Huntington, Samuel: “The Clash of Civilizations?”, **Foreign Affairs**, Vol. 72, No. 3, Summer 1993, s. 22–49.

Huntington, Samuel: “The Hispanic Challenge”, **Foreign Policy**, Spring 2004, s. 30–45.

Hüseyin, Seyfuddin Adem: “Tarihin Sonu ve Medeniyetler Çatışması”,Çev. Mevlüde Ayyıldızoğlu, **Tarihin Sonu Mu?**, Der. Mustafa Aydın, Ertan Özensel, Ankara, Vadi Yayınları, 1999, s. 203–222.

Iqbal, Zafar: Understanding Islamophobia: Conceptualizing and Measuring the Construct, **European Journal of Social Sciences**, Vol. 13, No. 4, 2010, s. 574–590.

İnan, Huricihan: “Osmanlı Tarihi ve Dünya Sistemi: Bir Değerlendirme” **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı. 23, s. 9–39.

Jervis, Robert: “Understanding Bush Doctrine”, **Political Science Quarterly**, Vol. 118, No. 3, Fall 2003, s. 365–388.

Kalın, İbrahim: “Batı’daki İslam Algısı Tarihine Giriş” **Divan İlmi Araştırmalar Dergisi**, Sayı:15, İstanbul, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, 2003, s. 1–51.

Kalın, İbrahim: “Dünya Görüşü, Varlık Tasavvuru ve Düzen Fikri: Medeniyet Kavramına Giriş”, **Divan İlmi Araştırmalar Dergisi**, Sayı. 29, İstanbul, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, 2010, s. 1–61.

Kaplan, Robert: “Looking the World in the Eye”, **Atlantic Monthly**, Vol. 288, No. 5, December 2001, s. 68–82.

Kaplan, Robert: “The Coming Anarchy”, **The Atlantic Monthly**, Vol. 173, No. 2, 1994, s. 44–76.

Karlığa, Bekir: “Açılış Konuşması”, **Kültürlerarası Diyalog Sempozyumu**, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1998.

Kaufman, Whitley: “What’s Wrong with Preventive War: The Moral and Legal Basis for the Preventive Use of Force”, **Ethics and International Affairs**, Vol. 19, No. 3, 2005, s. 23–38.

Kaya, İbrahim: “11 Eylül Saldırıları ve Sonrası: Uluslararası Hukukta Askeri Müdahale”, **Stratejik Analiz**, Cilt. 2, Sayı. 19, Stratejik Analiz Yayınları, 2001, s. 102–106.

Kayapınar, M. Akif: “Tarihi Bir Analiz: Batı Düşüncesinde Uluslararası Düzen Anlayışı”, **Divan İlmi Araştırmalar Dergisi**, Sayı. 9, İstanbul, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, 2000, s. 201–236.

Keyman, Fuat: “11 Eylül, Kimlik ve Demokratik Dünya Düzeni”, **11 Eylül Tarihsel Dönüşümün Analizi 2001–2011**, Ed. Abdurrahman Babacan, İstanbul, Pınar Yayınları, 2011, s. 65–90.

Keyman, Fuat: “Globalleşme, Oryantalizm ve Öteki Sorunu, 11 Eylül Sonrası Dünya ve Adalet”, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi Oryantalizm II**, Yıl. 5, Sayı. 20, Ankara, Doğu Batı Yayınları, Ağustos-Eylül-Ekim 2002, s. 11–32.

Khan, Borhan Uddin & Muhammad Mahbubur Rahman: “Combating Terrorism under Human Rights and Humanitarian Law Regime”, **Mediterranean Journal of Human Rights**, Vol. 12, 2008, s. 379–397.

Kılıçbay, Mehmet Ali: “Fakir Akrabanın Talihi”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Yıl. 1, Sayı. 2, Ankara, Doğu Batı Yayınları, Şubat-Mart-Nisan 1998, s. 57–64.

Koechler, Hans: “İslamofobi ve Avrupa’nın Çelişkileri”, **Notlar: ‘İslamophobia’ Konuşmaları**, Sayı. 17, İstanbul, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, Kasım 2009, s. 9–17.

Köni, Hasan: “Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Cilt. 4, Sayı. 38, Stratejik Analiz Yayınları, 2003, s. 81–83.

Krause, Peter, Stephen van Evera: “Public Diplomacy; Ideas for the War of Ideas”, **Belfer Center for Science and International Affairs**, Harvard Kennedy School, September 2009, s. 10–11.

Kristol, Irving: “Hepimiz Birer Hegelciyiz!”, Çev. Yusuf Kaplan, **Tarihin Sonu Mu?**, Der. Mustafa Aydın, Ertan Özensel, Ankara, Vadi Yayınları, 1999, s. 65–68.

LaFeber, Walter: “The Bush Doctrine”, **Diplomatic History**, Vol. 26, No. 4, 2002, s. 543–558.

Lawrence, Bruce: “Conjuring with Islam II”, **The Journal of American History**, Vol. 89 No. 2, History and September 11: A Special Issue, September 2002, s. 485–497.

Leffler, Melvyn P.: “Bush’s Foreign Policy”, **Foreign Policy**, September/October 2004, s. 22-28.

Lewis, Bernard: “The Roots of Muslim Rage”, **The Atlantic Monthly**, September 1990, s. 47–60.

Li, Rex: “North-East Asia”, **The Bush Doctrine and The War on Terrorism; Global Responses, Global Consequences**, Ed. Mary Buckley, Robert Singh, London, Routledge Publishing, 2006, s. 75–88.

Litwak, Robert: “The New Calculus of Pre-emption”, **Survival**, Vol. 44, No. 4, 2002–2003, s. 53–80.

Luban, David: “Preventive War”, **Philosophy and Public Affairs**, Vol. 32, No. 3, 2004, s. 207–248.

Luke, Timothy W., Gerard Toal: “The Fraying Modern Map: Failed States and Contraband Capitalism”, **Geopolitics**, Vol. 3, No. 3, 1998, s. 14–33.

Mack, John E.: “The Enemy System”, **The Psychodynamics of International Relationships**, Ed. Vamik D. Volkan, Joseph V. Montville, Demetrios A. Julius, Vol. 1, Massachusetts, Lexington Books, 1990, s. 57–89.

Mahbubani, Kishore: “İnhitatın Tehlikeleri: Diğerlerinin Batı’ya Öğrettikleri”, **Medeniyetler Çatışması**, Der. Murat Yılmaz, Ankara, Vadi Yayınları, 2006, s. 70–75.

Matlock, Jack F.: “Can Civilizations Clash?”, **Proceedings of the American Philosophical Society**, Vol. 143, No. 3, September 1999, s. 428–439.

Moses, Rafael: “The Perception of The Enemy: A Psychoanalytic View”, **Mind and Human Interaction**, Vol. 7, No. 1, 1996, s. 37–43.

Nasr, Seyyid Hüseyin: “Islamic-Christian Dialogue: Problems and Obstacles to be Pondered and Overcome”, **Islam and Christian-Muslim Relations**, 2000, Vol. 11, No. 2, s. 213–227.

Odom, William E.: “American Hegemony: How to Use It, How to Lose It”, **Proceedings of the American Philosophical Society**, Vol. 151, No. 4, December 2007, s. 404–411.

Ortaylı, İlber: “Çatışmadan Diyaloga”, **Medeniyetler Çatışmasından Diyaloga**, Ed. Mustafa Armağan, İstanbul, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, 2000, s. 73–86.

Özdek, Yasemin: “Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kıskaçında İnsan Hakları”, **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, Ed. Yasemin Özdek, Ankara, TODAİE Yayınları, 2002, s. 1–44.

Özdemir, Şennur: “Uluslararasılıkta Kaos, Bir Medeniyet Dönüşümü ve İslami (F)aktör: Türkiye’de MÜSİAD Örneği”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt. 1, Sayı. 3, Ankara, Güz 2004, s. 67–100.

Perry, Glenn E.: “Huntington’s Clash of Civilizations: Rumours and Clarification”, **Islam in The Eyes of The West: Images and Realities in an Age of Terror**, Ed. Tareq Y. Ismael, Andrew Rippin, London, Routledge Publisher, 2010, s. 226-250.

Picco, Giandomenico: “Düşmansız Barış Olabilir Mi?”, Çev. Levent Cinemre, **NPQ Türkiye**, Cilt. 2, Sayı. 7, İstanbul, 1994, s. 34–35.

Rhodes, Edward: “The Imperial Logic of Bush’s Liberal Agenda”, **Survival**, Vol. 45, No. 1, 2003, s.131–154.

Rubenstein, Richard E., Jarle Crocker: “Challenging Huntington”, **Foreign Policy**, No. 96, Autumn 1994, s. 113-128.

Said, Edward: “Kuşkuculuğun Zorunluluğu, Tepkiler ve Geriye İz Sürme”, **Düşmanını Arayan Savaş** Der. Metin Sever, Ebru Kılıç, İstanbul, Everest Yayınları, 2001.

Said, Edward: “The Clash of Ignorance”, **The Nation Magazine**, 22 Ekim 2001, s. 1–4.

Sakellarpoulos, Spyros & Panagiotis Sotiris: “American Foreign Policy as Modern Imperialism: From Armed Humanitarianism to Preemptive War”, **Science and Society**, Vol. 72, No. 2, New York, April 2008, s. 208–235.

Salt, Jeremy: “Global Disorder and the Limits of ‘Dialogue’”, **Third World Quarterly**, Vol. 29, No. 4, s. 691–710.

Sayyid, Bobby S.: “Savaş Günleri ve İslamofobya”, Çev. Abdurrahman Babacan, **11 Eylül Tarihsel Dönüşümün Analizi 2001–2011**, Ed. Abdurrahman Babacan, İstanbul, Pınar Yayınları, 2011, s. 149–166.

Sayyid, Bobby S.: “Yaşlı Avrupa, Yeni Dünya”, **Tezkire Dergisi**, Çev. Mevlüde Ayyıldızoğlu, Sayı. 43-44, Ankara, Esam Yayın ve Dağıtım, Nisan-Eylül 2006.

Schwartz, Joseph M.: “Misreading Islamic Terrorism: The ‘War Against Terrorism’ and Just War Theory”, **Metaphilosophy**, Vol. 35, No. 3, 2004, s. 273–302.

Sever, Metin: “Şiddet ile Demokrasi Arasındaki Dünya”, **Düşmanını Arayan Savaş**, Der. Metin Sever, Ebru Kılıç, İstanbul, Everest Yayınları, 2001, s. 1–95.

Sikka, Tina: “The New Imperialism: Using Critical Discourse Analysis and Articulation Theory To Study George W. Bush’s Freedom Doctrine”, **Global Change, Peace & Security**, Vol. 18, No. 2, 2006, s. 101–114.

Singh, Robert: “The Bush Doctrine”, **The Bush Doctrine and The War on Terrorism; Global Responses, Global Consequences** Ed. Mary Buckley, Robert Singh, London, Routledge Publishing, 2006, s. 12–31.

Slocombe, Walter B.: “Force, Pre-emption and Legitimacy”, **Survival**, Vol. 45, No. 1, 2003, s. 117–130.

Soykut, Mustafa: “Tarihi Perspektiften İtalyan Şarkiyatçı ve Türkologları” **Doğu Batı Düşünce Dergisi** Oryantalizm I, Yıl. 5, Sayı. 20, Ankara, Doğu Batı Yayınları, Ağustos-Eylül-Ekim 2002, s. 41–84.

Spivak, Gayatri: “Can the Subaltern Speak?” **Marxism and the Interpretation of Culture**, Ed. Carry Nelson, Lawrence Grossberg, Chicago, University of Illinois Press, 1988, s. 271–316.

Stahn, Carsten: “Collective Security and Self-Defense after the September 11 Attacks”, **Tilburg Foreign Law Review**, Vol. 10, 2002, s. 10–42.

Stowasser, Barbara: “Medeniyetlerarası Diyalog Üzerine”, **Medeniyetler Çatışması**, Der. Murat Yılmaz, Ankara, Vadi Yayınları, 2006, s. 305–321.

Stowasser, Barbara: “Medeniyetler Çatışmasını Tartışmak”, **Medeniyetler Çatışmasından Diyaloga**, Ed. Mustafa Armağan, İstanbul, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, 2000, s. 19–34.

Talhami, Ghada Hashem: “Christian-Muslim Dialogue: Old Wine into New Bottles”, **Journal of Islamic Law and Culture**, 2009, Vol. 11, No. 3, s. 171–185.

Tehrani, Majid: “Dialogue of Civilisations for Peace”, **Peace Review**, Vol. 10, No. 1, s. 83–88.

Tibawi, Abdul Latif: “İngilizce Konuşan Oryantalistler: İslam’a ve Arap Milliyetçiliğine Yaklaşımlarına Dair Bir Eleştiri” **Krizdeki Oryantalizm: Eleştiriler**, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1998, s. 49–107.

Tuğtan, Mehmet Ali: “Terörün Evrimi ve Devletler Sistemi”, **Foreign Policy**, Sayı. 17–18, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2001.

Turner, Bryan: “Oryantalizm ve İslam’da Sivil Toplum Meselesi” **Oryantalistler ve İslamiyatçılar: Oryantalist İdeolojinin Eleştirisi**, Çev. Muhib Bedirhan, İstanbul, İnsan Yayınları, 1989, s. 35–39.

Türkmen, Füsün: “ABD’nin Dış Politikası: Devamlılık ve Değişim”, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, Yıl. 8 Sayı. 32, Ankara, Doğu Batı Yayınları, Mayıs-Haziran-Temmuz 2005, s. 157–180.

Wallerstein, Immanuel, “Humeyni mi, Saddam mı, Göç mü?”, Çev. Levent Cinemre, **NPQ Türkiye**, Cilt. 2, Sayı. 7, İstanbul, 1994, s. 28–29.

Walt, Stephen M., “Building up New Bogeymen”, **Foreign Policy**, No. 106, Spring 1997, s. 176-189.

Wang, Ywei: “Pax-Amerikana Neden İmkânsız?”, **Divan İlmî Araştırmalar Dergisi**, Sayı. 23, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 57–74.

Yapıcı, Utku: “Uluslararası Hukukta Terörizme Karşı Kuvvet Kullanımı Sorunu”, **Uluslararası Hukuk ve Politika: Uluslararası Terörizm ve Hukuk Özel Sayısı**, Cilt. 2, Sayı. 7, Ankara, USAK Yayınları, 2006, s. 21–40.

Yavuz, Hilmi: “Oryantalizm Üzerine Bir Giriş Denemesi”, **Marife Dergisi**, Yıl. 2, Sayı. 3, Kış 2002, s. 53–63.

Yayınlanmamış Tez Çalışmaları

Çiftçi, İrfan: “**Uluslararası İlişkilerde Öteki Kavramı ve AB-İKÖ 2002 İstanbul Buluşmasında Türk Modeli Söylemi**”, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2006.

Çevrimiçi Kaynaklar

"America's Image in the World: Findings from the Pew Global Attitudes Project", **Pew Research Center**, 14 Mart 2007, (Çevrimiçi) <http://www.pewglobal.org/2007/03/14/americas-image-in-the-world-findings-from-the-pew-global-attitudes-project/> 21 Nisan 2013.

(Çevrimiçi) <http://arsiv.zaman.com.tr/2000/11/16/roportaj1/roportaj1.htm> 20 Nisan 2013.

(Çevrimiçi)

http://bushlibrary.tamu.edu/research/public_papers.php?id=2217&year=1990&month=9 21 Nisan 2013.

(Çevrimiçi)

<http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/09/20020912-1.html> 21 Nisan 2013.

(Çevrimiçi) <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2006/index.html> 21 Nisan 2013

(Çevrimiçi) <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2006/sectionV.html> 20 Nisan 2013

(Çevrimiçi)
http://gyv.org.tr/content/userfiles/pdf/6._ABANT_SONU__B_LD_R_S_.pdf 23 Nisan 2013.

(Çevrimiçi) <http://muharremozturk1.blogspot.com/2010/08/abant-platformu.html> 25 Nisan 2013.

(Çevrimiçi)
<http://www.abantplatform.org/Haberler/Detay/669/7%20Abant%20Toplant%C4%B1s%C4%B1%20Washington%20%C4%B0slam%20Laiklik%20ve%20Demokrasi%20-%20T%C3%BCrk%20Tecr%C3%BCbesi>. 23 Nisan 2013.

(Çevrimiçi) <http://www.abantplatform.org/Hakkimizda/Detay/32/Misyonumuz>. 25 Nisan 2013.

(Çevrimiçi) <http://www.abantplatform.org/Hakkimizda/Detay/32/Misyonumuz>. 25 Nisan 2013.

(Çevrimiçi) <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf> 26 Nisan 2013.

(Çevrimiçi)
<http://www.gyv.org.tr/Haberler/Detay/112/16%20Abant%20toplant%C4%B1s%C4%B1%20sonu%C3%A7land%C4%B1> 26 Nisan 2013.

(Çevrimiçi) <http://www.ihyahaber.com/haber/hn-36770.html> 26 Nisan 2013.

(Çevrimiçi) <http://www.state.gov/secretary/rm/2006/59306.htm> 25 Nisan 2013.

(Çevrimiçi) <http://www.state.gov/secretary/rm/2006/61262.htm> 25 Nisan 2013.

(Çevrimiçi), <http://oxforddictionaries.com/definition/english/Islamophobia> 10 Ocak 2013.

(Çevrimiçi), <http://tr.fgulen.com/content/view/14670/11/> 15 Nisan 2013.

“Alliance of Civilisations, Final Report of the High Level Group”, 13 Kasım 2006, (Çevrimiçi) http://www.un-ngls.org/site/IMG/pdf/Final_Report.pdf 25 Nisan 2013.

“Civil Rights and War and Terror” <http://www.amnestyusa.org/our-work/issues/security-and-human-rights?id=1108209> 25 Nisan 2013.

Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, 29 Ocak 2002, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=29644> 25 Nisan 2013.

Bazinet, Kenneth R.: “A Fight Vs. Evil; Bush and Cabinet Tell U.S.”, **Daily News**, 17 Eylül 2001. (Çevrimiçi) http://web.archive.org/web/20100505200651/http://www.nydailynews.com/archives/news/2001/09/17/2001-09-17_a_fight_vs__evil__bush_and_c.html 26 Nisan 2013.

Buchanan, Patrick: “Coming Clash of Civilizations?”, 7 Aralık 2001, (Çevrimiçi) <http://www.theamericancause.org/patcomingclash.htm> 10 Aralık 2012.

Elwi, Mustafa: **“Türkiye’nin AB Üyeliği Müslüman Ülkeler için Bir Umut”**, (Çevrimiçi) <http://www.gyv.org.tr/Haberler/Detay/110/T%C3%BCrkiyenin%20AB%20%C3%BCyeli%C4%9Fi%20M%C3%BCsl%C3%BCman%20%C3%BClkeler%20i%C3%A7in%20bir%20umut> 16 Nisan 2013.

Falk, Richard: “The New Bush Doctrine”, **La Rivista Del Manifesto**, Vol. 31, Eylül 2002, (Çevrimiçi) <http://www.larivistadelmanifesto.it/originale/31A20020911.html> 21 Nisan 2013.

Haque, Faatin: **Global Media, Islamophobia and its Impact on Conflict Resolution**, (Çevrimiçi) <http://www.ihmsaw.org/resourcefiles/1260034024.pdf> 30 Aralık 2012.

Ifversen, Jan: **The Meaning of European Civilization –A Historical-Conceptual Approach-**, (Çevrimiçi) www.hum.au.dk/ckultur/f/pages/publications/ji/european_civilization.htm 25 Aralık 2012.

Kalın, İbrahim: **“Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi”**, (Çevrimiçi) <http://kdk.gov.tr/sag/turk-dis-politikasi-ve-kamu-diplomasisi/20>, 28 Mayıs 2013.

Khatami, Mohammed: **“Address to the Round Table: Dialogue among Civilisations”**, New York, United Nations, 5 September 2000. (Çevrimiçi) www.unesco.org/dialogue/en/khatami.htm. 30 Nisan 2013.

Kirgis, Frederic L.: **“Terrörist Attacks on the World Trade Center and The Pentagon”**, **American Society of International Law Insights**, (Çevrimiçi) <http://www.asil.org/insigh77.cfm> 30 Nisan 2013.

Kohn, Margaret: **Colonialism**, (Çevrimiçi) <http://plato.stanford.edu/entries/colonialism>, Par.19, 2006, 21 Aralık 2012.

Monbiot, George: **"A Wilful Blindness"**, (Çevrimiçi) <http://www.monbiot.com/2003/03/11/a-wilful-blindness/>. 21 Nisan 2013.

Richissin, Todd: **“‘War on Terror’ Difficult to Define”**, **The Baltimore Sun**. 2 Eylül (Çevrimiçi) http://seattletimes.com/html/nationworld/2002023596_russanal02.html 26 Nisan 2013.

Said, Edward: **“Preface to Orientalism”**, **Al-Ahram Weekly Online**, 7-13 Ağustos 2003, Sayı:650, (Çevrimiçi) <http://weekly.ahram.org.eg/2003/650/op11.htm>. 15 Mart 2013.

Sajid, Abduljalil: **A New Word For An Old Fear**, (Çevrimiçi)
<http://www.osce.org/cio/15618>, 18 Aralık 2012.

Singel, Ryan: "FBI Tried to Cover Patriot Act Abuses With Flawed, Retroactive Subpoenas, Audit Finds". **Wired**, 13 Mart 2008, (Çevrimiçi)
<http://www.wired.com/threatlevel/2008/03/fbi-tried-to-co/> 18 Mart 2013.

State of Union Adress, 29 Ocak 2002, (Çevrimiçi) <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html>. 15 Şubat 2013.

Şahin, Abdullah; **Beyaz Saray'ı Kuşatanlar: Yeni Muhafazakârlar**, (Çevrimiçi)
<http://abdullahsahin58.blogspot.com/2008/02/beyaz-sarayi-kuatanlar.html>. 19 Şubat 2013.

The National Security Strategy of the United States of America, (Çevrimiçi)
<http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/> 21 Nisan 2013.

Toynbee, Arnold: **Medeniyetlerin Çarpışması**, Çev. Hamid Uzgören, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C:3, Sayı: 1-2, Ankara, 1948, s. 247-254. (Çevrimiçi)
http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/3/1/15_ARNOLD_J_TOYNBEE.pdf 21 Aralık 2012.

Transcript of President Bush's Adress to A Joint Session of Congress on 20 September 2001, (Çevrimiçi)
<http://edition.cnn.com/2001/US/09/20/gen.bush.transcript/> 4 Nisan 2013.

US National Security Council: **The National Security Strategy of the United States of America**, (Çevrimiçi) <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/>, 11 Nisan 2013

Williams, Shirley: "The Seeds of Iraq's Future Terror", **The Guardian** 28 Ekim 2003. <http://www.guardian.co.uk/world/2003/oct/28/iraq.politics>. 10 Mart 2013.

Gazete ve Dergiler

“Kilroy on Monday: West is the Best”, **Daily Express**, 25.02.1991.

“Questions and Answers, ‘A Head on Collision of Alien Cultures?’”, **New York Times**, 20.10.2001.

“What the Muslim World Watching”, **New York Times**, 18.11.2001.

Ajami, Fouad: “The Gathering Fog Over Araby”, **US News and World Report**, 26.11.2001.

Aktay, Yasin: “Abant Platformu Kahire’de”, **Yeni Şafak**, 26.02.2007.

Aydın, M. Şevki: “Uzlaşma Ruhü”, **Zaman**, 25.07.2002.

Başyurt, Erhan: “Piramidin Gölgesinde Abant Platformu”, **Bugün**, 26.02.2007.

Bilici, Abdülhamit: “Türkiye’de Laiklik Tehlikede Değil”, **Zaman**, 21.04.2004.

Çebi, Mahmut: “Türkiye’li AB Neden Aşure Tadı Vermesin?”, **Zaman**, 05.12.2004.

Erdem, Büşra: “Türkiye AB ile İslam Ülkeleri Arasında Köprü Olmalı”, **Zaman**, 16.12.2007.

Fisk, Robert: “Fear and Learning in America”, **Independent**, 17 Nisan 2002.

Gülerce, Hüseyin: “Demokrasi Çağımızın Kabul Edilebilir Tek Siyasi Sistemidir”, **Zaman**, 14.07.2003.

Gürdoğan, Nazif: “Globalleşme Abant Platformu’nda”, **Yeni Şafak**, 17.07.2002.

Hanson, Victor: “Defending the West”, **City Journal**, 25.02.2002.

Huntington, Samuel: “The Age of Muslim Wars”, **Newsweek**, 03.01.2002

Kaplan, Yusuf: “5. Abant ya da Onaylanmak için Onaylamak”, **Yeni Şafak**, 17.07.2002.

Kaplan, Yusuf: “Abant Platformu ve Türk ‘Aydını’nın Özneleşme İmkanı”, **Yeni Şafak**, 16.07.2003.

Karaman, Hayreddin: “4. Abant Platformu”, **Yeni Şafak**, 22.07.2001.

Karaman, Hayreddin: “Abant–2006”, **Yeni Şafak**, 14.07.2006.

Melen, Mithat: “Abant Platformu”, **Zaman**, 18.07.2002.

Önal, Cumali: “AB Üyesi Türkiye, İslam Dünyasına Model Olabilir”, **Zaman**, 27.02.2007.

Yılmaz, Mehmet: “Abant Misyonu Sınırları Aştı”, **Aksiyon**, 26.04.2004.

EK 1: 5. Abant Toplantısı Katılımcı Listesi

5. Abant Platformu Toplantısı katılımcıları üç komisyondan oluşmuştur:

Kültür Komisyonu, Siyaset Komisyonu, Ekonomi Komisyonu

Kültür Komisyonu

Prof. Dr. Süleyman H. Bolay

Prof. Dr. Mehmet S. Aydın

Prof. Dr. Kemal Karpat

Prof. Dr. Ali Yaşar Sarıbay

Prof. Dr. Kenan Gürsoy

Prof. Dr. Emin Köktaş

Prof. Dr. Suat Yıldırım

Prof. Dr. Hayreddin Karaman

Prof. Dr. Bekir Karlığa

Prof. Dr. Ümit Meriç

Dr. Adnan Arslan

Dr. Hüseyin Tuğcu

Dr. Tahsin Görgün

Dr. Yasin Aktay

Dr. Yusuf Kaplan

Muharrem Naci Orhan

Murat Şengül

Mustafa Armağan

Alev Alathı

Ali Bulaç

Nevval Sevindi

Reha Çamuroğlu

Kezban Acar

Siyaset Komisyonu

Prof. Dr. Mete Tunçay
Prof. Dr. Burhan Kuzu
Prof. Dr. Mustafa Erdoğan
Prof. Dr. Naci Bostancı
Prof. Dr. Süleyman S. ğn
Prof. Dr. Elisabeth Özdalga
Prof. Dr. Mehmet Bekaroğlu
Doç. Dr. Mensur Akgün
Doç. Dr. İhsan Dağı
Doç. Dr. Ömer Çaha
Doç. Dr. Durmuş Hocaoğlu
Doç. Dr. Hüseyin elik
Hüseyin Gülerce
Levent Korkut
M. Faruk Demir
Mehmet Bozdemir
Rıza Akçalı

Ekonomi Komisyonu

Prof. Dr. Mithat Melen
Dr. M. Ali Kılıçbay
Prof. Dr. Mehmet Altan
Prof. Dr. Nazif Gürdoğan
Prof. Dr. C. Can Aktan
Ali Coşkun
Faruk Şen
Mustafa Paçalı
Yusuf Ziya İrbeş

EK 2: 5. Abant Toplantısı Sonuç Bildirisi

1. Küreselleşme temelde ekonomik bir süreç olup, öncelikle sermaye, mal ve emek dolaşımı ile hizmetlerin küresel çaptaki hareketlerini öngörür. Teknoloji, iletişim ve ulaşımdaki hızlı değişimler bu süreci dünya ölçeğinde yaygınlaştıran başlıca faktörlerdir. Bu süreç belirsizlikler, riskler ve külfetler getirdiği gibi, çeşitli avantajlar ve imkânlar da sunar. Küreselleşme, ortaya çıkardığı “yeni beşerî durum” dolayısıyla insanların barış, diyalog ve uzlaşma ortamı içinde demokrasi, insan hakları ve özgürlükler gibi ortak değerler etrafında bir araya gelmesi için önemli bir zemin oluşturabilir.

2. Tek boyutlu ve tek merkezli bir süreç olmaması gereken küreselleşme dinler, inançlar, kültürler, milletler kadar, dünya ölçeğindeki sivil oluşumların aktif katılımına da daha fazla açık olmalıdır. Bunun için başta Birleşmiş Milletler olmak üzere, uluslararası kurumların demokratik bir şekilde yeniden yapılandırılmasına, mevcut duruma uygun yeni kurumların oluşturulmasına, bu kurumların kuruluş amaçlarını ve hukukun üstünlüğünü gözeterek davranmalarına ihtiyaç vardır.

3. Küreselleşme süreci, bir yandan sekülerleşmeyi içerirken, diğer yandan da dinlerin kendilerini ifade etmelerine yeni imkânlar sunmaktadır. Bu arada İslamiyet’in ve İslam dünyasının bazı çevrelerce küresel sürecin dışına itilmek istenmesini veya ötekileştirilmesini hem bir haksızlık, hem de küresel barışı tehdit eden bir tutum olarak görüyoruz.

4. Küreselleşme, devletin geleneksel işlevinde bazı değişiklikler meydana getirmektedir. Ancak ulus devletler bu süreçte temel aktörler olarak varlıklarını yeni şartlar çerçevesinde sürdürecektir. Kimi küresel aktörlerin ulus-devletler üzerindeki vesayetçi politikalarının geniş yığınları yoksullaştırıcı etkilerine karşı da dikkatli olunmalıdır.

5. Küreselleşme sürecinde toplumların ekonomik, kültürel ve politik yapılarının dönüşüm yeteneği, ülkeler arasındaki büyük farklılıkların kaynağı olabilmektedir. Ayrıca, bu süreçte gelişmiş piyasalar az gelişmiş piyasaları zarara uğratabilmekte, bu

da hayat seviyelerinde eşitsizliği derinleştirici bir etki yaratmaktadır. Bu bağlamda, gelir paylaşımından olumsuz yönde etkilenerek yoksullaşan kesimlerin korunması ve güçlendirilmesi için gerekli yapısal tedbirler alınmalıdır.

6. Küresel sürecin önümüze çıkardığı önemli sorunlardan biri de dünyanın yoksul ve baskıcı ülkelerinden, zengin ve demokratik ülkelere giderek artan göçler ve ilticalardır. Türkiye bir geçiş ülkesi olarak bundan en fazla etkilenen ülkelerden biridir. Bu duruma yol açan sebepler, yoksulluk, baskı ve çatışmalardır. Sorunların yerinde çözümü için göç veren ülkelerde ekonomik, siyasi ve sosyal iyileştirme programlarının uygulanması; bunun için de gelişmiş ülkelere sorunlu ülkelere kaynak aktarılması, siyasi özgürlüklerin ve demokratikleşmenin desteklenmesi gerekmektedir.

7. Toplumların tarihi ve kültürel dinamiklerine bağlı olarak gelişen, evrensel değerlerle bütünleşen, insanlar arasında sorumluluk ve dayanışmayı sağlayan, kimlik farklılıkları ile başkalarının yaşama hakkını ve haysiyetini gözetken küresel bir ahlak anlayışının yaygınlaşmasına ihtiyaç vardır.

8. Küreselleşme sürecinde yeni bir içerik kazanan terörizm bir insanlık suçudur. Zayıfların direniş, güçlülerin ise bir baskı aracı olarak kullandığı terörizme karşı çıkmak insani ve ahlaki bir görevdir. Bu nedenle uluslararası camianın, terörün yanı sıra, onun doğup gelişmesini hazırlayan şartları da ortadan kaldırma konusunda gerekli duyarlılığı göstermesi zorunludur.

9. İnsanın huzurunu ve doğayla uyumunu sağlayacak kalitede bir çevrede hayatını sürdürmesi temel haklarından biridir. Mevcut ve gelecek kuşakların çevresini korumak küreselleşmenin temel hedefleri arasında yer almalıdır. Küreselleşme insanları aşırı tüketime yönlendirerek esasen kıt olan doğal kaynakların yok olmasına neden olmamalıdır.

10. Tarihi-kültürel değerleri, toplumsal dinamikleri ve coğrafyası dikkate alındığında, Türkiye'nin yersiz korku ve kaygılarından kaynaklanan içe kapanma eğilimlerini bir kenara bırakarak, küreselleşmeye kendinden emin olarak ve cesaretle yönelmesi ve olumlu katkılarda bulunması mümkündür. Bu ise her şeyden önce, sivil

ve siyasi özgürlüklerin güçlendirildiği bir zeminden hareketle gerçekleştirilebilir. Tarihi tecrübemiz ve mevcut potansiyelimiz, yeni küresel güçlerin araçlarını, amaçlarını ve boyutlarını algılamada ve onlarla rekabet etmede yararlanılacak önemli bir kaynaktır.

11. Her dil ait olduğu kültürün temelini oluşturur. Bu nedenle küreselleşme sürecinde, yabancı dil öğretimine önem vermekle birlikte, resmi dilimiz olan Türkçe'ye özel bir hassasiyet gösterilmeli, küresel ve bölgesel boyutta kullanımı yönünde gerekli tedbirler alınmalıdır.

12. Türkiye'de ekonomik kurum ve kuralların sağlıklı işletilmemesinden kaynaklanan yapısal sorunlar ile, fiyatların genellikle piyasa yerine bürokrasi tarafından belirlenmesi, ekonominin küresel sürece entegrasyonunu geciktirmektedir. Türkiye ekonomisi verimsizliklerin finansmanına dayanmaktadır. Bunun sonuçları ise kronik enflasyon, giderek pahalılaştıran kamu borçlanması ve israf olmaktadır.

13. Türkiye ekonomisi, ağır iç ve dış borç kısılacının etkisiyle, dünya ortalamasının çok üzerinde reel faiz ödemesi zorunluluğuna bağlı olarak borçların çevrilememesi tehlikesi ile karşı karşıya bulunmaktadır. Devam etmekte olan siyasi belirsizlik bu durumu daha da olumsuz yönde etkilemektedir. Yatırımların ve üretimin yetersizliği, işsizlik oranının ve enflasyonun yüksekliği sonucunda sürdürülebilir ve düzenli bir büyümenin gerçekleşmemesi Türkiye'yi küreselleşme sürecinden uzaklaştırmakta ve doğrudan yabancı sermaye girişini azaltmaktadır.

14. Türkiye'nin küreselleşme sürecindeki en önemli ihtiyacı yetişmiş insan gücüdür. Bu bakımdan insanımızın, eğitim ve kültür düzeyini yükselterek girişimci ve özgüvenli bireyler olarak rekabetçi ekonomiye hazırlanması gerekmektedir.

15. Türkiye'nin küreselleşme sürecine katılmasının önemli aşamalarından birisi Avrupa Birliği'dir. Esasen bu, Türkiye'nin genel yönelimine uygun bir hedeftir. Bu süreçte, Türkiye'nin varlık ve çıkarlarını gözetken bir anlayışla üyelik için gerekli hazırlıkların yapılması uygundur.

EK 3: 7. Abant Toplantısı Katılımcı Listesi

Ahmet Hadi Adanali
Ayse Kadioglu
Berna Turam
Burhan Kuzu
Carter Findley
Cengiz Çandar
Cüneyt Ülsever, *Gazeteci - Yazar, Hürriyet*
Dale Eickelman, *Dartmouth Koleji*
David Calleo, *Johns Hopkins Üniversitesi*
Edward Walker
Elizabeth Özdalga, *İsveç Araştırma Enstitüsü, Türkiye*
Elizabeth S. Hurd, *Northwestern Üniversitesi*
Fehmi Kuru, *Gazeteci - Yazar, Yeni Safak*
Francis Fukuyama, *Johns Hopkins Üniversitesi*
Hakan Yavuz, *Utah Üniversitesi*
Henri Barkey, *Lehigh Üniversitesi*
Huseyin Gulerce, *Gazeteci - Yazar, Zaman*
Jenny White, *Boston Üniversitesi*
John Esposito, *Georgetown Üniversitesi*
John Voll, *Georgetown Üniversitesi*
Kemal Dervis, *CHP Milletvekili*
Kemal Karpat, *Wisconsin Üniversitesi*
Kenan Gürsoy, *Galatasaray Üniversitesi*
Mark Parris
Mehmet Aydın, *Devlet Bakanı*
Mete Tunçay, *Bilgi Üniversitesi*
Mithat Melen, *Istanbul Üniversitesi*
Ömer Taşpınar, *Brookings Enstitüsü*
Philip Gordon, *Brookings Enstitüsü*
Richard Norton

Robert Wexler

Ruşen akır, *Türkiye Ekonomik Ve Sosyal Etüdler Vakfı*

Şahin Alpay, *Bahcesehir Universitesi*

Soner Çağatay

Steven A. Cook, *Dini İlişkiler Temsilcisi*

Zeki Sarıtoprak, *John Carroll Universitesi*

Zeyno Baran, *Nixon Center*

EK 4: 7. Abant Toplantısı Sonuç Bildirisi

7. Abant Toplantısı (Washington): "İslam, Laiklik ve Demokrasi - Türk Tecrübesi" 1998 yılından bu yana, her yıl Temmuz ayının ikinci haftasında Abant'ta bir araya gelen, elli civarında, Türkiye'nin farklı düşünce yelpazesinde yer alan ilim, düşünce ve siyaset adamı, Türkiye'nin önemli sosyal ve siyasal problemlerini tartışa geldi. ... 19–20 Nisan 2004, Washington

1998 yılından bu yana, her yıl Temmuz ayının ikinci haftasında Abant'ta bir araya gelen, elli civarında, Türkiye'nin farklı düşünce yelpazesinde yer alan ilim, düşünce ve siyaset adamı, Türkiye'nin önemli sosyal ve siyasal problemlerini tartışa geldi.

İslam, Demokrasi, Laiklik, Demokratik Hukuk Devleti, Din-Devlet İlişkileri, Çoğulculuk, Toplumsal Uzlaşma ve Küreselleşme gibi konular, Abant'ta tartışılan konuların belli başlıları idi.

Abant Toplantılarının, gerek ülkemizde ve gerek uluslararası akademik camiada gördüğü ilgi, burada meydana gelen düşünce birikimini ve toplantı kompozisyonunu yurt dışına da taşıma gereğini ortaya koydu.

Bu düşünce ve yaklaşımdan hareket eden Abant Platformu Yönetim Kurulu, Abant Toplantılarının 2004 yılında iki önemli merkezde yapılmasına karar verdi: Washington ve Brüksel.

Bilindiği gibi Türkiye, halkının büyük çoğunluğu müslüman olmakla birlikte, demokrasi geleneği ve laik devlet yapısı ile, bölgede ve İslam ülkeleri arasında farklı ve ayrı bir konuma sahiptir.

Ne var ki, Türkiye bu yönüyle, güçlü ve stratejik ilişkilerimiz bulunan Amerika Birleşik Devletleri, ne akademik camiada, ne entelektüel simalar arasında ve ne de Devlet Bürokrasisinde yeteri kadar ve layıkıyla bilinmemektedir.

Hele hele 11 Eylül sonrası, oldukça hassas hale gelen (veya getirilen) ve adeta "Müslüman paranoyası"na sevk edilen Avrupa kamuoyunda İslam'ın, barışı, sevgiyi ve hoşgörüyü emreden yönü hiç mi hiç bilinmemektedir.

Bu nedenle, Johns Hopkins Üniversitesi işbirliği ile 19-20 Nisan'da Washington'da gerçekleştirilen Abant Washington Toplantısı, bu eksikliği gidermek amacıyla organize edilmiştir.

Toplantı ile İslam'ı, demokrasiyi ve laikliği bilen Türk düşünce ve bilim adamlarıyla, Türkiye'ye ve bölgeye ilgi duyan Amerikalı ilim adamlarının buluşması gerçekleşmiş ve tartışılan konular ve varılan sonuçlar, Türk-Amerikan ilişkilerinin daha sağlıklı ve sağlam bir zemine oturmasına katkıda bulunmuştur.

EK 5: 12. Abant Toplantısı Katılımcı Listesi

Ali Bulaç - *Zaman Gazetesi*
Eser Karakaş - *Bahçeşehir Üniversitesi*
Gökhan Çetinsaya - *İTÜ*
Hüseyin Gülerce - *Zaman Gazetesi*
Kenan Gürsoy - *Galatasaray Üniversitesi*
Mehmet Altan - *Star Gazetesi*
Mete Tunçay - *Bilgi Üniversitesi*
Mümtaz'ler Türköne - *Gazi Üniversitesi*
Niyazi Öktem - *Bilgi Üniversitesi*
Ali Yaşar Sarıbay - *Uludağ Üniversitesi*
Ümit Kardaş
Sedat Dalda - *Mehtap Tv*
Murat Kesgin - *Mehtap Tv*
Sağır Barış - *Mehtap Tv*
Haluk Yıldızcan - *Mehtap Tv*
Ahmet Tek - *Anadolu Ajansı*
Ferhat Demircan - *Anadolu Ajansı*
Abdülhamid Bilici - *Zaman Gazetesi*
Nevval Sevindi - *Zaman Gazetesi*
Metin Münir - *Milliyet Gazetesi*
Alper Görmüş - *Nokta Dergisi*
Alper Tan - *Kanal A*
Atilla Sandıklı - *TASAM*
Beril Dedeoğlu - *Galatasaray Üniversitesi*
Bülent Aras - *Işık Üniversitesi*
İbrahim Kalın - *SETA Vakfı*
İhsan Dağı - *ODTÜ*
Hasan Ertürk - *TİKA*
Tülin Bumin - *Galatasaray Üniversitesi*
Hasan Tahsin Fendoğlu - *Başbakan Danışmanı*

Mehmet Görmez - *Diyanet İşleri Başkanlığı*
Sabri Çelebioğlu - *Kanal 7*
İbrahim Öztürk - *Marmara Üniversitesi*
Kenan Çamurcu - *Bilgi Hikmet*
Abdülhadi Özışık - *İnternet Haber*
Nagehan Alçı - *Akşam Gazetesi*
Hasan Yavuz – *Başbakan Danışmanı*
Tufan Bozpinar - *Fatih Üniversitesi*
Macit Kenanoğlu - *Fatih Üniversitesi*
Fadime Özkan - *Star Gazetesi*
Ayhan Şimşek - *The New Anatolian Gazetesi*
Levent Köker - *Gazi Üniversitesi*
Mehmet Yılmaz - *Aksiyon*
Mete Çubukçu - *NTV*
Metehan Demir - *Kanal D*
Murat Sabuncu - *Tempo Dergisi*
Mustafa Karaalioğlu - *Yeni Şafak*
Nuri Elibol - *Türkiye Gazetesi*
Şahin Alpay - *Bahçeşehir Üniversitesi*
Selçuk Tepeli - *Aktüel Dergisi*
Semih İdiz - *Milliyet Gazetesi*
Talip Küçükcan - *SETA Vakfı*
Ümit Fırat - *Helsinki Yurttaşlar Derneği*
Yasin Aktay - *Selçuk Üniversitesi*
Hakan Fidan - *TİKA Başkanı*
Mehmet Ocaktan - *Yeni Şafak*
Recep Güvelioğlu - *New Analition*
Ayşe Önal - *Star Gazetesi*
Zafer Toprak - *Boğaziçi Üniversitesi*
Suna Vidinli - *Ciner Grubu Dış İlişkiler Sorumlusu*
Fusun Üstel - *Marmara Üniversitesi*
Sefer Turan

Hasan Öztürk - *Kanal 7*
Serdar Okay - *Kanal 7*
Ali Erbaş - *Sakarya Üniversitesi*
Tuba Çelebi - *STV*
İsa Şimşek - *Zaman Gazetesi*
Hakan Çelik - *Posta Gazetesi*
Mehmet Akarca - *Kanal D*
Amberi Zaman - *Fatih Üniversitesi*
Şebnem Bursalı - *Sabah Gazetesi*
Uğur Fidan - *Sanatçı*
Şamil Tayyar - *Star Gazetesi*
Ömer Lütfi Mete - *Sabah Gazetesi*
Zafer Özcan - *Aksiyon Dergisi*
Erkan Tan - *Tv 8*
Bahri Badembağları - *Tercüman Gazetesi*
Elif Çakır - *Tempo Dergisi*
Sefa Kaplan - *Galatasaray Üniversitesi*
Işıl Karakaş - *Galatasaray Üniversitesi*
Emiyra Yılmaz
Nevzat Savaş
Ayşe Sucu
Abdül Münim Said Ali - *Al-Ahram Politik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı*
Dr. Vahid Abdül Mecid - *Al-Ahram Politik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi*
Dr. Hasan Ebu Talib - *Al-Ahram Politik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi*
Mr. Nebil Abdül Fettah - *Al-Ahram Politik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi*
Dr. İbrahim Bayomi Ganem - *Mısır Ulusal Sosyal Araştırmalar Merkezi*
Mr. Elsayed Yassin - *Al-Ahram Politik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi*
Prof. Nadiye Mustafa - *Kahire Üniversitesi Ekonomik ve Politik Bilimler Fakültesi*
Hani Raslan - *Al-Ahram Politik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi*

EK 6: Bugüne Kadar Yapılmış Olan Abant Toplantıları

1. Abant Toplantısı: *İslam ve Laiklik*
2. Abant Toplantısı: *Din, Devlet ve Toplum*
3. Abant Toplantısı: *Demokratik Hukuk Devleti*
4. Abant Toplantısı: *Çoğulculuk ve Toplumsal Uzlaşma*
5. Abant Toplantısı: *Küreselleşme*
6. Abant Toplantısı: *Savaş ve Demokrasi*
7. Abant Toplantısı: *İslam, Laiklik ve Demokrasi - Türk Tecrübesi*
8. Abant Toplantısı: *Türkiye'nin AB'ye Üyeliği Sürecinde Kültür, Kimlik ve Din*
9. Abant Toplantısı: *Eğitimde Yeni Arayışlar*
10. Abant Toplantısı: *Türkiye-Fransa Söyleşileri: Cumhuriyet, Kültürel Çoğulculuk ve Avrupa*
11. Abant Toplantısı: *Küresel Politikalar ve Ortadoğu'nun Geleceği*
12. Abant Toplantısı: *İslam, Batı ve Modernleşme*
13. Abant Toplantısı: *Tarihi, Kültürel ve Aktüel Boyutları ile Alevilik*
14. Abant Platformu: *Türkiye-Fransa Söyleşileri II: Algular ve Gerçekler*
15. Abant Platformu: *Yeni Anayasa*
16. Abant Platformu: *AB Üyeliği Sürecinde Medeniyetler Köprüsü Türkiye*
17. Abant Platformu: *Kürt Sorunu: Geleceği ve Barışı Birlikte Aramak*
18. Abant Platformu: *"Barışı ve Geleceği Birlikte Aramak"*
19. Abant Platformu: *Yeni Bir Toplumsal Mutabakat için Demokratikleşme*
20. Abant Platformu: *Demokratikleşme: 12 Eylül'den AB'ye Siyasi Partiler*
21. Abant Platformu: *Mısır, Türkiye ve Ortadoğu'da İstikrar*
22. Abant Platformu: *Vesayet ve Demokrasi*
23. Abant Platformu: *Yeni Dönem, Yeni Anayasa*
24. Abant Toplantısı: *12 Haziran Seçim Sonuçları Değerlendirmesi*
25. Abant Toplantısı: *Arap Baharı'ndan sonra Ortadoğu*
26. Abant Toplantısı: *Yeni Anayasanın Çerçevesi*
27. Abant Toplantısı: *Türkiye Üzerine Farklı Bakışlar*

EK 7: Abant Toplantılarına Bugüne Dek Katılmış Olan Bazı Önemli İsimler

Abdullah Gül	Aslı Öcal	Cüneyt Ülsever
Abdülbaki Erdoğan	Asri Çubukçu	Dale Eickelman
Abidin Sungur	Atilla Yayla	David Calleo
Adnan Arslan	Avni Özgürel	Davut Dursun
Ahmet Arslan	Aydın Sezgin	Defne Gürsoy
Ahmet Hadi Adanalı	Aylin Akpınar	Dirk Rohtus
Ahmet İnam	Aynur Karakaş	Dominique Bourel
Ahmet Kurucan	Ayşe Kadioğlu	Dominique Schnapper
Ahmet Taşgetiren	Bart Staes	Durmuş Hocaoğlu
Ahmet Turan Alkan	Bas de Gaay Fortman	Edward Walker
Ahmet Yaşar Ocak	Bekir Karlığa	Elisabeth Özdalga
Ahmet Yüksel Özemre	Belkıs Gürsoy	Elizabeth S. Hurd
Alain Touraine	Berna Turam	Emin Köktaş
Alain D'iribarne	Beşir Ayvazoğlu	Emin Varol
Alev Alatlı	Beşir Gözübenli	Emmanuel Adamakis
Alexandre Adler	Burhan Kuzu	Emre Aköz
Ali Bardakoğlu	Bülent Aras	Engin Sustam
Ali Bayramoğlu	Bülent Arınç	Ergün Yıldırım
Ali Bulaç	Büşra Ersanlı	Erol Battal
Ali Coşkun	C. Can Aktan	Erol Mütercimler
Ali Erbaş	Carter Findley	Erol Vural
Ali Gören	Cecile Berneau	Ersin Nazif Gürdoğan
Ali Murat Yel	Celal Adan	Ertuğrul Yalçınbayır
Ali Nihat Özcan	Cemal Sofuoğlu	Esin İleri
Ali Osman Gündoğan	Cemil Çiçek	Faruk Demir
Ali Yaşar Sarıbay	Cemile Doğan	Faruk Şen
Alpaslan Açıkgenç	Cengiz Çandar	Fatma Karakaya
Altay Gökakın	Christos Clairis	Fatma Pehlivan
Andre de Munter	Colette Dehais	Fehmi Kuru

Ferhat Kentel	Hüseyin Işıksal	Lütfullah Cebeci
Francis Fukuyama	Hüseyin Tuğcu	Lyliane Demirel
Franck Debie	Hüsnü Mahali	M. Akif Aydın
François Courant	Isabelle Kortian	M. Faruk Demir
Fuat Keyman	İbrahim Canan	Mahmut Erol Kılıç
Gaffar Yakın	İbrahim Hakkı Aydın	Mahmut Kaya
Gil Delannoï	İbrahim Özdemir	Mahmut Tezcan
Gilles Kepel	İhsan Dağı	Marc Bernardın
Giovanni Grevi	İlber Ortaylı	Marc Olivier
Gökhan Bacık	İlhami Güler	Marc Semo
Gökşin Sipahioğlu	İlyas Üzüm	Marco Ventura
Gülcan Bostancı	İsmail Doğan	Mark de Vos
Gülper Refiğ	İsmail Hakkı Aydın	Mark Parris
Günce Berkurt	Jean- François Bayart	Mehmet Akif Aydın
Gündüz Aktan	Jean- Louis Schlegel	Mehmet Ali Kılıçbay
Hakan Poyraz	Jenny White	Mehmet Altan
Hakan Yavuz	John Esposito	Mehmet Aydın
Halil Cin	John Voll	Mehmet Bayraktar
Halit Refiğ	Kadir Canatan	Mehmet Bekaroğlu
Hamza Aktan	Karel de Gucht	Mehmet Bozdemir
Hasan Seçen	Kemal Dervis	Mehmet Çelik
Hasan T. Fendoğlu	Kemal Karpat	Mehmet Gündem
Hayreddin Karaman	Kenan Gürsoy	Mehmet Hatiboğlu
Hayri Kırbaçoğlu	Kenan Solak	Mehmet Ocaktan
Henri Barkey	Kezban Acar	Mehmet Paçacı
Hırant Dink	Kezban Hatemi	Mehmet S. Aydın
Hidayet Şefkat Tuksal	Korkmaz Tağma	Melih Yürüşen
Huseyin Gulerce	Korkut Tuna	Mensur Akgün
Hüseyin Bağcı	Laurent Ghen	Meryem Kacar
Hüseyin Çelik	Levent Korkut	Mete Tunçay
Hüseyin Gülerce	Lisbet Christoffersen	Metin Bonsak
Hüseyin Hatemi	Loutfi Nalutı	Mia Doornaert

Mithat Melen	Olivier Abel	Sabine von Zanthier
Monique C. Sperber	Orhan Kavurmacı	Sadık Kılıç
Muharrem Naci Orhan	Orhan Tekelioğlu	Sadri Şen
Murat Şengül	Osman Senemoğlu	Safa Mürsel
Mustafa Armağan	Osman Yavuz	Said Başer
Mustafa Erdoğan	Othmar Oehring	Salih Akdemir
Mustafa İslamoğlu	Ömer Çaha	Salim Uslu
Mustafa Paçalı	Ömer Faruk Harman	Sami Selçuk
Mustafa Yıldırım	Ömer Özsoy	Sırrı Akbaba
Müberra Balcı	Ömer Şenol Dane	Sıtkı Aras
Mümtazer Türköne	Ömer Taşpınar	Sinan Yapıcı
Naci Bostancı	Özcan Kemal Davaz	Soli Özel
Naci Okçu	Patrick Thomas	Soner Çağatay
Namık Kemal Zeybek	Penbe Kurtul	Sophie Houlou
Nazif Gürdoğan	Philip Gordon	Steven A. Cook
Nazif Öztürk	Pierre Weil	Suat Yıldırım
Nazife Şişman	Pierre Bouretz	Suphi Saatçi
Nazlı Ilıcak	Pierre Nora	Süleyman Akdemir
Nebahat Kuru	Ragıp Duran	Süleyman Ateş
Necdet Sakaoğlu	Recep Öztürk	Süleyman Çelebi
Necdet Subaşı	Recep Yazıcıoğlu	Süleyman Hayri Bolay
Necmettin Tozlu	Reha Çamuroğlu	Süleyman Seyfi Öğün
Neslihan Beaufort	Reyhan Yılmaz	Şahin Alpay
Nevval Sevindi	Reynald Beaufort	Şeref Oğuz
Nevzat Köseoğlu	Rıfat Atay	Şerif Ali Tekalan
Nevzat Yalçıntaş	Rıza Akçalı	Şükrü Özbuğday
Nil Sarı	Rıza Zelyut	Tahsin Görgün
Niyazi Öktem	Richard Norton	Toktamış Ateş
Nuri Gürgür	Rik Torfs	Ümit Meriç
Nuri Yurdusev	Robert Wexler	Yahya Akengin
Nüzhet Kandemir	Ruşen Çakır	Yasin Aktay
Olivier Remaud	Ruşen Çakır	Yaşar Nuri Öztürk

Yunus Vehbi Yavuz

Yusuf Altıntaş

Yusuf Kaplan

Yusuf Ziya İrbeş

Yvette Benusiglio

Zeki Sarıtoprak

Zeyno Baran

EK 8: Abant Platformu Yönetim Kurulu

Prof. Levent KÖKER / *Abant Platformu Dönem Başkanı / Atılım Üniversitesi*

Prof. Hayrettin KARAMAN / *Avrupa İslam Üniversitesi*

Prof. Eser KARAKAŞ / *Bahçeşehir Üniversitesi*

Prof. Mümtazer TÜRKÖNE / *Fatih Üniversitesi*

Prof. Mete TUNCAY / *Bilgi Üniversitesi*

Prof. Mehmet ALTAN / *İstanbul Üniversitesi*

Mustafa YEŞİL / *Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Başkanı*

Cemal UŞAK / *Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Başkan Yardımcısı*

Prof. Beril DEDEOĞLU / *Galatasaray Üniversitesi*

Prof. Niyazi ÖKTEM / *Doğuş Üniversitesi*

Prof. Bekir KARLIĞA / *Bahçeşehir Üniversitesi*

Ali BULAÇ / *Gazeteci - Yazar*

Hüseyin GÜLERCE / *Gazeteci - Yazar*

Doç. Dr. Ferhat KENTEL / *İstanbul Şehir Üniversitesi*

Dr. Ümit KARDAŞ / *Hukukçu*

Herkül MİLAS / *Gazeteci-Yazar*

Cafer SOLGUN / *Yüzleşme Derneği Başkanı*

Ümit FIRAT / *Gazeteci-Yazar*

Hüseyin HURMALI / *Abant Platformu Genel Sekreteri*

İsmail ÜNLÜSOY / *Abant Platformu Genel Sekreter Yardımcısı*

Kemal SAĞLAM / *Abant Platformu Genel Sekreter Yardımcısı*

EK 9: Hande Ekşioğlu'nun Ali Bulaç ile Yaptığı Röportaj

Abant Platformu, Türkiye'nin tam bağımsız ve çok sesli ilk sivil toplum kuruluşu olarak son dokuz yıldır Türkiye kamuoyunda önemli bir yer edindi. Fakat buna rağmen, marjinal de olsa, Abant'a karşı zaman zaman dile getirilen bazı eleştiriler de yok değil. İşte bu düşünceyle, geçtiğimiz günlerde gerçekleştirilen en son Abant toplantısı, Abant-Kahire'yi de fırsat bilerek, hem kamuoyu nezdinde önemli bir kanaat önderi olan, hem de ilk oluşum aşamasından beri Abant'ın içinde yer alan, Abant Danışma Kurulu Üyesi Ali Bulaç'a Abant'ı sorduk.

Hande Ekşioğlu: *Her Abant Toplantısı'ndan sonra Abant Platformu'na dönük bazı eleştiriler yapılıyor. Bazıları Abant'ı, demokrasi, sivil toplum, çok seslilik gibi Batılı kavramlar yoluyla Müslümanları pasifize etmekle suçlarken diğerleri de, Abant'ın geniş vizyonunun, çok sesli yapısının İslam'a kamusal alan açmak için bir paravan olduğunu ileri sürüyor. Bilderberg toplantılarından Hıristiyan konsillerine kadar benzetmeler var. Abant Danışma Kurulu Üyesi, müdavimi ve olayın mutfağını bilen biri olarak Ali Bulaç'a göre Abant nedir?*

Ali Bulaç: *Abant, her üçü de değildir. Özel olarak İslamiyet'i kamusallaştırmak üzere bulunmuş bir formül gözüyle bakılamaz. Çünkü her şeyden önce Türkiye'de, kamusal alanın ne olduğu konusu da insanların zihninde belirgin değildir. Sahiden kamusal alanla özel alan arasındaki fark ne kadar önemli? Özel alan nerede bitiyor, kamusal alan nerede başlıyor? Kamusal alan nedir? Kamusal alan nedir? Yoksa kamusal alan, kamu otoritesinin geçtiği alanlar mıdır? Henüz bu konuda siyaset bilimi ve sosyal bilim açısından bir açıklık yokken, 1998 yılında, yani bundan 9 sene önce İslamiyet'e kamusal alan açmak üzere böyle bir formülden hareket etmiş olmamız tam bir komplo teorisi; ben bunu ciddiye almıyorum. İslamiyet'i pasifleştirmek üzere iddiasına gelince, bu da doğru değil, çünkü orada İslamiyet'in propagandası yapılmıyor. Ve İslamiyet'e karşı herhangi bir hareket de yok. Ama bu ülkede yaşayan insanlar var, bunların kendilerine göre siyasi görüşleri var. Çeşitli kesimlerin kanaat önderleridir bunlar. Ve Türkiye sorunları olan bir ülke. Her ülke gibi bizim de kendimize göre sorunlarımız var. Bugüne kadar herkes kendi bulunduğu adacıkta*

durarak sorunları çözmeye ya da kendi görüşünü dayatmaya çalışıyordu. Bu yolun çatışma doğurduğuna, sosyal barışı bozduğuna, siyasi birliği zedelediğine ve bize güç kaybettiğine kanaat getirdiğimiz için bu yolu değiştirmek gerekir, dedik. Değiştirmenin yolu da, kavga etmek, bağırarak, çağırmak değil, bir araya gelip sorunlarımızı masaya yatırmak, konuşmaktır. Şu anda Abant, Kahire'de, 12. toplantısını yaptı. Bu 12 toplantıda da yapabildiğimiz en iyi şey, konuşmayı becerebilmektir. Konuştuğumuz konular sonunda üzerinde mutabakata vardığımız konu olunca bunları kamuoyuna deklare ediyoruz. Diyoruz ki, şu mesele üzerinde konuştuk, şu konularda da mutabakata vardık, mutabakata vardığımız konular şunlardır. Tabii ki görüş ayrılıklarımız da var; sonuçta herkes kendi görüşünü muhafaza ediyor. Ama bu, bir daha başka bir konuyu, başka bir zamanda konuşmamıza engel değildir. Belki ileride şu anda üzerinde anlaşamadığımız konuları da gündeme getirip bir daha üzerinde konuşma imkânını bulabileceğiz. Konsil benzetmesine gelince, bu tabii çok ağır bir benzetme. Kim böyle bir benzetmede bulunuyor ise, ben kendi adıma onun helallik almasını isterim. Bu ağır bir suçlamadır, bir hak ihlalidir. Allah affetsin.

Hande Ekşioğlu: *Neden konular ağırlıklı olarak İslam, din -devlet ilişkileri, demokrasi çevresinde dönüyor? gyv.org.tr sitesine gelen bir yorumda, bir okuyucu "Abant'ın projeleri hep rejim tartışmaları çerçevesinde kalıyor; neden ülkenin daha pratik, acil sorunlarıyla ilgilenmiyorsunuz?" diye soruyor.*

Ali Bulaç: *Ele aldığımız konular, çoğunlukla toplumda ve siyasi çevrelerde ortaya çıkan ihtilafın ana konularındırlar. Dolayısıyla bunların öncelikle ele alınması, tartışılması, teşrih masasına yatırılması gerekir. Ayrıca zaman zaman siyaset dışı konular da ele alınıyor. Erzurum toplantısının konusu, eğitimdi. Öte yandan mesela "Savaş ve Demokrasi" konusunu tartışırken aynı zamanda ekonomik meseleyi de ele alıyoruz. Bu makro seviyedeki ana konuların ele alınması bittikten sonra daha özel, daha az felsefi, somut konulara da yavaş yavaş girilecektir. Fakat mutlaka din-devlet konularını işleyelim diye özel bir tercih yok. Hatta bazen içimizden de böyle itirazlar geliyor: "Yanlış anlaşılabilir, devamlı laiklik-din -devlet, İslam ve demokrasi gibi konuları ele alıyoruz." diyor. Fakat bunlar şu anda dünyanın ve*

bölgenin gündeminde olan konular ve önümüzdeki günlerde de çok daha fazla gündeme gelecekler. Ve maalesef zannettiğimiz aksine Türkiye'de akademisyenler, aydınlar dahil insanların bu konularda bilgisi derinlemesine bir bilgi değildir. Nitekim müzakerelerde, tartışmalarda, Abant zabıtlarında bunu açıkça müşahede ediyoruz.

Hande Ekşioğlu: *Abant'ı, Fethullah Gülen ile irtibatlandırıp, gündemin onun tarafından belirlendiğini iddia edenler var. Fethullah Gülen'in konu seçimine müdahalesi oluyor mu?*

Ali Bulaç: *Hayır, kesinlikle olmuyor. Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'nın bu işi organize etmesi dışında bize en ufak bir müdahale yok.*

Hande Ekşioğlu: *Yani bu sözde hiçbir gerçeklik payı yok mu?*

Ali Bulaç: *Hayır, kesinlikle... Ben başından beri danışma kurulundayım. Çok farklı kesimlerden insanlar, bilim adamları, aydınlar bir araya gelir, önümüzdeki toplantının konusunu tartışır. Herkes önemli bulduğu bir konuyu gündeme getirir. Bunlar tek tek ele alınır ve sonunda bir konu üzerinde ittifaka varılır. Sonunda üzerinde ittifaka varılan konu toplantı da ele alınır.*

Hande Ekşioğlu: *Daha önceki Abant'lar daha çok Türkiye'nin kendi iç sorunlarıyla ilgili ya da Türkiye'den Batı'ya dönük mesajlar içeren projelerdi. Abant Brüksel, Washington, Paris gibi... Oysa geçen yıl ilk defa bölgemize dönük bir proje gerçekleştirildi: Abant -Ortadoğu... Ve şimdi de Mısır... Bu bölgesel ilgi değişikliğinin sebebi nedir?*

Ali Bulaç: *Her zaman çok bilinçli bir şekilde önceden şuradan başlayalım, diye düşünülüyor. Mesela Washington toplantısının düzenlenmesinin ana sebeplerinden biri konjonktürdü. O konjonktürde 11 Eylül olayları başlamış, ABD Afganistan'a girmiş, Irak'ı işgal etmişti. Medeniyetler çatışması tezi vardı. İslam dünyasını, Türkiye'yi, herkesi yakından ilgilendiren konular bunlar. Dolayısıyla gidip bu tezin, bu fikrin ortaya çıktığı, formüle edildiği mekânda, mahallinde tartışmak anlamlı olabilir, diye düşündük ve çok da yararlı oldu.*

Ayrıca artık Türkiye'deki Abant birikiminin entelektüel hayatın, uluslararası platformlara çıkma zamanı gelmişti. Uluslararası platformlara çıkmak, oralarda konuşmak çok önemlidir. Ama sadece konuşmak yetmiyor. Aynı zamanda nasıl konuştuğunuz, nasıl tartıştığınız da önemlidir ve Abant'ta bu sağlandı. Arkasından biliyorsunuz Türkiye, 17- Aralık -2004'te AB üyelik sürecinde müzakere tarihi alacaktı. Dolayısıyla biz 17 Aralık'tan önce, zihni bir hazırlık sağlamak, kendi görüşümüzü Avrupa ve Türkiye kamuoyuna deklare etmek için Brüksel'de bir toplantı yapma ihtiyacı hissettik. Dikkat ederseniz hem Washington, hem Brüksel -Abant'ta konjonktür rol oynadı. Neydi o konjonktür, birincisi medeniyetler çatışması ve ABD'nin Ortadoğu'ya gelmesi. İkincisi de Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci ve müzakere tarihi alacak olması. Üçüncüsü Paris toplantısıydı. O da dolaylı yoldan bir konjonktür vesilesiyle ortaya çıktı. Türkiye, Avrupa Birliği üyelik süreci hız kazanınca özellikle Fransa Türkiye'ye karşı rezervler koydu, engeller çıkarmaya başladı. Bu üyeliğe karşı çıkmanın bütün Avrupa'da başını çeken Fransa oldu. Çok yoğun tartışmalar yaşandı. Biz de o zaman Fransa'ya gidelim ve Fransa entelektüelleriyle bunu konuşalım, diye karar aldık. Bu önyargılar nereden kaynaklanıyor? Birbirimizi neden anlamıyoruz? Birbirimizi dinleyelim, konuşmasını becerelim, diye Fransa'ya gittik. Çok da iyi bir toplantı oldu Paris -Abant toplantısı. Ortadoğu-Abant'a gelince, Ortadoğu konusunu daha önceden planlanmıştık. Bu bölgede uygulanan ve birçok ülkeyi içine alan bir BOP projesi var. Bölgede işgaller, savaşlar, toplumsal çalkantılar yaşanıyor ve biz de bundan büyük ölçüde etkileneceğiz. O zaman bu konuyu kendi evimizde teşrih masasına yatıralım, anatomisini yapalım diye düşündük ve bu sefer yenilik olarak Ortadoğu'dan, Mısır, Lübnan, Ürdün ve İsrail'den katılımcılar çağırdık. Onlar da katkılar da bulundular. Hem Ürdün, hem Lübnan, hem de Mısırlı katılımcılar Ortadoğu konusunu ele aldığımız Bolu-Abant'tan çok etkilendiler ve bunu bizde yapalım dediler. İşte bu yıl ki Abant'ta böyle doğdu. Yani teklif onlardan geldi. Her üç ülke de bu teklifi yaptı.

Hande Eksioğlu: Neden Mısır'ı tercih ettiniz?

Ali Bulaç: *Toplantıyı Lübnan'da yapabildik fakat biliyorsunuz, Lübnan'da 12 Temmuz'da 34 gün süren savaş başlamıştı. Orası hâlâ çok güvenli bir yer değil.*

Ürdün nispeten küçük bir ülke. Eğer Arap âlemine hitap etmek, söz söylemek icab ediyorsa bunun yeri Mısır olmalıydı. Ayrıca Mısırlılar çok talepkâr oldu; Abant'ın kendi ülkelerinde yapılmasını çok istediler. Bu çerçevede Kahire'yi seçtik ve bu sene de Allah'a şükür bu toplantıyı başarıyla burada düzenlemiş olduk.

Hande Ekşioğlu: Toplantı Mısır'da nasıl karşılandı? Beklediğiniz ilgiyi gördünüz mü?

Ali Bulaç: *Katılımcılardan, Mısır entelektüellerinden çok büyük ilgi gördük. Çok etkilendiler; bunu defaatle dile getirdiler. Ülke'nin üst düzey yetkilileri Mısır'ın bir Abant modeline ihtiyacı olduğunu söylediler. "Kendi aramızda konuşmasını öğrenmemiz lazım. İşte Türkiye'dekiler bunu başarıyla yapıyor. Tartışmalar sırasında herkes fikrini açıkça, net bir şekilde söylüyor. Hatta kavgalar da oluyor fakat neticede beraber hareket edebiliyorlar. Bunu biz Mısır'a da uygulayabiliriz" dediler. Mısır'ın çok önemli bilim adamları, entelektüelleri geldi, görüş beyan ettiler. Önemli bir etkileşim yaşandı.*

Hande Ekşioğlu: Bu faaliyetler İslam dünyasında ya da Ortadoğu'da gelinmiş bir sivil toplum aşaması olarak görülebilir mi?

Ali Bulaç: *Şunu öncelikle söylemem icab eder. İslam dünyasında ve İslam tarihinde çok kuvvetli bir sivil toplum damarı vardır. Batı'dakinin birebir benzeri değildir. Kiliseye karşı popüler bir alan yaratmak için ortaya çıkan Batı'daki sivil toplum ile Doğu -İslam Dünyası'nda, özellikle Osmanlı'daki sivil toplum birbirinden farklıdır. Ama kuvvetli bir damar olarak İslam tarihinde sivil toplum vardır. Modern tarihe girdiğimiz andan itibaren kesintiye uğramıştır. Fakat özellikle 1970'lerden itibaren sivil inisiyatif İslam dünyasında ve Türkiye' de tekrar güç kazandı. Abant bir sivil inisiyatiftir. Devletlerle, hükümetlerle, siyasi iktidarlara ve partilerle hiçbir ilişkisi yoktur. Ama aynı zamanda bütün siyasi partilere de açıktır. Yani siyasi partilerden bir lider, bir kişi gelir burada fikrini beyan eder fakat siyasi bir şahsiyet olarak değil, kendi adına konuşur. Abant'ın bir prensip kararı vardır: Eğer danışma kurulundan birisi siyasete atılacak olursa hemen ilk toplantıda onu ihraç ederiz. Hatta biz bunu kendi başkanımızı ihraç etmek suretiyle uyguladık. Mete Tunçay'dan*

önceki başkanımız Mehmet Aydın'dı. AKP'den siyasete atıldı. Milletvekili seçildi ve hemen bu olaydan sonra kendisinin de bulunduğu bir toplantıyla başkanımızı ihraç ettik. Önceden Abant'ın içinde bulunup bugün bakan, milletvekili olan arkadaşlarımız var, fakat artık onların bizimle organik ilişkileri tamamen kesilmiştir. Devletle, siyasetle, hükümetlerle Abant'ın herhangi bir ilişkisi yoktur; olmaması da gerekir. Zaten güvenirliliğini de buna borçludur.

Hande Ekşioğlu: İslam'la sivil inisiyatifi nasıl bağdaştırıyorsunuz?

Ali Bulaç: Ben İslami literatürden hareket ettiğimde sivil inisiyatifte üç aşama olduğunu düşünüyorum. Birincisi, muarefe birbirimizle tanışmamız, ikincisi müzakere, birbirimizi tanıdıktan sonra ortak sorunlarımızı beraber oturup konuşma süreci... Eğer ortak noktalarda da mutabakata varırsak bu, muahede olur; aramızda sözleşmeler imzalanır, akidler imzalanır ve birlikte hareket ederiz. Bu yöntem daha adil, özgür ve barışçı bir dünya için elzemdir.

Hande Ekşioğlu: Abant-Kahire'de Türkiye'nin AB süreci, sürecin işleyişi, sorunları ve kazanımları başlıbaşına bir oturum konusu oldu. AB sürecinin Mısır'da tartışılmasındaki amaç neydi?

Ali Bulaç: Türkiye'nin aşağı yukarı 50 senelik bir üyelik süreci tecrübesi var. 17 Aralık'ta yeni bir sürece girdi ve bu süreç Arap dünyası tarafından ilgiyle takip ediliyor. Hatta Arap dünyasının belli başlı entelektüelleri Türkiye'nin AB üyeliğini destekliyor. Çünkü Türkiye'nin Avrupa birliğine tam üye olmasının Arap dünyası için olumlu olacağı düşünülüyor. AB tecrübesinin Kahire'de tartışılmasını özellikle onlar talep ettiler. "Türkiye'nin bu Avrupa Birliği sürecini bize bir anlatın. Ne zaman başladı? Bugüne kadar ne kadar aşama alındı? Şu anda hangi aşamada? Türkiye'de ve Avrupa'da Türkiye'nin üyeliğine karşı olanların argümanları nelerdir? Bunlar hangi toplumsal kesimleri temsil ediyorlar? Taraftar olanlar kimlerdir ve hangi kesimleri temsil ediyorlar? Önümüzdeki dönemde nasıl bir gelişme olabilir? Bu konularda bilgilenmek istiyoruz." dediler. Ve bir oturumu buna ayırdık. Mısırlı entellektüel Dr. İbrahim Ganem Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olmasının İslam dünyasına getireceği katkıları ihtiva eden çok önemli bir tebliğ sundu.

Hande Ekşioğlu: *Bu durumda Türkiye'nin AB üyelik sürecinin Batı'nın İslam'a verdiği mesajda önemli bir yeri var diyorsunuz.*

Ali Bulaç: *Tabii. Avrupa'nın Türkiye'yi kabul etmesi veya etmemesinin bundan sonra Arap ve İslam dünyası ile olan ilişkileri konusunda ışık tutucu bir önemi vardır. Doğru.*

Hande Ekşioğlu: *Arap dünyasının Türkiye'ye ilgisinde bir artış mı var?*

Ali Bulaç: *Arap dünyası Türkiye'yi, özellikle 1 Mart tezkeresinden sonra, çok yakından takibe başladı. Belli başlı televizyon kanalları İstanbul'da, Ankara'da bürolar açıyorlar. Stratejik araştırma merkezlerinden elemanlar geliyor. Bugün artık Türkiye, eskisine göre çok daha fazla Arap dünyasının haberlerinde yer almaya başladı. Türkiye'de olup biteni çok merak ediyorlar.*

Hande Ekşioğlu: *Son olarak, bazı insanlar bu tip çalışmaları iyi niyetli bulsalar da etkisinden şüphe duyuyorlar. Dünyayı yöneten büyük güçler karşısında bu girişimler ne kadar etkili olabilir? Abant Platformu'nun gerek ülke ve gerek global düzlemde ağırlığı nedir? Bir şeyler değişiyor mu?*

Ali Bulaç: *Bu çok güzel bir soru. Bu tip çalışmaları ben toprağa tohum ekmeğe benzetiyorum. Tohum atarsınız hemen bir anda toprağın üstüne fidan olarak çıkmaz. Onu beslemeniz ve gelişip yetişmesini beklemeniz lazımdır. Büyük güçler, lobiler, petrol şirketleri demokrasileri, karar alma mekanizmalarını bir şekilde etkiliyorlar. Bu, demokrasilerin çok büyük zaafıdır. 11 Eylül'den sonra demokrasilerde iki önemli zaaf başladı. Bunların bir tanesi, güvenliğin özgürlüğün yerini almaya başlaması; ikincisi de sözünü ettiğimiz büyük lobilerin karar mekanizmaları üzerinde etkili olmasıdır. Ama dünya demokrasiden geriye dönmeyecek; bu yolda devam edecektir. Bana göre önümüzdeki dönemlerde karar mekanizmaları üzerinde etkili olmaya çalışan küçük azınlıklar ile büyük kitleler arasında çatışma başlayacaktır. Bunlar da kendi iradelerini temsil etmek isteyeceklerdir. Dolayısıyla bu tür toplantılar, sivil inisiyatifin etkisini arttırmak bakımından önemlidir. Demokrasilerde karar mekanizmaları üzerinde etkili olmak isteyenler iki yol seçer. Bunlardan bir tanesi*

sadece kendisi etkili olmak ister. Bir siyasi görüş, bir grup, başka gruhu etkilemeye ve kendi arzusunu karar mekanizmaları üzerinde etkili kılmaya çalışır. Bu çok verimli olmaz ve çatışmaya sebep olur. İkinci yol ise, diğerleriyle beraber hareket etmektir. Diğerleriyle birlikte hareket etme bir süreçtir, bir konseptir. "Ben bu dünya da tek varlık değilim; benimle beraber başkaları da vardır," mantığını takip eder. Akıllı bir tüccar hem kazanır, hem kazandırır. Akıllı siyasetçi de öyledir. Hem kazanır, hem kazandırır. "Sadece ben, sadece ben" dersiniz bir defa kazanırsınız. İkinci defa kazanamazsınız. Ama komşunuzu, yanınızdaki üreticiyi kazandırmayı da tasarlıyorsanız, kazandırırsanız hep beraber kazanırsınız. Bugün öyle bir sürece girdik ki tek başımıza kendi arzularımızı söz sahibi kılamayız. Diğerleriyle beraber hareket etmek zorundayız. Diğerleriyle beraber hareket edebilmemiz için de, konuşabilmemiz, ortak paydalarımızı, ortak çıkarlarımızı bulmamız ve bunları sivil bir inisiyatif şeklinde geliştirip kamuoyunu oluşturarak siyasetler, hükümetler üzerinde etkili olmaya çalışmamız lazım. Bu açıdan bence Abant modern zamanların ihtiyaç duyduğu en iyi modeldir.

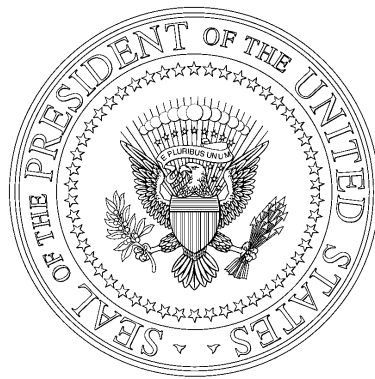
**EK 10: The National Security Strategy of The United States of
America, White House, September 2002**

THE NATIONAL
SECURITY STRATEGY
OF THE
UNITED STATES
OF AMERICA

SEPTEMBER 2002

THE NATIONAL
SECURITY STRATEGY
OF THE
UNITED STATES
OF AMERICA

SEPTEMBER 2002

THE WHITE HOUSE
WASHINGTON

The great struggles of the twentieth century between liberty and totalitarianism ended with a decisive victory for the forces of freedom—and a single sustainable model for national success: freedom, democracy, and free enterprise. In the twenty-first century, only nations that share a commitment to protecting basic human rights and guaranteeing political and economic freedom will be able to unleash the potential of their people and assure their future prosperity. People everywhere want to be able to speak freely; choose who will govern them; worship as they please; educate their children—male and female; own property; and enjoy the benefits of their labor. These values of freedom are right and true for every person, in every society—and the duty of protecting these values against their enemies is the common calling of freedom-loving people across the globe and across the ages.

Today, the United States enjoys a position of unparalleled military strength and great economic and political influence. In keeping with our heritage and principles, we do not use our strength to press for unilateral advantage. We seek instead to create a balance of power that favors human freedom: conditions in which all nations and all societies can choose for themselves the rewards and challenges of political and economic liberty. In a world that is safe, people will be able to make their own lives better. We will defend the peace by fighting terrorists and tyrants. We will preserve the peace by building good relations among the great powers. We will extend the peace by encouraging free and open societies on every continent.

Defending our Nation against its enemies is the first and fundamental commitment of the Federal Government. Today, that task has changed dramatically. Enemies in the past needed great armies and great industrial capabilities to endanger America. Now, shadowy networks of individuals can bring great chaos and suffering to our shores for less than it costs to purchase a single tank. Terrorists are organized to penetrate open societies and to turn the power of modern technologies against us.

To defeat this threat we must make use of every tool in our arsenal—military power, better homeland defenses, law enforcement, intelligence, and vigorous efforts to cut off terrorist financing. The war against terrorists of global reach is a global enterprise of uncertain duration. America will help nations that need our assistance in combating terror. And America will hold

to account nations that are compromised by terror, including those who harbor terrorists—because the allies of terror are the enemies of civilization. The United States and countries cooperating with us must not allow the terrorists to develop new home bases. Together, we will seek to deny them sanctuary at every turn.

The gravest danger our Nation faces lies at the crossroads of radicalism and technology. Our enemies have openly declared that they are seeking weapons of mass destruction, and evidence indicates that they are doing so with determination. The United States will not allow these efforts to succeed. We will build defenses against ballistic missiles and other means of delivery. We will cooperate with other nations to deny, contain, and curtail our enemies' efforts to acquire dangerous technologies. And, as a matter of common sense and self-defense, America will act against such emerging threats before they are fully formed. We cannot defend America and our friends by hoping for the best. So we must be prepared to defeat our enemies' plans, using the best intelligence and proceeding with deliberation. History will judge harshly those who saw this coming danger but failed to act. In the new world we have entered, the only path to peace and security is the path of action.

As we defend the peace, we will also take advantage of an historic opportunity to preserve the peace. Today, the international community has the best chance since the rise of the nation-state in the seventeenth century to build a world where great powers compete in peace instead of continually prepare for war. Today, the world's great powers find ourselves on the same side—united by common dangers of terrorist violence and chaos. The United States will build on these common interests to promote global security. We are also increasingly united by common values. Russia is in the midst of a hopeful transition, reaching for its democratic future and a partner in the war on terror. Chinese leaders are discovering that economic freedom is the only source of national wealth. In time, they will find that social and political freedom is the only source of national greatness. America will encourage the advancement of democracy and economic openness in both nations, because these are the best foundations for domestic stability and international order. We will strongly resist aggression from other great powers—even as we welcome their peaceful pursuit of prosperity, trade, and cultural advancement.

Finally, the United States will use this moment of opportunity to extend the benefits of freedom across the globe. We will actively work to bring the hope of democracy, development, free markets, and free trade to every corner of the world. The events of September 11, 2001, taught us that weak states, like Afghanistan, can pose as great a danger to our national interests as strong states. Poverty does not make poor people into terrorists and murderers. Yet poverty, weak institutions, and corruption can make weak states vulnerable to terrorist networks and drug cartels within their borders.

The United States will stand beside any nation determined to build a better future by seeking the rewards of liberty for its people. Free trade and free markets have proven their ability to lift whole societies out of poverty—so the United States will work with individual nations, entire regions, and the entire global trading community to build a world that trades in freedom and therefore grows in prosperity. The United States will deliver greater development assistance through the New Millennium Challenge Account to nations that govern justly, invest in their people, and encourage economic freedom. We will also continue to lead the world in efforts to reduce the terrible toll of HIV/AIDS and other infectious diseases.

In building a balance of power that favors freedom, the United States is guided by the conviction that all nations have important responsibilities. Nations that enjoy freedom must actively fight terror. Nations that depend on international stability must help prevent the spread of weapons of mass destruction. Nations that seek international aid must govern themselves wisely, so that aid is well spent. For freedom to thrive, accountability must be expected and required.

We are also guided by the conviction that no nation can build a safer, better world alone. Alliances and multilateral institutions can multiply the strength of freedom-loving nations. The United States is committed to lasting institutions like the United Nations, the World Trade Organization, the Organization of American States, and NATO as well as other long-standing alliances. Coalitions of the willing can augment these permanent institutions. In all cases, international obligations are to be taken seriously. They are not to be undertaken symbolically to rally support for an ideal without furthering its attainment.

Freedom is the non-negotiable demand of human dignity; the birthright of every person—in every civilization. Throughout history, freedom has been threatened by war and terror; it has been challenged by the clashing wills of powerful states and the evil designs of tyrants; and it has been tested by widespread poverty and disease. Today, humanity holds in its hands the opportunity to further freedom's triumph over all these foes. The United States welcomes our responsibility to lead in this great mission.

A handwritten signature in black ink, appearing to read "George W. Bush". The signature is fluid and cursive, with a large, prominent loop at the end of the last name.

THE WHITE HOUSE,
September 17, 2002

TABLE OF CONTENTS

I. OVERVIEW OF AMERICA’S INTERNATIONAL STRATEGY.....	1
II. CHAMPION ASPIRATIONS FOR HUMAN DIGNITY	3
III. STRENGTHEN ALLIANCES TO DEFEAT GLOBAL TERRORISM AND WORK TO PREVENT ATTACKS AGAINST US AND OUR FRIENDS	5
IV. WORK WITH OTHERS TO DEFUSE REGIONAL CONFLICTS	9
V. PREVENT OUR ENEMIES FROM THREATENING US, OUR ALLIES, AND OUR FRIENDS WITH WEAPONS OF MASS DESTRUCTION	13
VI. IGNITE A NEW ERA OF GLOBAL ECONOMIC GROWTH THROUGH FREE MARKETS AND FREE TRADE.....	17
VII. EXPAND THE CIRCLE OF DEVELOPMENT BY OPENING SOCIETIES AND BUILDING THE INFRASTRUCTURE OF DEMOCRACY	21
VIII. DEVELOP AGENDAS FOR COOPERATIVE ACTION WITH THE OTHER MAIN CENTERS OF GLOBAL POWER	25
IX. TRANSFORM AMERICA’S NATIONAL SECURITY INSTITUTIONS TO MEET THE CHALLENGES AND OPPORTUNITIES OF THE TWENTY-FIRST CENTURY	29

I. OVERVIEW OF AMERICA'S INTERNATIONAL STRATEGY

*“Our Nation’s cause has always been larger than our Nation’s defense.
We fight, as we always fight, for a just peace—a peace that favors liberty.
We will defend the peace against the threats from terrorists and tyrants.
We will preserve the peace by building good relations among the great powers.
And we will extend the peace by encouraging free and open societies on every continent.”*

PRESIDENT BUSH
WEST POINT, NEW YORK
JUNE 1, 2002

The United States possesses unprecedented—and unequalled—strength and influence in the world. Sustained by faith in the principles of liberty, and the value of a free society, this position comes with unparalleled responsibilities, obligations, and opportunity. The great strength of this nation must be used to promote a balance of power that favors freedom.

For most of the twentieth century, the world was divided by a great struggle over ideas: destructive totalitarian visions versus freedom and equality.

That great struggle is over. The militant visions of class, nation, and race which promised utopia and delivered misery have been defeated and discredited. America is now threatened less by conquering states than we are by failing ones. We are menaced less by fleets and armies than by catastrophic technologies in the hands of the embittered few. We must defeat these threats to our Nation, allies, and friends.

This is also a time of opportunity for America. We will work to translate this moment of influence into decades of peace, prosperity, and liberty.

The U.S. national security strategy will be based on a distinctly American internationalism that reflects the union of our values and our national interests. The aim of this strategy is to help make the world not just safer but better. Our goals on the path to progress are clear: political and economic freedom, peaceful relations with other states, and respect for human dignity.

And this path is not America’s alone. It is open to all.

To achieve these goals, the United States will:

- champion aspirations for human dignity;
- strengthen alliances to defeat global terrorism and work to prevent attacks against us and our friends;
- work with others to defuse regional conflicts;
- prevent our enemies from threatening us, our allies, and our friends, with weapons of mass destruction;
- ignite a new era of global economic growth through free markets and free trade;

-
- expand the circle of development by opening societies and building the infrastructure of democracy;
 - develop agendas for cooperative action with other main centers of global power; and
 - transform America's national security institutions to meet the challenges and opportunities of the twenty-first century.

II. CHAMPION ASPIRATIONS FOR HUMAN DIGNITY

“Some worry that it is somehow undiplomatic or impolite to speak the language of right and wrong. I disagree. Different circumstances require different methods, but not different moralities.”

PRESIDENT BUSH
WEST POINT, NEW YORK
JUNE 1, 2002

In pursuit of our goals, our first imperative is to clarify what we stand for: the United States must defend liberty and justice because these principles are right and true for all people everywhere. No nation owns these aspirations, and no nation is exempt from them. Fathers and mothers in all societies want their children to be educated and to live free from poverty and violence. No people on earth yearn to be oppressed, aspire to servitude, or eagerly await the midnight knock of the secret police.

America must stand firmly for the nonnegotiable demands of human dignity: the rule of law; limits on the absolute power of the state; free speech; freedom of worship; equal justice; respect for women; religious and ethnic tolerance; and respect for private property.

These demands can be met in many ways. America’s constitution has served us well. Many other nations, with different histories and cultures, facing different circumstances, have successfully incorporated these core principles into their own systems of governance. History has not been kind to those nations which ignored or flouted the rights and aspirations of their people.

America’s experience as a great multi-ethnic democracy affirms our conviction that people of many heritages and faiths can live and prosper in peace. Our own history is a long struggle to live up to our ideals. But even in our worst moments, the principles enshrined in the Declaration of Independence were there to guide us. As a result, America is not just a stronger, but is a freer and more just society.

Today, these ideals are a lifeline to lonely defenders of liberty. And when openings arrive, we can encourage change—as we did in central and eastern Europe between 1989 and 1991, or in Belgrade in 2000. When we see democratic processes take hold among our friends in Taiwan or in the Republic of Korea, and see elected leaders replace generals in Latin America and Africa, we see examples of how authoritarian systems can evolve, marrying local history and traditions with the principles we all cherish.

Embodying lessons from our past and using the opportunity we have today, the national security strategy of the United States must start from these core beliefs and look outward for possibilities to expand liberty.

Our principles will guide our government's decisions about international cooperation, the character of our foreign assistance, and the allocation of resources. They will guide our actions and our words in international bodies.

We will:

- speak out honestly about violations of the nonnegotiable demands of human dignity using our voice and vote in international institutions to advance freedom;
- use our foreign aid to promote freedom and support those who struggle non-violently for it, ensuring that nations moving toward democracy are rewarded for the steps they take;
- make freedom and the development of democratic institutions key themes in our bilateral relations, seeking solidarity and cooperation from other democracies while we press governments that deny human rights to move toward a better future; and
- take special efforts to promote freedom of religion and conscience and defend it from encroachment by repressive governments.

We will champion the cause of human dignity and oppose those who resist it.

III. STRENGTHEN ALLIANCES TO DEFEAT GLOBAL TERRORISM AND WORK TO PREVENT ATTACKS AGAINST US AND OUR FRIENDS

“Just three days removed from these events, Americans do not yet have the distance of history. But our responsibility to history is already clear: to answer these attacks and rid the world of evil. War has been waged against us by stealth and deceit and murder. This nation is peaceful, but fierce when stirred to anger. The conflict was begun on the timing and terms of others. It will end in a way, and at an hour, of our choosing.”

PRESIDENT BUSH
WASHINGTON, D.C. (THE NATIONAL CATHEDRAL)
SEPTEMBER 14, 2001

The United States of America is fighting a war against terrorists of global reach. The enemy is not a single political regime or person or religion or ideology. The enemy is terrorism—premeditated, politically motivated violence perpetrated against innocents.

In many regions, legitimate grievances prevent the emergence of a lasting peace. Such grievances deserve to be, and must be, addressed within a political process. But no cause justifies terror. The United States will make no concessions to terrorist demands and strike no deals with them. We make no distinction between terrorists and those who knowingly harbor or provide aid to them.

The struggle against global terrorism is different from any other war in our history. It will be fought on many fronts against a particularly elusive enemy over an extended period of time. Progress

will come through the persistent accumulation of successes—some seen, some unseen.

Today our enemies have seen the results of what civilized nations can, and will, do against regimes that harbor, support, and use terrorism to achieve their political goals. Afghanistan has been liberated; coalition forces continue to hunt down the Taliban and al-Qaida. But it is not only this battlefield on which we will engage terrorists. Thousands of trained terrorists remain at large with cells in North America, South America, Europe, Africa, the Middle East, and across Asia.

Our priority will be first to disrupt and destroy terrorist organizations of global reach and attack their leadership; command, control, and communications; material support; and finances. This will have a disabling effect upon the terrorists’ ability to plan and operate.

We will continue to encourage our regional partners to take up a coordinated effort that isolates the terrorists. Once the regional campaign localizes the threat to a particular state, we will help ensure the state has the military, law enforcement, political, and financial tools necessary to finish the task.

The United States will continue to work with our allies to disrupt the financing of terrorism. We will identify and block the sources of funding for terrorism, freeze the assets of terrorists and those who support them, deny terrorists access to the international financial system, protect legitimate charities from being abused by terrorists, and prevent the movement of terrorists' assets through alternative financial networks.

However, this campaign need not be sequential to be effective, the cumulative effect across all regions will help achieve the results we seek.

We will disrupt and destroy terrorist organizations by:

- direct and continuous action using all the elements of national and international power. Our immediate focus will be those terrorist organizations of global reach and any terrorist or state sponsor of terrorism which attempts to gain or use weapons of mass destruction (WMD) or their precursors;
- defending the United States, the American people, and our interests at home and abroad by identifying and destroying the threat before it reaches our borders. While the United States will constantly strive to enlist the support of the international community, we will not hesitate to act alone, if necessary, to exercise our right of self-defense by acting preemptively against such terrorists, to prevent them from doing harm against our people and our country; and
- denying further sponsorship, support, and sanctuary to terrorists by convincing or compelling states to accept their sovereign responsibilities.

We will also wage a war of ideas to win the battle against international terrorism. This includes:

- using the full influence of the United States, and working closely with allies and friends, to make clear that all acts of terrorism are illegitimate so that terrorism will be viewed in the same light as slavery, piracy, or genocide: behavior that no respectable government can condone or support and all must oppose;
- supporting moderate and modern government, especially in the Muslim world, to ensure that the conditions and ideologies that promote terrorism do not find fertile ground in any nation;
- diminishing the underlying conditions that spawn terrorism by enlisting the international community to focus its efforts and resources on areas most at risk; and
- using effective public diplomacy to promote the free flow of information and ideas to kindle the hopes and aspirations of freedom of those in societies ruled by the sponsors of global terrorism.

While we recognize that our best defense is a good offense, we are also strengthening America's homeland security to protect against and deter attack.

This Administration has proposed the largest government reorganization since the Truman Administration created the National Security Council and the Department of Defense. Centered on a new Department of Homeland Security and including a new unified military command and a fundamental reordering of the FBI, our comprehensive plan to secure the homeland encompasses every level of government and the cooperation of the public and the private sector.

This strategy will turn adversity into opportunity. For example, emergency management systems will be better able to cope not just with terrorism but with all hazards. Our medical system will be strengthened to manage not just

bioterror, but all infectious diseases and mass-casualty dangers. Our border controls will not just stop terrorists, but improve the efficient movement of legitimate traffic.

While our focus is protecting America, we know that to defeat terrorism in today's globalized world we need support from our allies and friends. Wherever possible, the United States will rely on regional organizations and state powers to meet their obligations to fight terrorism. Where governments find the fight against terrorism beyond their capacities, we will match their willpower and their resources with whatever help we and our allies can provide.

As we pursue the terrorists in Afghanistan, we will continue to work with international

organizations such as the United Nations, as well as non-governmental organizations, and other countries to provide the humanitarian, political, economic, and security assistance necessary to rebuild Afghanistan so that it will never again abuse its people, threaten its neighbors, and provide a haven for terrorists.

In the war against global terrorism, we will never forget that we are ultimately fighting for our democratic values and way of life. Freedom and fear are at war, and there will be no quick or easy end to this conflict. In leading the campaign against terrorism, we are forging new, productive international relationships and redefining existing ones in ways that meet the challenges of the twenty-first century.

IV. WORK WITH OTHERS TO DEFUSE REGIONAL CONFLICTS

*“We build a world of justice, or we will live in a world of coercion.
The magnitude of our shared responsibilities makes our disagreements look so small.”*

PRESIDENT BUSH
BERLIN, GERMANY
MAY 23, 2002

Concerned nations must remain actively engaged in critical regional disputes to avoid explosive escalation and minimize human suffering. In an increasingly interconnected world, regional crisis can strain our alliances, rekindle rivalries among the major powers, and create horrifying affronts to human dignity. When violence erupts and states falter, the United States will work with friends and partners to alleviate suffering and restore stability.

No doctrine can anticipate every circumstance in which U.S. action—direct or indirect—is warranted. We have finite political, economic, and military resources to meet our global priorities. The United States will approach each case with these strategic principles in mind:

- The United States should invest time and resources into building international relationships and institutions that can help manage local crises when they emerge.
- The United States should be realistic about its ability to help those who are unwilling or unready to help themselves. Where and when people are ready to do their part, we will be willing to move decisively.

The Israeli-Palestinian conflict is critical because of the toll of human suffering, because of America’s close relationship with the state of Israel and key Arab states, and because of that region’s importance to other global priorities of the United States. There can be no peace for either side without freedom for both sides. America stands committed to an independent and democratic Palestine, living beside Israel in peace and security. Like all other people, Palestinians deserve a government that serves their interests and listens to their voices. The United States will continue to encourage all parties to step up to their responsibilities as we seek a just and comprehensive settlement to the conflict.

The United States, the international donor community, and the World Bank stand ready to work with a reformed Palestinian government on economic development, increased humanitarian assistance, and a program to establish, finance, and monitor a truly independent judiciary. If Palestinians embrace democracy, and the rule of law, confront corruption, and firmly reject terror, they can count on American support for the creation of a Palestinian state.

Israel also has a large stake in the success of a democratic Palestine. Permanent occupation threatens Israel's identity and democracy. So the United States continues to challenge Israeli leaders to take concrete steps to support the emergence of a viable, credible Palestinian state. As there is progress towards security, Israel forces need to withdraw fully to positions they held prior to September 28, 2000. And consistent with the recommendations of the Mitchell Committee, Israeli settlement activity in the occupied territories must stop. As violence subsides, freedom of movement should be restored, permitting innocent Palestinians to resume work and normal life. The United States can play a crucial role but, ultimately, lasting peace can only come when Israelis and Palestinians resolve the issues and end the conflict between them.

In South Asia, the United States has also emphasized the need for India and Pakistan to resolve their disputes. This Administration invested time and resources building strong bilateral relations with India and Pakistan. These strong relations then gave us leverage to play a constructive role when tensions in the region became acute. With Pakistan, our bilateral relations have been bolstered by Pakistan's choice to join the war against terror and move toward building a more open and tolerant society. The Administration sees India's potential to become one of the great democratic powers of the twenty-first century and has worked hard to transform our relationship accordingly. Our involvement in this regional dispute, building on earlier investments in bilateral relations, looks first to concrete steps by India and Pakistan that can help defuse military confrontation.

Indonesia took courageous steps to create a working democracy and respect for the rule of law. By tolerating ethnic minorities, respecting the rule of law, and accepting open markets, Indonesia may be able to employ the engine of opportunity that has helped lift some of its neighbors out of poverty and desperation. It is the initiative by Indonesia that allows U.S. assistance to make a difference.

In the Western Hemisphere we have formed flexible coalitions with countries that share our priorities, particularly Mexico, Brazil, Canada, Chile, and Colombia. Together we will promote a truly democratic hemisphere where our integration advances security, prosperity, opportunity, and hope. We will work with regional institutions, such as the Summit of the Americas process, the Organization of American States (OAS), and the Defense Ministerial of the Americas for the benefit of the entire hemisphere.

Parts of Latin America confront regional conflict, especially arising from the violence of drug cartels and their accomplices. This conflict and unrestrained narcotics trafficking could imperil the health and security of the United States. Therefore we have developed an active strategy to help the Andean nations adjust their economies, enforce their laws, defeat terrorist organizations, and cut off the supply of drugs, while—as important—we work to reduce the demand for drugs in our own country.

In Colombia, we recognize the link between terrorist and extremist groups that challenge the security of the state and drug trafficking activities that help finance the operations of such groups. We are working to help Colombia defend its democratic institutions and defeat illegal armed groups of both the left and right by extending effective sovereignty over the entire national territory and provide basic security to the Colombian people.

In Africa, promise and opportunity sit side by side with disease, war, and desperate poverty. This threatens both a core value of the United States—preserving human dignity—and our strategic priority—combating global terror. American interests and American principles, therefore, lead in the same direction: we will work with others for an African continent that lives in liberty, peace, and growing prosperity. Together with our European allies, we must help strengthen Africa's fragile states, help build indigenous capability to secure porous borders, and help build up the law

enforcement and intelligence infrastructure to deny havens for terrorists.

An ever more lethal environment exists in Africa as local civil wars spread beyond borders to create regional war zones. Forming coalitions of the willing and cooperative security arrangements are key to confronting these emerging transnational threats.

Africa's great size and diversity requires a security strategy that focuses on bilateral engagement and builds coalitions of the willing. This Administration will focus on three interlocking strategies for the region:

- countries with major impact on their neighborhood such as South Africa, Nigeria, Kenya, and Ethiopia are anchors for regional engagement and require focused attention;

- coordination with European allies and international institutions is essential for constructive conflict mediation and successful peace operations; and
- Africa's capable reforming states and sub-regional organizations must be strengthened as the primary means to address transnational threats on a sustained basis.

Ultimately the path of political and economic freedom presents the surest route to progress in sub-Saharan Africa, where most wars are conflicts over material resources and political access often tragically waged on the basis of ethnic and religious difference. The transition to the African Union with its stated commitment to good governance and a common responsibility for democratic political systems offers opportunities to strengthen democracy on the continent.

V. PREVENT OUR ENEMIES FROM THREATENING US,
OUR ALLIES, AND OUR FRIENDS
WITH WEAPONS OF MASS DESTRUCTION

“The gravest danger to freedom lies at the crossroads of radicalism and technology. When the spread of chemical and biological and nuclear weapons, along with ballistic missile technology—when that occurs, even weak states and small groups could attain a catastrophic power to strike great nations. Our enemies have declared this very intention, and have been caught seeking these terrible weapons. They want the capability to blackmail us, or to harm us, or to harm our friends—and we will oppose them with all our power.”

PRESIDENT BUSH
WEST POINT, NEW YORK
JUNE 1, 2002

The nature of the Cold War threat required the United States—with our allies and friends—to emphasize deterrence of the enemy’s use of force, producing a grim strategy of mutual assured destruction. With the collapse of the Soviet Union and the end of the Cold War, our security environment has undergone profound transformation.

Having moved from confrontation to cooperation as the hallmark of our relationship with Russia, the dividends are evident: an end to the balance of terror that divided us; an historic reduction in the nuclear arsenals on both sides; and cooperation in areas such as counterterrorism and missile defense that until recently were inconceivable.

But new deadly challenges have emerged from rogue states and terrorists. None of these contemporary threats rival the sheer destructive power that was arrayed against us by the Soviet Union. However, the nature and motivations of these new adversaries, their determination to obtain destructive powers hitherto available only to the world’s strongest states, and the greater likelihood that they will use weapons of mass destruction against us, make today’s security environment more complex and dangerous.

In the 1990s we witnessed the emergence of a small number of rogue states that, while different in important ways, share a number of attributes. These states:

-
- brutalize their own people and squander their national resources for the personal gain of the rulers;
 - display no regard for international law, threaten their neighbors, and callously violate international treaties to which they are party;
 - are determined to acquire weapons of mass destruction, along with other advanced military technology, to be used as threats or offensively to achieve the aggressive designs of these regimes;
 - sponsor terrorism around the globe; and
 - reject basic human values and hate the United States and everything for which it stands.

At the time of the Gulf War, we acquired irrefutable proof that Iraq's designs were not limited to the chemical weapons it had used against Iran and its own people, but also extended to the acquisition of nuclear weapons and biological agents. In the past decade North Korea has become the world's principal purveyor of ballistic missiles, and has tested increasingly capable missiles while developing its own WMD arsenal. Other rogue regimes seek nuclear, biological, and chemical weapons as well. These states' pursuit of, and global trade in, such weapons has become a looming threat to all nations.

We must be prepared to stop rogue states and their terrorist clients before they are able to threaten or use weapons of mass destruction against the United States and our allies and friends. Our response must take full advantage of strengthened alliances, the establishment of new partnerships with former adversaries, innovation in the use of military forces, modern technologies, including the development of an effective missile defense system, and increased emphasis on intelligence collection and analysis.

Our comprehensive strategy to combat WMD includes:

- *Proactive counterproliferation efforts.* We must deter and defend against the threat before it is unleashed. We must ensure that key capabilities—detection, active and passive defenses, and counterforce capabilities—are integrated into our defense transformation and our homeland security systems. Counterproliferation must also be integrated into the doctrine, training, and equipping of our forces and those of our allies to ensure that we can prevail in any conflict with WMD-armed adversaries.
- *Strengthened nonproliferation efforts to prevent rogue states and terrorists from acquiring the materials, technologies, and expertise necessary for weapons of mass destruction.* We will enhance diplomacy, arms control, multilateral export controls, and threat reduction assistance that impede states and terrorists seeking WMD, and when necessary, interdict enabling technologies and materials. We will continue to build coalitions to support these efforts, encouraging their increased political and financial support for nonproliferation and threat reduction programs. The recent G-8 agreement to commit up to \$20 billion to a global partnership against proliferation marks a major step forward.
- *Effective consequence management to respond to the effects of WMD use, whether by terrorists or hostile states.* Minimizing the effects of WMD use against our people will help deter those who possess such weapons and dissuade those who seek to acquire them by persuading enemies that they cannot attain their desired ends. The United States must also be prepared to respond to the effects of WMD use against our forces abroad, and to help friends and allies if they are attacked.

It has taken almost a decade for us to comprehend the true nature of this new threat. Given the goals of rogue states and terrorists, the United States can no longer solely rely on a reactive posture as we have in the past. The inability to deter a potential attacker, the immediacy of today's threats, and the magnitude of potential harm that could be caused by our adversaries' choice of weapons, do not permit that option. We cannot let our enemies strike first.

- In the Cold War, especially following the Cuban missile crisis, we faced a generally status quo, risk-averse adversary. Deterrence was an effective defense. But deterrence based only upon the threat of retaliation is less likely to work against leaders of rogue states more willing to take risks, gambling with the lives of their people, and the wealth of their nations.
- In the Cold War, weapons of mass destruction were considered weapons of last resort whose use risked the destruction of those who used them. Today, our enemies see weapons of mass destruction as weapons of choice. For rogue states these weapons are tools of intimidation and military aggression against their neighbors. These weapons may also allow these states to attempt to blackmail the United States and our allies to prevent us from deterring or repelling the aggressive behavior of rogue states. Such states also see these weapons as their best means of overcoming the conventional superiority of the United States.
- Traditional concepts of deterrence will not work against a terrorist enemy whose avowed tactics are wanton destruction and the targeting of innocents; whose so-called soldiers seek martyrdom in death and whose most potent protection is statelessness. The overlap between states that sponsor terror and those that pursue WMD compels us to action.

For centuries, international law recognized that nations need not suffer an attack before they can lawfully take action to defend themselves against forces that present an imminent danger of attack. Legal scholars and international jurists often conditioned the legitimacy of preemption on the existence of an imminent threat—most often a visible mobilization of armies, navies, and air forces preparing to attack.

We must adapt the concept of imminent threat to the capabilities and objectives of today's adversaries. Rogue states and terrorists do not seek to attack us using conventional means. They know such attacks would fail. Instead, they rely on acts of terror and, potentially, the use of weapons of mass destruction—weapons that can be easily concealed, delivered covertly, and used without warning.

The targets of these attacks are our military forces and our civilian population, in direct violation of one of the principal norms of the law of warfare. As was demonstrated by the losses on September 11, 2001, mass civilian casualties is the specific objective of terrorists and these losses would be exponentially more severe if terrorists acquired and used weapons of mass destruction.

The United States has long maintained the option of preemptive actions to counter a sufficient threat to our national security. The greater the threat, the greater is the risk of inaction—and the more compelling the case for taking anticipatory action to defend ourselves, even if uncertainty remains as to the time and place of the enemy's attack. To forestall or prevent such hostile acts by our adversaries, the United States will, if necessary, act preemptively.

The United States will not use force in all cases to preempt emerging threats, nor should nations use preemption as a pretext for aggression. Yet in an age where the enemies of civilization openly and actively seek the world's most destructive technologies, the United States cannot remain idle while dangers gather.

We will always proceed deliberately, weighing the consequences of our actions. To support preemptive options, we will:

- build better, more integrated intelligence capabilities to provide timely, accurate information on threats, wherever they may emerge;
- coordinate closely with allies to form a common assessment of the most dangerous threats; and

- continue to transform our military forces to ensure our ability to conduct rapid and precise operations to achieve decisive results.

The purpose of our actions will always be to eliminate a specific threat to the United States or our allies and friends. The reasons for our actions will be clear, the force measured, and the cause just.

VI. IGNITE A NEW ERA OF GLOBAL ECONOMIC GROWTH THROUGH FREE MARKETS AND FREE TRADE

“When nations close their markets and opportunity is hoarded by a privileged few, no amount—no amount—of development aid is ever enough. When nations respect their people, open markets, invest in better health and education, every dollar of aid, every dollar of trade revenue and domestic capital is used more effectively.”

PRESIDENT BUSH
MONTERREY, MEXICO
MARCH 22, 2002

A strong world economy enhances our national security by advancing prosperity and freedom in the rest of the world. Economic growth supported by free trade and free markets creates new jobs and higher incomes. It allows people to lift their lives out of poverty, spurs economic and legal reform, and the fight against corruption, and it reinforces the habits of liberty.

We will promote economic growth and economic freedom beyond America’s shores. All governments are responsible for creating their own economic policies and responding to their own economic challenges. We will use our economic engagement with other countries to underscore the benefits of policies that generate higher productivity and sustained economic growth, including:

- pro-growth legal and regulatory policies to encourage business investment, innovation, and entrepreneurial activity;
- tax policies—particularly lower marginal tax rates—that improve incentives for work and investment;

- rule of law and intolerance of corruption so that people are confident that they will be able to enjoy the fruits of their economic endeavors;
- strong financial systems that allow capital to be put to its most efficient use;
- sound fiscal policies to support business activity;
- investments in health and education that improve the well-being and skills of the labor force and population as a whole; and
- free trade that provides new avenues for growth and fosters the diffusion of technologies and ideas that increase productivity and opportunity.

The lessons of history are clear: market economies, not command-and-control economies with the heavy hand of government, are the best way to promote prosperity and reduce poverty. Policies that further strengthen market incentives and market institutions are relevant for all economies—industrialized countries, emerging markets, and the developing world.

A return to strong economic growth in Europe and Japan is vital to U.S. national security interests. We want our allies to have strong economies for their own sake, for the sake of the global economy, and for the sake of global security. European efforts to remove structural barriers in their economies are particularly important in this regard, as are Japan's efforts to end deflation and address the problems of non-performing loans in the Japanese banking system. We will continue to use our regular consultations with Japan and our European partners—including through the Group of Seven (G-7)—to discuss policies they are adopting to promote growth in their economies and support higher global economic growth.

Improving stability in emerging markets is also key to global economic growth. International flows of investment capital are needed to expand the productive potential of these economies. These flows allow emerging markets and developing countries to make the investments that raise living standards and reduce poverty. Our long-term objective should be a world in which all countries have investment-grade credit ratings that allow them access to international capital markets and to invest in their future.

We are committed to policies that will help emerging markets achieve access to larger capital flows at lower cost. To this end, we will continue to pursue reforms aimed at reducing uncertainty in financial markets. We will work actively with other countries, the International Monetary Fund (IMF), and the private sector to implement the G-7 Action Plan negotiated earlier this year for preventing financial crises and more effectively resolving them when they occur.

The best way to deal with financial crises is to prevent them from occurring, and we have encouraged the IMF to improve its efforts doing so. We will continue to work with the IMF to streamline the policy conditions for its lending and to focus its lending strategy on achieving economic growth through sound fiscal and

monetary policy, exchange rate policy, and financial sector policy.

The concept of “free trade” arose as a moral principle even before it became a pillar of economics. If you can make something that others value, you should be able to sell it to them. If others make something that you value, you should be able to buy it. This is real freedom, the freedom for a person—or a nation—to make a living. To promote free trade, the United States has developed a comprehensive strategy:

- *Seize the global initiative.* The new global trade negotiations we helped launch at Doha in November 2001 will have an ambitious agenda, especially in agriculture, manufacturing, and services, targeted for completion in 2005. The United States has led the way in completing the accession of China and a democratic Taiwan to the World Trade Organization. We will assist Russia's preparations to join the WTO.
- *Press regional initiatives.* The United States and other democracies in the Western Hemisphere have agreed to create the Free Trade Area of the Americas, targeted for completion in 2005. This year the United States will advocate market-access negotiations with its partners, targeted on agriculture, industrial goods, services, investment, and government procurement. We will also offer more opportunity to the poorest continent, Africa, starting with full use of the preferences allowed in the African Growth and Opportunity Act, and leading to free trade.
- *Move ahead with bilateral free trade agreements.* Building on the free trade agreement with Jordan enacted in 2001, the Administration will work this year to complete free trade agreements with Chile and Singapore. Our aim is to achieve free trade agreements with a mix of developed

and developing countries in all regions of the world. Initially, Central America, Southern Africa, Morocco, and Australia will be our principal focal points.

- *Renew the executive-congressional partnership.* Every administration's trade strategy depends on a productive partnership with Congress. After a gap of 8 years, the Administration reestablished majority support in the Congress for trade liberalization by passing Trade Promotion Authority and the other market opening measures for developing countries in the Trade Act of 2002. This Administration will work with Congress to enact new bilateral, regional, and global trade agreements that will be concluded under the recently passed Trade Promotion Authority.
- *Promote the connection between trade and development.* Trade policies can help developing countries strengthen property rights, competition, the rule of law, investment, the spread of knowledge, open societies, the efficient allocation of resources, and regional integration—all leading to growth, opportunity, and confidence in developing countries. The United States is implementing The Africa Growth and Opportunity Act to provide market-access for nearly all goods produced in the 35 countries of sub-Saharan Africa. We will make more use of this act and its equivalent for the Caribbean Basin and continue to work with multilateral and regional institutions to help poorer countries take advantage of these opportunities. Beyond market access, the most important area where trade intersects with poverty is in public health. We will ensure that the WTO intellectual property rules are flexible enough to allow developing nations to gain access to critical medicines for extraordinary dangers like HIV/AIDS, tuberculosis, and malaria.
- *Enforce trade agreements and laws against unfair practices.* Commerce depends on the rule of law; international trade depends on enforceable agreements. Our top priorities are to resolve ongoing disputes with the European Union, Canada, and Mexico and to make a global effort to address new technology, science, and health regulations that needlessly impede farm exports and improved agriculture. Laws against unfair trade practices are often abused, but the international community must be able to address genuine concerns about government subsidies and dumping. International industrial espionage which undermines fair competition must be detected and deterred.
- *Help domestic industries and workers adjust.* There is a sound statutory framework for these transitional safeguards which we have used in the agricultural sector and which we are using this year to help the American steel industry. The benefits of free trade depend upon the enforcement of fair trading practices. These safeguards help ensure that the benefits of free trade do not come at the expense of American workers. Trade adjustment assistance will help workers adapt to the change and dynamism of open markets.
- *Protect the environment and workers.* The United States must foster economic growth in ways that will provide a better life along with widening prosperity. We will incorporate labor and environmental concerns into U.S. trade negotiations, creating a healthy "network" between multilateral environmental agreements with the WTO, and use the International Labor Organization, trade preference programs, and trade talks to improve working conditions in conjunction with freer trade.
- *Enhance energy security.* We will strengthen our own energy security and the shared prosperity of the global economy by working with our allies, trading partners,

and energy producers to expand the sources and types of global energy supplied, especially in the Western Hemisphere, Africa, Central Asia, and the Caspian region. We will also continue to work with our partners to develop cleaner and more energy efficient technologies.

Economic growth should be accompanied by global efforts to stabilize greenhouse gas concentrations associated with this growth, containing them at a level that prevents dangerous human interference with the global climate. Our overall objective is to reduce America's greenhouse gas emissions relative to the size of our economy, cutting such emissions per unit of economic activity by 18 percent over the next 10 years, by the year 2012. Our strategies for attaining this goal will be to:

- remain committed to the basic U.N. Framework Convention for international cooperation;
- obtain agreements with key industries to cut emissions of some of the most potent greenhouse gases and give transferable credits to companies that can show real cuts;
- develop improved standards for measuring and registering emission reductions;
- promote renewable energy production and clean coal technology, as well as nuclear power—which produces no greenhouse gas emissions, while also improving fuel economy for U.S. cars and trucks;
- increase spending on research and new conservation technologies, to a total of \$4.5 billion—the largest sum being spent on climate change by any country in the world and a \$700 million increase over last year's budget; and
- assist developing countries, especially the major greenhouse gas emitters such as China and India, so that they will have the tools and resources to join this effort and be able to grow along a cleaner and better path.

VII. EXPAND THE CIRCLE OF DEVELOPMENT BY OPENING SOCIETIES AND BUILDING THE INFRASTRUCTURE OF DEMOCRACY

*“In World War II we fought to make the world safer, then worked to rebuild it.
As we wage war today to keep the world safe from terror,
we must also work to make the world a better place for all its citizens.”*

PRESIDENT BUSH
WASHINGTON, D.C. (INTER-AMERICAN DEVELOPMENT BANK)
MARCH 14, 2002

A world where some live in comfort and plenty, while half of the human race lives on less than \$2 a day, is neither just nor stable. Including all of the world’s poor in an expanding circle of development—and opportunity—is a moral imperative and one of the top priorities of U.S. international policy.

Decades of massive development assistance have failed to spur economic growth in the poorest countries. Worse, development aid has often served to prop up failed policies, relieving the pressure for reform and perpetuating misery. Results of aid are typically measured in dollars spent by donors, not in the rates of growth and poverty reduction achieved by recipients. These are the indicators of a failed strategy.

Working with other nations, the United States is confronting this failure. We forged a new consensus at the U.N. Conference on Financing for Development in Monterrey that the objectives of assistance—and the strategies to achieve those objectives—must change.

This Administration’s goal is to help unleash the productive potential of individuals in all nations. Sustained growth and poverty reduction is impossible without the right national policies. Where governments have implemented real policy changes, we will provide significant new levels of assistance. The United States and other developed countries should set an ambitious and specific target: to double the size of the world’s poorest economies within a decade.

The United States Government will pursue these major strategies to achieve this goal:

- *Provide resources to aid countries that have met the challenge of national reform.* We propose a 50 percent increase in the core development assistance given by the United States. While continuing our present programs, including humanitarian assistance based on need alone, these billions of new dollars will form a new Millennium Challenge Account for projects in countries whose governments rule justly, invest in

their people, and encourage economic freedom. Governments must fight corruption, respect basic human rights, embrace the rule of law, invest in health care and education, follow responsible economic policies, and enable entrepreneurship. The Millennium Challenge Account will reward countries that have demonstrated real policy change and challenge those that have not to implement reforms.

- *Improve the effectiveness of the World Bank and other development banks in raising living standards.* The United States is committed to a comprehensive reform agenda for making the World Bank and the other multilateral development banks more effective in improving the lives of the world's poor. We have reversed the downward trend in U.S. contributions and proposed an 18 percent increase in the U.S. contributions to the International Development Association (IDA)—the World Bank's fund for the poorest countries—and the African Development Fund. The key to raising living standards and reducing poverty around the world is increasing productivity growth, especially in the poorest countries. We will continue to press the multilateral development banks to focus on activities that increase economic productivity, such as improvements in education, health, rule of law, and private sector development. Every project, every loan, every grant must be judged by how much it will increase productivity growth in developing countries.
- *Insist upon measurable results to ensure that development assistance is actually making a difference in the lives of the world's poor.* When it comes to economic development, what really matters is that more children are getting a better education, more people have access to health care and clean water, or more workers can find jobs to make a better future for their families. We have a moral

obligation to measure the success of our development assistance by whether it is delivering results. For this reason, we will continue to demand that our own development assistance as well as assistance from the multilateral development banks has measurable goals and concrete benchmarks for achieving those goals. Thanks to U.S. leadership, the recent IDA replenishment agreement will establish a monitoring and evaluation system that measures recipient countries' progress. For the first time, donors can link a portion of their contributions to IDA to the achievement of actual development results, and part of the U.S. contribution is linked in this way. We will strive to make sure that the World Bank and other multilateral development banks build on this progress so that a focus on results is an integral part of everything that these institutions do.

- *Increase the amount of development assistance that is provided in the form of grants instead of loans.* Greater use of results-based grants is the best way to help poor countries make productive investments, particularly in the social sectors, without saddling them with ever-larger debt burdens. As a result of U.S. leadership, the recent IDA agreement provided for significant increases in grant funding for the poorest countries for education, HIV/AIDS, health, nutrition, water, sanitation, and other human needs. Our goal is to build on that progress by increasing the use of grants at the other multilateral development banks. We will also challenge universities, nonprofits, and the private sector to match government efforts by using grants to support development projects that show results.
- *Open societies to commerce and investment.* Trade and investment are the real engines of economic growth. Even if government aid increases, most money for development

must come from trade, domestic capital, and foreign investment. An effective strategy must try to expand these flows as well. Free markets and free trade are key priorities of our national security strategy.

- *Secure public health.* The scale of the public health crisis in poor countries is enormous. In countries afflicted by epidemics and pandemics like HIV/AIDS, malaria, and tuberculosis, growth and development will be threatened until these scourges can be contained. Resources from the developed world are necessary but will be effective only with honest governance, which supports prevention programs and provides effective local infrastructure. The United States has strongly backed the new global fund for HIV/AIDS organized by U.N. Secretary General Kofi Annan and its focus on combining prevention with a broad strategy for treatment and care. The United States already contributes more than twice as much money to such efforts as the next largest donor. If the global fund demonstrates its promise, we will be ready to give even more.
- *Emphasize education.* Literacy and learning are the foundation of democracy and development. Only about 7 percent of World Bank resources are devoted to education. This proportion should grow. The United States will increase its own funding for education assistance by at least 20 percent with an emphasis on improving basic education and teacher training in Africa. The United States can also bring information technology to these societies, many of whose education systems have been devastated by HIV/AIDS.
- *Continue to aid agricultural development.* New technologies, including biotechnology, have enormous potential to improve crop yields in developing countries while using fewer pesticides and less water. Using sound science, the United States should help bring these benefits to the 800 million people, including 300 million children, who still suffer from hunger and malnutrition.

VIII. DEVELOP AGENDAS FOR COOPERATIVE ACTION WITH THE OTHER MAIN CENTERS OF GLOBAL POWER

“We have our best chance since the rise of the nation-state in the 17th century to build a world where the great powers compete in peace instead of prepare for war.”

PRESIDENT BUSH
WEST POINT, NEW YORK
JUNE 1, 2002

America will implement its strategies by organizing coalitions—as broad as practicable—of states able and willing to promote a balance of power that favors freedom. Effective coalition leadership requires clear priorities, an appreciation of others’ interests, and consistent consultations among partners with a spirit of humility.

There is little of lasting consequence that the United States can accomplish in the world without the sustained cooperation of its allies and friends in Canada and Europe. Europe is also the seat of two of the strongest and most able international institutions in the world: the North Atlantic Treaty Organization (NATO), which has, since its inception, been the fulcrum of transatlantic and inter-European security, and the European Union (EU), our partner in opening world trade.

The attacks of September 11 were also an attack on NATO, as NATO itself recognized when it invoked its Article V self-defense clause for the first time. NATO’s core mission—collective defense of the transatlantic alliance of democracies—remains, but NATO must develop new structures and capabilities to carry out that mission under new circumstances. NATO must

build a capability to field, at short notice, highly mobile, specially trained forces whenever they are needed to respond to a threat against any member of the alliance.

The alliance must be able to act wherever our interests are threatened, creating coalitions under NATO’s own mandate, as well as contributing to mission-based coalitions. To achieve this, we must:

- expand NATO’s membership to those democratic nations willing and able to share the burden of defending and advancing our common interests;
- ensure that the military forces of NATO nations have appropriate combat contributions to make in coalition warfare;
- develop planning processes to enable those contributions to become effective multinational fighting forces;
- take advantage of the technological opportunities and economies of scale in our defense spending to transform NATO military forces so that they dominate potential aggressors and diminish our vulnerabilities;

-
- streamline and increase the flexibility of command structures to meet new operational demands and the associated requirements of training, integrating, and experimenting with new force configurations; and
 - maintain the ability to work and fight together as allies even as we take the necessary steps to transform and modernize our forces.

If NATO succeeds in enacting these changes, the rewards will be a partnership as central to the security and interests of its member states as was the case during the Cold War. We will sustain a common perspective on the threats to our societies and improve our ability to take common action in defense of our nations and their interests. At the same time, we welcome our European allies' efforts to forge a greater foreign policy and defense identity with the EU, and commit ourselves to close consultations to ensure that these developments work with NATO. We cannot afford to lose this opportunity to better prepare the family of transatlantic democracies for the challenges to come.

The attacks of September 11 energized America's Asian alliances. Australia invoked the ANZUS Treaty to declare the September 11 was an attack on Australia itself, following that historic decision with the dispatch of some of the world's finest combat forces for Operation Enduring Freedom. Japan and the Republic of Korea provided unprecedented levels of military logistical support within weeks of the terrorist attack. We have deepened cooperation on counterterrorism with our alliance partners in Thailand and the Philippines and received invaluable assistance from close friends like Singapore and New Zealand.

The war against terrorism has proven that America's alliances in Asia not only underpin regional peace and stability, but are flexible and ready to deal with new challenges. To enhance our Asian alliances and friendships, we will:

- look to Japan to continue forging a leading role in regional and global affairs based on our common interests, our common values, and our close defense and diplomatic cooperation;
- work with South Korea to maintain vigilance towards the North while preparing our alliance to make contributions to the broader stability of the region over the longer term;
- build on 50 years of U.S.-Australian alliance cooperation as we continue working together to resolve regional and global problems—as we have so many times from the Battle of the Coral Sea to Tora Bora;
- maintain forces in the region that reflect our commitments to our allies, our requirements, our technological advances, and the strategic environment; and
- build on stability provided by these alliances, as well as with institutions such as ASEAN and the Asia-Pacific Economic Cooperation forum, to develop a mix of regional and bilateral strategies to manage change in this dynamic region.

We are attentive to the possible renewal of old patterns of great power competition. Several potential great powers are now in the midst of internal transition—most importantly Russia, India, and China. In all three cases, recent developments have encouraged our hope that a truly global consensus about basic principles is slowly taking shape.

With Russia, we are already building a new strategic relationship based on a central reality of the twenty-first century: the United States and Russia are no longer strategic adversaries. The Moscow Treaty on Strategic Reductions is emblematic of this new reality and reflects a critical change in Russian thinking that promises to lead to productive, long-term relations with the Euro-Atlantic community and the United States. Russia's top leaders have a realistic assessment of

their country's current weakness and the policies—internal and external—needed to reverse those weaknesses. They understand, increasingly, that Cold War approaches do not serve their national interests and that Russian and American strategic interests overlap in many areas.

United States policy seeks to use this turn in Russian thinking to refocus our relationship on emerging and potential common interests and challenges. We are broadening our already extensive cooperation in the global war on terrorism. We are facilitating Russia's entry into the World Trade Organization, without lowering standards for accession, to promote beneficial bilateral trade and investment relations. We have created the NATO-Russia Council with the goal of deepening security cooperation among Russia, our European allies, and ourselves. We will continue to bolster the independence and stability of the states of the former Soviet Union in the belief that a prosperous and stable neighborhood will reinforce Russia's growing commitment to integration into the Euro-Atlantic community.

At the same time, we are realistic about the differences that still divide us from Russia and about the time and effort it will take to build an enduring strategic partnership. Lingering distrust of our motives and policies by key Russian elites slows improvement in our relations. Russia's uneven commitment to the basic values of free-market democracy and dubious record in combating the proliferation of weapons of mass destruction remain matters of great concern. Russia's very weakness limits the opportunities for cooperation. Nevertheless, those opportunities are vastly greater now than in recent years—or even decades.

The United States has undertaken a transformation in its bilateral relationship with India based on a conviction that U.S. interests require a strong relationship with India. We are the two largest democracies, committed to political freedom protected by representative government. India is moving toward greater economic freedom

as well. We have a common interest in the free flow of commerce, including through the vital sea lanes of the Indian Ocean. Finally, we share an interest in fighting terrorism and in creating a strategically stable Asia.

Differences remain, including over the development of India's nuclear and missile programs, and the pace of India's economic reforms. But while in the past these concerns may have dominated our thinking about India, today we start with a view of India as a growing world power with which we have common strategic interests. Through a strong partnership with India, we can best address any differences and shape a dynamic future.

The United States relationship with China is an important part of our strategy to promote a stable, peaceful, and prosperous Asia-Pacific region. We welcome the emergence of a strong, peaceful, and prosperous China. The democratic development of China is crucial to that future. Yet, a quarter century after beginning the process of shedding the worst features of the Communist legacy, China's leaders have not yet made the next series of fundamental choices about the character of their state. In pursuing advanced military capabilities that can threaten its neighbors in the Asia-Pacific region, China is following an outdated path that, in the end, will hamper its own pursuit of national greatness. In time, China will find that social and political freedom is the only source of that greatness.

The United States seeks a constructive relationship with a changing China. We already cooperate well where our interests overlap, including the current war on terrorism and in promoting stability on the Korean peninsula. Likewise, we have coordinated on the future of Afghanistan and have initiated a comprehensive dialogue on counterterrorism and similar transitional concerns. Shared health and environmental threats, such as the spread of HIV/AIDS, challenge us to promote jointly the welfare of our citizens.

Addressing these transnational threats will challenge China to become more open with

information, promote the development of civil society, and enhance individual human rights. China has begun to take the road to political openness, permitting many personal freedoms and conducting village-level elections, yet remains strongly committed to national one-party rule by the Communist Party. To make that nation truly accountable to its citizen's needs and aspirations, however, much work remains to be done. Only by allowing the Chinese people to think, assemble, and worship freely can China reach its full potential.

Our important trade relationship will benefit from China's entry into the World Trade Organization, which will create more export opportunities and ultimately more jobs for American farmers, workers, and companies. China is our fourth largest trading partner, with over \$100 billion in annual two-way trade. The power of market principles and the WTO's requirements for transparency and accountability will advance openness and the rule of law in China to help establish basic protections for commerce and for citizens. There are, however, other areas in which

we have profound disagreements. Our commitment to the self-defense of Taiwan under the Taiwan Relations Act is one. Human rights is another. We expect China to adhere to its nonproliferation commitments. We will work to narrow differences where they exist, but not allow them to preclude cooperation where we agree.

The events of September 11, 2001, fundamentally changed the context for relations between the United States and other main centers of global power, and opened vast, new opportunities. With our long-standing allies in Europe and Asia, and with leaders in Russia, India, and China, we must develop active agendas of cooperation lest these relationships become routine and unproductive.

Every agency of the United States Government shares the challenge. We can build fruitful habits of consultation, quiet argument, sober analysis, and common action. In the long-term, these are the practices that will sustain the supremacy of our common principles and keep open the path of progress.

IX. TRANSFORM AMERICA'S NATIONAL SECURITY INSTITUTIONS TO MEET THE CHALLENGES AND OPPORTUNITIES OF THE TWENTY-FIRST CENTURY

“Terrorists attacked a symbol of American prosperity. They did not touch its source. America is successful because of the hard work, creativity, and enterprise of our people.”

PRESIDENT BUSH
WASHINGTON, D.C. (JOINT SESSION OF CONGRESS)
SEPTEMBER 20, 2001

The major institutions of American national security were designed in a different era to meet different requirements. All of them must be transformed.

It is time to reaffirm the essential role of American military strength. We must build and maintain our defenses beyond challenge. Our military's highest priority is to defend the United States. To do so effectively, our military must:

- assure our allies and friends;
- dissuade future military competition;
- deter threats against U.S. interests, allies, and friends; and
- decisively defeat any adversary if deterrence fails.

The unparalleled strength of the United States armed forces, and their forward presence, have maintained the peace in some of the world's most strategically vital regions. However, the threats and enemies we must confront have changed, and so must our forces. A military structured to deter massive Cold War-era armies must be transformed

to focus more on how an adversary might fight rather than where and when a war might occur. We will channel our energies to overcome a host of operational challenges.

The presence of American forces overseas is one of the most profound symbols of the U.S. commitments to allies and friends. Through our willingness to use force in our own defense and in defense of others, the United States demonstrates its resolve to maintain a balance of power that favors freedom. To contend with uncertainty and to meet the many security challenges we face, the United States will require bases and stations within and beyond Western Europe and Northeast Asia, as well as temporary access arrangements for the long-distance deployment of U.S. forces.

Before the war in Afghanistan, that area was low on the list of major planning contingencies. Yet, in a very short time, we had to operate across the length and breadth of that remote nation, using every branch of the armed forces. We must prepare for more such deployments by developing assets such as advanced remote sensing, long-range precision strike capabilities, and

transformed maneuver and expeditionary forces. This broad portfolio of military capabilities must also include the ability to defend the homeland, conduct information operations, ensure U.S. access to distant theaters, and protect critical U.S. infrastructure and assets in outer space.

Innovation within the armed forces will rest on experimentation with new approaches to warfare, strengthening joint operations, exploiting U.S. intelligence advantages, and taking full advantage of science and technology. We must also transform the way the Department of Defense is run, especially in financial management and recruitment and retention. Finally, while maintaining near-term readiness and the ability to fight the war on terrorism, the goal must be to provide the President with a wider range of military options to discourage aggression or any form of coercion against the United States, our allies, and our friends.

We know from history that deterrence can fail; and we know from experience that some enemies cannot be deterred. The United States must and will maintain the capability to defeat any attempt by an enemy—whether a state or non-state actor—to impose its will on the United States, our allies, or our friends. We will maintain the forces sufficient to support our obligations, and to defend freedom. Our forces will be strong enough to dissuade potential adversaries from pursuing a military build-up in hopes of surpassing, or equaling, the power of the United States.

Intelligence—and how we use it—is our first line of defense against terrorists and the threat posed by hostile states. Designed around the priority of gathering enormous information about a massive, fixed object—the Soviet bloc—the intelligence community is coping with the challenge of following a far more complex and elusive set of targets.

We must transform our intelligence capabilities and build new ones to keep pace with the nature of these threats. Intelligence must be appropriately integrated with our defense and law enforcement

systems and coordinated with our allies and friends. We need to protect the capabilities we have so that we do not arm our enemies with the knowledge of how best to surprise us. Those who would harm us also seek the benefit of surprise to limit our prevention and response options and to maximize injury.

We must strengthen intelligence warning and analysis to provide integrated threat assessments for national and homeland security. Since the threats inspired by foreign governments and groups may be conducted inside the United States, we must also ensure the proper fusion of information between intelligence and law enforcement.

Initiatives in this area will include:

- strengthening the authority of the Director of Central Intelligence to lead the development and actions of the Nation's foreign intelligence capabilities;
- establishing a new framework for intelligence warning that provides seamless and integrated warning across the spectrum of threats facing the nation and our allies;
- continuing to develop new methods of collecting information to sustain our intelligence advantage;
- investing in future capabilities while working to protect them through a more vigorous effort to prevent the compromise of intelligence capabilities; and
- collecting intelligence against the terrorist danger across the government with all-source analysis.

As the United States Government relies on the armed forces to defend America's interests, it must rely on diplomacy to interact with other nations. We will ensure that the Department of State receives funding sufficient to ensure the success of American diplomacy. The State Department takes the lead in managing our bilateral relationships with other governments. And in this new era, its

people and institutions must be able to interact equally adroitly with non-governmental organizations and international institutions. Officials trained mainly in international politics must also extend their reach to understand complex issues of domestic governance around the world, including public health, education, law enforcement, the judiciary, and public diplomacy.

Our diplomats serve at the front line of complex negotiations, civil wars, and other humanitarian catastrophes. As humanitarian relief requirements are better understood, we must also be able to help build police forces, court systems, and legal codes, local and provincial government institutions, and electoral systems. Effective international cooperation is needed to accomplish these goals, backed by American readiness to play our part.

Just as our diplomatic institutions must adapt so that we can reach out to others, we also need a different and more comprehensive approach to public information efforts that can help people around the world learn about and understand America. The war on terrorism is not a clash of civilizations. It does, however, reveal the clash inside a civilization, a battle for the future of the Muslim world. This is a struggle of ideas and this is an area where America must excel.

We will take the actions necessary to ensure that our efforts to meet our global security commitments and protect Americans are not impaired by the potential for investigations, inquiry, or prosecution by the International Criminal Court (ICC), whose jurisdiction does not extend to Americans and which we do not accept. We will work together with other nations to avoid complications in our military operations and cooperation, through such mechanisms as multilateral and bilateral agreements that will protect U.S. nationals from the ICC. We will implement fully the American Servicemembers Protection Act, whose provisions are intended to ensure and enhance the protection of U.S. personnel and officials.

We will make hard choices in the coming year and beyond to ensure the right level and allocation of government spending on national security. The United States Government must strengthen its defenses to win this war. At home, our most important priority is to protect the homeland for the American people.

Today, the distinction between domestic and foreign affairs is diminishing. In a globalized world, events beyond America's borders have a greater impact inside them. Our society must be open to people, ideas, and goods from across the globe. The characteristics we most cherish—our freedom, our cities, our systems of movement, and modern life—are vulnerable to terrorism. This vulnerability will persist long after we bring to justice those responsible for the September 11 attacks. As time passes, individuals may gain access to means of destruction that until now could be wielded only by armies, fleets, and squadrons. This is a new condition of life. We will adjust to it and thrive—in spite of it.

In exercising our leadership, we will respect the values, judgment, and interests of our friends and partners. Still, we will be prepared to act apart when our interests and unique responsibilities require. When we disagree on particulars, we will explain forthrightly the grounds for our concerns and strive to forge viable alternatives. We will not allow such disagreements to obscure our determination to secure together, with our allies and our friends, our shared fundamental interests and values.

Ultimately, the foundation of American strength is at home. It is in the skills of our people, the dynamism of our economy, and the resilience of our institutions. A diverse, modern society has inherent, ambitious, entrepreneurial energy. Our strength comes from what we do with that energy. That is where our national security begins.

THE NATIONAL SECURITY STRATEGY
OF THE UNITED STATES OF AMERICA

SEPTEMBER 2002